

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Curs domèstic, matrimoni i herència al Priorat (s. XIX-XX)

Xavier Roigé

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Universitat de Barcelona

Estudi General de Lleida, 1988.

F. Xavier Roigé i Ventura

CURS DOMÈSTIC, MATRIMONI I HERÈNCIA

AL PRIORAT (s. XIX-XX)

Volum I.-

Tesi presentada per a l'obtenció
del grau de Doctor.

Directora: Dra. Josefina Roma

Tutor: Dr. Llorenç Prats

8.-

EL DESENVOLUPAMENT
DEL CURS DOMÈSTIC

1. L'ANÀLISI DEL CURS DOMÈSTIC

Si en el capítol anterior l'anàlisi dels diversos censos ens ha proporcionat una primera imatge sobre la composició dels grups residencials, les pàgines següents pretenen mostrar la variabilitat de les formes de residència durant el cicle de vida dels seus membres, a través de les dades longitudinals dels grups residencials de Gratallops i Torroja. A més d'alguns aspectes en relació a la durada d'aquests, tractarem d'explicar com i per què les formes de residència canvien, aproximant-nos al que Hareven (1977:340) indica quan diu que "*les famílies i els grups residencials tenen diferents tipus d'estructures, organitzacions i relacions, els quals habitualment són enfosquits en les aproximacions instantànies*". Gràcies a l'anàlisi del cicle domèstic no només ens és possible veure quina és la successió de formes residencials dins d'un mateix grup domèstic, sinó també quins processos interns intervenen en aquesta successió i les relacions entre els processos de canvi familiar i canvi social i comprovar com en definitiva, l'estructura del grup residencial és molt més que la composició d'aquest en un moment donat.

Hareven (1975) afirma que l'absència d'una aproximació en termes de desenvolupament en els estudis històrics no és només el resultat de l'absència de mètodes i fonts, sinó sobre tot d'una manca de sensibilitat respecte a les qüestions relacionades amb el cicle de desenvolupament. Això és ben cert, però l'anàlisi dels cursos domèstics presenta problemes metodològics i tècnics importants, sobre tot per la dificultat de circumscriure'ls temporalment. Si bé el cicle familiar pot limitar-se perfectament per esdeveniments precisos (matrimoni, mort), el curs domèstic ens queda limitat únicament per factors derivats de les fonts disponibles.

Per estudiar el curs domèstic -com indicàvem a la introducció-, hem seguit longitudinalment tots els G.R., mitjançant les llistes nominatives de Gratallops del XIX (llibretes de compliment pasqual entre 1792-1853), de Gratallops del XX (Censos del 1924-1986) i de

Torroja (Censos del 1867-1986). Com que la reconstrucció ens ofereix cursos molt poc homogenis (els uns de molt breu durada i d'altres que apareixen durant tot el període analitzat), ha calgut combinar dos tipus d'anàlisi: una aproximació estadística i una altra de qualitativa.

L'aproximació estadística ens permet relacionar els problemes demogràfics generals amb l'anàlisi del cursos domèstics i cicles familiars. D'entre les nombroses possibilitats que una aproximació així permet (veure Mitterauer i Sieder, 1979:260-262), hem posat èmfasi en les diferents estratègies residencials. Per això, a partir de les dades que el programa informàtic podia oferir-nos, hem analitzat quatre aspectes diferents, tot cercant unitats comparables.

1) En primer lloc, hem estudiat els cursos domèstics i la durada dels grups residencials. Com s'observa en el quadre 1, s'han reconstruït un total de 1.521 cursos domèstics.

2) En segon lloc, hem separat els G.R. que tenen una breu durada (els que no apareixen registrats durant els anys suficients per completar un cicle familiar) d'aquells que persisteixen com a mínim durant vint-i-cinc anys. D'aquesta manera, ha estat possible definir una doble imatge del curs domèstic, una de mobilitat i una altra de continuïtat que coexisteixen a les comunitats estudiades.

3) Tanmateix, els cursos domèstics representen seqüències de fotografies preses en diferents moments del desenvolupament familiar, pel que resulten difícilment comparables. Per això, ha calgut trobar unitats comparables, els cicles familiars, aïllar dos dels seus moments claus, el seu inici i el seu final, assenyalats en cada curs domèstic. En total, han pogut observar-se 1127 inicis de cicle i 1.075 finals, el que ens permet conèixer la forma de residència i la composició del G.R. en aquests moments.

4) Finalment, en aquells casos en que coneixem el principi i el final d'un mateix cicle (en total, 524 casos, que representen un 25 % dels cursos domèstics), ens és possible parlar de cicles complets, els quals han estat comparats entre ells.

En el segon tipus d'anàlisi, l'aproximació qualitativa, hem analitzat els diversos cursos domèstics seguint les seves seqüències personals, les interrelacions entre els G.R. i les diferents estratègies residencials que es configuren com a resposta a les variacions demogràfiques i econòmiques dins dels G.R.

Quadre I.
Nombre de cursos domèstics i cicles familiars analitzats

	Gratallops 1792-1853	Torroja 1867-1920	Torroja 1925-1986	Gratallops 1924-1986	Grat+Tor 1924-1986	Total
Nombre de cursos domèstics	639	563		319	-	1521
Nombre de cicles familiars complets	231	157	40	96	-	524
Inicis de C.F.	466	360	-	-	301	1127
Finals de C.F.	483	212	-	-	380	1075

A partir d'ambdues aproximacions, reflexades en les pàgines següents, serà possible caracteritzar el curs domèstic de Gratallops i Torroja i apreciar en ell la influència de les diferents variables socials. Mitjançant la seva anàlisi, intentarem demostrar el caràcter dinàmic de les formes de residència i la pluralitat de processos de desenvolupament dels cursos domèstics, dificultant la formulació d'un model únic de cicle familiar. Per això, no intentarem consignar la presència de fases extenses o múltiples dins del cicle familiar, sinó interrogar-nos per la seva significació i veure en quin moment del cicle familiar es produeix. L'anàlisi del cicle domèstic ens permetrà, llavors, contextualitzar a família en la societat i rela-

cionar-la tant amb les normes culturals i socials com amb les estratègies i comportaments dels individus.

2. EL CURS DOMÈSTIC: DOS PROCESSOS DE DESENVOLUPAMENT FAMILIAR?

En analitzar els cursos domèstics, el primer aspecte que ens sorprèn és l'existència de dues grans formes de desenvolupament d'aquests. D'una banda, trobem un nombre important de cursos domèstics que (per entendre'ns, els anomenarem durables) que s'han mantingut com a tals durant, com a mínim, un cicle familiar o una successió d'aquests. Una part important d'ells adopten formes de residència extensa o múltiple amb una probabilitat estadística que s'incrementa amb una major posició econòmica i que disminueix quan es té una menor propietat. En segon lloc, trobem aquells G.R. (que podríem anomenar mòbils), amb una curta existència, els quals només apareixen reflexats, al poble estudiat, durant uns pocs censos. Fonamentalment, estan constituïts per un matrimoni (amb o sense fills) o bé per solitaris, desenvolupant molt poques vegades formes de residència extenses o múltiples.

La coexistència d'aquests dos grans tipus de desenvolupament familiar, que després intentarem mesurar, planteja una qüestió important. Es tracta, efectivament, de dos tipus o models de desenvolupament familiar que responen a estratègies familiars diferents? O, pel contrari, els segons són G.R. que, tot i voler adoptar formes extenses d'acord amb un model preferit no els és possible arribar a desenvolupar-les (per causes demogràfiques, econòmiques o socials)?. La qüestió, a més, planteja un problema metodològic, car l'èmfasi en l'estudi d'un o altre tipus de cursos domèstics pot conduir a l'observador a conclusions força diferents sobre la continuïtat i formes residencials dins d'una comunitat.

Com s'observa (quadre 2), entre els G.R. més mòbils, aquells que apareixen registrats en un període inferior als deu anys, la

residència complexa (en algun moment del seu procés de desenvolupament) només es dona entre un 12 i un 16 %, en un moment o altre del seu curs. En canvi, en aquells G.R. d'una major durada, una gran majoria d'ells (el 80 % a la primera meitat del XIX i el 60 % entre 1925-1986) adopten formes de residència complexa en un moment o altre de la seva existència.

Les dades estadístiques poden aportar informació al respecte, però no permeten respondre de forma absoluta la qüestió. Ens indiquen, això sí, la persistència dels dos tipus de conducta i que l'estabilitat dels cicles familiars és molt més freqüent entre els G.R. dels mitjans i benestants. Seran, en aquest cas, les respostes dels nostres informants les que ens permeten intuir que, en realitat, no hi ha un model normatiu compartit per tota la població. El fet que avui en dia els fills, en casar-se prefereixin viure separatament dels pares no és vist com cap trencament ni cap diferència vers a un suposat sistema anterior. Així, doncs, les formes de residència adoptades en el moment del matrimoni responen a les estratègies o possibilitats diferents, útils en cada moment històric i en cada situació particular.

Quadre 2. Cursos domèstics que presenten les diferents formes de residència, segons el nombre de censos en que apareixen (nombre d'observacions)
Gratallops, 1792-1853 i 1924-1986

Forma de resid:	1.Solitari	2.S/.nucli c.	3.Conjugal s.	4.Extensa	5.Múltiple	4+5	TOTAL
1. Gratallops, 1792-1853							
A) 1 observació	14,4	0,0	79,8	1,9	3,8	5,7	109
B) 2-7 observ.	16,5	7,1	83,8	22,0	13,0	26,4	267
C) + 8 observ.	22,0	15,6	95,2	65,2	53,2	82,8	263
TOTAL	10,2	5,2	48,8	20,2	25,5	37,0	639
3. Gratallops, 1924-1986							
A) 1 observació	17,2	5,7	62,8	10,0	4,3	14,3	84
B) 2-4 observ.	23,9	3,4	70,4	4,5	3,4	12,5	107
C) + 5 observ.	36,9	10,7	92,2	40,8	29,1	59,2	128
TOTAL	27,2	6,9	77,0	20,7	13,8	31,4	319

A la vegada, les diferències entre els G.R. segons la seva propietat es manifesten en la seva major complexitat (la probabilitat d'adoptar formes de residència complexes en un moment o altre del curs domèstic és proporcionalment més elevada com més elevat és el nivell socioeconòmic [1]), com -sobre tot- en la durada dels cursos [2]. Així, com més elevada és la posició social, major ha estat la durada d'un curs. Només una petita part dels cursos domèstics dels petits propietaris (quadre 3) han subsistit durant més de deu censos (cinquanta anys com a mínim), mentre que la majoria dels mitjans i benestants (el 56 i el 64 %, respectivament) han tingut una durada així. Aquesta dualitat de processos, òbviament, qüestiona les representacions rígides de models residencials i de cicles familiars. Per nosaltres, els diferents processos no resulten diferents aplicacions d'un model residencial únic o d'una norma ideal-normativa de la cultura. No volem dir que no existeixin uns principis o regles que regeixin les pràctiques de residència, sinó que aquests principis no són únics. Dins d'una mateixa comunitat, com és el cas de Gratallops i Torroja, coexisteixen ideals normatius diferenciats i diferents aplicacions pràctiques de cadascuna d'elles.

Quadre 3.
Mobilitat dels grups residencials
Variacions i continuïtat en els G.R. Resum per períodes)

Períodes	% G.R. presents al cens anterior	% nous G.R.	% G.R. que desapareixen
1792-1853(Grat)[4]	89,12	10,88	11,00
1867-1920 (Tor)	88,88	11,12	13,20
1925-1986 (Tor)	90,59	9,40	18,54
1924-1986 (Grat)	88,94	11,05	15,24

Font: elaboració pròpia, segons fitxes dels cursos domèstics (veure apèndix)

Les dades anteriors suggereixen una complexa realitat en les diferents vides familiars de la gent de Gratallops i Torroja, amb tota una sèrie de qüestions en les quals caldrà incidir a continuació, analitzant separatament els cursos domèstics mòbils i les diferents fases de desenvolupament dels cursos més durables.

3. MOBILITAT DELS GRUPS RESIDENCIALS

3.1. Mobilitat dels G.R.

El problema de la mobilitat dels grups residencials ens va aparèixer des del primer moment en que anàrem creant les fitxes dels grups residencials. D'un cens a un altre, un nombre elevat de G.R. apareixen i desapareixen, tinguin o no relació amb d'altres G.R. Els canvis constants es relacionen amb diverses variables, com els in-

Quadre 4
Forma de residència dels G.R. que només apareixen en un sol cens

Forma res.	Gratallops 1797 - 1853		Torroja 1870 - 1920		Gratallops+_Torroja 1925 - 1981	
1. Solitaris	12	15,8	7	19,4	17	20,7
2. Sense nucli conj.	-	-	5	13,8	9	10,9
3. Nucli conj. simple	61	80,3	21	58,3	46	56,1
4. Extenses	1	1,3	2	5,5	7	8,5
5. Múltiples	2	2,6	1	2,8	3	3,6
4+5	3	3,9	3	8,3	10	12,2
TOTAL	76		36		82	

FONT: Elaboració pròpia, segons les fitxes dels cursos domèstica.

crements o decreixements demogràfics, però també en relació a processos de fusió i fissió dels grups. Sorprèn, en aquest sentit, que els grups més mòbils, aquells que només apareixen en un sol cens (quadre 4) [5], són sobre tot grups conjugals que es constitueixen i desfan amb molta facilitat, susceptibles d'emigrar o alterar la seva composició per fer front a les situacions econòmiques desfavorables. Però al costat d'aquests coexisteixen un nombre significatiu de persones que viuen soles o amb germans o d'altres parents, gent que ha deixat d'altres grups domèstics per raons diverses i que residiran sols durant alguns anys. Durant els darrers anys, el nombre d'aquestes persones s'ha incrementat: un terç dels G.R. residencials

més mòbils (amb una durada màxima de nou anys) han estat solitaris o sense nucli conjugal.

3.2. Permanència dels cursos domèstics

Si d'un cens a l'altre podem observar una variabilitat en els G.R., la qüestió que ara se'ns planteja és fins a quin punt això afecta a uns pocs grups o és una constant de la majoria de G.R. Per això, hauríem de conèixer la durada mitjana dels cursos domèstics, però com que això ens és impossible saber-ho, haurem de veure en quants censos apareixen els diferents cursos domèstics, o sigui la permanència dels cursos a la pròpia població.

Respondre a aquesta pregunta no és gens simple. En el quadre 5, on es classifiquen els G.R. segons el nombre de censos en que apareixen, hi trobarem una primera resposta, segons la qual el percentatge dels G.R. amb una curta existència ha estat considerable. En total, més del 50 % dels G.R. (un 60 % en les dades dels darrers anys) només consten inscrits en menys de cinc censos correlatius, pel que difícilment han pogut completar un cicle familiar complet, i només un 12 o un 20 % dels G.R. (al segle XIX o al XX, respectivament) apareixen inscrits en més de deu censos (és a dir, de més de cinquanta anys). Les dades, doncs, semblen substituir la imatge d'una successió genealògica/terres/cases per la d'uns G.R. mòbils, variables i, en general, amb molt poca continuïtat.

Tanmateix, aquesta primera lectura és parcial i esbiaxadora de la realitat, pel que ha de ser matisada. En primer lloc, perquè les dades no expressen la permanència dels G.R. de Gratallops i Torroja, sinó dels G.R. observats. Això vol dir que un nombre significatiu de grups residencials només hem pogut analitzar-los durant una part del seu curs de desenvolupament, el que ens permeten les fonts, sense conèixer si tenen una continuïtat anterior o posterior en d'altres poblacions [7]. El problema només pot subsanar-se parcialment mit-

jançant algunes correccions, com la no consideració d'aquells G.R. que apareixen només en els tres primers o els tres darrers censos dels períodes analitzats dels quals es sospita que tenen una continuïtat anterior o posterior. En segon lloc, la probabilitat d'obtenir unes dades que reflexin una major aparició en els censos dels G.R. s'incrementen com major és la durada del període observat. Per això, les dades dels diferents períodes han d'explicar-se en referència al propi període, sense comparar-les amb les dels altres.

Finalment, el procediment de càlcul que acabem d'utilitzar exagera notablement la mobilitat dels grups residencials. Veiem, per exemple, que passava en anys concrets. Dels 134 G.R. registrats el 1940 a Gratallops, 6 només consten en aquell cens (4,5 %), 16 consten entre 2 i 4 censos (11,9 %), 58 entre 5 i 9 censos (43,3 %) i 54 en més de 10 censos. Per la seva banda, dels 229 G.R. inscrits a la Llibreta de Compliment Pasqual del 1804, 12 només consten en aquella observació (5,2 %), 41 entre 2 i 6 observacions (17,9 %), 76 entre 7 i 13 observacions (33,2 %) i 100 en més de 14 observacions (43,6 %). Les dades, com pot apreciar-se, són força diferents de les que abans hem comentat. L'error anterior, que apareix en forces dels estudis sobre la mobilitat residencial procedeix del fet de donar el mateix valor numèric a aquell G.R. que només apareixen en un sol cens i a aquells que apareixen en deu o vint censos.

Per subsanar el problema, ens caldrà recalcular les dades donant-li a cada nombre de G.R. el seu valor corresponent. Si considerem n_1 com el nombre de G.R. que apareixen en un sol cens, n_2 com el seu nombre dels registrats dues vegades; n_3 els que apareixen en tres censos, etc., llavors podrem calcular el percentatge de G.R. que consten inscrits en diversos censos. Per exemple, si calculem els que apareixen en tres censos, caldrà corregir les dades aplicant la següent fórmula:

$$\% \text{ de G.R. de 3 obs.} = \frac{(n_3 \times 3) \times 100}{(n_1 \times 1) + (n_2 \times 2) + (n_3 \times 3) + (n_4 \times 4) + \dots}$$

Els resultats obtinguts després d'aplicar aquesta correcció poden apreciar-se al quadre 6. Llavors, resulta que només un 4 % dels G.R. apareixen en un sol cens i que un significatiu percentatge dels mateixos apareixen en més de deu censos (entre el 37 i el 58%, segons el període). Exceptuant, doncs, aquells G.R. més mòbils (arranjaments temporals de residència), hem de concloure que la majoria dels G.R. han subsistit com a tals al llarg de tot un cicle familiar com a mínim. En una part considerable dels cursos, també, s'ha produït una continuïtat de dues generacions, amb un relleu generacional. Per contra, molt pocs semblen subsistir més enllà de dues o tres generacions: són comptats els que persisteixen durant tot el període de la nostra observació.

Quadre 5.-
Permanència del curs domèstic en censos successius (dades brutes)

	Gratallops			Torroja		Gratallops	
	1792-1853			1867-1986		1924-1986	
1 cens	104	17,1	1 cens	82	15,0	73	28,6
2 - 7 censos	210	34,5	2 - 4 censos	200	36,6	82	32,1
8 - 13 censos	199	32,7	5 - 9 censos	129	23,6	67	26,3
+ 14 censos	95	15,6	10 - 14 censos	59	10,8	33	12,9
			+ 15 censos	78	14,3		
TOTAL	608			547		261	

Quadre 6.-
Permanència del curs domèstic en censos successius, segons posició social (dades corregides)

	Grat. 1792-1853	Classe:	Torroja, 1867-1986						Gratallops					
			0	1	2	3	4	TOT	0	1	2	3	4	TOT
1 cens	2,4	1 cens	7,7	7,8	0,6	0,2	0	2,2	25,4	20,1	2,0	0,2	2,7	4,8
2-7 "	17,0	2-4 "	35,5	44,6	9,0	2,9	4,2	15,0	35,8	39,2	17,8	2,5	5,5	15,7
8-13 "	43,7	5-9 "	31,0	33,2	28,0	14,0	13,4	24,4	23,8	35,8	48,5	27,7	12,8	36,5
+ 14 "	15,6	10-14 "	10,2	5,8	29,1	10,6	8,8	17,4	14,9	4,9	31,7	69,6	78,9	43,0
		+ 15 "	15,5	8,3	33,2	72,1	73,6	40,9						
TOTAL	608		69	199	187	71	22	547	30	81	99	38	11	261

FONT: Elaboració pròpia, segons fitxes dels cursos domèstics.

Tanmateix, l'anàlisi pormenoritzat per classes torna a suggerir-nos l'existència de grans diferències en les característiques dels G.R., amb una correlació entre la major permanència dels cursos i el seu accés a la propietat. En general, una menor propietat implica una menor persistència dels G.R.: mentre que entre els no-propietaris de Torroja el 52 % dels G.R. han subsistit menys de 4 censos i només el 20 % en més de 10 censos; entre els benestants, aquests percentatges aquests percentatges han estat radicalment diferents, 4 % i 82 %, respectivament. La dualitat de les dades observades, en definitiva, reforça la idea de l'existència de dos processos ben diferents de desenvolupament del curs domèstic, el de la durabilitat i el de la mobilitat, relacionats amb la capacitat econòmica i la propietat dels G.R. en que es donen. La mobilitat apareix en relació, sobre tot, als grups amb un menor accés a la propietat, als fills que no accedeixen a la propietat i a les persones o grups residencials que només poden aconseguir una curta estada conjunta. El quadre operatori de cicle familiar, en definitiva, només pot referir-se a un nombre limitat dels grups residencials de Gratallops i de Torroja, els quals estudiarem a continuació.

4. FORMA DE RESIDÈNCIA A L'INICI I AL FINAL DEL CICLE FAMILIAR

4.1. La identificació del principi i el final del cicle familiar

Per tal de poder analitzar unitats comparables (els cursos domèstics presenten una gran variabilitat i, en conseqüència, són difícilment comparables entre ells), hem procedit a destacar en cadascuna de les fitxes dels grups residencials, dos moments bàsics en el desenvolupament del cicle familiar: el seu principi i el seu final. Hem considerat que comença un cicle quan s'observa un nou matrimoni, ja sigui d'una de les persones presents en el cens anterior, per l'inici d'un nou grup residencial o per la instal·lació d'un matrimoni recent a un grup residencial preexistent [8]. D'altra banda, considerem que s'acaba un cicle en el cas de la defunció comprovada

(per coneixement de la data de la mort) o deduïda per l'edat (sempre i quan la persona no consti inscrita en un cens posterior a un altre G.R.) del darrer cònjuge sobrevivent.

Gràcies a això, hem pogut conèixer les pautes de residència posteriors al matrimoni d'un volum important de la població. L'inici del cicle familiar (el que podríem anomenar residència postnupcial) ha estat identificat en un total de 1.129 casos (466 entre 1792-1853; 360 entre 1867-1920; i 303 entre el 1924-1986). Pel que fa a la residència al final del cicle, se n'han identificat un total de 1.076 (480 entre el 1792-1853; 213 entre el 1867-1920; i 383 entre el 1924-1986). Les dades s'han pogut obtenir per períodes i segons la propietat dels G.R.

Tanmateix, només en la meitat dels casos anteriors ha estat possible establir una correlació entre el principi d'un cicle i el seu final, ja sigui en la mateixa fitxa del G.R. o a través de diversos d'ells, mitjançant la correlació establerta pel programa informàtic. Aquests cicles, que anomenarem els cicles complets, són els que ens permeten estudiar amb més profunditat el cicle familiar, amb la seva variabilitat en les fases intermèdies, la correlació de membres i força de treball emprada, i les sol.lucions plantejades a la variabilitat de persones que integren el grup residencial. En total, hem pogut reconstruir 524 cicles complets al llarg de tot el seu desenvolupament (231 entre el 1792-1853; 157 que s'inicien entre el 1867-1920; i 136 entre el 1924-1986).

4.2. Residència a l'inici del cicle familiar

4.2.1. Residència a l'inici del cicle familiar

L'inici del cicle familiar, és a dir, després del matrimoni (en la nostra anàlisi, la residència que consta en el cens posterior a la celebració del matrimoni)[9], constitueix el moment estratègic

fonamental per determinar quines són les pautes de residència preferides. En d'altres moments del desenvolupament del cicle familiar, la residència pot ser també una decisió estratègica, però el propi desenvolupament demogràfic del G.R. pot modificar aquesta decisió. És, doncs, el millor moment per veure com i amb quines persones es viu, a partir d'una elecció per raons econòmiques, socials i culturals.

Quadre 7
Forma de residència a l'inici del cicle familiar (residència postmatrimonial)

Forma	1792	1812	1837	1867	1903	1925	1945	1970	1792	1867	1924
	-1809	-1829	-1853	-1895	-1920	-1940	-1965	-1986	-1809	-1920	-1986
3. Simple	54,0	49,3	34,6	53,2	59,0	40,4	37,2	52,0	46,8	55,3	39,9
4. Extens	20,7	22,4	31,6	24,9	24,4	37,5	32,4	20,0	24,4	24,7	33,6
5. Múltiple	25,3	28,2	33,8	21,9	16,5	22,0	30,3	28,0	28,7	20,0	26,4
4 + 5	46,0	50,6	65,4	46,8	40,9	59,6	62,7	48,0	53,2	44,7	60,1
Total	174	156	136	233	127	136	142	25	466	360	303

Font: elaboració pròpia, segons fitxes dels cursos domèstics. Per a les dades completes, veure apèndix

En aquest sentit, l'adopció d'una residència extensa ha estat estadísticament molt freqüent. Entre el 40 i el 70 % de les parelles, segons el període, han anat a viure al G.R. del marit o de la muller després del matrimoni. Les dades, doncs, manifesten una tendència molt més clara a la predilecció per l'adopció d'una residència extensa o múltiple que les proporcionades per l'exàmen vertical de les llistes nominatives. Amb tot, indiquen significatives variacions en la forma de residència postnupcial segons el període i el volum de la propietat del G.R.

Com s'observa (quadre 7), l'adopció de la residència postnupcial mostra la mateixa evolució que l'explicada en el capítol anterior, en analitzar les dades censals. Durant la primera meitat del XIX va haver-hi un progressiu increment en els matrimonis amb residència extensa i múltiple, coincidint amb l'expansió dels cultius posterior a la desamortització. En canvi, durant el període anterior

i posterior a la fil·loxera (1867-1920), la residència neolocal esdevé majoritària, sobre tot durant els anys posteriors a la crisi. Després, la residència postnupcial en G.R. complexos s'incrementà considerablement els anys de la Postguerra. Durant els últims anys, tot i que el nombre de matrimonis comptabilitzats és molt feble, s'observa encara una certa persistència de residència extensa, que es produeix gairebé en la meitat dels grups.

Quadre 8.
Forma de residència a l'inici del cicle familiar, segons posició social (resum)

Classe:	1867 - 1920 (Torroja)					1924 - 1986 (Grat+for)				
	0	1	2	3	4	0	1	2	3	4
3. Simple	63,6	76,0	53,2	46,1	25,0	68,4	77,5	38,4	29,6	23,0
4. Extens	4,5	18,3	24,2	29,5	55,0	15,8	12,2	42,0	39,0	38,5
5. Múltiple	31,8	5,6	22,5	24,3	20,0	15,8	10,2	24,0	34,2	38,5
4 + 5	36,3	23,9	46,7	53,8	75,0	31,6	22,4	63,5	73,1	77,0
Total	22	71	169	78	20	19	49	104	108	23
	6,1	19,7	46,9	21,6	5,5	6,3	16,2	34,5	35,8	7,6

0: Activitat no agrícola; 1, No-propietaris; 2, Petits propietaris; 3, Mitjans; 4, Benestants.

FONT: Elaboració pròpia, segons les fitxes dels cursos domèstics

A més de la variabilitat experimentada al llarg dels anys, la residència postnupcial depèn força de la variable socioeconòmica (quadre 8). Les presents dades indicarien que la major complexitat dels G.R. mitjans i benestants no és únicament el resultat del desenvolupament del cicle i d'una major mobilitat dels G.R. amb una menor posició econòmica, sinó que és ja una diferència fonamental observable en el mateix moment del matrimoni, quan es constitueixen els cicles familiars. Així, si 3/4 parts dels matrimonis benestants adoptaren una residència extensa, entre els mitjans ho feren la meitat, mentre que tres quartes parts dels no propietaris adoptaren una residència conjugal. A més, s'observa com, a partir del 1924, els petits propietaris i els mitjans van incrementar les proporcions de matrimonis amb residència complexa.

4.2.2. Els canvis de significació en la residència extensa

Malgrat que les proporcions de residències postnupcials extenses i múltiples es mantinguin de forma similar, si comparem més a fons les dades del XIX amb les del segle XX, observarem importants variacions en la significació d'aquesta forma de residència. Els G.R. que arribaven a desenvolupar-se de forma troncal completa, és a dir, amb la inclusió dels pares del marit i alguns dels seus germans solters, van ser molt més freqüents a la primera meitat del XIX que en els períodes posteriors, en els quals els G.R. han anat limitant la seva extensió numèrica, el tipus de parents als quals s'estenen i la rigidesa d'establir-se en el grup domèstic del marit.

Podem dir, doncs, s'ha produït un procés de desnaturalització de la residència troncal. Si bé morfològicament, a efectes classificatoris, aquests G.R. segueixen constant com a extensos o múltiples, funcionalment han variat considerablement. Aquest procés, tot i iniciar-se anteriorment, va manifestar-se ja plenament durant la crisi posterior a la fil·loxera. Posteriorment, malgrat l'increment en el nombre de grups extensos i múltiples a partir del 1925, aquests grups no tingueren mai més una extensió tan àmplia com abans. Al respecte, hi ha tres indicadors que permeten mesurar aquest canvi que transcendeix els aspectes formals i afecta a la mateixa estructura i funcions dels G.R. extensos i múltiples.

En primer lloc, en la residència postnupcial s'observa una progressiva limitació de l'extensió als ascendents (pares, sobre tot), deixant de banda els parents col·laterals (germans, sobre tot). Si bé durant la primera meitat del XIX les dades mostren uns percentatges importants en el tipus 5b (múltiple lineal + extens col·lateral, és a dir, el grup troncal estès al màxim), aquesta forma de residència es redueix proporcionalment a la meitat des de finals del XIX. Si tenim en compte que, a més, les possibilitats de constitució de grups més extensos és més àmplia per la disminució de la mortalitat i l'allargament de la vida, podem deduir que la reducció de l'exten-

sió és força significativa. Així, mentre que al 1792-1853 un 38 % dels G.R. comptaven amb algun parent col.lateral a l'inici del cicle familiar (4c+4d+5b+5c+5d) i un 52 % amb un de lineal ascendent o descendent (4a+4b+4d+5a+5b+5d), en el període 1867-1920, aquests percentatges es redueixen al 19 i al 40 %. En el darrer període (1924-1986), si bé l'extensió lineal torna a ser més elevada (53 %), la col.lateral es manté en els índexs més baixos (19 %). El grup, doncs, tot i mantenir-se extensos, han anat reduint considerablement el grau d'aquesta extensió.

Quadre 9.

Grup de parents amb els que es va a viure a l'inici del cicle familiar
(en residències múltiples o extenses)

	1792-1853 (Grat)	1867-1920 (Tor)	1925-1986 (Grat + Tor)
Del marit	235 (94,75)	141 (87,58)	90 (49,45)
De la muller	10 (4,03)	17 (10,56)	85 (46,70)
Parents d'ambdós	3 (1,20)	3 (1,86)	7 (3,84)
Total	248 (53,22)	161 (44,72)	182 (60,07)
Total G.R	466	360	303

FONT: Elaboració pròpia, segons les fitxes dels cursos domèstics

A la vegada, les dades mostren -en segon lloc- una altra important variació en la residència postnupcial, encara molt més visible. Mentre que a la primera meitat del XIX (quadre 9) la residència al grup del marit (patrilocal) era la norma més freqüent i la residència matrilocal era excepcional, en els darrers anys el nombre de parelles que van a residir al grup del marit o de la muller és pràcticament el mateix.

La tercera variació no és possible apreciar-la a través de les dades. Es refereix a un canvi considerable en el sistema d'autoritat, en els rols i en la jerarquia interna. La supeditació de les generacions més joves a les més grans s'ha reduït considerablement. En una situació de crisi de valors i del propi sistema d'herència (amb el recurs freqüent dels fills a l'emigració o a l'adopció d'al-

tres activitats econòmiques per fer front a la desvalorització de la terra i de la producció vinícola), i d'una major preferència sociològica per la residència neolocal posterior al matrimoni, els pares han hagut de restringir el seu camp d'autoritat per oferir incentius perquè els fills es quedin a casa després de casar-se.

Aquests tres elements permeten detectar, doncs, uns canvis substancials en la significació de la forma de residència, els quals s'han anat operant progressivament. La pèrdua de valor de la terra, la disminució de la demanda de força de treball per a la vinya i l'increment de les oportunitats de treball fora de la vinya han estat alguns dels factors que expliquen aquests canvis. Tanmateix, aquesta reducció en l'extensió dels G.R. no hauria d'entendre's com a una alteració d'un model sociològic anterior (el que, malgrat les diferències, podria definir-se com a troncal [10]), perquè aquell tampoc no era el propi de la majoria de la població (l'extensió als germans no es donava en tots els G.R. complexos, com hem vist), ni tenia una perduració indefinida en el temps.

El desplaçament d'una part important de la residència vers a parents de la muller confirmaria el caràcter fortament estratègic de la residència postmatrimonial. L'emigració de molts fills i la reducció del seu nombre (limitació de la natalitat) es tradueix en la continuïtat de moltes explotacions per part d'una de les filles i el seu marit. A banda d'aquest aspecte patrimonial, la residència matrilocal implica també una ampliació de les xarxes de solidaritat familiars i una major bilateralitat en les relacions familiars. La continua emigració de molts familiars ha estat compensada mitjançant l'ampliació d'aquestes relacions bilaterals que, com s'ha demostrat, es fan més sòlides en contextos d'una major mobilitat de la població [11]. D'aquesta manera, acudint indistintament al fill o a la filla per a la successió domèstica s'ofereixen noves possibilitats residencials en un context de forta emigració i de disminució del valor de la producció. A més, sovint, el recurs a la filla com a successor

ra és preferit, pensant que aquesta cuidarà millor als pares en els seus darrers anys.

En definitiva, una mateixa forma (tot i no variar morfològicament) pot respondre a funcions diferents, pel que les formes de residència han d'interpretar-se a la llum del significat que adquireixen en un context social històricament determinat.

4.3. Tipus de parents (més enllà del nucli conjugal) en els grups extensos i múltiples

A través de la descripció genealògica dels parents coresidents, ens serà possible aprofundir en el coneixement la composició del grup domèstic en el moment de formació dels cicles familiars. En el quadre 10 es mostren els diferents tipus de parents presents al G.R. que no formen part del nucli conjugal d'Ego, distingint la relació d'aquests amb el nucli conjugal entre aquells que la fan a través del marit (H), de la muller (W) o d'ambdós dins del mateix G.R.

L'anàlisi d'aquestes dades ens mostra una presència fonamental dels parents més propers, sobre tot dels pares (P, F i M) més pròxims (B, Z). A mesura que ens allunyem del nucli conjugal va disminuint el nombre dels parents presents als G.R. Així, després del casament, un 42 % han conviscut amb el pare o la mare (o ambdós) i prop del 23 % ho fan amb algun germà (o cònjuges i fills d'aquests). La presència d'altres parents més allunyats és molt menor i, en tot cas, mai la distància genealògica d'aquests parents coresidents és llunyana.

Entre els parents lineals, s'observa una major presència de la mare (M) que la del pare (F): entre el 1924-1986 hi ha el doble de mares que viuen amb els seus fills casats que de pares, sobre tot d'aquelles que viuen amb la filla casada. A la vegada, s'observa una progressiva reducció de la convivència dels fills/es casats amb els dos pares (d'un 28 % el 1792-1853 a un 18 % el 1925-1985).

Quadre 10.
Presència dels diferents tipus de parents
en els grups residencials (a l'inici del cicle familiar)

	1792-1853			1867-1920			1924-1986			Total		
	H	M	Tot	H	M	Tot	H	M	Tot	H	M	Tot
P	126	5	131 (28,1)	53	5	58 (16,1)	37	18	55 (18,1)	216	28	244 (21,6)
F (sol)	30	4	34 (7,2)	22	9	31 (8,6)	16	9	25 (8,2)	68	22	90 (8,0)
M (sol)	43	3	46 (9,9)	36	10	46 (12,7)	23	30	53 (17,5)	102	43	145 (12,8)
P, F o M	199	12	211 (45,3)	111	24	135 (37,5)	76	57	133 (43,9)	386	93	479 (42,4)
FF	8	-	8 (1,7)	2	1	3 (0,8)	4	5	9 (3,0)	14	6	20 (1,8)
FM	3	1	4 (0,8)	4	1	5 (1,4)	4	1	5 (1,6)	11	3	14 (1,2)
MF	5	1	6 (1,3)	5	-	5 (1,4)	4	-	4 (1,3)	14	1	15 (1,3)
MM	2	-	2 (0,5)	1	-	1 (0,3)	1	2	3 (1,0)	4	2	6 (0,5)
FF,FM,MF,MM	18	2	20 (4,3)	12	2	14 (3,9)	9	8	17 (5,6)	39	12	55 (4,9)
SW	-	-	-	2	-	2 (0,5)	2	-	2 (0,7)	4	-	4 (0,3)
SCh	1	-	1 (0,2)	-	-	-	-	-	-	1	-	1 (0,1)
SW o SCh	1	-	1 (0,2)	2	-	2 (0,5)	2	-	2 (0,7)	5	-	5 (0,4)
B+Z (sols)	39	3	42 (9,0)	9	2	11 (3,0)	1	1	2 (0,7)	49	6	55 (4,9)
B (sol)	33	1	34 (7,3)	24	3	27 (7,5)	11	10	22 (7,3)	68	14	82 (7,3)
Z (sol)	41	3	44 (9,4)	13	4	17 (4,7)	11	8	17 (5,6)	65	15	80 (7,1)
B+BW+(BCh)	7	-	7 (1,5)	7	2	9 (2,5)	1	2	3 (1,0)	15	4	19 (1,7)
Z+ZH+(ZCh)	2	-	2 (0,4)	5	1	6 (1,6)	3	2	5 (1,6)	10	3	13 (1,1)
B	79	4	83 (17,8)	40	7	47 (13,0)	13	12	25 (8,2)	132	23	155 (13,7)
Z	82	3	85 (18,2)	21	7	28 (7,7)	15	13	28 (9,2)	118	23	141 (12,5)
B o Z	122	7	129 (27,7)	58	12	70 (19,4)	27	23	50 (16,5)	197	42	239 (21,2)
BW+(BCh)	1	-	1 (0,2)	-	-	-	-	-	-	1	-	1 (0,1)
ZH+(ZCh)	1	-	1 (0,2)	1	1	2 (0,5)	-	1	1 (0,3)	2	2	4 (0,3)
BCh (S o D)	-	1	1 (0,2)	1	-	1 (0,3)	2	-	2 (0,6)	3	1	4 (0,3)
ZCh (S o D)	-	-	-	-	-	-	2	2	4 (1,3)	2	2	4 (0,3)
BW,ZH,BCh,ZCh2	1	3	4 (0,6)	2	1	3 (0,8)	4	3	7 (2,3)	8	5	13 (1,1)
Cicles 4/5 [z]	248		(53,2)	161		(44,7)	182		(60,1)	591		(52,3)
Total cicles	456			360			303			1129		

[*] Cicles amb presència d'alguna fase extensa o múltiple (4+5).
FONT: Elaboració pròpia, segons les fitxes dels cursos domèstics. Per a les dades completes i diverses combinacions de parents coresidents, veure apèndix

Encara s'ha reduït més la convivència amb els col.laterals, sobre tot amb els germans i germanes solteres (pràcticament inexistents des del 1924), convivint com a molt amb un únic germà o germa-

na soltera. En aquests sentit, els parents col.laterals es mantenen o s'afegeixen al nucli conjugal que acaba de formar-se quan aquesta forma de residència apareix com a útil i necessària. Finalment, la presència d'unitats conjugals secundàries col.laterals (un germà o germana casat) ha estat poc freqüent, però no desconeguda: en total,

Quadre 11
Forma de residència al final del cicle familiar (resum)

	1792	1812	1837	1867	1903	1925	1945	1970	1792	1867	1924
Forma de resid.	-1809	-1829	-1853	-1895	-1920	-1940	-1965	-1986	-1809	-1920	-1986
1. Solidaris	8,6	10,8	13,5	12,6	24,5	20,2	23,9	28,7	11,7	17,8	24,3
2. S/. nucli c.	0,0	0,0	0,4	0,8	2,1	2,5	1,4	3,3	0,2	1,4	2,3
3. Simple	29,0	42,2	34,4	42,9	31,9	40,3	31,0	46,7	36,0	38,0	38,9
4. Extens	41,9	30,7	31,7	30,2	30,8	29,4	35,2	9,8	33,3	30,5	25,3
5. Múltiple	20,4	16,3	19,9	13,4	10,6	7,5	8,4	11,5	18,7	12,2	9,1
4 + 5	62,4	47,0	51,6	43,7	41,5	37,0	43,6	21,3	52,1	42,7	34,5
Total	93	166	221	119	94	119	142	122	480	213	383

FONT: Elaboració pròpia, segons les fitxes dels cursos domèstics

trobem 45 casos (un 4 %) en que junt amb el nucli conjugal principal hi viu un germà casat, la seva vídua o els fills d'aquests. Tanmateix, aquests grups no són comparables a les frèchères que es donaven en algunes societats camperoles europees, sinó que són més aviat conseqüència d'una sèrie de decisions emmarcades segons els recursos disponibles i de les necessitats socials de les diferents famílies.

4.3. Residència al final del cicle familiar

El plantejar les formes de residència postnupcial, hem assenyalat com des de finals del XIX s'inicià un procés desnaturalització en la residència extensa. Les dades sobre la forma de residència al final del cicle (quadre 11) confirmen plenament aquesta afirmació.

Progressivament, les formes de residència simple i solitària al final del cicle han anat incrementant-se, mentre disminueixen les formes extenses i múltiples. Així, doncs, el procés ha estat diferent que el de la forma de residència a l'inici del cicle: mentre que en aquell cas, a partir del 1924 han tornat a incrementar-se la proporció de formes de residència complexes, en la residència al final del cicle dels G.R. complexos han anat disminuint. Així, doncs, el manteniment de la residència extensa o múltiple s'ha limitat a l'inici del cicle.

Aquestes tendències queden millor reflexades si tenim en compte amb quins parents es resideix en els darrers anys del cicle familiar. Hem distingit (Quadre 12) si el cònjuge sobrevivent viu sol o viuen tots dos sols (Tipus A); si viuen amb fills solters (Tipus B); amb fills casats (Tipus C); amb algun parent col.lateral (Tipus D) o amb d'altres parents (Tipus E). Com s'observa, preferentment es conviu amb els fills en l'etapa final del cicle familiar, ja siguin casats o solters. S'observa, també, com els percentatges dels cicles que acaben sense d'altres parents s'incrementa considerablement després de la crisi fil.loxèrica i, sobre tot, a partir del 1970. Fins llavors, la residència amb els fills esdevé el millor mecanisme per assegurar la subsistència econòmica, així com el procediment més eficaç per a la successió genealògica i els arranjaments en la fase retirada (Held, 1982: 230-232).

Amb tot, el canvi més significatiu en els darrers anys és l'increment d'aquells cicles que acaben amb la residència solitària. Així, mentre que al segle XIX, els que vivien solitaris al final del cicle eren molt pocs (sobre el 10 %), en les darreres dades, 1 de cada 4 cicles acaben amb una residència solitària. Quins són els factors que expliquen aquestes tendències?. D'una banda, hi incidiria l'increment de l'emigració, que deixaria molts grups sense possibilitats de continuïtat en emigrar els fills, quedant-se els vells sols al poble. De l'altre, cal tenir en compte que l'allargament de la vida incrementa les possibilitats d'una coresidència entre pares

i fills, resultant-ne una major pressió psicològica que deriva en la preferència de formes de residència independent. Les possibilitats econòmiques ofertes per les pensions són un factor suplementari que fa possible aquesta residència independent.

Quadre 12
Parents amb els que es viu al final del cicle familiar (resum)

Parents	1792	1812	1837	1867	1903	1925	1945	1970	1792	1867	1924
	-1809	-1829	-1853	-1895	-1920	-1940	-1965	-1986	-1809	-1920	-1986
A. Sense parents	11,8	12,6	20,3	25,2	35,1	27,7	29,6	63,9	16,8	29,6	39,9
B. Amb fills solts.	25,8	40,4	27,6	30,2	21,3	32,8	25,3	11,5	33,4	26,3	23,2
C. Amb f. casats	58,1	42,2	44,3	33,6	36,2	31,9	38,0	18,9	43,8	34,7	29,0
B + C	83,9	82,6	71,9	63,8	57,5	64,7	63,3	30,4	77,2	61,0	52,2
D. Amb col.laterals	3,2	1,8	4,6	5,9	5,3	3,3	2,1	1,8	3,5	5,6	1,8
E. Altres	1,1	3,0	3,2	5,1	2,1	4,3	5,0	3,9	2,5	3,8	3,9
Total	93	166	221	119	94	119	142	122	480	213	383

FONT: Elaboració pròpia, segons les fitxes dels cursos domèstics

Les dades anteriors, però, poden complementar-se amb una pregunta més: els pares que completen el seu cicle familiar residint sols sense els fills, ¿viuen així per l'absència al poble d'altres parents o bé aquesta "solitud" és únicament residencial, i per tant mantenen d'altres probables relacions amb parents propers que viuen en d'altres cases a prop d'ells?. El fet de viure sols no sempre significa que es visqui separadament del tot. Molts podran anar a menjar a casa dels fills, o passar unes estones en comú o seran cuidats per aquests en cas de malaltia. Caldria saber, en aquest sentit, quantes de les residències solitàries i conjugals analitzades mantenen relacions de parentiu amb algun fill a la pròpia població i quantes no.

Per respondre a aquesta qüestió, hem creuat les diverses fitxes domèstiques, tractant de veure si els solitaris i matrimonis sense fills al final del cicle familiar tenen un fill o filla convivint a la mateixa població durant els anys que viuen sols (quadre 13). Tot i que les dades són limitades, s'observen dues tendències contrapo-

sades. Abans del 1920, només una petita part d'aquells tenien parents lineals vivint en d'altres cases al mateix poble. Això vol dir que la majoria dels solitaris o sense els fills vivien així perquè no els era possible viure amb aquests o amb d'altres parents, perquè aquests no existien o no vivien a la mateixa població.

Quadre 13.

Presència de relacions de filiació a la mateixa població al final del cicle, d'entre els residents que viuen sense cap parent (solitaris o matrimonis sense fills)

	1792-1853 (Grat)	1867-1920 (Tor)	1924-1986 (Grat+Tor)
Identificades	42	41	119
Sí	10	12	51
No	32	29	68
?	35	22	34
Total	77	63	153

FONT: Elaboració pròpia, segons les fitxes dels cursos domèstics

Aquesta tendència s'ha modificat en els darrers anys, quan molts pares viuran sols encara que algun dels seus fills visqui a la mateixa població. Aquest canvi en la decisió sobre la forma de residència en els últims anys de la vida no sembla que estigui condicionada tant per les estratègies de successió i els retirement arrangements [12], sinó per una raó de subsistència econòmica dels pares, d'una banda, i per una concepció més emocional i íntima de la unió matrimonial, el que portarà a l'adopció de formes de residència separades de les diverses generacions [13], sense que això hagi d'implacar canvis en les formes d'herència. Els mecanismes d'herència i residència, doncs, no funcionen de la mateixa forma.

5. ESTRUCTURA DELS CICLES FAMILIARS

5.1. El cicle familiar: problemes identificatoris i conceptuals

Si fins ara hem analitzat la forma de residència al principi i al final del cicle familiar, ara ens correspon estudiar com es de-

sevolupa la residència al llarg de tot el cicle familiar. Per això, utilitzarem únicament les dades procedents dels cicles familiars complets, és a dir de tots aquells dels quals ha estat possible establir una correlació entre el principi i el final del cicle, podent veure així la forma de residència al llarg de tot el seu desenvolupament. En total, hem pogut reconstruir 524 cicles (231 el 1792--1853; 157 iniciats el 1867-1920; i 136 el 1924-1986 [14]), en cadascun dels quals coneixem totes les formes de residència adoptades al llarg dels diversos censos, així com les entrades i sortides de les persones del grup (naixements, casaments, defuncions, emigracions, etc.). Per comprovar la plasticitat de les formes de residència, hem distingit els cicles invariables (en els quals la forma de residència és la mateixa al llarg de tot el cicle familiar), els cicles de dues fases (amb una forma de residència diferent al principi i al final del cicle familiar) i cicles variables, aquells que adopten tenen tres o més fases (els quals presenten una fase inicial, una o més fases intermèdies i una de final), amb transformacions més importants en la forma de residència.

Com hem indicat abans, el concepte sociològic de cicle familiar, des d'una perspectiva analítica ha estat subjecte de crítiques en estudis recents. Per a Trost (1977:479), el quadre operatori del cicle familiar només pot aplicar-se a un nombre limitat de grups domèstics de la nostra societat i té l'inconvenient de perpetuar i fixar els conceptes tradicionals. Més recentment, i en una línia similar, Hohn (1987:71-73) critica tres aspectes del concepte de cicle familiar: la restricció del concepte a la família conjugal, la restricció als matrimonis estables i el fet que perpetuï una sèrie de concepcions normatives. Sense obviar la polèmica -car estariem fonamentalment d'acord amb les crítiques formulades al concepte des d'un punt de vista analític-, la nostra utilització del concepte de cicle familiar tindrà un caràcter essencialment operatiu. Com assenyalava Cuisinier (1977:488), tota unitat familiar es presta a una anàlisi dels seus descriptors, que permeten copsar de forma més o menys precisa la successió de les fases, car elles resulten de la

combinació dels elements constitutius de la unitat, així com de les interaccions i transaccions entre ells. No tractarem, doncs, d'analitzar el cicle segons uns criteris purament demogràfics (durada dels cicles, edats mitjanes en les diverses fases de desenvolupament, esdeveniments familiars, etc.), sinó únicament de determinar les formes de residència adoptades pels grups residencials en fases de desenvolupament comparables.

Amb tot, cal tenir en compte dos aspectes abans de procedir a la lectura de les dades. Primer, que tractarem un nombre limitat de processos de desenvolupament familiar, i que anteriorment (anàlisi de la mobilitat) s'han analitzat uns altres processos que no arriben a desenvolupar cicles de forma completa. Segon, que en parlar del cicle familiar ens referim a una part del procés de desenvolupament dels G.R., significats en la coexistència, durant més o menys anys, de diversos cicles familiars al llarg del curs domèstic.

5.2. Estructura dels cicles familiars

Els cicles presenten una diversitat molt àmplia de processos, pel que resulta impossible recórrer a un únic model de cicle familiar. Es desenvolupen seguint diferents principis de reproducció domèstica que responen a causes d'ordre social, cultural i demogràfic que no actuen de la mateixa forma en la formació dels G.R. En aquest sentit, les nostres dades es contraposen a l'afirmació de Cuisinier (1976) quan indica que els costums socials tendeixen a restringir el nombre de possibilitats i la pràctica només a uns pocs tipus de cicles. Un resum dels diversos processos de desenvolupament dels cicles familiars observats podrà trobar-se al quadre 14.

Els cicles invariables són, en els tres períodes observats, un 20% del total, la majoria de tipus conjugal. El mantenir-se durant tot el cicle de forma complex (alternant només fases d'extensió i múltiples) resulta força difícil, pel que només es dona en un nombre reduït de cicles (en total, 30 dels 524). Per la seva banda, la ma-

majoria dels cicles dobles i variables analitzats (un 70 %) han alternat les formes de residència complexes i conjugals al llarg del seu desenvolupament (310 una alternància Si/Ex, i 51 Si/Ex/Sol), mentre que l'alternància entre residència conjugal i solitària només es dona en un 7% del total de casos (36) i entre residència complexa i solitària en un 3% (17 casos), a més del 10 % de cicles en els que l'alternància es dona entre les tres formes de residència indicades.

Hi encara una altra dada molt reveladora. Només en un 20% dels cicles (163 dels 524), no arriben a constituir-se formes de residència complexa en cap moment del seu desenvolupament. La dada és suficientment clara sobre la importància de la residència complexa al Priorat, a la vegada que confirma les crítiques realitzades a Laslett en el sentit que els censos anuals no reflexen la possible extensió dels G.R. (Berkner, 1975). La pauta predominant dels cicles familiars prioratins que han arribat a desenvolupar-se ha estat, doncs, l'alternància entre formes de residència conjugal i complexes.

Ara bé, com assenyalàvem anteriorment, la presència d'una forma de residència no sempre té la mateixa significació sociològica i serà molt diferent segons quin sigui el seu ordre. Si durant el XIX la gran majoria dels cicles començaven sent extensos o múltiples (el 72 %) i acabaven també així, amb residències conjugals en les seves etapes intermèdies, en el darrer període els cicles presenten una tendència aparentment contradictòria, ja apuntada. En el seu principi, una gran part continuen iniciant-se de forma extensa, més que en qualsevol altre període (de cada cinc cicles, tres han començat de forma extensa o múltiple). Caldria preguntar-se, però, si aquesta major extensió en la formació dels cicles familiars és l'expressió d'una major solidaritat familiar, d'una transformació dels comportaments de transmissió patrimonial, o -com assenyalava Salitot Dion (1977: 35)- del desig d'incrementar les forces productives del grup residencial de cara a una transformació dels mètodes culturals?. La tendència, al nostre entendre, és sobre tot una estratègia adaptativa durant uns anys en que, malgrat la crisi econòmica, les possibi-

Quadre 14
Estructura dels cicles familiars

	Grat. 1792-1853	Tor. 1867-1920	Grat+Tor. 1924-1986	Total
<u>Cicles invariables</u>				
Si	32 (13,85)	26 (16,56)	18 (13,33)	76 (14,50)
Ex	15 (6,49)	6 (3,82)	9 (6,61)	30 (5,72)
Total	47 (20,34)	32 (20,38)	27 (19,85)	106 (20,22)
<u>Cicles dobles</u>				
Si ↔ Sol	13 (5,62)	10 (6,36)	10 (7,35)	33 (6,30)
Si ↔ Ex	52 (22,51)	26 (16,56)	27 (19,85)	105 (20,03)
Ex ↔ Sol	4 (5,62)	4 (2,54)	8 (5,88)	16 (3,05)
Ex ↔ Si	34 (14,71)	10 (6,36)	16 (11,76)	60 (60,19)
Total	103 (44,58)	50 (31,87)	61 (44,85)	214 (41,71)
<u>Cicles variables</u>				
Si ↔ Sol ↔ Si	3 (1,29)	-	-	3 (0,58)
Ex ↔ Sol ↔ Ex	-	-	1 (0,73)	1 (0,19)
Si ↔ Ex ↔ Si	7 (3,03)	19 (12,10)	5 (3,67)	31 (6,04)
Ex ↔ Si ↔ Ex	40 (17,31)	21 (13,37)	15 (11,02)	76 (14,81)
Ex ↔ Si ↔ Ex ↔ Si ↔ ...	19 (8,22)	6 (3,82)	13 (9,55)	38 (7,40)
Si ↔ Ex ↔ Si ↔ Sol	2 (0,26)	-	2 (1,47)	4 (0,77)
Si ↔ Ex ↔ Sol	2 (0,66)	13 (8,28)	2 (1,47)	17 (3,31)
Ex ↔ Si ↔ Sol	8 (3,46)	13 (8,28)	9 (6,61)	30 (5,84)
Ex ↔ Si ↔ Sol ↔ Ex	-	2 (1,27)	-	2 (0,38)
Si ↔ Ex ↔ Sol ↔ Ex	-	2 (1,27)	-	2 (0,38)
Total	81 (35,06)	75 (47,77)	47 (34,55)	203 (39,57)
TOTAL CICLES	231	157	136	524

Si: Nucli conjugal simple (tipus 3). Sol: Solitari (tipus 1) o sense nucli conjugal.
Ex: Extensa (tipus 4) o amb nucli conjugal múltiple (tipus 5).

litats d'emigració són minses a causa de la situació econòmica general. Tanmateix, aquesta major extensió en la formació dels grups no sempre és l'expressió d'un procés de desenvolupament troncal, car a les fases intermèdies i finals els G.R. es tornen fonamentalment conjugals. Hi incidirien dues causes: d'una banda, per manca de continuïtat de moltes cases; de l'altra, sembla que forces cicles familiars que s'iniciaren de forma complexa (d'acord amb les possi-

bilitats econòmiques del moment), després s'han separat voluntàriament dels pares, adoptant una residència independent.

Els cicles familiars, doncs, no obeeixen mai a una reproducció mecànica. Fins i tot en els cicles complets, els processos de desenvolupament són molt diversos, responent a lògiques, estratègies familiars i adaptacions ben diferents. Si hi afegim a més els cicles que no arriben a desenvolupar-se en totes les seves fases, haurem de concloure que resulta molt difícil la construcció de models que representin la globalitat dels processos familiars. Els models serien sobre tot estructures ideals, però cada cicle familiar ha de contemplar-se en termes d'interdependència entre les històries de vida individuals dels seus membres i els intercanvis continus entre la família i les altres institucions socials.

5.3. La variabilitat del cicle familiar: l'alternància entre formes de residència complexes i conjugals

Com hem indicat, no tots els cicles familiars que registren una presència de formes de residència extenses o múltiples en algun moment del seu desenvolupament, tenen una tendència a la troncalitat. En d'altres termes, que un G.R. tingui formalment una residència complexa no significa que estructuralment pugui considerar-se com a troncal. Per comprovar aquest hipòtesi, ens caldrà insistir més en les estructures dels cicles familiars, mitjançant una descripció dels seus diferents processos de desenvolupament.

5.3.1. Cicles dobles

D'entre els cicles dobles que presenten una alternància entre formes simples i complexes, en trobem que comencen de forma complexa i s'acaben amb una residència conjugal (60 casos); i d'altres que es comencen de forma simple i acaben amb una residència complexa (105). Les causes de que els primers no presentin una continuïtat són variables. Dels 60 casos observats, 12 cicles no presenten continuïtat

posterior per manca de fills, mentre que en la resta (48), tot i tenir descendents, es produeixen segregacions del G.R, ja sigui perquè els fills han adoptat una residència neolocal, perquè han anat a viure a un altre G.R. o bé perquè han emigrat. Aquesta formació de grups simples a partir de grups múltiples o extensos indica que una part important dels grups domèstics complexos no segueixen les pautes d'un grup domèstic troncal i no aconseguen una continuïtat patrimonial representada per la coresidència a la casa paterna. En aquests casos, la residència complexa és més aviat una forma temporal que es manté a l'inici del cicle per després segregar-se.

Els cicles que, per contra, comencen amb una residència simple i acaben amb una extensió, responen a una lògica diferent, estenent-se habitualment per la incorporació de més membres a un grup domèstic simple (pel casament d'un fill o per la incorporació d'un ascendent o col.lateral) [15]. Tanmateix, la durada de l'extensió pot ser diversa. Si la residència complexa s'adopta únicament per donar sol.lució al problema de la ubicació residencial d'un parent del grup o de fora, llavors l'extensió tindrà un caràcter temporal i provisional, tornant el grup a la seva dimensió conjugal quan aquest parent desapareix o es troba una millor sol.lució per a la seva residència. Per contra, si en l'extensió del grup hi incideixen d'altres factors (patrimoniais, econòmics, socials, etc.), llavors aquesta tindrà una continuïtat, ja sigui motivada per una voluntat d'ampliació de la capacitat patrimonial o de la força de treball del grup, o bé per diferents estratègies de supervivència i adequació als canvis socioeconòmics globals.

5.3.2. Cicles variables

Entre els cicles variables en trobem de dos grans tipus, diferenciats perquè els primers tendeixen a la troncalitat i els segons no. Entre els primers, els més freqüents (en total, 200 casos) comencen amb una residència complexa (amb una extensió als ascendents), que posteriorment es transforma en simple, i acaba de nou

sent complexa ($Ex \leftrightarrow Si \leftrightarrow Ex$), amb la possibilitat de diverses combinacions intermèdies (fins i tot solitàries). Aquests casos impliquen, evidentment, una persistència de les formes complexes, un sentit de perpetuïtat del G.R. que va reproduint-se i tendeix a la troncalitat. A més dels anteriors, caldria afegir-ne 38 cicles amb una alternància entre residències conjugals i complexes encara major. Es tracta de cicles que tenen també una forta tendència a l'extensió, que coneixen diverses fases successives d'extensió i de retracció (és a dir $Ex \leftrightarrow Si \leftrightarrow Ex \leftrightarrow Si$ etc.) [16], el que suposa una forta troncalitat, amb una continuïtat anterior i posterior. El fet que en fases intermèdies els G.R. es facin conjugals suggereix la impossibilitat de mantenir l'extensió al llarg de tot el cicle, fins i tot entre els G.R. amb una tendència clara a la troncalitat.

El segon tipus de cicles (31 casos), per contra, no tendeix a la troncalitat, car el seu procés és a l'inrevés: $Si \leftrightarrow Ex \leftrightarrow Si$. Les formes intermèdies poden ser molt variables, estenent-se vers als pares del marit o de la muller (22 cicles), un germà del marit casat (2 cicles) o un germà/na solter o vidu del marit o de la muller (7 cicles). Totes aquestes extensions tenen sempre de caràcter temporal, fins a la mort d'aquests parents (22 cicles) o la seva marxa vers a un altre grup residencial (9 cicles). Es tracta, sobre tot, d'estratègies residencials per ajudar els pares durant els darrers anys de la seva vida o per acollir temporalment a un col.lateral que ha quedat sol per quedar vidu o ser solter. Són, doncs, estratègies transitòries que no tenen una tendència troncal i que no tenen la funció de marcar el pas d'un cicle familiar a un altre.

5.2.3. La formació de la residència solitària

Tot els cicles anteriors estan caracteritzats per l'existència de, com a mínim, un nucli conjugal al llarg de tot el cicle de desenvolupament familiar. Però a part d'aquests, uns altres 108 cicles (gairebé un 20 %) registren, en un moment del seu desenvolupament, la residència d'un solitari o d'un grup sense nucli conjugal, habi-

tualment al final del cicle. Només en vuit casos hi trobem una residència solitària en fases intermèdies, i només en dos aquesta és una residència sense nucli conjugal. El pas vers a la solitud es produeix habitualment a partir d'una residència de tipus simple: només en 36 cicles la residència solitària succeeix a una de múltiple o extensa. Excepte per crisis familiars, els grups solitaris es constitueixen majoritàriament per la desaparició d'un dels membres d'un nucli conjugal anterior.

6. DIFERENTS DESENVOLUPAMENTS DELS GRUPS RESIDENCIALS

Després de l'anàlisi estadístic, que ha tractat de descobrir algunes freqüències en els processos de desenvolupament, ara ens cal analitzar exemples particulars dels cursos. En cada cas, intentarem descobrir com incideixen en la determinació de la residència aspectes tan diversos com les aliances, les sol·lucions de recanvi, les interrelacions entre els diferents grups domèstics i els cicles de vida personal, les nombroses estratègies perfilades en cada situació concreta per fer front a les necessitats d'equilibri de la força de treball i la propietat. Com assenyalen Mitterauer&Sieder (1979:262), en comunitats amb altes taxes de fluctuació es fa necessària una interpretació dels esdeveniments i seqüències a través del sexemples individuals [17]. L'anàlisi que segueix proposa una concepció dels grups residencials com a processos, no com a unitats estàtiques a l'interior d'alguns períodes de temps. Per això, si bé els factors externs al G.R. hi juguen un paper fonamental en la determinació de la seva forma de residència, les sol·lucions individuals a una mateixa situació no sempre són mecàniques, sinó molt variables. Per això, si bé hem procurat seleccionar els exemples en funció d'una certa "representativitat", cada exemple només pot analitzar-se per ell mateix, tot i que permet mostrar-nos les relacions entre els processos de canvi familiar i social. Com assenyalava Hareven (1977:348-349), un estudi del cicle familiar permet diferenciar dos tipus de temps històric: el temps "familiar" i el temps "social".

Diagrama A

FERRE		(1867-1920)	<2-186>																	
C/.DE L'ERA, 9--C/.HOSPITAL,21		TORROJA	1867	70	75	80	84	89	95	1903	06	11	18	20						
01	FRANCESC FERRE VELLVE	H1	1839-1911	H.28	H.31	H.36	H.41	H.45	H.50	H.56	H.64	H.67	H.72							
02	RAIMUNDA VALLVERDU AMIG	W1	1843-1917	W.24	W.27	W.32	W.37	W.41	W.46	W.52	W.60	W.63	W.68	Y.75						
03	ANTONIA FERRE VALLVERDU	D1	1868-?		D.2	D.7	D.12	D.16	D.22	*										
04	SATURNINA FERRE VALLY.	D1	1870-?		D.0	D.5	D.10	D.14	D.19	D.25	D.33									
05	MARIA FERRE VALLVERDU	D1	1875-1931			D.0	D.5	D.9	D.14	D.20	D.27	*								
06	RAMON FERRE VALLVERDU	S1	1879-1939				S.1	S.5	S.10	S.16	S.23	*								
classe:	2		1	2	3	4	5	TOT	nombre	3	4	5	6	6	5	4	2	2	1	
nitjana:	4,0		1	0	10	0	0	11	foraa r.	3b	3b	3b	3b	3b	3b	3b	3b	3a	1c	

6.1. El desenvolupament d'un grup de nucli conjugal simple

Vegem, com a referència, un exemple en que el curs domèstic esdevé conjugal en tot el seu desenvolupament. Com s'observa, els fills de Francesc Ferrer i Raimunda Vallverdú (diagrama A) [18], petits propietaris casats el 1868 a Gratallops, van anar marxant de la casa paterna a mesura que s'anaren casant, el mateix que havien fet els seus pares, per crear nous G.R. Les seves propietats eren ben petites: en el cadastre de 1878 consta que tenia una parcel·la de 0,10 jornals, mentre que la seva dona en tenia una altra de 0,4 jornals. Tot i això, Francesc Ferrer havia de guanyar-se la vida com a jornalier. La parella va viure durant el seu matrimoni en tres cases diferents, mantenint sempre una estructura de tipus simple. Els canvis de residència suggereixen un G.R. fluctuant, que no pot arribar a desenvolupar estructures extenses per manca de recursos, havent de dispersar necessàriament els seus membres en cada generació.

6.2. Processos de desenvolupament dels grups domèstics troncal

El desenvolupament d'un grup domèstic troncal és un procés cíclic (5b→5a→4a→3b→5b). Un tipus de desenvolupament així, però, només podrà donar-se en molt pocs casos, car es necessiten dues condi-

cions. D'una banda, cal tenir unes propietats suficients per al manteniment dels membres del grup, sobre tot en els moments en que la relació entre força de treball i membres del grup és més desigual. D'altra banda, també es fa necessari un desenvolupament ge-nealògic que permeti l'extensió. Els dos exemples següents mostraran grups residencials que no poden arribar a desenvolupar-se totalment per dues raons diferents, tot i generar formes d'extensió.

Diagrama B

N. TORROJA (1867-1981)	(2-261)	1867	70	75	80	84	89	95	1903	06	11	18	20	25	30	36	40	45	50	55	60	65		
01 ANTONI N. P.	N1	1828-1883	N.29	N.32	N.37	N.42	*																	
02 TERESA CATALA	W1	1842-1883	N.25	N.28	N.33	N.38	*																	
03 CONCEPCIO N. CATALA	D1	1861-?	D.6	D.9	D.14	D.19	D.23	*																
04 TERESA N. CATALA	D1	1862-?	D.5	D.8	D.13	D.18	D.22	*																
05 JOAN N. CATALA	S1-N2	1862-1923	S.5	S.8	S.13	S.18	S.22	N.27	N.32	N.41	N.44	N.49	N.54	N.58	*									
06 MANUELA N. CATALA	D1	1866-1950	D.2	D.5	D.10	D.15	D.19	Z.24	*															
07 JOSEP N. CATALA	S1	1867-?	S.0	S.3	S.8	S.13	S.17	N.22	*															
08 ROSA SENTS SENTS	CR	1795-1881	CR72	CR75	CR80	CR85	*																	
09 DOMÈNEC JARDIS MURRIA	MS	1787-1883	MS64	MS69	MS74	MS79	*																	
10 ROSA CAIXAL GRASSES	W2	1864-1928						N.25	N.31	N.39	N.42	N.47	N.54	N.56	Y.61	*								
11 ASSUNCIO N. CAIXAL	D2	1887-?						D.2	D.8	D.16	D.19	D.24	*											
12 TERESA N. CAIXAL	D2	1888-?						D.1	D.7	D.15	D.18	D.23	*											
13 CONXITA COMTE VIGES	CR	1879-?						CR16																
14 ROSA N. CAIXAL	D2	1896-1916						D.4	D.9	D.14	*													
15 LLUIS N. CAIXAL	S2 N3	1895-1952						S.8	S.11	S.16	S.23	S.25	S.30	N.35	N.41	N.45	N.50	N.55	*					
16 MERCE N. CAIXAL	D2	1898-?						D.5	D.8	D.13	D.20	D.22	D.27	Z.32	Z.38									
17 FERRANDA VALL CASANOVA	CR	1899-?								CR19	CR21	CR26												
18 AGUSTINA P. PERIS	N3	1905-...														N.25	N.31	N.35	N.40	N.45	Y.50	Y.55		
19 MONTSE N. P.	D3	1928-...														D.2	D.8	D.12	D.17	D.22	*			
20 JOSEP RA N. P.	S3 N4	1929-...														S.1	S.7	S.11	S.16	S.21	N.26	N.31		
21 LLUIS N. P.	S3	1933-...														S.3	S.7	S.12	S.17	S.22	S.27			
22 LLUISA VICENTE	CR	1915-...														CR20								
23 ROSA RA N. P.	D1	1942-...														D.3	D.8	D.13	D.18					
24 MARIA PU. P.	N4	1932-...																			N.23	N.28		
25 J. LLUIS N. PU.	S4	1956-...																					S.4	
26 ENRIC N. PU.	S4	1957-...																					S.1	
classe: 4		1 2 3 4 5 TOT	noobra	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	-
nitjana: 4,2			forma r.	3b	3b	3b	3b	3a	4c	2b	3b	3a	3b	3b	3b	3a	4c	4c	3b	3b	3b	4d	4d	-

El primer exemple es tracta funcionalment d'una estructura troncal, però formalment no arriba a desenvolupar-se per raons demogràfiques, malgrat ser una de les cases de major propietat de To-

roja, Cal M., amb una propietat de 68 Ha. el 1903 [19] (diagrama B). Si bé les regles hereditàries afavorien en aquest cas la cohabitació de les generacions, la mortalitat va fer impossible la residència conjunta de diversos nuclis conjugals en les tres successions generacionals observades, a causa de la mortalitat. Així, en la primera generació, Joan M. (núm. 5) va casar-se quatre anys després de la mort dels seus pares (el 1866); en la segona, Lluís M. (núm. 15) va casar-se sis després de la mort del seu pare, havent mort la mare; en la darrera generació el matrimoni (núm. 20) no va fer-se fins a la mort del pare. L'ideal, tanmateix, és de tipus troncal, com ho prova la forma de successió i la convivència dels germans solters amb el germà casat.

En el cas següent (diagr.C) el desenvolupament troncal no arriba a manifestar-se plenament per la impossibilitat d'eixamplar el grup per la manca de recursos econòmics [20]. Així, en la primera successió, Francesc Juncosa (n.3) va anar a viure a una casa diferent a la del seu pare. A la mort d'aquest, tornava a la seva casa

Diagrama C

JUNCOSA		(1792-1853)		<1-551>																						
C/ MAJOR, S/M-- C/ BAIX, S/M-- C/ VALLS GRAT		1792	97	1800	04	09	12	14	19	24	26	30	37	39	42	46	48	53	62							
01	FRANCESC JUNCOSA	M1	?	-1812	M	H	M	M	H1	+																
02	ROSA	M1	?	-1818	M	M	M	M	Y	Y	+															
03	FRANCESC JUNCOSA	S1-H2		1772-1824	S.20	*				H.40	H.44	H.47	V.52	+												
04	TERESA	M2	?	-1820					M	M	M	+														
05	SEBASTIA JUNCOSA	S1		1775-?	S.17	S.22	*			V.37	V.41	V.44														
06	URSULA JUNCOSA	O2		1799-?						D.13	O.17	O.19	*													
07	ROSA JUNCOSA	O2		1803-?						O.9	O.13	O.16	O.21	*												
08	LLORENÇ JUNCOSA	S2-H3		1804-1846						S.8	S.12	S.15	*	H.22	H.26	H.33	M.35	H.38	H.42	+						
09	TERESA BALLESTER	O M3	?	-?							M	M	M	M	M	M	Y									
10	TERESA JUNCOSA	O3		1826-?							O.0	O.4	O.11	O.13	O.17	*	Y									
11	LLORENÇ JUNCOSA	S3-H4		1824-?							S.2	S.6	S.13	S.15	S.19	*		H.29	H.38							
12	TERESA PORRERA	O0		1819-?								O.18	O.20	O.24	O.28	O.30										
13	MARIA VILALTA	M4	?	-?														M	M							
14	LLORENÇ JUNCOSA	S4	?	-?														S	S							
Classe: ?		1	2	3	4	5	TOT	nombre	4	3	2	2	2	2	7	6	2	4	4	4	5	5	3	2	3	3
nitjana: 4,82		-	-	1,6	2	1,8	forma r.		3b	3b	3b	3a	3a	3a	3a	4a	4a	3b	3d	3b	3b	3b	3d	3d	3d	3d

d'origen, junt amb la seva dona i quatre fills, per conviure amb la seva mare. Quelcom semblant va succeir amb el seu fill, Llorenç Juncosa (núm. 11) i amb el seu nét, Llorenç Juncosa (núm. 14): tots dos van viure uns anys sols en una altra casa (el segon fins i tot fora-

del poble), després de casar-se, tornant només a la mort del pare.- Tot plegat fa que el curs domèstic tingui un clar predomini de formes simples (16 observacions del tipus 3; 2 del 4) i així quedaria registrat en una anàlisi que comptabilitzès els tipus d'estructures d'un any determinat. No obstant, el seu desenvolupament presenta una continuïtat domèstica: els fills tornen a la casa d'origen quan el pare ja no viu, quan han de succeir-lo, però eviten conviure amb ell després de casar-se.

6.3. La successió femenina

En presentar els canvis que s'havien produït en la significació de la residència extensa post-matrimonial, indicàvem com a un dels elements més significatius el fet que, en els darrers anys, es produeix pràcticament un equilibri entre aquells que adopten una residència en el grup de parents del marit i de la muller. Tanmateix, la continuïtat domèstica per part d'una filla ha estat quelcom habitual en tot el període de la nostra observació. En el diagrama D, pot observar-se una successió femenina practicada al llarg de diverses generacions [21]. A principis de segle, va ser la segona filla de Joan Sans i Magdalena Ferrer (núm. 6) qui va quedar-se a viure a casa amb els seus pares i qui va rebre la petita herència dels pares, en aquest cas per absència de germans. En canvi, en la generació següent, va ser també una filla (Virgínia Ripoll) qui va succeir els pares, malgrat l'existència d'un germà, que va viure amb la seva germana fins al seu casament.

Diagrama D

SANS C/MAJOR, 42 TORROJA (1867-1920) <2-481> 1867 70 75 80 84 89 95 1903 06 11 18 20

01 JOAN SANS IBORRA	H1	1797-1872	H.70	H.73	+															
02 TERESA LLURBA SANS	W1	1797-?	W.70	W.73																
03 JOAN SANS LLURBA	S1-H2	1821-?	H.46	H.49	H.54	H.59	H.63													
04 MARIA FERRE	W2	1821-?	W.46	W.49	W.54	W.59	W.63													
05 FRANCISCA SANS FERRE	D2	1851-?	D.16	D.20	*															
06 TERESA SANS FERRE	D2-W5	1853-?	D.14	D.19				W.36	W.42	W.49	W.52									
07 JOSEFA SANS FERRE	D2	1855-?	D.12																	
08 MARIANA SANS FERRE	D2	1865-1925	D.2	D.6	D.11	D.15	D.20													
09 JAUME RIPOLL SANS	H3	1847-?						H.42	H.47	H.55										
10 CARMÉ RIPOLL SANS	D3	1876-?						D.13												
11 TERESA RIPOLL SANS	D3	1878-?						D.11												
12 VIRGINIA RIPOLL SANS	D3-W4	1880-1940						D.9	D.15	W.22	W.25	W.30	W.37	W.39						
13 JAUME RIPOLL SANS	S3	1885-1925						S.4	S.10	B.17	B.20									
14 JOAN PALLEJA GRIFOLL	H4	1882-?								H.21	H.24	H.29	H.36	H.38						
15 JOAN PALLEJA RIPOLL	S4	1905-?								S.1	S.6	S.13	S.15							
16 ROSENDO PALLEJA RIPOLL	S4	1907-?								S.4	S.11	S.13								
17 TERESA PALLEJA RIPOLL	D4	1911-?								D.	D.7	D.9								
18 BENJAMÍ PALLEJA RIPOLL	S4	1914-?										S.4	S.6							
19 RAMON PALLEJA RIPOLL	S4	1920-?											S.							
classe:	3	1	2	3	4	5	TOT	nombre	8	6	4	3	3	6	4	5	5	6	6	7
mitjana:	5,25	-	-	8	-	4	12	forma r.	5a	5a	3b	3b	3b	3b	3b	5d	5d	3b	3b	3b

Si bé en l'elecció d'una successió femenina hi ha sovint causes de tipus demogràfic (per la inexistència de cap fill), les causes socials també hi són presents (com la preferència per una filla, el desig del fill de marxar de casa dels pares, o una millor oportunitat per a aquest) i hi tenen una especial incidència. L'adopció d'una residència matrilocal no és, en absolut, un fet traumàtic per la continuïtat domèstica, ni representa cap modificació en l'ideal residencial. Es tracta, en definitiva, d'una altra estratègia residencial, utilitzada de forma diferencial segons el grup domèstic: mentre que per als benestants i mitjans ha estat un mecanisme de perpetuació domèstica a manca dels fills o per preferència de les filles, entre els petits propietaris s'ha configurat com a una es-

tratègia tendent a assegurar la protecció dels pares en els darrers anys de la seva vida, ocupant-se'n sovint els fills que han ascendit menys amb el matrimoni.

6.4 La solidaritat col.lateral: germans casats que viuen junts o es substitueixen en la successió

Les necessitats de força de treball poden conduir a un G.R. a la residència conjunta de diversos germans, fins i tot després d'haver-se casat. Si bé el cas no és estadísticament molt freqüent, com hem vist, sí té una importància sociològica en el sentit de mostrar la multiplicitat d'estratègies residencials, per equilibrar les necessitats de força de treball i de previsió de la successió domèstica d'acord amb el desenvolupament del cicle familiar.

Aquest és el cas dels Malet [22], de Gratallops (diagrama E). El 1797, Josep Malet (núm.1) convivia amb la seva dona, un germà solter, i un fill de 8 anys, en Josep Malet (residència 4c). En la llista del 1812 es produïren modificacions que van fer al G.R. més complex: el seu germà (núm. 3) i el seu fill (núm. 4) s'havien casat i s'havien quedat a viure a la mateixa casa amb les mullers respectives. Durant uns anys, van conviure conjuntament tres nuclis conjugals, els de dos germans i el del fill del primer. Aquesta residència múltiple va trencar-se amb la mort de Josep Malet i de la seva dona. Llavors, Jaume Malet i la seva muller van deixar de viure amb el seu nebot i es traslladaren a un altre habitatge. Tanmateix, aquesta pèrdua de braços de treball va compensar-se ben aviat pel matrimoni dels dos primers fills del segon Josep Malet (núms. 10 i 12), els quals repetiren, com a la generació anterior, una residència conjunta dels dos germans casats i les seves mullers. Aquesta frechère va mantenir-se durant més de 10 anys, fins poc després de la mort de la mare, quan el primer germà (núm. 10) va abandonar el G.R. per anar a viure a un altre domicili. En canvi, aquell mateix any trobem a un tercer germà casat recentment, que també es quedà a

Diagrama E

MALET C/OE OALT, 27-30 GRATALLOPS (1797-1864)	1797	1800	04	09	12	16	19	24	26	30	37	39	42	46	48	53	62	64										
01 JOSEP MALET	H1		H	H	H	H	H	H	H	H	H	H																
02 MARIA MALET	W1		W	W	W	W	W	W	W	W	W	Y																
03 JAUME MALET	B1-H2		B	B	B	B	H	H	H	H	H																	
04 ROSA MALET	D1	1801-1830			0.5	0.8	0.11	0.15	0.18	0.25	0.25	0.29																
05 JOSEP MALET	S1-H3	1789-1838	S.8	S.11	S.13	S.18	H.21	H.25	H.29	H.34	H.37	H.41	H.46															
06 ANTONIA MALET	W2					W	W	W	W	W																		
07 FRANCESCA MALET	W3				W	W	W	W	W	W	W	Y	Y	Y	Y													
08 FRANCESCA MALET	D3	1816-					0.0	0.4	0.9	0.12																		
09 MARIA MALET	D3	1813-					0.3	0.6	0.11	0.14	0.19	0.26																
10 JOSEP MALET	D3-H4	1817-						S.2	S.7	S.10	S.15	H.21	H.24	H.27	H.31	H.34												
11 MARIA ARAGONÉS	W4	1820-										H.18	H.21	H.24	H.27	H.31												
12 FRANCESC MALET	S3-H5	1820-						S.4	S.7	S.12	S.18	H.21	H.24	H.27	H.31	H.36												
13 ANTONIA PORRERA	W5	1821-											M.20	M.23	M.26	M.30	M.35											
14 JAUME MALET	S3-H6	1826-						S.0	S.2	S.7	S.13	S.16	S.19	S.26	S.29	H.34	H.42	H.44										
15 AGNES ESCODA																	W	W	W									
16 GERTRUODIS MALET	D3	1828							0.0	0.5	0.8	0.14	0.17	0.24	Y.27													
17 MARIA VELLVÉ	CR											Y	Y															
18 FRANCESC MALET PORRERA	S5-H7	1843-											S.5	S.6	S.10	S.15	H.24	H.27										
19 MARIA PORTA	W7	1845																	M.22	H.25								
20 JAUME MALET ESCODA	S6	1855																	S.7	S.10								
21 AGNES MALET ESCODA	S6	1857																	D.5	D.8								
22 JOSEP MALET ESCODA	S6	1860-																	S.3									
classe:			1	2	3	4	5	TOT	nombre	4	4	5	5	7	9	9	9	9	9	6	6	8	8	7	7	4	7	6
nitjana:	7.44		0	0	2	4	12	18	forma r.	4c	4c	4c	4c	5b	5b	5b	5b	5b	5b	5b	5b	5b	5b	5b	5c	5c	5c	5c

viure la casa paterna, en Jaume Malet (núm. 14). Va ser precisament aquest darrer germà el que va quedar-se finalment a residir a la mateixa casa, en morir Francesc Malet i la seva muller. Això, però, no va impedir que un fill d'aquests darrers es quedés vivint a la casa paterna, junt amb els seus oncles, fins i tot després de casar-se. La complexitat del G.R. queda reflexada en el fet que, només en dues d'un total de 18 observacions, s'adoptà una residència del tipus conjugal (3b), amb una talla mitjana (MP/GR) molt elevada

(7,44). La solidaritat col.lateral al llarg de les diverses generacions es fa evident en aquest exemple.

Aquest exemple ens mostra un tipus de composició domèstica que, tot i no ser excessivament freqüent, sí resulta significatiu en segons quins contextos i tipus de cases es dóna, només possible entre G.R., amb recursos i espais suficients. La residència conjunta dels germans, tot i els problemes de convivència que pot provocar, ha estat per a aquests grups suficientment útil com per mantenir-se amb una certa estabilitat, sovint per poder continuar com a una sola unitat d'explotació en el cas d'una divisió de terres entre els fills. Pot ser, doncs, una estratègia temporal per a possibilitar una successió genealògica i un repartiment de l'herència menys traumàtica per als germans afectats.

Si la convivència conjunta de dos o més germans casats només ha estat possible en cases amb gran capacitat econòmica, les relacions entre col.laterals poden funcionar en qualsevol posició econòmica per contribuir a la successió domèstica. Així, en cas d'absència o mort del germà que s'ha quedat a viure la casa paterna, llavors els llaços col.laterals poden entrar en acció amb mecanismes de substitució, ja sigui per permetre la continuïtat del patrimoni familiar o per aprofitar la mateixa casa per residir. La substitució pot adoptar molt diverses formes, des del retorn del germà a casa fins al casament ràpid del germà fins aquell moment solter. Si el germà vivia en una altra casa, la substitució no necessàriament implica l'adopció de la residència anterior del germà, fet que només sembla haver-se produït quan el germà "substitut" ha viscut en una casa no pròpia i, sobre tot, quan els pares encara viuen.

Vegem-ne un exemple. En el diagrama F s'observa com tres germans van anar casant-se successivament a mesura que l'altre germà casat deixà el G.R. patern. El 1819 trobem a Pere Barberà (núm. 5) casat, a l'edat de 26 anys, convivint amb els seus germans solters

[23]. El 1826, en canvi, aquest havia deixat aquest grup domèstic i s'ha vist substituït pel seu germà Llorenç, amb 37 anys. El 1837,

Diagrama F

BARBERA c/. DEL PIRO, 20		(1792-1842) (1-677) GRATALLOPS	1792	97	1800	04	09	12	16	19	24	26	30	37	39	42	46					
01 LLORENÇ BARBERA	H1	? -1816	H	H	H	H	H	H	H	+												
02 MAGDALENA RIPOLL	W1	? -1826	W	W	W	W	W	W	Y	Y	Y	Y	Y	Y								
03 LLORENÇ BARBERA RIPOLL	S1-H3	1788-1848	S.4	S.9	S.11	S.15	S.20	S.23	S.27	S.30	S.35	H.38	H.41									
04 ANTON BARBERA RIPOLL	S1	1791- ?	S.1	S.6	S.8	S.12	S.17	S.20	*													
05 PERE BARBERA RIPOLL	S1-H2	1793-1843	S.4	S.6	S.10	S.15	S.18	S.22	H.25	H.30												
06 JOSEP BARBERA RIPOLL	S1	1798- ?	S.1	S.5	S.10	S.13	S.17	S.20	S.25	*												
07 MARIA BARBERA RIPOLL	D1	1804-1869			0.0	0.5	0.8	0.12	D.15	0.20	*											
08 FRANCESC BARBERA RIPOLL	S1-H4	1806- ?			S.3	S.5	S.10	S.13	S.18	8.20	8.24	H.31	H.33	H.36								
09 TERESA BELLVÉ	W2	? -1850							W	W												
10 TERESA PIQUÉ	W3	? - ?									W	W										
11 TERESA BARBERA PIQUÉ	D3	1825- ?									D.1	D.5										
12 MARIA SABATER	W4	1810- ?												W.27	W.29	W.32						
13 LLORENÇ BARBERA SABATER	S4	1836- ?											S.1	S.4	S.7							
14 JOSEP BARBERA SABATER	S4	1837- ?											S.0	S.3	S.6							
classe: -	1	2	3	4	5	TOT	nombre	4	5	6	7	8	8	6	7	7	5	3	4	4	4	-
altjana: 5,69	-	-	9	5	-	14	forma r.	3b	3b	3b	3b	3b	3b	3d	4d	4d	4d	4d	3b	3b	3b	-

aquest darrer també havia marxat, mentre que el darrer germà s'havia casat. El 1846 tots els germans havien emigrat del poble i la mateixa casa era ocupada per una altra família. Aquestes diverses substitucions mostren la dificultat de continuïtat d'una casa de petits propietaris, amb uns fills que havien de quedar-se uns anys casats a la mateixa casa, sense possibilitats de crear-ne una de nova, havent d'esperar la marxa de l'altre germà casat abans de poder casar-se ells mateixos. Els Barberà constitueixen un clar exemple de l'evitació que sembla produir-se vers a la residència de diversos germans casats (si les propietats no són suficientment grans per mantenir-los a tots).

Tots els exemples anteriors ens mostren la importància de les relacions col.laterals, no només com un element fonamental en les estratègies de successió, matrimoni i herència, sinó també en les de residència. Aquestes connexions familiars poden apreciar-se només a través de l'examen de les interrelacions entre les llistes nominatives d'un període, les quals ens ajuden a situar les estratègies residencials com a resultat de l'organització del treball i de la transmissió de la propietat a través de la família, en aquest cas dels diversos col.laterals. En aquest sentit, en la situació del XIX, sobre tot, quan al Priorat la demanda de força de treball era més elevada i encara es produïen índexs de mortalitat elevats, els diversos germans constituïen una espècie de "reserva", susceptible d'intervenir en el moment necessari per substituir a un germà o germana en el treball o en la successió d'un grup domèstic.

Aquesta interrelació i successió no absolutament lineal confirma la dificultat de definició i delimitació de les formes històriques de família. Com assenyalen Mitterauer i Sieder (1979), una delimitació de la família a partir de la base del matrimoni i la successió lineal esdevé una divisió arbitrària que redueix aquest mecanisme a un grup de persones que viuen i actuen conjuntament com a una unitat única i completa. Per contra, és a través de les interrelacions entre persones i grups residencials on poden trobar-se els criteris necessaris per a la definició de la família camperola en la història. Però això ens porta a un altre problema: el de la distinció entre casa, com a espai de residència, i grup domèstic.

6.5. Els canvis de residència i la variabilitat del grup residencial

Els canvis de residència són un element constant en els cursos domèstics observats. És corrent que les persones canviïn individualment d'una residència a l'altre, ja sigui afegint-se a un altre grup domèstic o constituint-ne un de nou, diverses vegades durant el seu curs de vida individual. De la mateixa manera, també un mateix grup

domèstic pot canviar amb freqüència d'habitatge i, en processos de fissió i fusió, els seus membres poden integrar-se a un altre grup, o escindir-se'n alguns. Tot això fa difícil identificació entre casa (com a edifici) i grup domèstic i implica la necessitat d'analitzar les estratègies residencials superant el marc estricte dels grups per referir-se a les interrelacions entre aquests.

En alguns casos, com en el primer exemple, ens trobem davant de membres d'un grup que, després de passar uns anys en una altra residència tornen a la originària quan es fa necessària la seva presència a la pròpia casa. En aquest sentit, la interrelació de les fitxes, gràcies a un procediment informàtic, ens mostra aquestes variacions en la residència com a estratègies per fer front a les oscil·lacions patrimonials i dels recursos humans presents a la pròpia residència. Així, Blai Sentís [24], de Torroja (diagrama G) després de casar-se el 1878, va quedar-se a viure a la casa paterna amb els seus pares i germans solters, al carrer Hospital, 6. En el padró del 1884, però, Blai Sentís ja vivia en una altra casa, només amb la seva muller i fills. Després de la mort del seu pare en Blai va tornar a la casa paterna per casar-se de nou. Un any abans, el 1902, el seu germà Salvador Sentís s'havia casat i anat a viure a una altra casa. En Blai, doncs, retornava a la casa paterna en unes circumstàncies en les quals la seva presència es feia necessària i possible, després de la mort del seu pare i la partida del seu germà. Com a hereu principal, va fer-se càrrec del conreu de les 2-35 Ha que el seu pare li havia deixat (la resta del patrimoni, un parcel·la de 1,1 Ha. havia estat transmesa al seu germà).

El 1918 va produir-se un nou retorn. La primera filla de l'anterior, Maria Sentís, que havia marxat de la casa paterna per casar-se, va tornar a conviure de nou amb els seus pares, portant a més al seu marit i al seu sogre. La seva residència va ser, però, molt breu: Maria Sentís moria el 1920, marxant poc després d'aquest grup el seu marit i sogre. L'exemple posa de manifest la diferència

entre residència i transmissió de la propietat (una propietat pot transmetre's sense implicar residència conjunta) i com les residèn-

Diagrama G

SENTIS C/HOSPITAL, 6 TORROJA (1867-1930)			1867	70	75	80	84	89	95	1903	06	11	18	20	25	30					
01 FRANCESC SENTIS CABRE	H1	1828-1896	H.39	H.42	H.47	H.52	H.56	H.61	H.67	+											
02 RAIMUNDA SERRES SABATE	W1	1832-1915	W.36	W.38	W.43	W.48	W.52	W.57	W.63	Y.71	Y.74	Y.79	+								
03 BLAI SENTIS SERRES	S1 H2 H3	1854-1930	S.12	S.16	S.21	H.26	H.30				H.52	H.57	H.64	H.66	H.71	+					
04 SALVADOR SENTIS SERRES	S1	1862-?	S.5	S.9	S.14	B.19	B.22	B.27	B.33	B.41											
05 ENCARNA SENTIS SERRES	D1	1865-?	O.2	O.6	D.11	Z.15	Z.19	*													
06 JOSEP SENTIS SERRES	S1	1878-?			S.2	B.7															
07 MARIA PORQUERES PINE	W2	1855-?				W.25	W.29														
08 MARIA SENTIS PORQUERES	D2 W4	1884-1915				O.0	O.4	,						W.34	+						
09 ROSA SENTIS PORQUERES	D2	1888-?						O.1	O.7	O.15	O.18	O.23									
10 TERESA RUE GOMIS	W3	1864-1928									W.42	W.47	W.54	W.56	W.61	+					
11 ANTONI CRIVILLE VIDAL	H4	1882-?												H.56							
12 JAUME CRIVILLE SENTIS	HF	? -?												Y							
classe:	3	1	2	3	4	5	TOT	nombre	5	5	6	8	7	4	4	3	3	5	5	2	2
nitjana:	4.53	1	-	8	-	4	13	forma r.	3b	3b	3b	5b	5b	3b	3b	3d	1d	4a	5a	3a	3a

cies poden separar-se o unificar-se en funció de necessitats econòmiques o de preferències culturals. La casa dels Sentís, força petita impossibilitava una convivència sense tensions de dos grups residencials durant forces anys. La continuïtat va establir-se amb el preu d'haver de fusionar-se i fissionar-se quan convenia.

Una gran diversitat de sol.lucions i estratègies residencials podrà apreciar-se encara més a partir del seguiment de les diverses residències adoptades pels fills de Josep R. i Maria E. [25], uns

Diagrama H

N. GRATALLOPS (1924-1984) (3-021)			1924	30	36	40	45	50	55	60					
01 JOSEP R. E.	M1	1868-1955	N.36	M.42	M.48	M.72	M.77	V.82	V.87	+					
02 MARIA E. P.	M1	1878-1947	M.46	M.52	M.58	M.62	M.67	+							
03 JAUME R. E.	S1	1900-...	S.24												
04 ANTON R. E.	S1	1906-1971	S.18	S.24	S.30	+									
05 CARLES R. E.	S1	1908-...	S.16	S.22	++44										
06 JOSEP MÈ R. E.	S1-M2	1910-...	S.14	S.20	M.26										
07 TERESA P. S.	M2	1905-...			M.31										
08 JOAN R. E.	S1-M3	1913-1979	S.11	S.17	S.23			M.36							
09 CARMEN Q. A.	M5	1917-...						M.32							
10 MARIA R. E.	D1-M4-M5	1920-...	D.4	D.10	D.16	D.20	D.25	M.30	M.35	M.40					
11 JOSEP C. O.	M4	1912-1951						M.38	+						
12 FERRAN M. X.	M5	1920-...							M.35	M.40					
13 JOAN R. Q.	S3	1944-...						S.6							
14 JOSEP R. Q.	S3	1946-...						S.4							
15 JOSEP MÈ C. R.	S4	1947-...						S.5	S.8	S.13					
16 ENGRACIA M. R.	D5	1956-...								D.4					
17 AGUSTI M. R.	S5	1960-...								S.0					
Classe: S	1	2	3	4	5	TOT	nombre	8	6	7	4	5	8	4	5
Miljans: S.42	-	-	7	1	-	8	forma r.	30	30	30	30	30	40	40	30

		1924	30	36	40	45	5	55	60
03 JAUME R. E.					4/30	4/30	4/30	5/30	6/30
04 ANTON R. E.					4/30	4/30	4/35	4/30	5/30
05 CARLES R. E.					5/30	5/30	4/1	4/30	4/30
06 JOSEP MÈ R. E.					4/30				
08 JOAN R. E.					4/40				

- 1) El primer fill (Jaume R.E.) va casar-se el 1931 i va anar a viure, en primer lloc a Bellmunt, on treballà com a miner, per després tornar a Gratallops i viure en un grup conjugal, a una casa de la seva muller.
- 2) El següent fill (Carles) també va deixar el grup patern en casar-se. El 1936 vivia també en un grup conjugal, però va canviar com a mínim tres vegades més de casa. Tot i no conviure més amb el seus pares, va ser el fill que va rebre la major part de l'herència dels seus pares (4-83 Ha.).
- 3) Josep Mè R.E., per edat el quart fill, va quedar-se a viure a casa dels pares després del seu casament, però per molt pocs anys (Padró del 1936). Després, en el següent padró vivia en un grup conjugal (en una casa que després serà habitada pel seu germà Carles). El 1944 va deixar el poble, emigrant a Sabadell. Tot i així va rebre del seu pare una petita horta.
- 4) Un altre fill, el segon, Antoni, va casar-se el 1940 amb Teresa P.S., primera filla d'un matrimoni amb una propietat de 5-24 Ha. Després de casar-se va anar a viure al G.R. de la seva muller, amb els seus sogres i cunyades. La desaparició prematura dels pares de la muller, però, condicionarà un ràpid canvi de residència, anant a viure separatament amb la seva muller. I encara, poc després tornaria a canviar de casa.
- 5) La trajectòria de l'altre fill, Joan R.E. va ser encara més complexa. Després d'uns pocs anys vivint al G.R. de la seva muller (amb els sogres) durant els anys posteriors al seu casament, va tornar a viure amb els seus pares i germans (1950), també per pocs anys. Després, marxarien de casa dels pares per viure sols, per després tornar-hi quan aquests ja havien mort, rebent la seva herència.
- 6) Només l'única i darrera filla, Maria R.E., junt amb el seu marit i fills, va viure sempre a la casa dels pares i amb aquests, fins a la seva emigració cap a Barcelona el 1961.

La multiplicitat de formes de residència adoptades, les interrelacions i canvis constants en la forma de viure dels fills de Josep R.O. ens suggereixen algunes qüestions. En primer lloc, ens interroga sobre l'evolució de les pròpies llars. Fins quin punt hem de considerar els grups que resideixen en cases separades com a G.R. diferents?. La solidaritat familiar, fora de la pròpia residència, sembla jugar un paper encara important: així, serà corrent el retorn a casa paterna a la mort d'un pare, o que un germà solter o vidu retorni a la casa paterna després d'uns anys d'haver-hi marxat. Els béns en conjunt poden crear uns lligams més enllà dels propis nuclis de residència diferenciats.

Tot plegat fa molt útil l'anàlisi de les pròpies històries individuals (Fauvé-Chamoux, 1984) i l'evolució de grups residencials interrelacionats, entre els quals els seus membres hi juguen com a peces de modificacions de les relacions internes, d'una successió d'estatus i posicions (Sieder i Mitterauer, 1983). Hareven (1977:340) proposa una concepció de la família estudiada com a un procés, més que com a una unitat estàtica durant certs períodes de temps. En aquest sentit, la varietat d'etapes de desenvolupament individual i del curs domèstic suggereix la necessitat d'una aproximació no limitada a la casa o al grup residencial com a unitat conceptual, sinó a grups domèstics interrelacionats que adopten sovint sol·lucions i estratègies residencials conjuntes.

7. CONCLUSIONS

Com hem vist, la pauta predominant dels cicles familiars prioratins ha estat l'alternància entre residències conjugals i complexes, amb una important tendència a l'extensió en les fases inicials del cicle familiar. Tanmateix, de la combinació en la successió d'aquestes fases en resulten cicles familiars i cursos domèstics de diferent significació sociològica. Si en uns casos, el seu desenvolupament tendeix a la troncalitat del grup, sovint aquesta no ha estat més que una forma de residència temporal en algun moment del

cicle familiar. En aquest sentit, el desenvolupament dels cicles ha experimentat uns processos de redefinició de la seva funcionalitat. Al marge de fortes variacions conjunturals (a l'inici del cicle familiar, els moments de major complexitat en la residència s'han produït a la primera meitat del XIX i a la postguerra, i els més baixos després de la crisi fil·loxèrica i en l'actualitat), progressivament s'ha anat produint una desnaturalització en la significació sociològica de l'extensió del G.R. Això s'ha materialitzat en una progressiva limitació de l'extensió als ascendents, deixant de banda als col·laterals, en un equilibri en l'adopció d'una residència patrilocal i matrilocal i en un canvi considerable en el sistema d'autoritat, dels rols i la jerarquia interna. Aquesta reducció no ha d'entendre's com a una alteració d'un model sociològic anterior, sinó com a una adaptació de les estratègies residencials i les condicions que les provoquen.

Els factors externs, però, expliquen les grans línies i variacions en el desenvolupament dels cursos. Tanmateix, aquest desenvolupament ha estat també considerablement variable com a conseqüència dels factors interns. Per a Mitterauer i Sieder (1979: 283), els canvis en la successió domèstica i en les relacions d'estatus a l'interior dels G.R., així com -sobre tot- l'organització del treball i la necessitat d'equilibrar productors i consumidors (segons les diferències socioeconòmiques dels G.R.), són els factors principals que expliquen els canvis operats a l'interior dels mateixos. En les conclusions del capítol anterior apuntàvem, però, com aquestes necessitats no sempre són l'element determinant de la forma residencial. Ara, a la llum de les dades sobre els cursos domèstics i dels seus exemples, ens cal aprofundir en aquest punt. En aquest sentit, l'extensió familiar no representa sempre un eficient creixement de la força de treball del grup, ni sempre l'adopció d'aquesta forma residencial té aquest objectiu.

L'èmfasi en la importància del cicle familiar per a l'explicació del comportament econòmic dels camperols procedeix, sobre tot,

de Chayanov (1966:55-69). Aquest autor mostrava com, durant la primera part del cicle de vida familiar, la capacitat econòmica domèstica disminuïa amb cada nou fill com a conseqüència del desequilibri entre consumidors i productors. En la segona etapa del cicle familiar, en canvi, aquesta situació variava progressivament a l'arribada de nous fills al mercat del treball. Les idees d'aquest autor han incidit considerablement en la literatura sociològica i també en els autors que han estudiat el tema del cicle familiar dels camperols. A l'àustria del XVIII, Berkner (1972:414) destaca com la menor força de treball disponible en l'etapa inicial es veu compensada per la incorporació dels domèstics (mossos i criades) al grup domèstic, el que permet incrementar temporalment la força de treball. Tanmateix, aquest plantejament es refereix a un cicle familiar i oblida la interrelació de cicles familiars que es produeix en un mateix curs domèstic. Així, la falta de força de treball en l'etapa inicial del cicle familiar es pot veure compensada per la presència dels pares del marit o del muller o pels germans solters, visquin o no al mateix G.R. D'aquesta manera, és a l'etapa intermèdia quan la manca de força de treball és més forta, és a dir quan hi ha un sol cicle familiar desenvolupant-se.

Per això, l'adopció d'una forma de residència múltiple o extensa pot representar moltes vegades un mitjà eficaç per a l'increment de la força de treball domèstica, però no sempre (Cfr. Kertzer, 1982: 347). Pot ser també pot ser una estratègia per proporcionar una seguretats per a la residència dels vells, en el context d'una societat (abans de la instauració de les pensions) que, si bé els reconeixia un estatus social i una autoritat, els oferia poques possibilitats de mantenir-se quan el seu treball no podia proporcionar-los ingressos. En definitiva, si bé l'organització del treball és un aspecte fonamental per a explicar els cursos domèstics, per ell sol no ens possible explicar-lo. La propietat, les estratègies d'herència, la mobilitat residencial, el sistema econòmic, la demografia, els aspectes ideològics i culturals, són -entre d'altres- els factors que incideixen en el complex desenvolupament de cada curs domèstic.

NOTES 8.-

EL DESENVOLUPAMENT DEL CURS DOMÈSTIC

[1] Així, a Torroja (1867-1986), mentre que el 30 % de G.R. (d'entre els que apareixen com a mínim en dos censos) sense propietat s'estengueren, la proporció puja al 70 % entre els petits propietaris i al 87 % de G.R. entre els benestants:

Posició social	1.Solitari	2.S/.nucli c.	3.Conjugal s.	4.Extensa	5.Múltiple	4+5	TOTAL
0	26,6	6,6	93,3	33,3	60,0	66,6	15
1	25,6	5,1	92,3	23,1	12,8	30,8	39
2	42,1	9,5	93,6	50,8	36,5	69,8	126
3	26,6	16,6	95,0	65,0	63,3	43,7	60
4	37,5	6,2	93,7	81,2	43,7	87,4	16
TOTAL	34,7	10,1	93,7	50,8	41,0	68,3	271

[2] En parlar de la durada dels G.R., fem referència a la permanència dels G.R. dins de la mateixa població. Evidentment, resulta impossible un seguiment d'aquells G.R. que emigren. L'índex de la durada, amb tot, és un bon reflex de la mobilitat social.

[3] Factors com el creixement de l'esperança de vida, el decreixement de la mortalitat infantil, les millores en les condicions de l'habitatge han incidit sobre una major estabilitat de la composició familiar: "Mentre que en els grups domèstics camperols del XVII i XVIII quasi mai passava un any sense que, com a mínim es produís l'arribada o sortida d'un parent, el desenvolupament de les famílies d'avui mostra uns membres que no varien durant molts anys, sovint dècades." (Mitterauer i Sieder, 1982:60).

[4] Les dades del període 1792-1853, amb tot, resulten de difícil comparació amb les posteriors, a causa de la diversitat de les fonts (Llibretes de Compliment Pasqual), amb observacions cada 3,7 anys, com a mitjana. En canvi, les dades posteriors s'han extret de l'observació de Censos, cada cinc anys.

[5] Els G.R. de Gratallops i Torroja es mostren més estables, malgrat la forta migració experimentada durant la major part dels anys observats, que d'altres observats a d'altres zones: Segalen (1977:232) observa una proporció d'entre el 22 i el 37 de G.R. que es renoven en cada cens entre el 1841-1946 a una població de la Bretanya, mentre Salitot-Dion (1977:30) n'indica un índex d'entre el 15 i el 40 % de nous G.R. a un poble muntanyenc del Jura. En comparació a aquestes xifres, la mobilitat dels G.R. prioratins resulta força més baixa.

[6] L'aparició en un sol cens no indica més que de forma aproximada la permanència d'un G.R. a la mateixa població (entre d'entre 1 i 9 anys. D'altra banda, l'aparició en un sol cens es refereix a aquells grups que marxen de la població, que desapareixen o que es dissolen i integren separatament en d'altres grups. Un grup que adopti diferents domicilis és registrat com un sol grup, si el programa informàtic ha pogut detectar una correlació.

[7] Cal tenir en compte, encara, d'altres defectes en les dades, difícilment subsanables. Així, als 104 G.R. que només són observats una vegada en el període 1792-1853, caldria afegir-ne 20 que ho són de la Llibreta de Compliment Pasqual del 1792, primer any observat. Sent el primer, esdevé molt difícil diferenciar aquells que, efectivament, només apareixen en aquella observació, d'aquells que finalitzen aquell any el seu curs i que, doncs, tenien una durada anterior més llarga no observable. Per això els hem exclòs del càlcul total, així com també els del 1867 i els del 1925 a Gratallops. De la mateixa forma, esdevé impossible calcular la durada d'aquells cursos que s'iniciaren abans de l'inici del nostre període d'observació i d'aquells que continuen després de la finalització d'aquest. Les dades, doncs, presenten importants desviacions i han de ser interpretades únicament com a una aproximació. Per al coneixement exacte dels anys d'inici i final dels cursos domèstics, veure les dades que presentem a l'apèndix.

[8] Considerem que s'inicia un cicle en els següents casos:

- . quan en el curs domèstic s'observa un nou matrimoni, quan un dels membres del G.R., ja present en el cens anterior (com a solter o vidu), s'ha casat i el cònjuge s'estableix en el grup d'aquell.
- . quan detectem un nou matrimoni, iniciant un nou grup residencial, quan el matrimoni no constava en cap grup residencial d'un cens anterior i ens és possible deduir que es tracta d'un matrimoni recent. Per determinar-ho, es té en compte la data del matrimoni (si és coneguda i s'ha produït després del cens anterior) o bé per deducció, per l'edat de la parella i/o l'absència de fills o la presència de fills menors de 4 anys (si la data del matrimoni no ens és coneguda o s'ha fet a una altra població).
- . quan un matrimoni recent (comprovat per la data i/o l'absència de fills menors de 4 anys) s'instala a un grup residencial ja existent (sigui quina sigui la seva relació de parentiu), sempre i quan el matrimoni no constés inscrit en cap cens anterior en un altre grup residencial.

[9] La metodologia emprada suposa la limitació del desconeixement de les variacions de residència d'un cens a l'altre, que pot coincidir amb la celebració del matrimoni. Malgrat això, el procediment emprat és l'únic que ens permet conèixer les pautes de residència posteriors al matrimoni i al final del cicle familiar d'un volum important de la població.

[10] Sobre el concepte de família troncal veure, d'entre l'àmplia literatura al respecte, els treballs d'Assier-Andrieu (1984), Comas d'Argemir (1984), Fine-Souriac (1977), Verdon (1979), i Barrera (1984).

[11] Veure, al respecte, Wolf (1982: 88-97).

[12] Sobre els rural retirement arrangements, veure Held (1982) i Smith (1979).

[13] Sobre aquesta qüestió, veure també Warotzky (1987), sobre les estratègies residencials vers als vells del poble de Cervià (les Garrigues).

[14] Els cicles familiars analitzats apareixen en les fitxes dels cursos domèstics de la següent forma:

Gratallops, 1792-1853

Cursos domèstics amb 1 cicle complet	145 (23,3 %)	
Cursos domèstics amb 2 cicles complets	39 (6,3 %)	
Cursos domèstics amb 3 cicles complets	4 (0,6 %)	
Total: Cursos dom. amb algun cicle complet ...	188 (30,2 %)	Total cursos domèstics: 622

Torroja, 1867-1986

Cursos domèstics amb 1 cicle complet	97 (17,4 %)	
Cursos domèstics amb 2 cicles complets	47 (8,4 %)	
Cursos domèstics amb 3 cicles complets	4 (0,7 %)	
Cursos domèstics amb 4 cicles complets	1 (0,2 %)	
Total: Cursos dom. amb algun cicle complet ...	149 (26,8 %)	Total cursos domèstics: 557

Gratallops, 1924-1986

Cursos domèstics amb 1 cicle complet	63 (20,8 %)	
Cursos domèstics amb 2 cicles complets	14 (4,6 %)	
Cursos domèstics amb 3 cicles complets	1 (0,3 %)	
Total: Cursos dom. amb algun cicle complet ...	78 (25,7 %)	Total cursos domèstics: 303

D'aquests cicles familiars, una mica més de la meitat tenen una continuïtat, és a dir, el curs domèstic no acaba amb aquell cicle i es veu continuïtat per un altre. Observant aquest fet per classes, s'observa una forta correspondència entre la proporció de continuïtat dels cicles i la posició socioeconòmica del seu G.R., com es desprèn de les dades següents (total dels cicles familiars analitzats, entre 1867-1986):

Posició social:	0	1	2	3	4	Total
Cicles amb continuïtat	8	10	59	68	25	170
Cicles sense continuïtat	6	17	63	29	8	123

[15] Les causes que determinen l'extensió són ben diverses:

- a) en 28 casos, el fill del nucli conjugal originari es casa després de la mort d'un dels seus pares, quedant-se a viure amb el pare o mare vidu (4a);
- b) en 10 casos, l'extensió s'aconsegueix amb la incorporació d'un descendent (4b) que vivia fora del G.R., ja sigui un fill vidu que retorna a casa amb els seus fills, o la vídua del fill amb els seus fills;
- c) en 8 casos, l'extensió es fa amb un parent col.lateral (4c);
- d) 26 es transformen en un G.R. múltiple gràcies al casament del fill o de la filla, que es queda a viure a casa;
- e) 2 es transformen en múltiples per la incorporació a la casa d'un germà casat amb els seus fills (5c);
- f) 24 casos es transformen en múltiples pel casament d'un fill o filla (5a), reduint-se després a extensos per la mort d'un dels pares (4a);
- g) dos grups residencials simples es transformen en extensos per la incorporació de la mare vídua del marit (4a), passant després a ser múltiples pel casament del fill hereu (5b).

[16] Les causes d'aquesta alternància han estat ben diverses:

- a) en deu cicles, l'alternància de fases es produeix per la coincidència d'un cicle amb d'altres cicles al llarg del seu desenvolupament.
- b) en onze cicles, l'alternància es produeix per l'afegit d'un parent al mig del cicle, que pot ser el pare del marit, HF (4 cicles); pare de la muller, HF (1 cicle); pares de la muller, WP (2 cicles); i germà del marit (1 cicle). Un exemple podria ser el següent. En casar-se, es resideix al grup residencial del marit, amb els pares o germans (tipus 5b), els quals marxaran posteriorment de casa (5a). Amb la mort del pare (4a) i posteriorment de la mare, el G.R. queda reduït al nucli conjugal i als fills (3b). Després el grup s'exten amb la incorporació dels pares de la muller (5a, WP), dels quals la mare mora aviat (4a) i posteriorment el pare, tornant a reduir-se al nucli conjugal (3b). Finalment, amb el casament del fill, el cicle torna a estendre's (5a), acabant residint el pare amb el seu fill casat (4a).
- c) en nou cicles, la successió de fases es produeix pel matrimoni dels fills, que resideixen uns pocs anys a la casa paterna. Un exemple seria el següent. El cicle s'inicia amb una residència múltiple (5a), que amb la mort dels pares es transforma en simple (3b). Posteriorment, es casa el primer fill i s'adopta una residència múltiple (5b), però només per un curt període. En el següent cens, aquest fill i la seva dona passen a constituir el seu propi grup residencial, deixant la casa paterna (3b). Posteriorment, serà la filla qui es casarà i es quedarà a viure a la casa paterna (5a), però també per uns pocs anys, deixant sols els pares (3a). Amb la mort del pare, la filla tornarà a residir amb la mare (4a), fins a la seva mort.
- d) en quatre cicles, l'extensió en les fases intermèdies es produeix per la incorporació d'un parent col.lateral al grup domèstic: dos germans del marit (HB), una germà de la dona (WB) i una germana de la dona amb el seu marit i fills (WZ + WZH + WZCh).
- e) en quatre cicles, l'extensió es produeix per d'altres causes.

[17] Els G.R. sense nucli conjugal els hem incluit junts amb els solitaris a causa del seu baix nombre i per la consideració de que ambdós presenten característiques comunes. Els tipus 4 i 5 (extensos i múltiples) s'analitzen conjuntament en considerar que, una alteració del 5 al 4 es deu a un fet demogràfic, pel que, en realitat, les variacions entre un i altre tipus no es deuen tant a alteracions en l'estructura domèstica.

[18] Fitxa 2-186. Torroja.

[19] Fitxa 2-261. Torroja.

[20] Fitxa 1-551. Gratallops

[21] Fitxa 2-481. Torroja

[22] Fitxa 1-014. Gratallops

[23] Fitxa 1-656. Gratallops.

[24] Fitxa 2-498. Torroja

[25] Fitxes 3-002, 3-003, 3-021, 3-077, 3-258, 3-271, i 3-297. Gratallops.

IV. -

MATRIMONI I ALIANÇA

9.-

NUPCIALITAT,
BASE DE L'ALIANÇA

El matrimoni és molt més que un ritual de pas legal. És l'ocasió en que tots els elements socials entren en joc, des dels demogràfics fins als afectius i culturals que el condicionen. Per això, el nostre punt de partida per a l'anàlisi de l'aliança serà el coneixement de com es configura el matrimoni i els aspectes demogràfics que el caracteritzen.

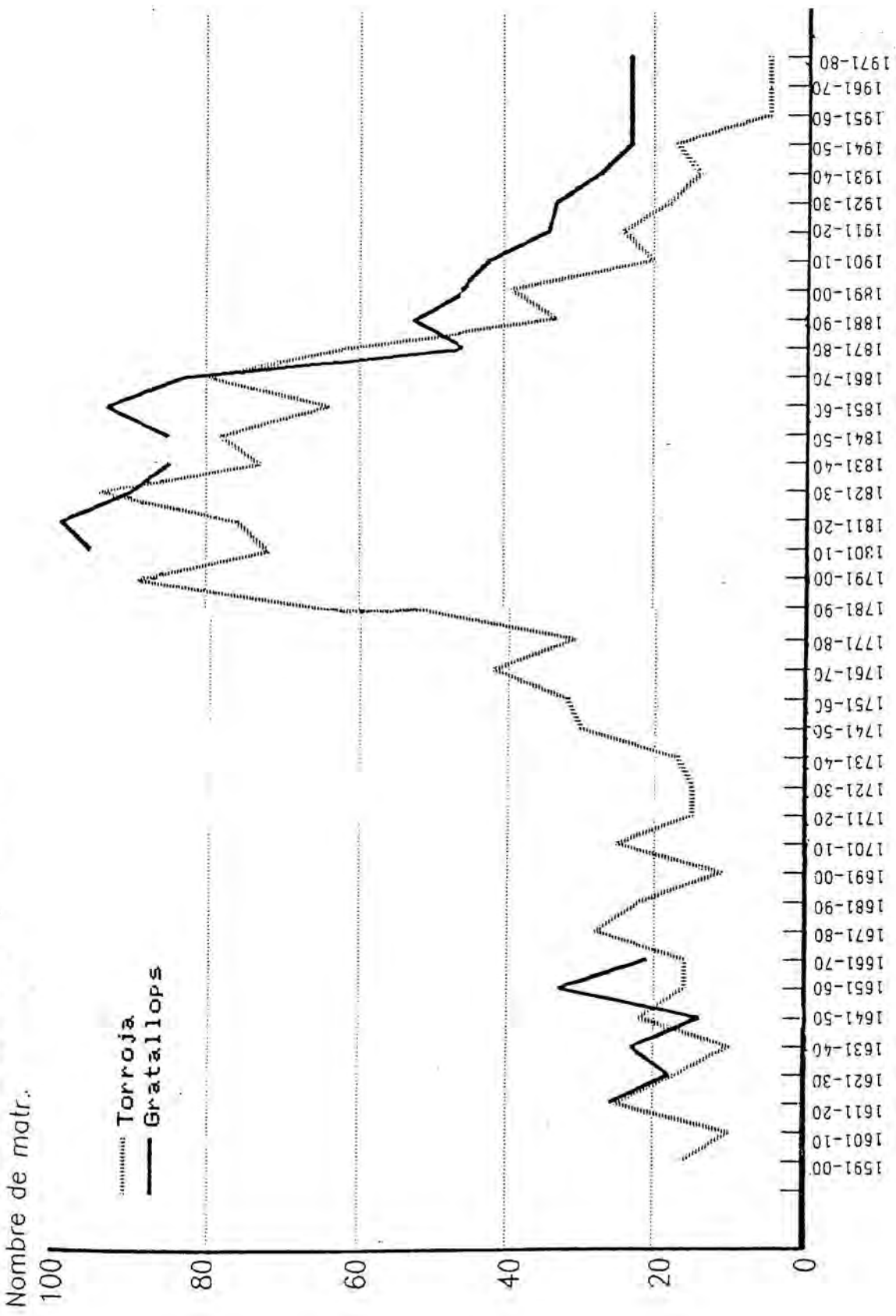
La nupcialitat, com assenyala Pressat (1967:179), és un fenomen que es caracteritza, en períodes llargs, per una estabilitat en els aspectes fonamentals, però a la vegada és extraordinàriament pertorbat pels conflictes i crisis socials. L'evolució de la nupcialitat al Priorat permet apreciar una tendència general (amb una taxa de nupcialitat lleugerament baixa i una edat al matrimoni elevada) i unes grans oscil·lacions en funció dels canvis econòmico-socials: en els períodes de crisi, la nupcialitat descendeix considerablement i l'edat al matrimoni es retarda. A la vegada, cal destacar una forta incidència de les segones noces durant el segle passat. Tots aquests factors incideixen fortament en l'organització del parentiu.

1. L'EVOLUCIÓ DEL NOMBRE DE MATRIMONIS I LES CARACTERÍSTIQUES DE LA NUPCIALITAT

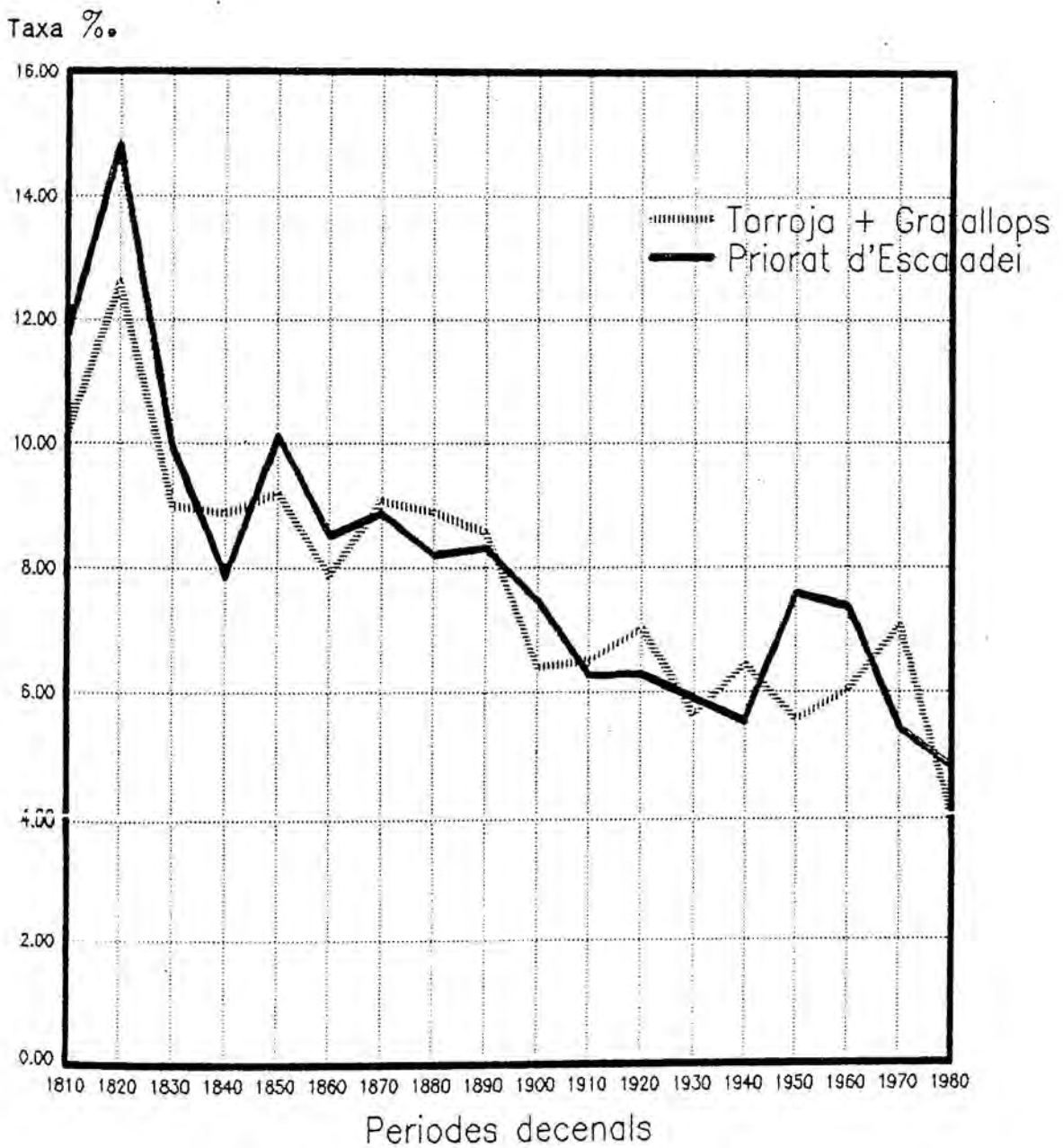
1.1. Una nupcialitat baixa?

L'evolució del nombre de matrimonis segueix una tendència força similar a l'experimentada pel moviment de la població, però modificada per d'altres variables, com la taxa de nupcialitat i el descens de les segones núpcies. Durant el XIX, van produir-se unes fortes oscil·lacions a curt i a llarg termini, amb tres màxims que coincideixen amb els increments de la població i les etapes d'expansió vinícola (1811-1820, 1841-1850, i la dècada anterior a la fil·loxe-
ra). Després d'aquesta crisi, el descens del nombre de matrimonis ha

Gràfica A.-
EVOLUCIÓ DEL NOMBRE DE MATRIMONIS
Gratallops i Torroja, 1570-1980
(períodes decenals)

Gràfica B.-
EVOLUCIÓ DE LA TAXA DE NUPCIALITAT
Gratallops + Torroja
i Priorat vinícola (1801-1980)
Períodes decenals

Quadre 1
Evolució del nombre de matrimonis i de la taxa de nupcialitat (en %.)
Gratallops + Torroja i Priorat vinícola

Anys	Nombre de matrimonis				Taxa de nupcialitat (%)	
	Grat	Tor	Grat+Tor	Priorat vinic. ^(*)	Grat + Tor	Priorat vinic. ^(**)
1801-1810	-	64	-	-	10,13	11,70 (1)
1811-1820	-	89	-	-	12,57	14,81 (2)
1821-1830	-	72	-	-	9,01	9,95 (2)
1831-1840	101	76	177	-	8,89	7,87 (3)
1841-1850	90	94	184	-	9,20	10,12 (3)
1851-1860	85	73	158	-	7,88	8,53 (3)
1861-1870	-	78	-	-	9,09	8,88 (3)
1871-1880	93	64	157	645	8,91	8,22 (4)
1881-1890	83	80	163	779	8,57	8,32 (5)
1891-1900	46	62	108	558	6,40	7,49 (5)
1901-1910	53	33	86	404	6,51	6,27 (5)
1911-1920	46	39	85	407	7,03	6,29 (5)
1921-1930	42	20	62	332	5,64	5,90 (5)
1931-1940	34	24	58	258	6,40	5,53 (5)
1941-1950	33	18	51	323	5,56	7,60 (5)
1951-1960	27	14	41	300	6,03	7,38 (5)
1961-1970	23	17	40	196	7,07	5,43 (5)
1871-1985	23	6	29	204	3,95	4,79 (5)

(*) NOTA: Els pobles sumats són diferents a causa de la destucció dels Registres parroquials:

(1) 1801-1810: Dades de VILA, VILÀ, TOR, LLOA i POB.

(2) 1811-1830 i 1861-1870: Dades de BELL, VILA, VILÀ, TOR, LLOA i POB.

(3) 1831-1860: Dades de GRAT, BELL, VILA, VILÀ, TOR, LLOA i POB.

(4) 1871-1890: Dades de POR, GRAT, BELL, VILA, VILÀ, TOR, LLOA i POB.

(5) 1891-1985: Dades de LMOX, POR, GRAT, BELL, VILA, VILÀ, TOR, LLOA i POB.

Per al període 1801-1871, les dades totals no s'indiquen, car són incompletes, però s'han tingut en compte per al

calcul de la nupcialitat, comptabilitzant els pobles coneguts.

(**) NOTA: S'exclouen les dades de Bellmunt, car distorsionen les dades per la seva peculiar evolució

demogràfica. El càlcul s'ha fet en base a les dades conegudes dels pobles abans indicats.

FONT: Elaboració pròpia, segons Registres de Matrimonis.

estat continuat, sobre tot durant els anys posteriors a la crisi fil.loxèrica (1891-1920) i a partir dels anys setanta.

Calculat en base a la relació entre la mitjana del nombre de nous casaments i la població mitjana durant el mateix període (per evitar les fluctuacions anuals i les desviacions en les estimacions censals, el que redueix el marge d'aletorietat [1]), la taxa de nupcialitat dels pobles del Priorat vinícola ens permet comprendre nombrosos fenòmens socials. A principis del XIX (1801-1820), les taxes eren superiors al 10 per mil, fins i tot d'un 15,5 per mil, per

després mantenir-se sobre 8 per mil fins a la crisi de la fil loxera. Durant tots aquest anys, les taxes del Priorat eren una mica superiors a les del conjunt d'Espanya, situades entre el 6,5 i el 7,8 durant la segona meitat del segle, però inferiors a les franceses [2].

Després de la fil loxera, la nupcialitat va decreïxer considerablement al Priorat. Les condicions de crisi i l'emigració dels efectius més joves de la població van comportar un descens immediat de gairebé dos punts en la taxa. Des de llavors (1890), la nupcialitat prioratinà (sobre el 5/6 per mil) ha estat sensiblement inferior a la del conjunt d'Espanya, situada entre el 6 i el 8 %. (S. del Campo i Navarro, 1985:65). Aquesta baixa natalitat va decreïxer encara més a partir dels setanta, com a conseqüència de les noves onades migratòries, de l'envelliment de la població, i del fet que molts matrimonis s'hagin celebrat a una altra població. Aquesta disminució coincideix amb la reducció general de la nupcialitat experimentada a gairebé tots els països europeus (Diez Nicolás, 1983:13-16).

En l'oscil·lació de la nupcialitat, doncs, hi incideixen factors econòmics, demogràfics i socials: les dades reflexen un increment en els moments de situació més estabilitzada; i un ràpid descens en els moments de crisi. Però, en tot cas, com assenyalen Del Campo i Navarro (1985 : 67), cal diferenciar la nupcialitat com a fenomen demogràfic de les seves possibles connotacions socials i ideològiques.

1.2. Freqüència del celibat definitiu

Aquesta baixa nupcialitat no sembla haver-se reflexat, en contra del que podria esperar-se, en una elevada proporció d'homes i dones que no arriben mai a casar-se. La freqüència del celibat definitiu és un tema controvertit, no només quant a l'avaluació del seu nombre [3], sinó també quant al coneixement de l'efecte diferencial segons el sexe i la posició personal respecte a l'herència. Per conèixer-

lo, hem calculat l'estat civil dels difunts de més de 50 anys de Gratallops i Torroja (quadre 3). Com s'observa, les proporcions de celibat permanent semblen haver estat molt dèbils, sobre tot durant el segle XIX. D'altra banda, la proporció de solters, en tots els períodes, ha estat lleugerament més alta en el cas dels homes que en el de les dones.

En aquest sentit, doncs, la baixa nupcialitat no ha portat com a conseqüència l'existència d'un contingent important de solters dins del propi poble. Cal entendre, doncs, que la baixa nupcialitat prioratina ha estat, sobre tot, el resultat de l'emigració, ja durant el segle XIX. En tot cas, si bé el nombre de persones que no han arribat mai a casar-se sembla haver estat baix, així i tot les proporcions són prou significatives (durant el segle XIX, una mitjana del 5 % per als homes i del 3,8 per les dones; durant el XX, del 8,7 i del 4 %, respectivament) com per plantejar-se la freqüència de la solitud i les seves condicions de vida.

Quadre 2.-
Estat civil dels difunts de més de 50 anys (celibat permanent)
Gratallops (1876-1985) + Torroja (1801-1985)

Períodes	Homes			Dones				
	TOT	Solter	Vídua	Casat	TOT	Soltera	Vídua	Casada
1801-1825	72	6 (8,3)	17 (19,4)	52 (72,2)	80	1 (1,2)	43 (53,7)	36 (45,0)
1826-1850	72	4 (5,5)	18 (25,0)	50 (69,4)	79	2 (2,5)	47 (59,5)	30 (38,0)
1851-1875	71	2 (2,8)	30 (2,8)	39 (55,5)	96	9 (9,4)	50 (52,1)	37 (38,5)
1876-1900	325	11 (3,4)	103 (31,7)	211 (64,9)	280	11 (3,9)	148 (52,8)	111 (39,6)
1901-1925	186	16 (8,6)	67 (36,0)	103 (55,4)	190	18 (9,5)	110 (57,9)	62 (32,6)
1926-1950	141	17 (12,0)	52 (36,9)	72 (51,1)	136	9 (6,6)	75 (55,1)	51 (37,5)
1951-1985	125	10 (8,0)	45 (36,0)	70 (56,0)	117	9 (7,7)	75 (64,1)	34 (29,0)
TOTAL								
1801-1875	215	12 (5,6)	62 (28,8)	141 (65,6)	255	12 (4,7)	140 (54,9)	103 (40,4)
1876-1985	745	54 (7,2)	277 (37,2)	414 (55,6)	752	47 (6,2)	436 (57,9)	269 (35,7)

1801-1985: Torroja; 1876-1985: Torroja + Gratallops.

FONT: Elaboració pròpia, segons Registres de Defuncions.

2. L'EDAT DE CASAR-SE

D'altres indicadors demogràfics confirmarien la feblesa de la nupcialitat prioratina, sobre tot una edat elevada al matrimoni. L'edat en que es produeix el casament afecta no només a la constitució d'un nou nucli familiar, sinó també a la composició del grup domèstic, a les possibilitats de durada del matrimoni i a una major o menor fecunditat. Casant-se més tard, els fills restaran a la casa del pare uns quants anys més, el que permetrà comptar amb una força de treball suplementària i amb unes despeses de manteniment menors (sense cònjuges ni fills petits), a més d'actuar com a mecanisme de reducció de la natalitat. A més, casant-se més tard, es limiten les possibilitats de convivència a una mateixa casa de múltiples generacions. La tendència a casar-se tard, un dels elements característics de la família europea [4], es mostra així com a una estratègia a integrar en la lògica de les relacions familiars prioratines.

L'edat mitjana al primer matrimoni (quadre 3 i gràfica C), que hem calculat a partir de la indicació de l'edat a les actes de matrimonis [5], es situa en un marge entre els 25 i els 32 anys, per als homes, i entre els 23 i els 28 anys, per a les dones, edats considerablement més elevades les conegudes per al conjunt d'Espanya [6]. Tanmateix, les fluctuacions de la mitjana han estat considerables. A finals del XIX, va produir-se un notable descens de l'edat, sobre tot entre les dones (de 25,7 a 22,7 anys). El període de precocitat matrimonial, però, va durar poc. Amb l'arribada del nou segle, les edats s'incrementaren considerablement: si abans de la fil·loxera, la mitjana era de 25=22 (H=W), durant els anys següents va pujar fins a 29,5=25,5. Posteriorment, encara va produir-se un increment encara més notable, durant els anys quaranta, en que l'edat mitjana va situar-se en un màxim de 33,3=28,9. Després del 1950, la tendència ha tornat a invertir-se amb una major precocitat matrimonial, encara que mai inferior als 25=23 anys.

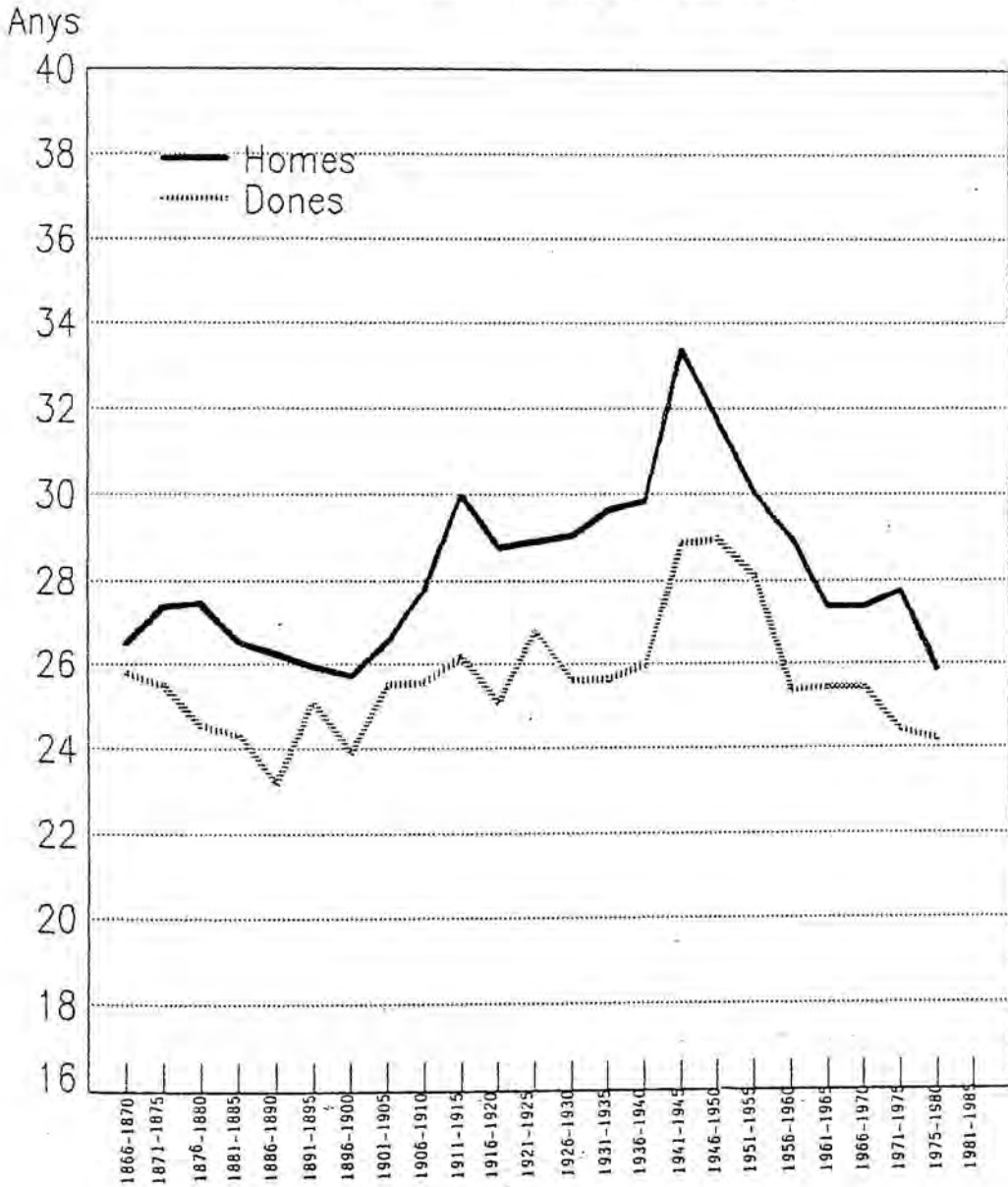
Quadre 3.-
Edat mitjana al matrimoni
Gratallops i Torroja (1866-1985)

Períodes	Gratallops		Torroja		GRAT.+ TOR.	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
1866-1870	-	26,01	25,20	26,01	25,20	
1871-1875	27,32	26,04	26,53	24,04	26,89	24,99
1876-1880	26,78	24,35	27,33	23,34	26,95	24,03
1881-1885	25,62	24,70	26,39	22,96	26,03	23,81
1886-1890	25,50	23,15	26,03	22,23	25,74	22,70
1891-1895	24,54	25,03	26,12	24,32	25,43	24,59
1896-1900	24,50	22,66	26,00	24,00	25,22	23,39
1901-1905	25,50	24,92	26,79	25,18	26,06	25,02
1906-1910	26,41	25,22	29,00	24,73	27,29	25,05
1911-1915	30,38	26,15	28,36	24,87	29,48	25,58
1916-1920	28,14	24,54	28,44	24,61	28,27	24,57
1921-1925	28,15	26,02	26,33	26,93	28,41	26,30
1926-1930	27,97	25,02	29,77	25,31	28,55	25,11
1931-1935	29,07	25,50	29,23	26,96	29,14	26,14
1936-1940	29,50	24,01	29,16	27,82	29,34	25,48
1941-1945	30,16	28,00	33,08	28,75	32,87	28,36
1946-1950	32,07	29,00	28,66	27,00	31,21	28,47
1951-1955	29,00	26,93	30,33	28,72	29,52	27,61
1956-1960	28,04	24,57	29,50	25,50	28,49	24,86
1961-1965	27,58	24,45	28,72	25,38	26,89	24,83
1966-1970	24,80	24,16	29,50	25,62	26,88	24,84
1971-1975	27,16	24,30	29,00	23,00	27,26	23,92
1976-1985	26,42	22,58	29,50	31,00	25,32	23,07

FONT: Elaboració pròpia, segons Registres de Matrimonis.

Si bé l'edat dels homes per contreure el primer matrimoni ha estat habitualment superior a la de les dones, la diferència entre ambdós no ha estat considerable [7]. Així, si bé en més del 75 % dels matrimonis els nuvis són d'edat superior, també pot constatar-se que no arriben al 25 % el nombre de matrimonis en que la diferència d'edat dels dos supera els 5 anys i només en alguns pocs casos (5 %) es porten més de 10 anys. Però, a més, s'observa un increment d'aquesta diferència (que presenta una gran oscil·lació entre els 0,8 anys de diferència el 1870 i els prop de 4,5 del 1950). Així, doncs, podem concloure que les variacions en l'edat, motivades sobre tot per la conjuntura social i conòmica, oscil·len sobre tot en

Gràfica C.-
EDAT MITJANA AL MATRIMONI
Gratallops + Torroja, 1866-1985

l'home [8], mentre que l'edat al matrimoni de la dona presenta una major estabilitat

Tanmateix, malgrat aquestes oscil·lacions, el marge d'edats per al primer matrimoni ha estat força estret. Els divuit són el mínim per sota del qual el matrimoni s'ha celebrat només en casos aïllats i excepcionals, car sembla existir un veritable tabú que l'impedeix. Tanmateix, no han estat només els motius morals els que impedeixen la celebració del matrimoni primerenc. Els pocs exemples que hem pogut trobar [9] es concentren sobre tot en el darrer quart del segle XIX i molts han estat la conseqüència de les necessitats del grup domèstic, per la mort d'algun dels seus membres ha necessitat de la seva substitució mitjançant el ràpid casament d'algun dels seus fills o filles. En d'altres casos el matrimoni primerenc ha estat fet per problemes econòmics, car ha calgut enviar fora de casa alguna filla o fill. A la vegada, el casament dels adolescents era un mecanisme primordial d'aliança, com veurem en el capítol següent.

A les edats superiors, el marge és igualment estret, encara que les excepcions són més habituals. Entre els solters, són molt pocs els matrimonis en que el nuvi té més de 45 anys i la núvia més de 40. Per sobre dels 35, un solter és considerat ja massa gran per casar-se i el matrimoni esdevé ja difícil, sobre tot per a les dones, si no és amb algun vidu o amb alguna persona de la mateixa edat. Les normes culturals delimiten, en definitiva, uns marges estrets per a la celebració del matrimoni, reforçats amb criteris morals i de conducta. És dins d'aquests marges que es produeixen les oscil·lacions conjunturals, d'acord amb les circumstàncies socials i econòmiques.

Quadra 4
Edats al matrimoni dels solters
Gratallops + Torroja, 1875-1985

	-15	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	+51	TOTAL HOMES
-15a.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1 (0,1)
16-20	1	12	4	-	-	-	-	-	-	17 (2,7)
21-25	1	83	123	30	2	-	-	-	-	239 (38,8)
26-30	1	44	110	73	7	1	-	-	-	236 (38,4)
31-35	-	4	32	22	13	1	-	-	-	72 (11,7)
36-40	-	-	7	11	6	1	3	-	-	28 (4,5)
41-45	-	-	5	1	2	1	3	-	1	13 (2,1)
46-50	-	-	-	1	-	3	-	2	-	6 (1,0)
+51a.	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3 (0,5)
TOT.	4	143	281	138	30	7	6	2	4	615
DONES	(0,6)	(23,2)	(45,7)	(22,4)	(4,8)	(1,1)	(1,0)	(0,3)		(0,6)

	1876-1900	1901-1925	1926-1950	1951-1985
% de núvis de				
més de 26 anys	39,64	48,13	88,00	83,13
més de 31 anys	9,64	18,75	40,80	36,88
% de núvies de				
més de 26 anys	17,00	27,51	45,60	37,74
més de 31 anys	3,21	6,26	14,08	12,27

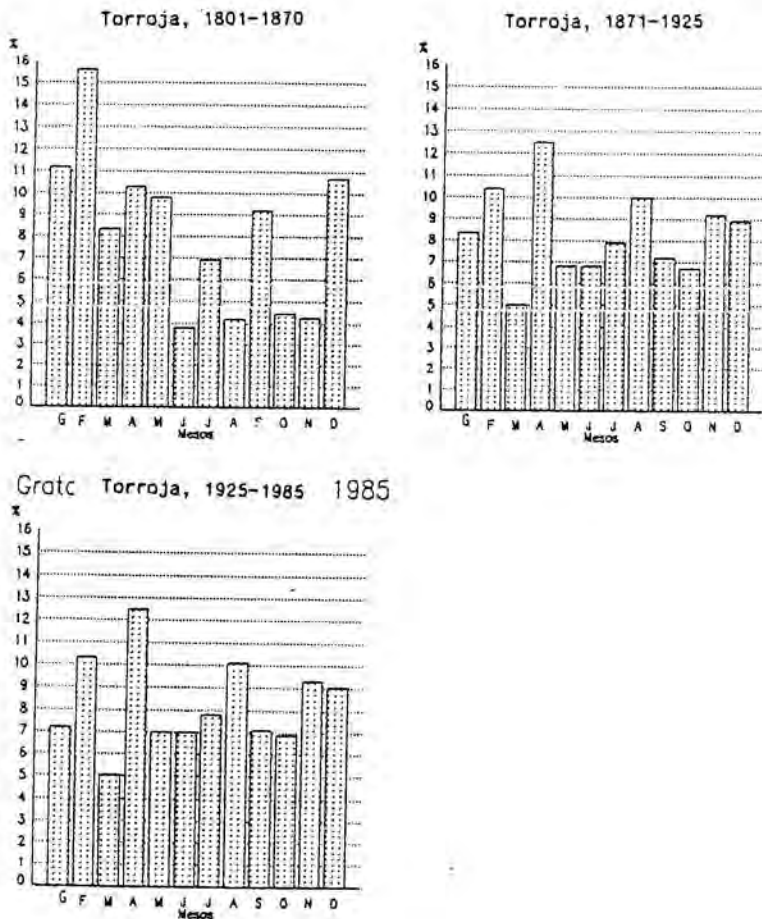
FONT: Elaboració pròpia, segons Registres de Matrimonis.

3. MOVIMENT ESTACIONAL DELS MATRIMONIS

En l'elecció del moment per a la celebració del matrimoni (fig. D) hi incideixen factors molt diversos. A part de l'efecte de les variacions en les "modes", que fan preferir la celebració del matrimoni en una o altra època de l'any, hi han hagut dos factors que semblen haver estat constants: d'una banda, el desig d'evitar els moments en que la feina agrícola és més intensa, sobre tot durant la poda (març) la verema (setembre/octubre); de l'altra, també hi han incidit les recomanacions eclesiàstiques d'evitar els matrimonis durant la Quaresma.

A part d'aquestes constants, sembla haver-se produït un desplaçament de la preferència de casar-se als mesos de l'hivern, pròpia

Fig. D.-
Distribució mensual dels matrimonis

de la primera meitat del segle XIX, a una major repartició durant l'any, en els darrers anys, amb una recerca del bon temps (a la primavera i estiu). Així, si a la primera meitat del XIX, gairebé el 40 % dels casaments van fer-se al desembre, gener i febrer i només el 15 % al juny, juliol i agost, en els darrers cinquanta anys les proporcions s'han equilibrat més al llarg de tot l'any.

4.VIUDETAT I SEGONES NÚPCIES, O LES DIFERÈNCIES ENTRE VIDUS I VÍDUES

L'anàlisi de la viudetat constitueix un dels temes més desconeguts en l'estudi del parentiu a la Península Ibèrica (Kertzer i Brettell, 1985:35), malgrat ser un dels aspectes bàsics del comportament demogràfic i de la nupcialitat del passat. Com afirma Ariès

(1981:39), "cal admetre que el fenomen de les segones núpcies és, junt amb el retard de l'edat del matrimoni, la forta mortalitat i l'absència del control de la natalitat, un dels elements del sistema demogràfic que coneixem prou bé sota el nom d'European pattern." Malgrat l'amplitud del fenomen, el seu estudi és difícil d'abordar des de les monografies locals, sobre tot perquè el nombre de casos que poden observar-se a una sola població esdevé massa petit com perquè les conclusions puguin generalitzar-se. A part, ens trobem davant d'importants limitacions metodològiques i tècniques, pel que aspectes tan importants com el coneixement de quants vidus tornen a casar-se, si les possibilitats de casament a edats iguals d'un vidu són superiors a un solter, o de quina és la incidència dels matrimonis de vidus en l'evolució de la fecunditat esdevenen difícils d'abordar si no es disposa d'un gran instrumental (Sogner i Dupâquier 1971 : 13-23) [10]. No és estrany, doncs, que Henry (1981 : 1910 consideri l'estudi de la viudetat i les segones noces com el tema més difícil d'abordar per la demografia històrica [11].

Però al marge dels nombrosos aspectes d'interès que el matrimoni dels vidus presenta per a la Demografia Històrica, la incidència de la viudetat i dels matrimonis de vidus ens és sobretot interessant pels seus efectes sobre l'herència, l'estructura familiar, l'evolució dels cicles domèstics i la socialització infantil. La viudetat, per la seva freqüència, és present en les previsions de l'herència, i la mentalitat popular crea discursos reguladors d'una conducta diferenciada per als homes i les dones. Aquesta conducta diferenciada és, segons la nostra opinió, l'aspecte més important a abordar en l'anàlisi de la viudetat, podent observar-se una disimetria gairebé absoluta pel que fa a la mentalitat, comportament i freqüència de les segones núpcies entre el vidu i la vídua, fins al punt que gairebé podria considerar-se, com afirma Corsini (1981:385), que les segones núpcies són un afer exclusivament masculí. Els vidus, no només es casen molt més que les vídues (encara que, per contra, hi ha un major nombre de vídues a causa de la mortalitat diferencial) i ho fan més aviat, sinó que la mentalitat popular és molt més "compre-

siva" i està molt més disposada a acceptar un segon matrimoni per a un vidu que per a una vídua. Quina és la causa?. És només la conseqüència d'un desequilibri demogràfic entre el nombre d'homes i dones en les diverses edats?. O és més aviat la conseqüència del diferent estatus dels dos sexes?. Sense poder prescindir dels determinismes demogràfics, creiem que aquesta dissimetria estaria més aviat relacionada amb els fets econòmics, socials i culturals, amb la posició de la dona dins de la casa i la forma de devolució dels béns.

4.1. Freqüència de casaments de vidus

Depenent, doncs, de la mortalitat i de les seves funcions socials i econòmiques, la intensitat i característiques de les segones núpcies han anat canviat i evolucionat. En general, es considera que el seu nombre elevat és una característica constant durant l'època moderna i contemporània a les societats europees, amb una disminució contínua a mesura que s'incrementa l'esperança de vida. A Gratallops i a Torroja (quadre 5), les dades dels segles XIX i XX no difereixen gaire d'altres de l'Europa meridional de la mateixa època i la seva

Quadre 5.-
Nombre de matrimonis de vidus (i % respecte al total).
Torroja i Gratallops, 1801-1985.

Període	GRAT.		TOR.		GRAT + TOR.	
	Matr.	Algun vidu	Matr.	Algun vidu	Matr.	Algun vidu
1801-1825	-	-	181	32 (17,7)	181	32 (17,7)
1826-1850	-	-	214	41 (19,2)	214	41 (19,2)
1851-1875	-	-	187	31 (16,6)	187	31 (16,6)
1876-1900	190	35 (18,7)	170	22 (10,7)	360	57 (15,8)
1901-1925	135	13 (8,3)	79	12 (15,2)	214	25 (11,7)
1926-1950	90	10 (11,1)	55	2 (3,6)	145	12 (8,3)
1951-1985	73	5 (6,8)	37	0 (0,0)	110	5 (4,5)
Total	448	63 (12,9)	932	140 (15,2)	1411	203 (14,4)

FONT: Elaboració pròpia, segons Registres de Matrimonis.

evolució general; durant el segle XIX, la proporció de matrimonis en que un o dos dels cònjuges són vidus oscil·la entre un 15,8 i un 19,1 % (per aquest segle, les proporcions europees oscil·len entre un 13% -a Escòcia i Irlanda -i un 23% -a Austria i Hongria -, segons Belletini, 1981 : 259) [12].

Com s'observa, la proporció de matrimonis amb algun vidu ha anat disminuint progressivament (des d'un 19 % a principis del XIX) fins a un 4 % en els darrers anys). Sobre tot és després del 1920 quan s'observa una reducció més dràstica d'aquest tipus de matrimonis, que pràcticament han desaparegut; des del 1930 no hi ha hagut cap matrimoni d'un vidu a Torroja, mentre que a Gratallops, des del 1950, només n'hi ha hagut cinc.

Quadre 6.-
Nombre de vidus i Vidues en els matrimonis celebrats
Gratallops i Torroja. 1801-1885

Període	GRAT.		TOR.		GRAT.+ TOR.	
	Vidus	Vídues	Vidus	Vídues	Vidus	Vídues
1801-1825	-	-	28	21	28 (15,5)	21 (11,6)
1826-1850	-	-	33	26	33 (15,4)	26 (12,1)
1851-1875	-	-	28	10	28 (15,0)	10 (5,3)
1876-1900	31	11	20	8	51 (12,9)	19 (4,8)
1901-1925	13	5	5	6	18 (9,1)	11 (5,6)
1926-1950	7	5	2	2	9 (6,2)	7 (4,8)
1951-1985	3	3	0	0	3 (2,7)	3 (2,7)
Total	116	73	54	24	170 (11,9)	97 (6,8)

FONT: Elaboració pròpia, segons Registres de Matrimonis.

Una disminució tan àmplia no deixa de sorprendre'ns i caldria considerar, en aquest sentit, quina part d'aquesta reducció es deu a l'allargament de la vida, i quina part correspon a un probable canvi d'actitud vers les segones núpcies. Si observem el quadre 6, que resumeix la proporció de segones noces segons el sexe, hi podrem

veure una desigual disminució del nombre d'homes i de dones que arriben a l'altar per segona vegada. Així, a partir de la segona meitat de XIX, la proporció de dones vídues disminueix molt més ràpidament que la d'homes vidus. Si bé sempre trobem més vidus que vídues, a partir del 1850 la reducció del nombre de segones núpcies no es deu únicament, doncs, a la disminució de la mortalitat, sinó que paral·lelament a aquesta semblen produir-se tota un sèrie de canvis respecte a la valoració social del fet de tornar a casar-se.

Quadre 7
Repartició dels matrimonis, segons l'estat civil dels cònjuges
Gratallops + Torroja, 1801-1900

Període	Tot. Matr.	S - S	V - S	S - V	V - V
1801-1825	181	149 (82,3)	11 (6,1)	4 (2,2)	17 (9,4)
1826-1850	214	173 (80,8)	15 (7,0)	8 (3,7)	18 (8,4)
1851-1875	187	156 (83,4)	21 (11,2)	3 (1,6)	7 (3,7)
1876-1900	360	303 (84,2)	37 (10,3)	4 (1,1)	16 (4,4)
1901-1925	214	189 (88,4)	12 (6,5)	2 (0,9)	9 (4,2)
1926-1950	145	133 (91,7)	5 (3,4)	3 (2,1)	4 (2,7)
1951-1985	110	105 (95,4)	2 (1,8)	2 (1,8)	1 (0,9)
Total	1411	1208 (85,6)	105 (7,4)	26 (1,8)	72 (5,1)

FONT: Elaboració pròpia, segons Registres de Matrimonis.

4.2. Tipus i edats

Les diferències entre vidus i vídues es posen més de manifest si tenim en compte les preferències respecte als seus matrimonis (quadre 3): mentre que els homes vidus es casen tant amb una soltera (especialment quan són més joves) com amb una vídua, les vídues es casen molt poques vegades amb un home solter (només en 1,8 % de casos del total) [13].

Encara més, l'edat en el matrimoni il·lustra millor aquesta diferenciació. Preferiblement, els vidus més joves es casen amb solteres (gairebé 2/3 tenen menys de 40 anys), mentre que la majoria dels que tenen més de 40 anys es casen amb vídues. Per contra, són molt poques les vídues que es casen amb un solter. Aquestes tendències, ben clares, s'expliquen per la funcionalitat de les segones noces segons l'edat en que es produeixen. Els homes que enviuden aviat (sobre tot els menors de 30 anys), cerquen preferentment un cònjuge solter, que permeti la substitució de l'anterior en les tasques domèstiques i l'atenció dels infants petits, i que no tingui fills que podrien complicar les condicions de subsistència del grup; per contra, a partir dels 50 anys, es cerca preferentment una vídua, perquè el seu nombre és més ampli i perquè així serà possible millorar, sovint, les relacions d'aliança. En aquest darrer cas, que la dona tingui fills no importa tant, perquè aquests acostumen a ser ja grans (sovint casats) o bé, en tot cas, seran útils com a força de treball o per participar en el joc de les aliances matrimonials, complementant les dels vidus. Per això, en els matrimonis d'un vidu amb una soltera s'han produït considerables diferències, sovint notables (un home de 60 anys va casar-se amb una dona de 18; un vidu de 56 amb una soltera de 24, etc.), mentre que per contra, en els matrimonis V = V, s'aprecia un major equilibri entre les edats.

Quadre 8.- Edats dels cònjuges en els matrimonis de vidus
Gratallops + Torroja, 1866-1985

Edats	vidu - soltera		vidu = vídua		solter = vídua	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
-21a.	0	4	0	0	0	0
21-30	20	47	2	2	2	2
31-40	33	17	9	10	5	5
41-50	17	8	9	12	2	2
51-60	3	0	13	7	1	0
61-70	3	0	1	5	0	1
+71	0	0	2	0	0	0
Total	76	76	36	36	10	10
Edat mitjana	35,17	28,94	47,38	46,30	35,30	42,76

FONT: Elaboració pròpia, segons Registres de Matrimonis.

4.3 Interval viudetat-segon matrimoni

Amb tot, la característica que més sorprèn a un observador actual sobre els matrimonis dels vidus al XIX és la brevetat de l'interval entre la mort del cònjuge i el segon matrimoni, sovint realitzat només alguns mesos després. El sexe del vidu, la seva posició econòmica, la seva edat, o el nombre de fills al seu càrrec són alguns dels factors que condicionaven un interval més o menys perllongat. Dels intervals coneguts de Gratallops i Torroja (corresponents a 82 vidus i 32 vídues [14]), podem extreure'n, algunes conclusions.

En primer lloc, que els vidus que es casen triguen molt menys en arribar a l'altar que les vídues. Les dades, en aquest sentit, són significatives: gairebé un terç dels vidus que han tornat a casar-se ho han fet abans dels sis mesos de viudetat, i gairebé la meitat abans d'un any. Per contra, només una petita part de les vídues s'han casat tan ràpidament. L'interval mitjà ha estat de 28 mesos per als vidus i de 51 mesos (més de 4 anys), per a les vídues.

En segon lloc, s'observen variacions de l'interval segons l'edat en el moment de quedar vidus. Podem dir que, entre els homes, el segon matrimoni es produeix més ràpidament com més jove és el vidu o vídua. Per contra, entre les dones, els temps d'espera menors es donen entre els 40 i 60 anys. Aquestes diferències s'explicarien, sobre tot, per la major o menor necessitat d'un ràpid matrimoni segons l'edat i el sexe, tal i com abans hem explicat, per la necessitat d'una dona a casa per fer-se càrrec dels fills -encara de curta edat i del treball domèstic, sobre el qual, com assenyala Segalen (1981:69), pesa un veritable tabú: cap home podrà substituir una dona en la cuina, en la bugada o la neteja de la casa. Per això, no és estrany que els homes que queden vidus abans dels tornin a casar-se ràpidament. Per a una vídua amb fills, en canvi, resultarà difícil trobar un marit que se'n vulgui fer càrrec un factor que allargarà l'interval de

les vídues abans del nou matrimoni. En aquest sentit, serà particularment difícil la situació de la vídua d'un jornalero [15].

Finalment, s'observa un augment progressiu del temps d'interval del casament a partir de la segona meitat del XIX, paral·lelament al fet que la comunitat es tornà menys tolerant respecte a les segones noces (quadre 9) [16]. Des de llavors el matrimoni dels vidus, va rebre una major condemna social, amb una sèrie d'actituds negatives que començarien a manifestar-se, primer, respecte al casament de les dones i que acabarien estenent-se als dos sexes. A part de la reducció de la mortalitat, el que disminueix les possibilitats potencials de celebrar matrimonis de vidus, la reducció demogràfica provocada per l'emigració, la disminució del valor de la terra, el canvi d'estatus dels dos sexes i el clima romànticista que marcà els anys de la transició del segle XIX al XX foren alguns dels factors que expliquen aquesta major condemna de les segones noces i, en conseqüència, la disminució del nombre de matrimonis de vidus i l'increment de l'interval de temps d'espera abans de tornar a casar-se.

Quadre 9.-
Interval entre la mort del cònjuge i el nou matrimoni
Gratallops + Torroja (1801-1985)

Interval	Homes (per edats)					Dones (per edats)				
	-30a.	41-50	51-60	+61	TOTAL	-30	41-50	51-60	+61	TOTAL
0-5 mesos	9	8	4	3	25	-	1	-	1	2
6-11 mesos	7	3	1	-	12	-	-	2	-	2
1-5 anys	8	9	5	5	29	4	8	2	2	17
+6 anys	10	3	2	1	16	2	4	3	1	10
TOTAL	34	23	12	9	82	6	12	2	8	31

Evolució de l'interval

Interval	Homes			Dones		
	1801-50	1851-1900	1901-50	1801-50	1851-1900	1901-50
- 1 any	14	21	0	3	0	1
+ 1 any	9	26	10	18	8	1
Total	23	47	10	22	8	2

NOTA: Dels 207 matrimonis de vidus coneguts, s'ha pogut establir l'interval (interrelacionant les actes de defuncions i matrimonis) en un total de 111. De la resta, en 62 no ha pogut establir-se la interrelació i en 42 el cònjuge era d'una altra població.

FONT: Elaboració pròpia, a partir de la correlació dels Registres de Matrimonis i Defuncions

NOTES 9.-

NUPCIALITAT

[1] Les taxes de nupcialitat que es donen són, sobre tot, indicatives. En treballs de microestadística és difícil un càlcul així, car molts matrimonis no es fan a la població d'origen. D'altra banda, les dades sobre el nombre d'habitants, sobre tot durant el segle XIX són poc fiables. Tanmateix, cal tenir en compte, com s'analitza en el capítol dedicat a l'estudi dels moviments geogràfics matrimonials, que el nombre de matrimonis exògens tendeix a compensar-se entre diverses poblacions.

[2] Les taxes de nupcialitat del segle XIX i principis del XX a Espanya serien, segons Daric (1956: 90), les següents (taxes per mil): 1861-1870, 7,8; 1881-1890, 6,5; 1891-1900, 7,3; 1901-1910, 7,4; 1911-1920, 7,1; 1921-1930, 7,3. En canvi, Martínez Cuadrado (1973: 101), calcula unes taxes sensiblement superiors: 1885, 12,7; 1887, 11,0; 1897, 14,0; 1900, 8,4, 1910, 7,1; 1920, 8,20; 1930, 7,4. Si prenem com a punt de referència unes o altres dades, doncs, les estimacions sobre les taxes al Priorat varien sensiblement.

[3] Per a Contreras (1988), el celibat no és el resultat d'un determinat tipus d'estructura familiar ni d'un sistema d'herència, sinó un dels elements que configura una estratègia orientada a la reproducció de les explotacions camperoles dins d'un determinat ordre econòmic i jerarquia social.

[4] A grans trets, Hajnal (1965 i 1983) i Laslett (1983) consideren com a element característic de l'europèan pattern una edat elevada al matrimoni (superior als 26-24 anys), junt amb un elevat percentatge de celibat definitiu (superior al 10). A l'Europa mediterrània, en canvi, l'edat seria molt més precoç.

[5] Cal distingir, en aquest sentit, els conceptes d'edat mitjana, com a equivalent als termes edat mediana (en castellà) i âge médian (en francès) i el d'edat mitjana, com a equivalent a edat media i a âge moyen, conceptes diferents que en català presenten una difícil distinció terminològica. El primer concepte pot definir-se com a l'edat en la qual es centreu matrimoni d'ordre intermedi, o sigui l'edat en la qual la meitat dels matrimonis es situen abans, i l'altre meitat després (el resultat és d'un ordre igual a la meitat del nombre total de matrimonis celebrats més 0,5). El segon concepte resulta de la suma del nombre total de matrimonis pels seus valors (edats, dividit per llur nombre, o sigui:

$$m = (X_{11} + X_{12} + \dots + X_n) / n + 0,5$$

En aquest cas s'ha suposat que el primer matrimoni s'ha celebrat a l'edat dels 18 anys. L'afegit del valor 0,5 parteix del fet que les edats s'expressen en anys complets, sense tenir en compte els mesos transcorreguts. En el cas de les edats calculades a partir de la menció en les actes, no tots els autors estan d'acord en aquesta addició (Fleury y Henry, 1976). Per a una major informació sobre els problemes de càlcul de l'edat mitjana, veure Pressat (1973). En endavant, quan parlem d'edat mitjana ens referirem sempre al segon concepte i tots els resultats que presentem han estat calculats segons la fórmula anterior. Per estalviar desviacions importants, no s'han comptabilitzat els matrimonis entre solters en els cònjuges tenim més de 50 anys. Les actes parroquials mencionen l'edat des del 1866, i el Registre Civil des del seu inici, el 1870, per calcular l'edat en els períodes anteriors, els demògrafs recorren a la reconstrucció de famílies mitjançant fitxes familiars, el mètode Hénry/-Fleury.

[6] L'evolució de l'edat mitjana al matrimoni a Espanya durant aquest segle ha estat, segons Salustino del Campo (1982: 75) la següent:

Homes	1900	1920	1950	1970	1975-80	Dones	1900	1920	1950	1970	1975-80
	27,5	28,1	29,5	27,9	26,3		24,6	25,1	26,4	25,0	23,6

[7] Sobre aquest punt, veure Shorter (1976). Aquest autor suggereix que, en l'Europa anterior al XVIII, sovint l'edat de la dona era superior a la de l'home. D'aquesta manera, la dona podia aportar al matrimoni una major experiència en el treball domèstic i agrícola, reduint-se a la vegada la natalitat en restar solter durant els anys de major fecunditat.

[8] En tot cas, però, entre els matrimonis de solters no es produeixen mai les grans diferències d'edat que -com veurem- caracteritzen les segones núpcies.

[9] Els casos trobats són, entre Gatallops i Torroja, els següents: 1876-1900, 12 menors de 18 anys (respectivament per al nuvi a la núvia, 18 amb 15, 22 amb 15, 26 amb 14, 51 amb 13, 17 amb 20, 23 amb 17, 24 amb 17, 26 amb 17, 30 amb 17); 1901-1925, 1 menor de 18 anys (14 amb 15); 1925-1950, cap menor; 1951-1985, 5 menors de 18 anys (17 amb 17, 20 amb 16, 22 amb 17).

[10] Per a una detinguda anàlisi sobre els principals problemes teòrics i metodològics que es presenten a l'estudi de la viudetat, pot consultar-se l'obra editada per Dupâquier et al. (1991), que recull les comunicacions i ponències d'un Col·loqui Internacional de Demografia Històrica celebrat a Noruega el 1979 sota el títol *Marriage and Remarriage in Populations of the Past*.

[11] "Les segones núpcies (le remariage) constitueixen, segons la meua opinió, el fenomen més difícil de mesurar en la demografia històrica habitual, per les pèrdues d'informació causades pels desplaçaments dels vidus i vídues, fent difícil la mesura de la freqüència de les segones noces" (Henry, 1981:191).

[12] Als segles XVI i XVII, entre un 25 i un 35 % dels matrimonis un o dos cònjuges ja havien estat casats anteriorment (Stone, 1979: 47; Wrigley, 1966; Cabourdin, 1981: 175). A finals de XIX, les proporcions oscil·lent entre un mínim de 13 % -a Escòcia i Irlanda- i un màxim de 23 % -Austria i Hongria- (Belletini, 1981: 259).

[13] Sobre aquest punt, poden veure's els articles de Cabourdin (1981: 277), en el que analitza les diferències entre la repartició esperada i real dels matrimonis segons l'estat matrimonial anterior, i de Dupâquier (1981: 178-179), en que proposa algunes reflexions teòriques sobre la repartició d'aquests quatre tipus de matrimonis.

[14] La data de la mort del primer cònjuge no és mencionada més que en les actes matrimonials del Registre Civil, entre el 1870 i el 1950, i encara no sempre. El nom del primer cònjuge, en canvi, és mencionat a la majoria de les actes. Això, permet reconstruir l'evolució personal relacionant les actes de defunció i de matrimoni. Tanmateix, només en una mica més de la meitat dels casos ha estat possible conèixer l'interval entre les dates del cònjuge i el nou matrimoni (en total), el 51 % dels homes i el 53 % de les dones). L'altra meitat no ha pogut reconstruir-se o bé perquè l'anterior cònjuge residia a una altra població (el 22 % dels homes i el 12 % de les dones) o bé perquè la seva localització no ha estat possible (el 25,9 % dels homes i el 12 % de les dones). Això fa que el total de casos coneguts que serviran per a la nostra anàlisi sigui de 113 (82 homes i 31 dones). Els quadres que presentem no fan més que recapitular les informacions obtingudes en aquests casos.

[15] Sobre aquest punt, però, existeixen diferents interpretacions. Per a alguns autors, la necessitat de tornar a casar-se es manifesta per igual en els dos sexes quan els fills són petits: "la dona vídua té la necessitat d'un cap de família; l'home vídu d'una dona per tenir cura de la casa i fer créixer els seus fills" (Cabourdin, 1981: 291). Per a d'altres autors, per contra, les necessitats i possibilitats de casar-se per part d'un vídu són totalment diferents. Així, per a Segalen (1981: 69-72), la vídua podrà suportar millor, especialment si és jove, la seva condició. La seva situació difereix de la del vídu en la mesura " que no existeix aquell tabú recíproc que passaria en un domini d'activitat específicament masculí. Si la dona pot fer-ho, la comunitat ho accepta". Per a les vídues dels jornalers o dels petits propietaris que han de completar els seus ingressos amb jornals, la situació esdevé particularment crítica.

[16] En aquest sentit, Schfield i Wrigley (1981: 213-219), a partir de l'anàlisi dels intervals entre viudetat i segons casaments en diverses parròquies de l'Anglaterra pre-industrial, demostren que als segles XVII i XVIII el període d'interval seria pràcticament el mateix per a homes i dones: 12,6 mesos i 19,4 mesos, respectivament.

10.-

ENTRE EL PROPER I EL LLUNYÀ?
ESTRATÈGIES MATRIMONIALS
I ALIANÇA

1. L'ANÀLISI DE L'ALIANÇA AL PRIORAT

Més enllà de la definició negativa de les regles matrimonials que prohibeixen el matrimoni entre parents pròxims i de la "turbulència" de les aliances matrimonials (Lévi-Strauss, 1967), és possible trobar regularitats en el conjunt global dels matrimonis d'una societat?. Els historiadors i antropòlegs influenciats per l'estructuralisme, amb el desig de posar en evidència els mecanismes de reproducció social, de retrobar en les pràctiques repetitives i obligatòries els lligams en el que l'univers social s'articula a l'univers mental, hi han vist en les estratègies individuals i familiars regularitats de tipus estadístic. Al respecte, les conegudes hipòtesis d'Héritier destaquen -com hem vist a la introducció- com l'àrea preferencial del matrimoni es situa en una àrea de reconeixement difús de les relacions de parentiu, és a dir, "entre el proper i el llunyà" (Zonabend, 1981).

Com hem assenyalat al capítol introductori, al nostre entendre, però, l'aliança de les societats complexes no hauria de considerar-se com a l'execució mecànica d'un model inconscient. La multiplicació dels intercanvis entre grups de descendents reforcen les relacions de reciprocitat en les quals es fonamenta la vida local, però no són sobre tot l'expressió del casament entre persones situades en la frontera entre els parents i els no parents, sinó el resultat de la divisió de la comunitat en submercats matrimonials específics, com a conseqüència de l'estratificació social i de l'extensió del mercat matrimonial a d'altres poblacions. Davant de l'aliança no ens trobem tant amb un problema d'identitat comunitària, sinó dels determinants que en el camp matrimonial delimiten la pertinença d'un individu a un grup social. Com que en les societats complexes, les relacions de parentiu estan fortament condicionades pels aspectes econòmics, socials i polítics (incloent-hi les reglamentacions eclesiàstiques i jurídiques), no creiem pertinent analitzar l'aliança com a una forma específica de relacions socials, com si estigués dotada de lleis pròpies.

En la nostra hipòtesi, al Priorat, les aliances s'han organitzat segons lògiques diferents, pròpies dels diferents grups socials. A mesura que ascendim socialment, les estratègies matrimonials es plantegen més a llarg termini, integrant les properes en una lògica de formació de parenteles i de replegament de línies, tendents sobre tot al manteniment de la seva propietat d'una generació a l'altre. Per contra, a menor posició social, els reencadenaments diferits són menys freqüents, primant per contra les estratègies destinades a solucionar un problema a curt termini (patrimonial, demogràfic, de força de treball o de supervivència).

Per estudiar el camp matrimonial i l'aliança a Gratallops i a Torroja hem combinant les informacions que ens proporcionen les actes de matrimoni, les dispenses eclesiàstiques, la reconstrucció de genealogies i les interrelacions proporcionades per l'estudi dels cursos domèstics. En síntesi, tractarem de sis aspectes. En primer lloc, estudiarem les dispenses matrimonials, els matrimonis consanguinis amb prohibició eclesiàstica. Encara que el concepte de matrimoni consanguini és molt més ampli, ens referirem sobre tot als graus prohibits, per la facilitat de les fonts eclesiàstiques per a la seva anàlisi. Tot i que trobem un 8 % de casaments així, no constitueixen la forma més característica d'estratègia matrimonial. Després, analitzarem les estratègies matrimonials properes, distingint entre les que afecten a una sola generació (per exemple, els matrimonis dobles entre germans), i les que afecten a membres de diverses generacions. Unes i altres es produeixen a curt termini, sovint en la mateixa data, encara que poden integrar-se en circuits més amplis d'aliança dins d'una parentela [1].

En tercer lloc, estudiarem les estratègies matrimonials a partir de les segones noces dels vidus, molt freqüents i de forma diferent segons si es tracta d'un vidu o vídua. Després, veurem els reencadenaments d'aliança, seguint la definició utilitzada per primera vegada per Jolas, Verdier i Zonabend (1970) per referir-se a les cadenes que uneixen diversos matrimonis entre ells per matrimo-

nis comuns d'avantpassats. En quart lloc, estudiarem la dimensió geogràfica de l'aliança, a partir de l'observació d'una gran mobilitat en els matrimonis, descobrint com l'univers espacial de l'aliança s'estén a poblacions properes i que la seva anàlisi no pot limitar-se a una sola població [2]. Finalment, revisarem els sistemes de classificació i nominació, sobre tot a partir d'informació oral, el que ens permetrà contrastar els esquemes anteriors amb el discurs del parentiu que en fan els propis habitants, expressat en les formes que serveixen per al reconeixement de les persones i de les relacions de parentiu.

En aquest capítol tractarem de les quatre primeres qüestions. Per contra, la dimensió geogràfica de l'aliança serà analitzada en un altre capítol, específic. El fet que, per raons d'ordre metodològic, els presentem de forma separada no significa que aquests aspectes de l'aliança es presentin aïlladament. La complexitat de l'aliança només pot descobrir-se a través de la interrelació d'aquests diferents aspectes, cadascun dels quals juga el seu paper i es dibuixa en el seu camp específic.

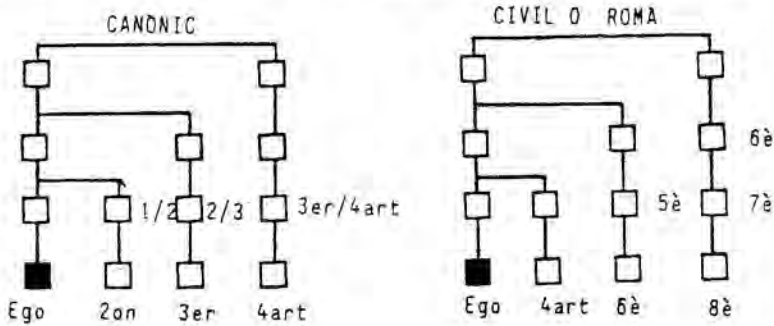
2. ELS MATRIMONIS CONSANGUINIS A TRAVÉS DE LES DISPENSES MATRIMONIALS

2.1. Les prohibicions eclesiàstiques i les dispenses matrimonials

Abans d'analitzar la freqüència dels matrimonis consanguinis a partir de les dispenses de Gratallops i Torroja i d'interrogar-nos per la significació d'aquests casaments, es fa necessari indicar breument alguns dels principis del dret canònic en referència a les prohibicions matrimonials. L'Església calcula els graus de consanguinitat no en base a l'afegit de les generacions, com en el dret civil, sinó en funció de la distància genealògica respecte a l'avantpassat comú (fig. A). Així, es recompten els graus una sola vegada en relació a l'avantpassat comú i no en les dues línies de descendència, com fa la legislació civil. Dues persones, per exem-

ple, són cosines de segon grau perquè ambdues es distancien dues generacions d'un mateix avantpassat, en aquest cas l'avi o l'àvia. Si entre ambdós no hi ha la mateixa distància, llavors es té en compte la més llarga o bé es comptabilitzen les dues: primer la del que té la distància més propera i després la del més llunyà (així, per exemple, una relació de 1er/2on representa la relació entre un oncle i la seva neboda) [3].

Fig. A. Graus de parentiu canònic i civil comparats

Si bé l'Església, durant segles, ha vingut mantenint les prohibicions matrimonials, la limitació exacta dels graus permesos ha anat variant. Durant el període de la nostra recerca, les prohibicions s'estenien fins al quart grau, fins el 1915, i després fins al tercer [4]. Les raons donades per a la justificació d'aquestes prohibicions han estat també diverses. En primer lloc, es consideraven inacceptables moralment les prohibicions derivades del precepte levític (*ius divinum*) i del natural (*ius naturae*), però això només podia afectar als matrimonis més propers, amb els pares i germans. Les altres prohibicions es justificaven en base a qüestions morals (la no moralitat de la unió sexual de dues persones de la mateixa sang) i socials (entenent el matrimoni com a una relació social que crea forts vincles entre persones, de manera que en casar-se amb consanguinis -persones ja unides- es perd una part de la utilitat social del matrimoni) [5].

Més enllà de les justificacions morals o socials, les raons que movien a l'Església a aquest control sobre els matrimonis eren

complexes. La reforma protestant, per exemple, va considerar que les prohibicions eclesiàstiques eren contràries a les lleis divines i que s'havien creat per "*raons de lucre*". Tanmateix, per a Goody (1986:200-201), si bé és cert que aquestes prohibicions obligaven als individus a sol·licitar dispenses incrementant els ingressos de l'Església, les dispenses van proporcionar a aquesta institució, sobre tot, un poderós mecanisme de control capaç d'influir en la vida de les famílies [6]. Les prohibicions, amb tot, mai van arribar a ser un obstacle insalvable. Malgrat el manteniment d'una repulsa moral vers als matrimonis consanguinis, sobre tot els més propers, les normes de prohibició foren resistides i els matrimonis d'aquest tipus continuarien portant-se a la pràctica. Com assenyala Sutter (1951: 1539) una intervenció rigorosa de l'Església hauria suposat, entre d'altres factors, un descens notable de la nupcialitat en les poblacions rurals que practicaven amb relativa freqüència els matrimonis entre consanguinis. Per això, van establir-se dispenses matrimonials que eren concedides com a una qüestió de rutina.

L'expedient per a la demanda de la dispensa s'iniciava, a petició dels interessats, a través del Rector de la parròquia. Aquest els demanava si volien casar-se lliurement, des de la perspectiva del dret canònic, i els motius que els impulsava a fer-ho. Les causes previstes per la legislació eclesiàstica per a l'obtenció d'una dispensa eren diverses. Les més freqüents eren (Valls, 1982: 20) l'angustia loci, per a les poblacions no superiors als 1.500 habitants o a 300 famílies; l'aetas superadulta, perquè la dona té una edat de més de 24 anys i menys de 50 i encara no ha trobat marit; i les raons econòmiques, com la falta de dot, la pobresa d'una vídua amb fills, etc. També podien acceptar-se els motius socials, com la legitimació dels fills, i els motius morals, com el perill de concubinat incestuós, l'ajuda mútua a l'edat avançada, o insistència de la parella en casar-se.

Establertes les causes, el rector reconstruïa un arbre genealògic a partir dels llibres parroquials, per demostrar la relació de

parentiu dels mateixos. Tota aquesta documentació era transmesa al Bisbe, sol·licitant-li la concessió de la dispensa. Vegem, per exemple, el text de la petició de Pere Cardona, de Gratallops, i de Teresa Escoda, de la Vilella Baixa, per poder casar-se el 1863:

"El infrascrito Regente, Cura de Almas de la Parroquial Iglesia de San Juan Bautista del Lugar de la Vilella Baixa, Obispado de Tortosa, certifico: que los árboles de parentesco que arriba van cerrados estan sacados del Quinque Libri de esta parroquial Iglesia, y por ellos consta que Pedro Cardona, natural de este lugar y vecino de Gratallops, Obispado de Tarragona, y Teresa Escoda se hallan parientes de cuarto grado de consanguinidad, porque José Sabaté y Lucia Sabaté eran hermanos y se casaron con los hermanos Fco Sans y María Sans, y asi para verificar a los dichos contrahentes el matrimonio que intentan, será necesaria la dispensa de Su Santidad, la piden humildemente, para que con la bendición de Dios y la suya puedan llevar á efecto el Matrimonio que intentan. Alegando por causa la estrechez de lugares, no constando este lugar más que de cien veinte y cinco vecinos, poco mas o menos. El contrahente tiene 33 años cumplidos y la contrahente 28 años." [7]

Rebuda la documentació, el Bisbe podia demanar més informacions i testimonis abans de concloure l'expedient. Si bé les dispenses es feien en nom del Papa, ell mateix tenia capacitat per acordar la concessió de les de relació de parentiu més llunyanes [8]. Vegem, en el mateix expedient anterior, la resposta del Bisbat concedint la dispensa sis mesos després:

"Visto el Breve que con fecha cinco de junio último han obtenido de Su Sant., Pedro Cardona y Masip, viudo, natural de Vilella Baja, pero vecino desde la edad de quatro años de Gratallops, arzobispado de Tarragona, y Teresa Escoda y Pereña, también viuda natural y vecina de Vilella Baja, en esta diócesis, alegando la causa de estrechez de lugares, con el cual se le da comisión en forma para cercionado de la verdad de las partes y concurriendo los demás requisitos prescritos en el propio Breve dispensa en el impedimento de cuarto grado de consanguinidad que entre si tienen para contraer matrimonio; y vistos también el árbol genealógico, las declaraciones prestadas, las informaciones de testigos recibidas en Vilella Baja y Gratallops, y las certificaciones de los respectivos Regente y Vicario de dichas parroquias de mayor méritos, resulta que son verdaderas las indicadas preces y concurren los demás requisitos prescritos por Su Santí, por ante mí el infro. Notario Mayor digo que en su virtud del Esposado Breve y de la Autoridad Apostólica que en él se delega, debia dispensa y dispense a los referidos Pedro Cardona y Masip y Teresa Escoda y Pereña, al efecto de que en nada obste el impedimento de cuarto grado de consanguinidad, pudiendo entre si contraer matrimonio publicamente" [9]

2.2. Les dispenses matrimoniales a Gratallops i Torroja

En el quadre 1 s'observa el nombre de matrimonis realitzats amb dispensa, segons les actes parroquials de Gratallops i Torroja

[10], dades que presenten un marge de fiabilitat elevat, car sembla que l'anotació dels matrimonis consanguinis i la valoració del seu grau en les actes era força precisa [11]. La proporció de matrimonis consanguinis, tot i ser significativa, no ha estat molt elevada (sobre el 8 %), sobre tot si les comparem amb les dades d'altres estudis [12]. Des d'un punt de vista cronològic, s'observa un increment de les dispenses a finals del segle XIX, i un ràpid decreixement posterior, en gran part a causa de la no necessitat de dispensa més enllà del 3er grau a partir del 1917.

En base al centenar de dispenses de les quals en tenim constància, poden observar-se algunes tendències sobre els matrimonis consanguinis preferits. Així, els realitzats entre cosins germans no han estat gaire freqüents (encara que no totalment absents). Per contra, la majoria corresponen als fets dins del tercer grau i, sobre tot, del quart (la xifra d'aquests és subestimada, perquè la seva prohibició va aixecar-se el 1917). La proporció de matrimonis, doncs, s'incrementa a mesura que ascendim en la distància generacional, de manera que el grau de consanguinitat més llunyà és el que concentra la majoria dels matrimonis consanguinis.

Per contra, les dispenses per afinitat (no consanguínies), com s'observa, han estat molt poques i es refereixen als primers graus de la prohibició. Mentre que en les aliances consanguínies es prefeïx el quart grau, en les afins tenen una major preponderància les estratègies matrimonials entre cònjuges de relacions de parentiu més properes.

A partir del 1950, el nombre de dispenses trobades és mínim, pràcticament insignificant. El camp matrimonial sembla haver entrat en una dimensió més àmplia, sense tenir tan en compte les diferències socials i penetrant en uns circuits matrimonials més amplis. Els matrimonis entre consanguinis han perdut des d'ençà la seva significació.

Quadre 1
 Freqüència i tipus de dispenses matrimonials eclesiàstiques.
 Gratallops i Torroja, 1801-1986

	Consanguinitat						Afinitat						DISP. TOT	MATR TOT	%	
	2-2	2-3	3-2	3-3	3-4	4-3	4-4	1-1	2-2	2-3	3-3	3-4				4-4
1801-1825 Tor	1	-	-	2	1	-	4	1	-	-	1	-	-	10	181	5,5
1826-1850 Tor	-	-	1	3	2	-	6	-	-	-	1	-	-	13	214	6,1
1851-1875 Tor	1	1	1	4	2	1	4	1	2	-	-	-	-	17	186	9,1
1876-1900 Gr+Tor	1	1	1	7	2	4	19	3	1	-	-	-	-	39	386	10,1
1901-1925 Gr+Tor	2	3	-	4	1	-	5	-	-	-	-	-	-	15	189	5,8
1926-1950 Gr+Tor	-	1	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	150	3,3
TOTAL	5	6	5	22	8	5	39	5	4	-	2	-	-	101	1306	7,8

2.3. La significació dels matrimonis consanguinis prohibits.

Quines són les indicacions que ens ofereixen aquestes xifres?. La preferència pel quart grau podria indicar una certa voluntat d'eludir les prohibicions matrimonials (car eren les més fàcils d'obtenir), suggerint, així, una determinada direcció en les relacions d'aliança dins la comunitat. Tanmateix, sobre aquestes preferències, hem de preguntar-nos "si és conscientment cercat, a quin nivell és situat, en quines proporcions es realitza" (Héritier, 1981: 147), fins a quin grau la comunitat reconeix a unes persones com a parents: on es produeix, en definitiva, la frontera entre els reconeguts com a tals i els no reconeguts. Al respecte, Freeman (1961) presenta la hipòtesi que, com a mitjana, les societats cognàtiques reconeixen la consanguinitat fins al quart grau.

La preponderància d'aquests tipus de dispenses tindria una doble causalitat: demogràfica i socio-econòmica, d'una banda; integrada en les estructures d'aliança, de l'altra. Al respecte, i en conclusió, voldríem fer tres consideracions.

1. En societats cognàtiques, com que és impossible delimitar la parentela a partir de les relacions de filiació, el casament entre consanguinis resulta inevitable demogràficament [13]. L'Església, sovint, es trobava amb la necessitat de sancionar contractes matrimonials ja decidits que, *"més que revelar una anarquia social, indicava una organització de la parentela fruit de profundes exigències socio-econòmiques"* (Merzario, 1981: 22). Si la prohibició de casar-se entre consanguinis es portés de forma rígida, la conseqüència en seria una gran limitació de la nupcialitat, sobre tot dins d'àrees de demografia més feble i en el context d'unes societats amb una elevada mortalitat, que practicaven amb freqüència matrimonis en segones i terceres noces. Per això, la freqüència de casar-se entre consanguinis no deriva tan del major o menor compliment dels preceptes eclesiàstics, sino de la utilitat social d'aquests casaments. Com demostra Sanmartín (1982b) la major o menor presència de matrimonis entre cosins seria sobre tot la conseqüència de les estratègies hereditàries, no podent explicar-se únicament per la pura lògica del sistema d'intercanvis matrimonials.

2. La frontera de relacions de parentiu definida per l'Església no ha de ser necessàriament idèntica a la que consideren com a tal les persones afectades. El sistema de classificació i denominació dels parents utilitzat al Priorat es caracteritza per una memòria genealògica força feble: a una persona amb una relació de quart grau canònic (un cosí tercer, en el llenguatge comú), difícilment se'l reconeix com a tal. En la zona més llunyana i difusa en que els parents són classificats, totes les persones són conegudes, segons la seva generació, com a oncle o cosí, el que s'aplica per identificar unes relacions de parentiu difuses: són els llunyans, els situats en la frontera entre els parents i els no parents. Els drets i deures que se'ls aplica són similars als que corresponen a d'altres persones no parents. Casar-se amb un cosí tercer, doncs, serà acceptable (malgrat la prohibició eclesiàstica), perquè aquesta persona no és classificada com a parent, reconeixent-li com a màxim una relació molt difusa. En un expedient matrimonial de Torroja [14],

els cònjuges demanaven la concessió d'una dispensa un any després d'haver-se casat, tot alegant que no coneixien què eren parents. Hauríem de concloure que, en molts casos, l'Església era l'única que coneixia, gràcies a la precisió dels seus llibres, les relacions de parentiu exactes?. En el quart grau canònic, els matrimonis no eren considerats pels seus actors com a consanguinis: eren matrimonis entre persones conegudes, a través dels quals es renova la familiaritat, però socialment no hi ha consciència de casar-se amb un parent, amb un consanguini.

3. Els matrimonis consanguinis no han estat més que una de les formes d'aliança que s'han practicat al Priorat. És més, com veurem, aquests tipus de matrimonis no són la característica més significativa de les relacions d'aliança observades: les estratègies matrimoniales properes (entre elles, les que es configuren a partir dels afins, dels vidus i fins i tot entre diverses poblacions) han estat, molt més extenses i han estat socialment més importants.

3. LES ESTRATÈGIES MATRIMONIALS PROPERES

Les estratègies matrimoniales practicades a Gratallops i Torroja han combinat les estratègies properes i els reencadenaments. A continuació estudiarem una de les, els matrimonis dobles, o sigui l'intercanvi de cònjuges entre dues línies. En trobem de tres tipus: entre germans; entre d'altres membres dins de la mateixa generació; i entre membres de diferents generacions. Els analitzarem separatament.

3.1. Estratègies matrimoniales dins d'una mateixa generació

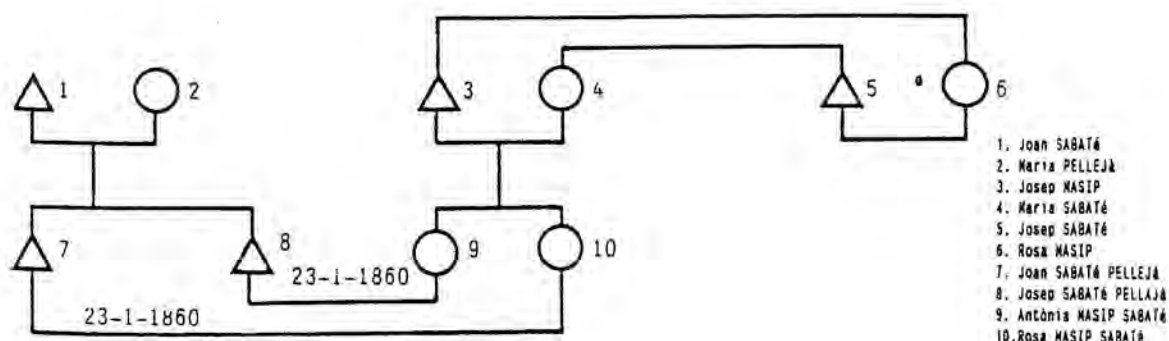
L'intercanvi de cònjuges entre dues fratries ha estat una de les estratègies matrimoniales més extenses i evidents. Fa possible crear lligams entre dues línies de successió, permetent la restricció de les possibles aliances, però incrementant els lligams entre dues parenteles. Aquestes estratègies són les més properes, però

sovint van acompanyades de reencadenaments previs o posteriors, de circuits més llargs, reforçant els lligams entre dues línies, sobre tot si aquestes ja estaven unides per una matrimoni anterior.

Entre els casos observats, hi trobem un predomini dels intercanvis creuats ($B=Z / Z=B$), més que no pas entre dos germans i dues germanes ($B=Z / B=Z$). El caràcter de matrimoni realitzat com a fruit d'estratègies matrimonials queda clarament manifestat perquè, sovint, els dos matrimonis es celebren a la mateixa data. La finalitat sembla adreçada principalment al manteniment de la mateixa quantitat de terres en dues línies patrimonials: en intercanviar fill per filla, ambdós grups poden dotar a la filla sense necessitat de proporcionar-li terres, car es traslladarà a residir a l'altre grup. Així s'estableix un mecanisme compensatori, tot mantenint un perfecte equilibri en l'intercanvi.

En el diagrama B, en canvi, s'observa el cas, menys freqüent, d'un doble matrimoni paral·lel: dos germans es casen amb dues germanes, també el mateix dia. Els pares de les dues germanes, per la seva banda, ja havien practicat un casament d'aquest tipus.

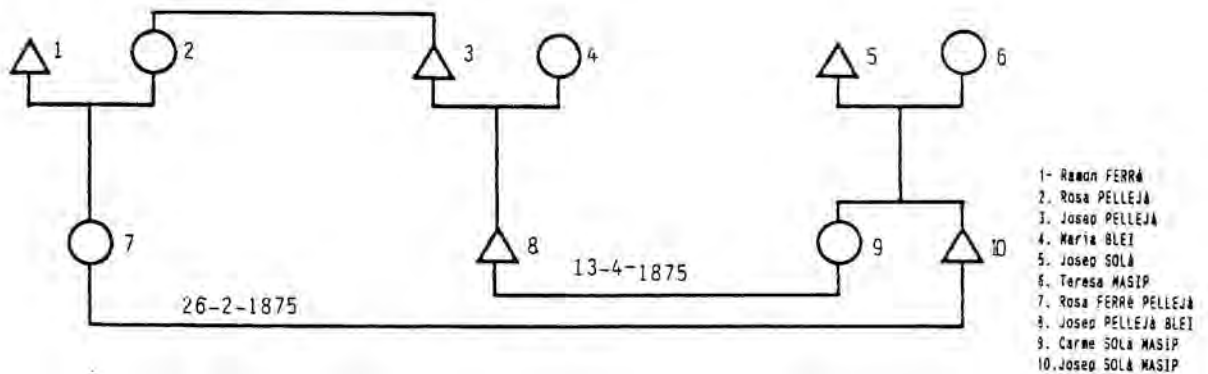
Diagrama B

Els dobles matrimonis anteriors són les estratègies més properes i simples. Tanmateix, amb el mateix principi d'intercanvi, aquest pot estendre's a àrees més allunyades de la parentela. En el

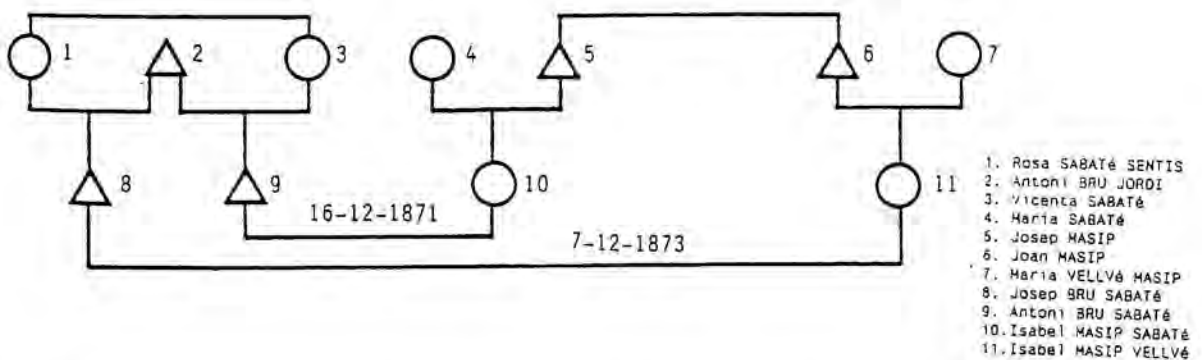
diagrama C s'observa com un germà i una germana es casen amb dos cosins. A la vegada que permet renovar la relació entre dos col·laterals (cosins), car es converteixen en cònjuges de dos germans, s'aconsegueix reforçar així la relació entre dues parenteles.

Diagrama C

En el diagrama D, el cas és similar, només que es tracta de dos germans que es casen amb dues cosines. A més, pot observar-se, com el pare dels dos germans, Antoni Bru, s'havia casat dues vegades, amb dues germanes. Les estratègies matrimonials es succeeixen, generació darrera generació, combinant-se entre elles.

Diagrama D

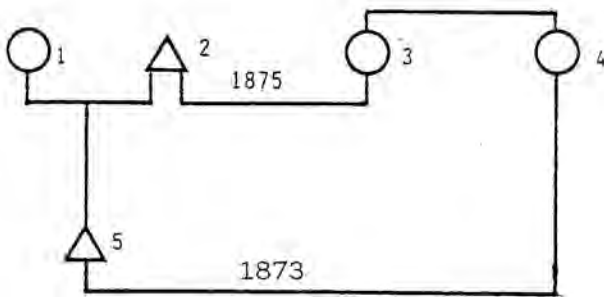

3.2. Matrimonis dobles, corresponents a diferents generacions

Els matrimonis dobles poden produir-se també entre membres de generacions diferents, com s'observa en els diagrames E i F. En el

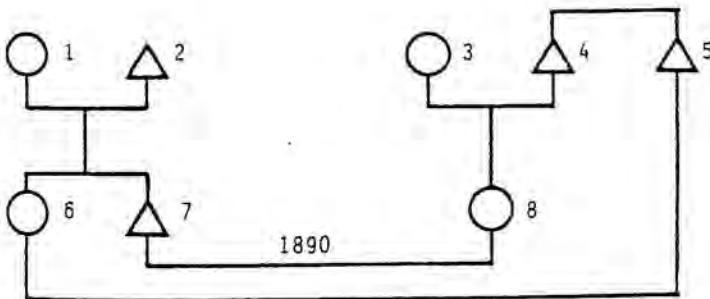
primer, un vidu es casa amb una vídua dos anys després que el fill d'ell s'hagués casat amb la germana d'ella. En l'F, encara més complex, al matrimoni d'en Joan i l'Antònia, el 1890, li segueix el de la Teresa, germana del primer, amb en Josep, germà del pare de la segona. D'aquesta manera, en Josep, a part de ser oncle de l'Antònia (FB), es converteix en el seu cunyat (HZH).

Diagrama E

- 1. Rosa SANCLIMENT
- 2. Pau PERIS
- 3. Maria SABATÉ
- 4. Rosa SABATÉ
- 5. Pau PERIS SANCLIMENT

Diagrama F

- 1. Maria Sentís
- 2. Joan Sentís
- 3. Teresa Malet
- 4. Antoni Peris
- 5. Josep Peris
- 6. Teresa Sentís Sentís
- 7. Joan Sentís Sentís
- 8. Antònia Peris Malet

Tot i que els dos darrers exemples són casos excepcionals, resulten significatius en inscriure's en una sèrie continuada d'estratègies que es combinen entre elles proporcionant una superposició de múltiples relacions de parentiu entre les persones. Això contribueix, sovint, a aïllar una sèrie de parenteles, a replegar línies, a -com diu Segalen- "sobremultiplicar per a cada individu les referències d'identificació amb l'altre a través de relacions sobrepesades de parentiu i aliança" (Segalen, 1985: 159).

4. CASAR-SE ENTRE VIDUS

4.1. La diferent posició de vidus i vídues davant les segones noccs

En parlar de la nupcialitat, hem presentat algunes dades sobre la importància demogràfica de la viudetat i les segones noccs. Al respecte, indicàvem les diferències en el comportament i valoració social del matrimoni segons si es tracta d'un vidu o d'una vídua. En la determinació d'un ràpid segon matrimoni poden indicar-se tres tipus de raons, totes elles complementàries: demogràfiques, per equilibrar les proporcions desiguals d'homes i dones solteres per la mortalitat desigual i aconseguir així mantenir la fecunditat necessària; d'organització de la unitat econòmica i repartició dels treballs domèstics, que fa necessària la presència dels dos sexes per mantenir una economia domèstica; i, finalment, un conjunt de raons relacionades amb la reproducció de la unitat domèstica, la transmissió de la propietat i l'aliança. Per tot això, el fenomen de la viudetat esdevé molt complex. Derivat d'una alta mortalitat, que feia extraordinàriament fràgil la durada del matrimoni, les segones nupcies van ser, al Priorat del XIX un dels mecanismes bàsics utilitzats en el control de la transmissió de la propietat. Intentarem precisar més algunes d'aquestes raons i determinar les diferents estratègies matrimonials associades amb les segones noccs.

Les diferències en el comportament dels vidus i vídues, tant respecte a la seva major o menor freqüència de segones noccs i temps d'interval, estan sobre tot relacionades amb la transmissió de la propietat i al paper jugat per cada sexe en aquesta transmissió. Com que l'accés a la propietat és diferencial segons els diferents sexes, un vidu podrà tornar a casar-se de nou sense perdre els seus recursos econòmics i la seva posició respecte a l'herència, mentre que una vídua que es torni a casar s'arrisca a perdre l'usdefruit dels béns del marit i els seus recursos. Per això, haurà de triar entre dos tipus de recursos incompatibles: els de l'usdefruit o els que pot proporcionar-li el nou marit. La por a la transmissió dels

béns vers a un segon marit de la muller es manifesta en tots els capítols matrimonials i testaments, on hi és implícita una desconfiança a que la sobrevivent pugui transmetre l'herència a un segon marit. El mateix Dret Civil considera que el matrimoni s'extingeix no tant amb la mort d'un dels dos cònjuges, sinó en el moment de les segones núpcies o després de la mort dels dos.

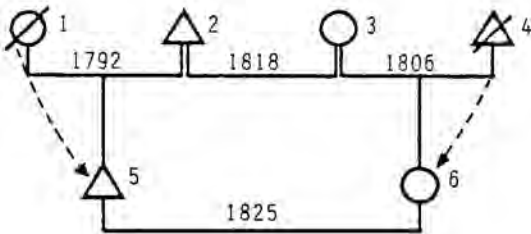
Al marge del dret de la vídua a l'usdefruit, el règim d'associació a compres i millores, habitualment utilitzat al Priorat, preveu també diferències quant a la dissolució de l'associació. Així, si la muller premora als altres associats (el marit i els pares), es considera extingida l'associació; en canvi, si és el marit el premort, l'associació només s'extingeix davant la inexistència de fills o bé fins que aquesta no es torni a casar. En definitiva, el mateix dret civil i consuetudinari estableixen unes clares distincions entre la posició jurídica del vidu i de la vídua: vers aquesta, dificultant-li un segon matrimoni, o bé obligant-la a renunciar una bona part dels drets de l'herència i l'usdefruit dels béns del primer marit si malgrat tot es realitza.

4.2. Segones núpcies i estratègies matrimonials

L'aparent contradicció entre la pràctica freqüent del casament de vidus i la seva condemna social, manifestat sobre tot en la pràctica dels esquellots, ha estat sovint destacada com una manifestació d'hostilitat de la comunitat vers a aquest tipus de matrimonis. Tanmateix, en aquesta pràctica, en la qual s'exigia al vidu el pagament d'una determinada quantitat a canvi de no fer una serenata de sons discordants, no hauria de veure's tant com una reprovació del casament dels vidus, sinó com un control popular sobre determinats casaments de vidus. Per això, en els matrimonis de vidus no ha de veure-s'hi una alteració dels mecanismes de reproducció domèstica, encara que les seves formes de concertació no siguin tan rígids com en el cas del primer matrimoni (sens dubte, perquè les possibilitats

d'elecció del cònjuge són menors i sovint cal procedir amb una certa urgència a forçar el recanvi del cònjuge mort). Ans al contrari, en els matrimonis dels vidus ha de veure-s'hi un reforçament de les xarxes d'aliança.

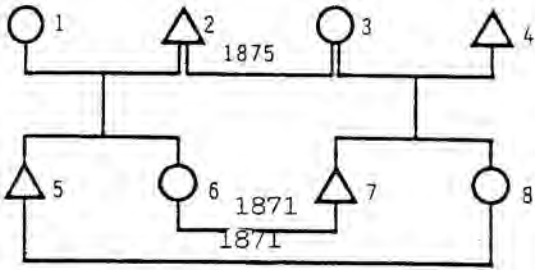
Diagrama G

- 1. Maria ROS (1784-1812)
- 2. Pau FABREGAT (+1842)
- 3. Antònia AUQUÉ (+1865)
- 4. Miquel VERNET
- 5. Antoni FABREGAT ROS (1805-1880)
- 6. Magdalena VERNET AUQUÉ (1808-1880)

El casament dels vidus pot permetre, en combinació amb d'altres matrimonis, una extensió considerable de les possibilitats d'aliança. Un tipus molt freqüent és el que fa entrar en joc els fills dels matrimonis precedents de dos vidus que s'han casat entre ells. La vídua, en tornar a casar-se, perdria l'usdefruit dels béns, però en aquest cas, l'herència passarà a la filla amb la qual, gràcies al matrimoni doble, podria continuar convivint. Vegem-ne un exemple típic (diagrama G). En aquest cas, el matrimoni celebrat el 1818 entre els vidus Pau Fabregat i Antònia Auqué va ser seguit, sis anys més tard, pel dels fills dels anteriors matrimonis d'aquests, Antoni Fabregat i Magdalena Vernet (aquests, en el moment de casar-se eren gairebé adolescents, 19 i 16 anys). El seu casament, però, va permetre afegir els dos patrimonis dels dos vidus més els dels seus anteriors cònjuges, dels quals els fills n'eren hereus, evitant el no-desmembrament dels béns en quatre línies diferents. Però a més, entre les causes que incidien en la seva realització, no han d'oblidar-se els aspectes morals de la unió. El capellà del poble no s'oposaria a la unió d'uns quasi-adolescents sobre els quals no pesava cap prohibició de parentiu, però en canvi veuria de mal ull la cohabitació imposada pel matrimoni dels pares entre dos joves.

Diagrama H

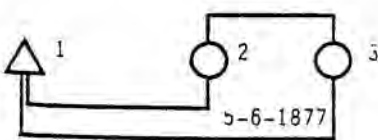

- 1. Josepa ARDEVOL
- 2. Joan SABATÉ
- 3. Maria SABATÉ
- 4. Josep MASIP
- 5. Josep SABATÉ ARDEVOL
- 6. Isabel SABATÉ ARDEVOL
- 7. Josep MASIP SABATÉ
- 8. Rosa MASIP SABATÉ

De vegades, el matrimoni dels fills dels vidus es conjunta amb un doble matrimoni. Així, per exemple, l'aliança iniciada per un doble matrimoni celebrat el mateix dia (el 1871), es complementava el 1875 amb el dels pares vidus entre ells (diagrama H). Matrimonis així, no sempre són possibles, pel que sovint s'amplien a parenteles més àmplies.

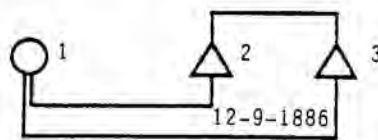
Si el vidu té fills menors, li caldrà un ràpid matrimoni. El levirat i el sororat poden ser una bona sol.lució, com s'expressa en els diagrames adjunts. Josep Pallejà (diagrama I) va casar-se amb la seva cunyada quan tenia 33 anys, tres fills i era vidu des de feia dos anys i mig. Maria Asensio (diagrama J) es amb el seu cunyat només després de 15 mesos de viudetat, malgrat la diferència d'edat amb el seu nou marit: 23 anys ella i 30 anys ell. Tanmateix, el levirat i el sororat no semblen haver estat gaire freqüents a les comunitats estudiades.

Diagrama I

- 1. Josep PALLEJÀ LLAGOSTERA (1844-?)
- 2. Maria CAPODEVILA CRIVILLÉ (1848-1874)
- 3. Rosa CAPODEVILA CRIVILLÉ (1953-)

Diagrama J

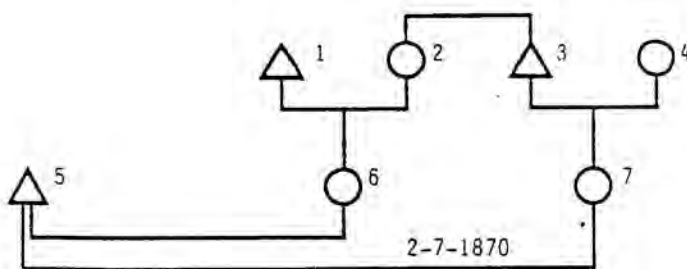

- 1. Maria ASENSIO ROIG (1856-?)
- 2. Josep LLORENS FARRÉ (1853-1885)
- 3. Salvador LLORENS FARRÉ (1863-?)

En el cas següent, la substitució de la dona difunta va fer-se per una cosina d'aquella, d'una edat similar (diagrama K). En tots aquests casos, els matrimonis celebrats amb un parent cercaven una continuïtat de l'aliança entre les cases o amb una parentela, aliança trencada per la mort d'un dels cònjuges i que calia renovar dins de la mateixa generació o amb un consanguini del difunt. D'altra banda, expressaven també un sentit d'oportunitat: davant de la necessitat de procedir a un matrimoni aviat, es va recórrer a una persona propera.

En definitiva, les segones núpcies aporten una solució de "recanvi" al matrimoni trencat per la mort prematura d'un dels cònjuges (sovint per necessitats de supervivència), però també compor-

Diagrama K

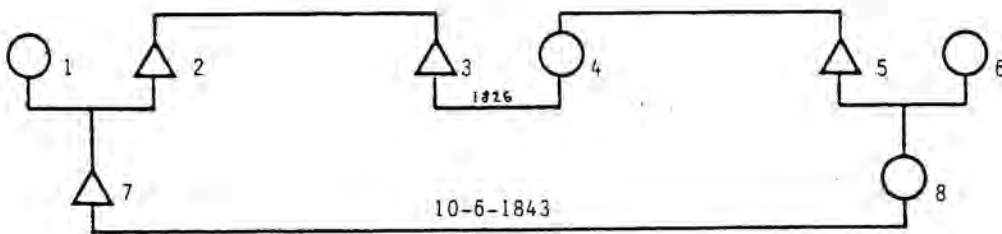
- 1. Joan BIORNAU MASIP (1833-?)
- 2. Teresa SENTIS PELLEJA (1835-+1869)
- 3. Teresa PALLEJA AUSO (1836-?)
- 4. Josep SENTIS
- 5. Teresa PELLEJA
- 6. Jaume PELLEJA
- 7. Rosa BUSO

ten una extensió de les aliances matrimonials, per aconseguir unificar unes successions que d'altra banda es dividirien. Com assenyala Segalen (1985: 128), les segones núpcies permeten, "a nivell individual, recrear una cèl.lula funcional per treballar i viure; a nivell col·lectiu, reconstrueix una unitat dins del mercat de les explotacions". Per això, doncs, l'elecció del cònjuge per part dels vidus està també condicionada per factors semblants als que incideixen en l'elecció del primer cònjuge. Eren, per tot això, un reforçament de les relacions d'aliança, ampliant extraordinàriament les possibilitats d'aquestes, a la vegada que permetien superar els problemes derivats de la fragilitat dels grups domèstics i els seus continus trencaments.

5. ELS REENCADENAMENTS D'ALIANÇA AL LLARG DE DIVERSES GENERACIONS

La combinació, al llarg de diverses generacions, dels matrimonis entre consanguinis, les estratègies matrimonials properes i les segones noces dels vidus, amb els reencadenaments d'aliança, creen al llarg de diverses generacions restriccions del camp matrimonial entre diverses parenteles. En el diagrama L pot observar-se l'exemple d'un reencadenament que esquivava qualsevol possible consanguinitat. L'única característica en comú entre els cònjuges era que els oncles de tots dos van casar-se, pel que amb el matrimoni va produir-se una major fusió entre ambdues línies.

Diagrama L

1. Maria SERRAT
2. Josep DONÀNECH GUIAMET
3. Pere DONÀNECH GUIAMET
4. Rosa COMPTE PIROL

5. Francesc COMPTE PIROL
6. Francesca SENTÍS
7. Josep DONÀNECH SERRAT
8. Rosa COMPTE SENTÍS

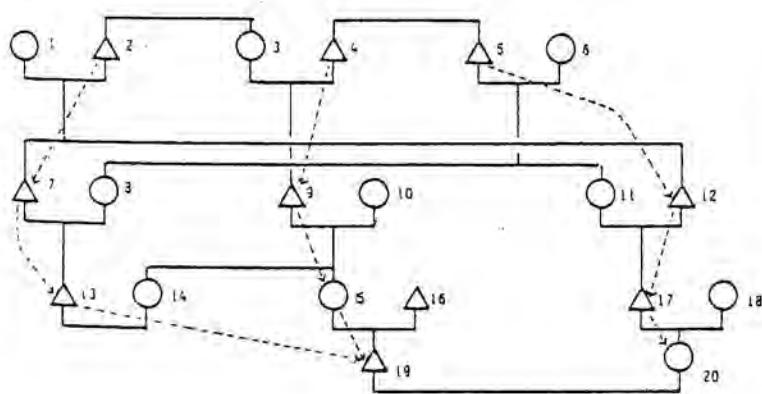
El diagrama anterior podria ser un model bàsic de múltiples aliances realitzades a partir d'aquesta estructura: a partir d'ell, poden celebrar-se aliances molt més complexes, amb l'afegit d'altres reencadenaments (per exemple, entre els pares dels dos cònjuges poden trobar-s'hi diversos matrimonis intermedis). En el cas anterior, els lligams afectaven a tres línies les quals, a la seva vegada, operaven en relació amb d'altres, renovant cíclicament els nexes entre diferents línies genealògiques sense que els cònjuges fossin consanguinis entre ells.

Aquestes relacions triangulars poden combinar-se amb matrimonis consanguinis, el que provoca una multiplicitat d'aliances que es van renovant al llarg de les generacions, donant lloc a parenteles molt

estretes a través de les quals circula un patrimoni. El diagrama M reproduïx un exemple, de tres línies patrimonials a través de les quals un mateix patrimoni va anar subdividint-se i aplegant-se, fins a convergir en una única parella.

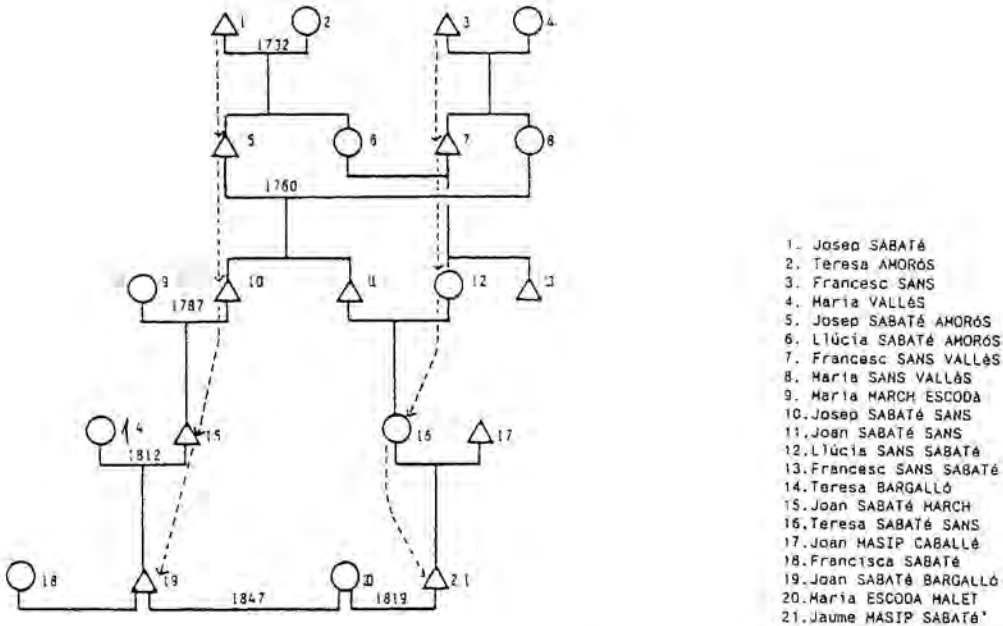
Com s'observa, a la segona generació, les línies A i C s'uniren mitjançant un doble matrimoni. Després, a la generació següent, va produir-se un casament entre A i B. Finalment, a la generació 4, la unió va fer-se entre B i C. Cap d'aquests matrimonis era consanguini, però les successives aliances van fer possible la preservació i reunificació de patrimonis. Així, la manca de descendents a la línia A va permetre el pas de la seva herència a la línia B. La reiteració en aquest tipus d'aliances, que es donen sobre tot entre els benestants i mitjans, permetrà tres coses per als seus practicants. En primer lloc, serveix com a una reserva de col·laterals propers, la relació amb els quals es va renovant, que podran rebre una herència si alguna de les línies es troba mancada de descendència. En segon lloc, la complexitat de les seves aliances els permet mantenir així un patrimoni suficientment gran com per situar, a través dels mecanismes d'aliança, als fills que no reben l'herència principal en posicions igualment favorables.

Diagrama M

1. Antòni PÀRIES
2. Ramon GUIAMET
3. Rosa GUIAMET
4. Pere DOMÈNEC
5. Josep DOMÈNEC
6. Maria FERRÉ
7. Joan GUIAMET PÀRIES (1788-1855)
8. Marina DOMÈNEC FERRÉ
9. Pere DOMÈNEC GUIAMET
10. Rosa COMPTE PIÑOL
11. Maria DOMÈNEC FERRÉ
12. Felip GUIAMET PÀRIES
13. Antoni GUIAMET DOMÈNEC (1829-1912)
14. Francesca DOMÈNEC COMPTE (1829-1858)
15. Raimunda DOMÈNEC COMPTE (1830-1912)
16. Josep ROBERT SABATÉ
17. Francesc GUIAMET DOMÈNEC
18. Rosa AUQUÉ GILABERT
19. Baldozero ROBERT DOMÈNEC (1887-1936)
20. Estefania GUIAMET AUQUÉ (1870-1946)

Diagrama N

Així, és possible, a cada generació, dispersar part del seu patrimoni entre els fills, dividint-lo, amb la seguretat que amb els matrimonis els serà possible compensar aquestes pèrdues patrimonials. Finalment, es tradueixen en relacions de forta solidaritat, creant mecanismes de solidaritat entre les línies patrimonials, entre les cases.

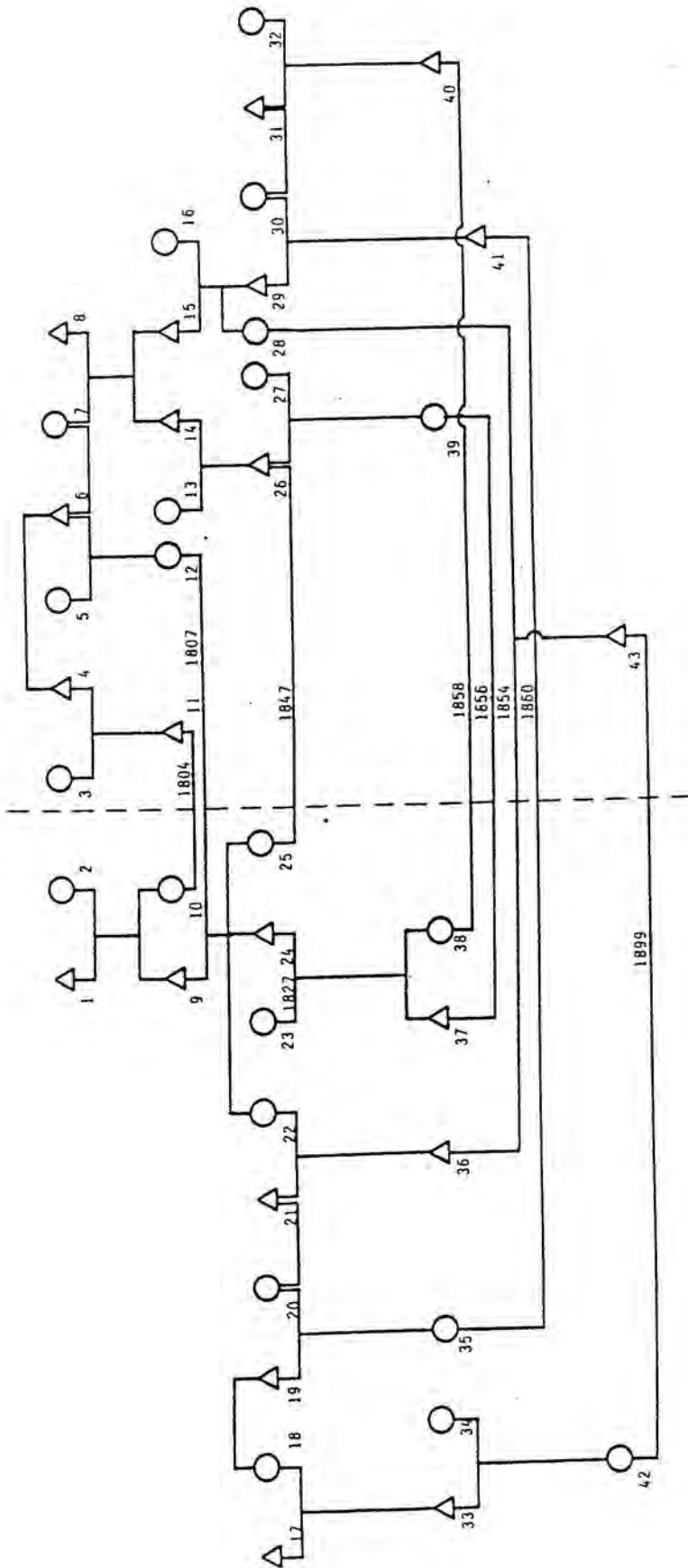
En el diagrama N s'observa com dues línies practicaren aliances entre elles al llarg de diverses generacions, a través d'estratègies ben diferents. Matrimonis dobles, matrimonis consanguinis i matrimonis de vidus es combinaren per mantenir aquests lligams. Així, el doble matrimoni creuat de la segona generació va ser seguit pel casament entre un fill i una filla dels matrimonis anteriors, cosins germans, tant per part del pare com de la mare, reforçant considerablement el doble matrimoni anterior. Dues generacions després es produiria un nou lligam entre ambdues línies, mitjançant un casament entre vidus: el matrimoni no era consanguini, però va permetre a ambdues línies el tornar a relacionar-se entre elles.

El nostre darrer exemple correspon a una genealogia que ben aviat va retenir la nostra atenció, la dels habitants del Mas d'en Serres de Gratallops. Aquests van tenir contactes matrimonials amb una parentela de la població veïna de la Vilella Baixa (diagrama Q) al llarg de les cinc generacions observades. La particularitat del cas consisteix en que, malgrat els múltiples reencadenaments que es produïren, cap dels matrimonis va fer-se entre consanguinis. Els reencadenaments s'anaren fent més intensos a mesura que transcorregueren les diverses generacions. En la segona, va produir-se un cas de matrimoni doble, de dos germans amb dos cosins germans. A la tercera, Teresa Vellvé es casava amb Domènec Sabaté, dels quals l'avi de la primera i l'àvia del segon havien estat casats, però ambdós eren descendents de cònjuges diferents d'aquests.

Les estratègies més complexes van donar-se a la tercera generació, quan quatre matrimonis reforçaren de nou els lligams entre les parenteles: el 1854, Salvador Anguera es casava amb Dolors Sabaté (MMFWS del primer); el 1856, Josep Vellvé amb Maria Sabaté (FZHWS); dos anys més tard, una germana d'en Josep, Raimunda, amb en Ramon Domingo (FMFWSSWHS i FZHFBWSHS); i el 1860, Antònia Malet, amb Jaume Sabaté (MHWMFWSSS i MHWZHFBSS). La darrera de les aliances es produïa en la següent generació: Rosalia Masip es casava, el 1899, amb Daniel Anguera (FMBWHSS, FMBWHWZHFBSS i FMBWHWMFWSSS).

Evidentment, resulta difícil pensar que en cadascuna d'aquestes complexes aliances es recordés amb precisió aquestes interrelacions. Si ja hem vist que en els matrimonis consanguinis sovint no es recordava la relació de parentiu exacta, en aquests les possibilitats de conèixer-la disminueixen. Llavors, es planteja la qüestió de quin és el valor sociològic que podem donar a les estructures i estratègies descobertes a partir de l'anàlisi de l'investigador, però no reconegudes immediatament per la població que les practica. Cal que ens interroguem, en definitiva, per les funcions de les diferents estratègies matrimonials, funcions que no tenen la mateixa significació per als diferents grups socials.

Diagrama 0.-

1. FRANCESC BELLVÉ	11. JOAN MESTRE MASIP	21. FRANCESC ANGUERA	31.
2. FRANCISCA MUNTANÉ	12. TERESA ARDEVOL MESTRE	22. QUILTERIA BELLVÉ	32.
3. FRANCISCA MASIP	13. MARTA SANS	23. FRANCISCA HONDEDEU	33. JOSEP MASIP MALET
4. GABRIEL MESTRE	14. JOSEP SABATÉ	24. JOSEP BELLVÉ	34. MARIA BARCELÓ
5. MARIA MESTRE	15. PAU SABATÉ	25. TERESA BELLVÉ	35. ANTONIA MALET PORRERA
6. FRANCESC MESTRE	16. ROSA BALTESAR	26. DOLORES SABATÉ SANS	36. SALVADOR ANGUERA
7. ANNA LLECHA	17. JOSEP VILANITA	27. MARTA SANS	37. JOSEP BELLVÉ
8. COARÉ SABATÉ	18. MARTA MALET	28. DOLORES SABATÉ BALTESAR	38. RAMONDA BELLVÉ
9. MIQUEL BELLVÉ MUNTANÉ	19. ESTEVE MALET	29. JAUME SABATÉ BALTESAR	39. MARTA SABATÉ
10. RAMONDA BELLVÉ MUNTANÉ	20. MARTA PORRERA	30. MARTA ARDEVOL	40. RAMON DOKINGO MORELL
			41. JAUME SABATÉ ARDEVOL
			42. ROSALIA MASIP ARBOLÍ
			43. DOMINGO ANGUERA SABATÉ

6. ESTRATIFICACIÓ SOCIAL I ESTRATÈGIES MATRIMONIALS

6.1. Els vincles matrimonials en funció de l'estratificació social

El matrimoni, com assenyala Lamaison (1979) no és una operació puntual i abstracte, fonamentada només en l'aplicació de les regles de filiació i aliança que descriu la tradició estructuralista, sinó un acte integrat en el conjunt de necessitats inherents a una posició en l'estructura social. Aquesta posició condicionarà amb qui, quan i com pot un casar-se, pel que podem suposar a priori, l'existència d'una homogàmia dins dels diferents grups socials, només relativitzada per una certa permeabilitat entre els grups socials propers. Per tal de comprovar aquesta hipòtesi, hem examinat la relació entre els cònjuges dels matrimonis de persones de Torroja (1876-1975) i Gratallops (1926-1975). Un resum de les dades obtingudes pot apreciar-se al quadre 2. Com que resulta molt difícil establir la posició social dels cònjuges residents a d'altres poblacions, aquests matrimonis s'han comptabilitzat separatament [15]. L'anàlisi de les dades confirma en part el plantejament anteriorment indicat, si bé permet fer-ne diverses consideracions:

(1) El primer que sobta és l'elevada proporció de matrimonis que es fan amb persones d'altres pobles: prop de la meitat dels matrimonis (47 %) s'han celebrat amb cònjuges d'altres poblacions [16]. Si bé, el comportament exògam és força similar per als diferents grups socials, els que més s'han casat amb persones d'altres poblacions han estat els mitjans i benestants. Cal tenir en compte que estem parlant de matrimonis exògams, i no de comportaments migratoris anteriors o posteriors al matrimoni.

(2) La meitat dels matrimonis, aproximadament, s'han fet entre membres de G.R. de la mateixa posició econòmica. En l'altre meitat, per contra, s'ha produït una certa permeabilitat, però el comportament homogàmic no ha estat el mateix per a tots els grups socials. Com s'observa (quadre 2.6), els grups que més s'han casat dins de la

mateixa posició social han estat els petits propietaris i els benestants. Entre aquests darrers, la meitat dels comptabilitzats s'han casat amb algú d'una posició igual, una quarta part amb mitjans i una quarta part amb els grups de posició inferior. L'homogàmia més forta s'ha produït entre els petits propietaris, els quals han vist limitades les seves possibilitats de casar-se amb persones de posició superior tant pels factors socials (estratègies limitatives dels grups superiors) com demogràfics (són el grup més nombrós).

En l'elecció del cònjuge, en definitiva, s'ha produït una certa permeabilitat entre els grups social, però limitada als pròxims. Així, els matrimonis entre benestants i mitjans, entre mitjans i petits propietaris, i entre aquests i els no-propietaris han estat freqüents, mentre que els celebrats entre benestants i petits propietaris han estat molt poc habituals.

(3) L'evolució d'aquestes dades al llarg dels diferents períodes indica, però, uns canvis substancials. A finals del XIX, en plena expansió vinícola, l'homogàmia social era molt més forta: un 58 % dels matrimonis es feia dins del mateix grup social (un 32 % entre dos grups contigus). Posteriorment, els diversos grups socials s'han anat obrint uns als altres: després del 1950, només un terç dels matrimonis han estat homogàmics. Es trenquen les tendències a casar-se dins de la pròpia posició econòmica i aquestes consideracions no pesen tant com en el passat en l'elecció del cònjuge.

6.2. Els jocs d'aliança dels diferents grups socials

Si abans hem presentat conjuntament les diferents formes d'aliança, en base a aquestes dades hem de concloure que aquestes no han estat les mateixes per a tots els grups socials. Les pràctiques poden haver estat similars, però la seva significació i objectius no han estat coincidents. Intentarem, doncs, dibuixar quina ha estat la lògica de l'aliança matrimonial en els diferents grups socials.

Classificació dels matrimonis segons la posició social dels cònjuges. Torroja (1876-1975) i Gratallops (1926-1975)

2.1. TORROJA, 1876-1900
(nombre de matrimonis)

Pos	0	1	2	3	4
0	2				
1	1	6			
2	-	13	42		
3	2	6	8	8	
4	2	-	1	3	3
F	5	10	24	14	6
TOTAL MATRIMONIS = 193					
NO IDENTIFICATS = 42					
COMPTABILITZATS = 154					
END = 79					
EX = 59					
A = 58					
B = 32					
C = 8					

2.2. TORROJA, 1901-1925
(nombre de matrimonis)

Pos	0	1	2	3	4
1	-	2	3		
2	2	3	9		
3	2	2	5	5	
4	1	-	-	1	3
F	4	8	28	21	7
TOTAL MATRIMONIS = 85					
NO IDENTIFICATS = 17					
COMPTABILITZATS = 68					
END = 38					
EX = 30					
A = 20					
B = 16					
C = 2					

2.5. TOTAL 1876-1975
(nombre de matrimonis)

Pos.	0	1	2	3	4
0	5				
1	7	15			
2	8	32	71		
3	8	14	30	19	
4	5	1	5	12	10
F	23	30	78	60	22
TOT. M. = 566 (100)					
NO ID. = 107 (18,9)					
COMPT. = 462 (81,1) (100)					
END = 250 [100] (54,1)					
EX = 212 (45,9)					
A = 120 [48,0]					
B = 97 [38,8]					
C = 25 [10,2]					

2.6. TOTAL 1876-1975
(cònjuges en %)

Pos	0	1	2	3	4
0	17,8	8,3	3,6	7,8	11,6
1	12,5	35,7	14,7	13,7	2,3
2	14,3	38,1	65,4	29,4	11,6
3	14,3	16,6	13,8	37,2	27,9
4	8,9	1,2	2,3	11,8	46,5
F	29,1	26,3	26,4	37,0	33,8

2.3. TOR+GRAT, 1926-1950
(nombre de matrimonis)

Pos	0	1	2	3	4
0	2				
1	1	4			
2	4	12	17		
3	1	3	13	12	
4	1	-	2	6	2
F	4	9	22	20	10
TOTAL MATRIMONIS = 182					
NO IDENTIFICATS = 36					
COMPTABILITZATS = 146					
END = 80					
EX = 66					
A = 46					
B = 47					
C = 6					

2.4. TOR+GRAT, 1951-1975
(nombre de matrimonis)

Pos	0	1	2	3	4
0	1				
1	3	2			
2	2	4	3		
3	3	3	4	2	
4	1	1	2	2	2
F	12	6	20	28	3
TOTAL MATRIMONIS = 106					
NO IDENTIFICATS = 12					
COMPTABILITZATS = 94					
END = 35					
EX = 59					
A = 10					
B = 18					
C = 7					

0 = Activitat no agrícola; 1 = Sense propietat; 2 = Petits propietaris;
3 = Mitjans; 4 = Benestants; F = Fora del poble (resident).
END = Matrimonis en que tots dos cònjuges són de la mateixa població.
EX = Matrimonis en que un dels cònjuges és d'una altra població social.
A = Matrimonis en que un dels dos cònjuges són de la mateixa població.
B = Matrimonis en que els cònjuges són de dues classes pròximes.
C = Matrimonis en que els cònjuges són de dues classes no pròximes

6.2.1. Les estratègies matrimonials dels benestants

Les aliances dels benestants han respost sobre tot a la necessitat de conservar una bona posició per als seus membres. Encara que habitualment un dels fills heretava la major part de les seves terres, el pare procurava donar als altres fills una posició similar, pel que es transmetien sovint parcel·les o cases, que permetien constituir un patrimoni per començar i poder aconseguir, junt amb l'aportació de l'altre cònjuge, una posició mínimament acomodada. Diverses estratègies permetien reduir aquestes pèrdues patrimonials i compensar-les: els casaments exogàmics, el casament del successor, els casaments hipergàmics i la reducció de la parentela. Vegem-les.

Una forta tendència a l'exogàmia feia possible col·locar a més fills en cases de benestants d'altres poblacions, el que seria impossible només casant-se a la pròpia població, car el nombre de G.R. benestants era reduït. A la vegada, aquests matrimonis no necessitaven la transferència de terres, sinó d'una bona quantitat econòmica. En casar un fill a una altra població, els benestants cobrien així el doble objectiu de situar-lo en una bona posició sense haver de disminuir el seu patrimoni (casant-se a la pròpia població haurien de transferir-li terra per aconseguir equilibrar el casament amb una persona d'una condició inferior).

El matrimoni del fill successor era l'única aportació de patrimoni, mitjançant canals familiars, per compensar el que se'n duen els altres fills, pel que les estratègies matrimonials respecte a aquest fill o filla successor havien de tractar-se amb cura. Tanmateix, la col·locació dels altres fills tampoc no podia descuidar-se. Per això hi havien dos mecanismes, evidentment complementaris: el casament amb persones d'una posició similar o bé amb una persona de posició inferior, a costa d'haver de donar-li a aquell fill una major quantitat de terres. Aquests matrimonis, però, no han estat només la conseqüència de la manca de possibles pretendents d'una posició més elevada o d'una actitud matrimonial al marge de possi-

bles aliances. Ans al contrari, els benestants podien estar disposats a sacrificar part del seu patrimoni per aconseguir aliances amb d'altres grups socials, amb una certa voluntat de controlar als mitjans i petits propietaris, sobreposant la xarxa de parentiu a l'estructura social i limitant així part de les seves tensions.

Com que una dispersió de les terres, encara que mínima, podia amenaçar inevitablement a aquest grup i propiciar a llarg termini un igualitarisme, les aliances reduïen la parentela, configurant-se a través d'ella complexos mecanismes de transmissió patrimonial. Aquestes parenteles, actuaven com a un coixí social predisposat a rebre una herència sense successió directa, a reconstruir herències partides o bé a incrementar-les. Per tot això, entre els benestants, les estratègies matrimonials es plantejaren sobre tot a llarg termini. Entre ells, la funció principal de l'aliança consistia en assegurar la transmissió de la propietat privada, actuant com a correctius funcionals del sistema d'herència.

6.2.2. Les estratègies matrimonials dels petits propietaris

Entre els petits propietaris, el grup social més nombrós, les estratègies no han tingut aquesta mateixa significació. Com entendre les aliances matrimonials quan hi ha ben poc a transmetre?. Per nosaltres, aquestes tindrien tres funcions: com a mecanisme de transmissió patrimonial, com a mecanisme de reproducció i maximització de la força de treball, i com a mecanisme de solidaritat. Amb les limitacions derivades de la seva propietat, els petits propietaris tractaven, sempre que els era possible, d'incrementar els seus patrimonis, o com a mínim que la reproducció domèstica no els fos traumàtica a cada generació. L'aplicació del concepte d'estratègia al camp matrimonial, sovint criticat (Cuisinier, 1987:65-68) esdevé aquí plenament operatiu, en entrar en confrontació les estratègies dels benestants que tractaven per tots els mitjans de mantenir els seus patrimonis, i les dels mitjans i petits propietaris, que tractaven d'incrementar els seus ascendint en l'escala social.

Per al matrimoni del fill successor, hom tractava de proporcionar-li un bon matrimoni, però sense tenir tant en compte la possibilitat d'aportar béns al patrimoni, car pesaven més consideracions sobre la disposició al treball de la jove o del gendre. En canvi, per als altres fills, el matrimoni era una decisió bàsica per tractar d'aconseguir algunes terres amb les que sobreviure. En cas contrari, quedaven situats en una posició econòmica desfavorable i, sovint, en la necessitat d'emigrar o treballar com a mosso o criada.

Amb tot, la transmissió patrimonial no era més que una de les causes que incidien en la determinació de les aliances matrimonials dels petits propietaris. En l'elecció matrimonial hi pesaven també raons de reproducció i maximització de la força de treball i sovint de supervivència. Com que el matrimoni aconsegueix l'associació de dues capacitats de treball, sovint, el que comptava no era tant amb qui es casava un, sinó quan. La mort d'un germà o dels pares podia determinar la necessitat d'un ràpid matrimoni. De la mateixa forma, la mort de la muller, deixant fills petits o un usdefruit reduït, feien imprescindible tornar-se a casar com més aviat millor.

Finalment, les aliances podien actuar també com a un mecanisme de solidaritat. Limitats a casar-se entre ells, els casaments entre els diferents G.R. els permetia crear mecanismes de solidaritat que operaven en el camp de la producció (cooperació o intercanvis de força de treball), en les relacions socials i polítiques, i familiars (relacions de parentiu i afectives). Contribuïen, en definitiva, a definir unes direccions preferencials en les relacions socials, d'acord amb la posició econòmica i social.

Tots aquests elements feien que, entre els petits propietaris, les estratègies matrimonials es plantegessin sobre tot a curt termini (com ara les segones noces dels vidus, les estratègies properes o els matrimonis dobles), valorant-se més les estratègies properes que els reencadenaments i aliances al llarg de diverses generacions.

6.2.3. Estratègies matrimonials entre els mitjans

Com a grup situat entre benestants i petits propietaris, els mitjans mostren característiques intermèdies pel que a la significació i pràctiques d'aliança. Com hem vist, el seu grau d'homogàmia ha estat menor al d'aquests dos grups, registrant tendències importants a l'ascens i descens a través dels matrimonis: la meitat dels seus matrimonis s'han fet amb persones d'igual o superior posició, però la meitat s'han fet amb persones de posicions inferiors. La proporció de matrimonis endògams dels benestants és també elevada. Aquestes representaven, com en el cas dels benestants, un mecanisme per aliar-se amb individus de posicions econòmiques similars.

Les estratègies dels mitjans s'orientaven, en part, a proporcionar mecanismes per a l'increment patrimonial o el manteniment de la seva posició (com entre els benestants), però com que les seves explotacions depenien de la seva força de treball, tendien també a la maximització d'aquesta. Per això, les seves aliances presentaven un doble component d'estratègies immediates i a llarg termini. Si bé els seus lligams consanguinis i reencadenaments no assolien la densitat dels benestants, la seva parentela jugava també un important paper en la transmissió de la propietat.

6.2.4. Conclusió

Hem vist com, dins d'unes mateixes comunitats, es dibuixen estratègies matrimonials diverses, amb diferents significacions. El joc de les aliances, durant el segle XIX i una bona part del XX, ha tingut un conjunt de mecanismes que, en darrera instància, reposen sobre la base de la diferenciació social, a la qual contribueixen a mantenir. Les xarxes d'aliança es fan així més denses a mesura que ascendim en la piràmide social. En els sectors menys afavorits econòmicament, les aliances es plantegen sobre tot a curt termini, dins de la mateixa o següent generació. Per contra, entre els més afavorits, les estratègies matrimonials properes s'inscriuen dins d'unes

aliances més a llarg termini, constituint a través de successives generacions reencadenaments que formen denses parenteles que contribueixen a delimitar les bases de les relacions d'aquests grups socials. La fórmula, en síntesi, podria dibuixar-se així:

- PROPIETAT

Estratègies matrimonials properes
(mecanismes de supervivència, de
reproducció de la força de treball
i de solidaritat)

+ PROPIETAT

Reencadenaments i estratègies matrimonials properes
emmarcades en unes aliances suprageneracionals.
(mecanismes de transmissió de la propietat
i de manteniment de la seva posició privilegiada)

Evidentment, aquest disseny intenta expressar els dos pols, però en la realitat els diferents grups residencials es situen entre ambdues posicions i adopten, en les seves aliances, unes i altres funcions, incidint més o menys segons la seva posició en l'estructura social. L'aliança matrimonial ha de deixar de ser vista com a un aspecte purament estructuralista i ha de contemplar-se, en les societats complexes, en constant interrelació amb els mecanismes de reproducció i de diferenciació social.

A Gratallops i a Torroja, l'homogàmia social -que començà a disminuir ja després de la crisi fil·loxa- s'ha trencat després dels anys cinquanta i seixanta, paral·lelament a la pèrdua de valor econòmic de la terra i l'elevada emigració. En aquest context, les aliances i estratègies matrimonials ja no s'organitzen sobre la base de la diferenciació social, i el camp matrimonial s'ha ampliat notablement. Una major homogeneïtat social i cultural, porta, en definitiva, a la desaparició dels i de les diverses estratègies d'aliança (matrimonis consanguinis, estratègies properes, reencadenaments, segones noces, etc.). Més que com a mecanisme de transmissió patrimonial i de correcció de l'herència, el matrimoni de les darreres dècades es planteja únicament com a una elecció personal i, en tot cas, com a associació de dues capacitats de treball.

NOTES 10. -

ENTRE EL PROPER I EL LLUNYÀ?

[1] Els casos de matrimonis dobles entre germans dins d'una mateixa generació els hem estudiat a partir de les actes matrimonials, i els altres tipus d'estratègies properes a partir de la reconstrucció de genealogies, elaborades a partir de la interrelació dels cursos domèstics que presentaven una major continuïtat.

[2] Per estudiar-los, hem buidat les actes de totes les poblacions veïnes, fetes amb persones de Gratallops i Torroja, intentant cercar connexions genealògiques i aliances entre els matrimonis celebrats amb cadascuna de les diferents poblacions.

[3] Aquest sistema de càlcul, adoptat per l'Església l'any 1060 procedia del costum dels germànics. En aquests pobles, el grau de consanguinitat s'expressava en l'estructura corporal: el cap representava l'avantpassat comú, les espatlles la primera generació, els colzes la segona, els canells la tercera, i les falanges la quarta, cinquena i sisena generació. D'aquesta manera, el grau de consanguinitat entre dues persones podia comptar-se segons la seva "distància" de l'avantpassat comú, o sigui, del cap.

[4] Des dels primers temps de la seva fundació, i en base a les legislacions jueva i romana, l'Església va interessar-se en la prohibició de matrimonis consanguinis. En el Levític es prohibeix el matrimoni d'un home amb els pares, germans, filles i fills dels fills. Es prohibeix també el matrimoni d'un home amb les seves ties paternes i maternes, però no d'un oncle amb les seves neodes. L'any 684, van prohibir-se també els matrimonis amb els cosins germans. És a dir fins al quart grau de consanguinitat romà llavors vigent. En el concili de Toledo (653), les prohibicions s'estengueren fins al sisè grau (cosins segons). Després, coincidint amb el canvi del sistema de càlcul (passant-se del romà a l'eclesiàstic encara vigent, d'origen germànic), van ampliar-se les prohibicions al setè grau, fins al Concili de Letran (1215). Les grans dificultats d'aplicació d'aquestes prohibicions tan àmplies, sobre tot en les petites comunitats rurals (fent possible l'acusació de matrimoni incestuós més enllà dels límits de la memòria genealògica), van portar a la seva modificació en l'esmentat Concili, reduint-se del setè fins al quart grau (en el sistema comú, cosins tercers, o sigui, cosins amb besavis germans). En el Concili Vaticà I (1870), alguns bisbes van proposar que es reduís l'impediment fins al segon grau, però la noció no prosperà. Finalment, el 1917 (Codex Juris Canonici), les prohibicions van reduir-se fins al tercer grau.

[5] Tanmateix, alguns d'aquests raonaments eren de difícil justificació. Al Concili de Trento (1542), alguns teòlegs sostingueren que l'únic matrimoni repugnant a la naturalesa era el fet entre pares i fills i entre germans. Més enllà, era difícil cercar raons d'ordre natural per justificar les prohibicions. Les lleis divines, d'altra banda, tampoc podien justificar les prohibicions més enllà de la família nuclear o de les prohibicions levítiques.

[6] "Les dispenses eren una forma admesa d'eludir les prohibicions i proporcionaven a l'Església el control (i l'obtenció d'ingressos), fins i tot d'aquells matrimonis que incumplien les seves normes formals, normes que en la seva formulació extrema, promulgada al segle XI, semblaven estar deliberadament fetes per a ser transgredides. El sistema proporcionava a l'Església un poderós instrument de control capaç d'influir en la vida de qualsevol família, a part de proporcionar als rics un mitjà per prescindir de les dones no desitjades. A part de les (raons que van portar a la promulgació de les prohibicions) derivades de la reforma de l'organització eclesiàstica, n'hi va haver d'altres relacionades d'una manera més general amb antigues actituds cap al parentiu i el matrimoni que van tenir importants conseqüències per a l'estructura dels grups de parentiu i les línies de descendència, el que a la vegada, va influir en el procés d'acumulació de béns per a finalitats religioses." (Goody, 1986: 200-201).

[7] Document de l'A.P.V.3., 1863 (Vilella Baixa pertany al bisbat de Tortosa).

[8] Per contra, les corresponents als matrimonis entre cosins germans havien de ser adoptades pel Vaticà.

[9] Veure nota 17.

[10] Hem estudiat la menció que se'n fa de la seva obtenció en les actes parroquials. Malauradament, l'estudi dels expedients, conservats a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, no ha estat possible. Per això, haurem de limitar-nos a l'estudi de les dades sobre el nombre de matrimonis consanguinis i els seus diferents tipus.

[11] Sobre aquestes dades, cal preguntar-se quina és la credibilitat que el seu estudi ens ofereix. En síntesi, hi ha tres qüestions que incideixen sobre la possible fiabilitat de les dades: 1) Es registraven sempre tots els matrimonis en les actes matrimonials?; 2) Valorava el rector amb precisió el grau de consanguinitat?; 3) Quin era l'efecte de dissociació de les dispenses per a la celebració de matrimonis?. Les dues primeres qüestions semblen tenir una resposta totalment afirmativa. Moroni (1962), analitzant les fonts eclesiàstiques italianes, assenyala que són molt pocs els matrimonis consanguinis que escapen al registre per part del rector. En una mostra realitzada a la regió d'Emília, entre 1928 i 1967, el mateix autor assenyala que al 93,7 % de les dispenses hi constava la definició correcta del grau de consanguinitat. L'altra qüestió és més complexa. Segalen (1985: 143), estudiant els matrimonis consanguinis a la Baixa Bretanya, constata la dificultat d'avaluar l'efecte de dissociació de les dispenses. Sobre els matrimonis entre persones de graus més pròxims de parentiu (2-2, cosins germans), es pregunta fins a quin punt el seu menor nombre és la conseqüència de que els camperols "s'autocensurassin, coneixent les complicacions d'una dispensa papal, o bé que el seu refús (...) estigués més aviat relacionat amb la seva concepció del parentiu, a la seva representació de l'incest?". Sigui com sigui, en les dispenses és possible veure-hi reflexada la major o menor incidència de la consanguinitat en una societat, així com en quines direccions o graus aquests matrimonis es fan més freqüents.

[12] Així, Bestard (1986: 142) comptabilitza un 48,7 % de matrimonis consanguinis amb dispensa a la illa de Formentera entre el 1872-1888; a una població del llac de Saint-Jean, al Canadà, segons Verdon (1973: 272), un 19 % dels matrimonis eren consanguinis a principis de segle; a la diòcesi de Como, a Itàlia, ho eren el 52 % entre el 1561-1655, segons l'estudi de Merzario (1981). Els estudis d'Izard i Deiroeux a la Bretanya, citats per Segalen (1985: 138) serien coincidents amb els del Priorat, situant-se sobre el 7/8 % entre el 1860 i el 1960. En canvi, les dades de Segalen, a una població de la Bretanya (1985: 136ss.), són notablement més baixes: 2,7 %. Per a una síntesi pormenoritzada de les diferents taxes de consanguinitat observades a Espanya, veure Valls (1982: Cap 7).

[13] El 1750, Blackstone va calcular que, amb la condició de que no s'hagués produït cap matrimoni entre consanguinis, tot individu pot comptabilitzar, a la vintena generació, 1.048.576 avantpassats (Heritier, 1981:147). Només que cada matrimoni d'aquests avantpassats hagués portat al món dos fills, i que cadascun d'aquests hagués tingut dos fills, tota individu comptaria en la seva parentela amb 274.877.906.944 consanguinis. Sense necessitat d'anar tant lluny, només tenint en compte les prohibicions matrimonials eclesiàstiques, resulta que un Ego masculí té prohibit casar-se amb 64 dones de la seva generació. El nombre d'avantpassats augmenta en la proporció de 2^n , sent n el nombre de generacions que separen a Ego dels avantpassats a calcular. Si cada parella engendra dos fills d'ambdós sexes i aquests, per la seva banda, dos més, i així successivament, el nombre de col·laterals de la generació d'Ego (incloent aquest) serà igual al nombre d'avantpassats (2^n) multiplicat pel nombre de cadenes de descendents que genera cadascun d'aquests avantpassats ($2^n - 1$), és a dir [$2^{2n} - 1$]. En el quart grau canònic (prohibit encara), Ego tindrà $24 = 16$ avantpassats, dels que descendeixen $27 = 128$ col·laterals (64 de cada sexe), amb els quals està prohibit casar-se (Bestard, 1986: 143).

[14] Document dipositat a l'Arxiu Parroquial de La Vilella Baixa. 1850.

[15] Hem tingut en compte, al respecte, tant els matrimonis celebrats a Gratallops i a Torroja amb persones d'altres poblacions, com els celebrats als pobles propers amb cònjuges de Gratallops i Torroja.

[16] Aquesta proporció seria encara més elevada si tinguéssim en compte els matrimonis de nuvis de Gratallops i Torroja que s'han casat a d'altres poblacions més llunyanes, a les quals el control estadístic dels matrimonis resulta materialment impossible. Veure "Una geografia matrimonial".

11.-

UNA GEOGRAFIA MATRIMONIAL

1. UNA GEOGRAFIA MATRIMONIAL ?

La localització espacial en una àrea limitada esdevé necessària per estudiar les relacions de la família amb els aspectes socials i econòmics, però la família és un fenomen que ultrapassa les limitacions geogràfiques. A Gratallops i a Torroja, no només avui, gairebé tothom té un parent proper residint a una altra població (com a resultat d'una elevada emigració): observant les actes matrimonials del XIX de seguida ens sobta la gran quantitat de desplaçaments i de matrimonis amb persones d'una altra població. Per això, descriure les xarxes d'aliança i de parentiu, o fins i tot analitzar les pràctiques de l'herència exigeix ultrapassar (en la mesura de les possibilitats metodològiques), el límit espacial comunitari.

Tractar la mobilitat, però, resulta complex i qualsevol metodologia comporta importants limitacions [1]. La font bàsica d'aquesta anàlisi han estat les actes matrimonials de Gratallops, Torroja i les poblacions veïnes [2], comptabilitzant tots aquells matrimonis en els que un dels dos cònjuges era de Gratallops o Torroja. D'aquesta manera, és possible superar la limitació metodològica que suposa el calcular l'exogàmia a partir de les actes d'un sol poble [3]. D'altra banda, hem distingit sempre la població de naixement de la població de residència, element clau per determinar fins a quin punt la mobilitat es refereix a les necessitats de l'intercanvi matrimonial o no. Si els documents permeten comptabilitzar els desplaçaments i establir les seves freqüències, els informants fan possible reconstruir com es viu la mobilitat i quina ha estat l'escena de l'intercanvi entre les poblacions, el que ens permet entendre el perquè amb unes poblacions veïnes s'ha realitzat un intercanvi matrimonial molt més elevat que en d'altres. D'això en tractarem en primer lloc.

En les converses, en la identificació d'una persona, els factors "naixement" i "residència" hi juguen de manera diferent. Encara que un home, per exemple, hagi viscut molts anys en aquella població, es

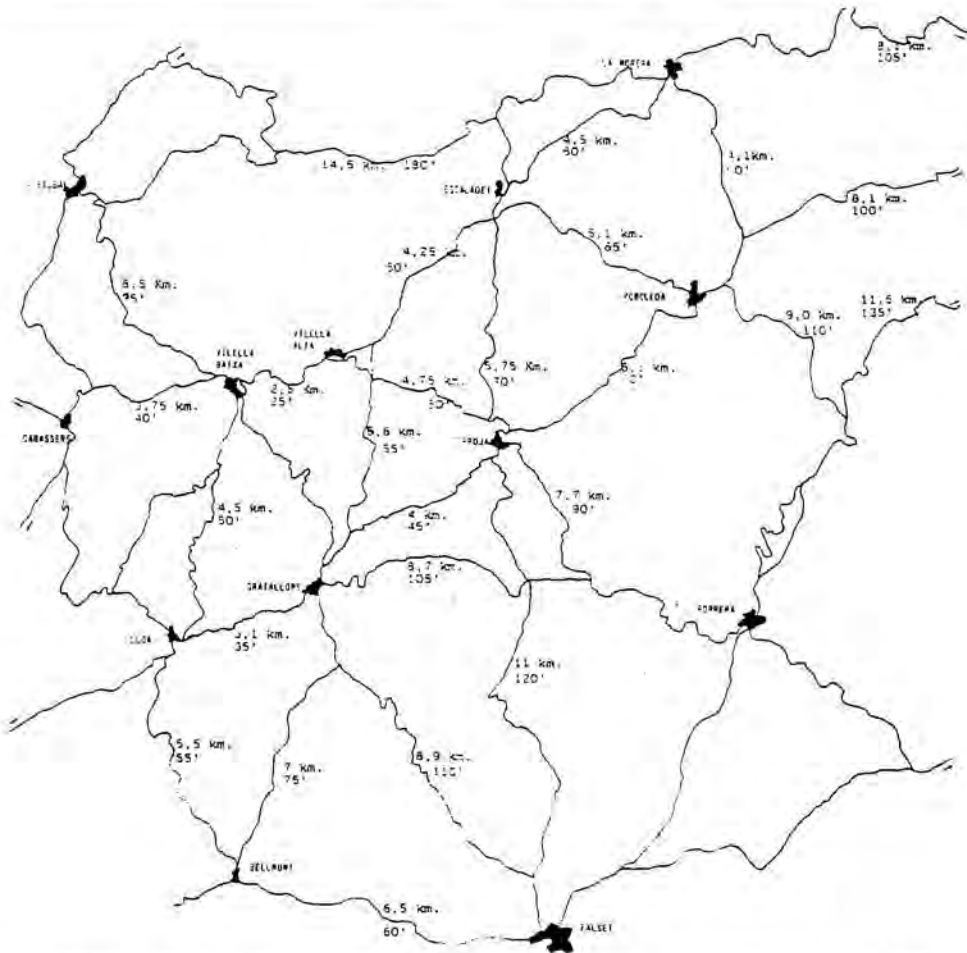
dirà que és de la del seu lloc d'origen. En J., per exemple, porta gairebé 30 anys vivint a Gratallops, des de que va casar-s'hi, però quan el trobarem per primera vegada, a Falset, en preguntar-li d'on era va dir-nos que "*Sóc de la Vil·la Baixa, però la meua dona és de Gratallops i hi visc allà*". La C., un altre exemple, viu a Gratallops des de fa seixanta anys, però va dir-nos que "era de Barcelona". Aquesta imatge simbòlica de la identificació de les persones pel seu naixement, i no per la seva residència, valora una certa imatge de la comunitat constituïda per persones relacionades per uns llaços familiars difuminats, per una mena de parentiu de caràcter espiritual definit pel Baptisme en l'Església del poble [4]. Strathern (1981:171-172) observa un comportament similar a Eldon, on els forasters, malgrat viure a la comunitat local, no formen part de la identitat de la població. En aquell poble anglès, els matrimonis realitzats amb una persona d'una altra població són destacats amb freqüència, el que segons aquest autor es deu a la valoració social de que aquests matrimonis, que no es fonamenten en relacions de parentiu prèvies, aporten "nova sang". En certa manera, la valoració del poble com a un compost de relacions de sang ("aquí tots som parents") és una de les bases d'una identitat local.

Aquesta imatge tancada de la comunitat, però, contrasta amb la intensitat dels intercanvis matrimonials. A Torroja, en el període 1801-1985, d'una total de 921 matrimonis, 570 s'han celebrat entre dos cònjuges residents a la mateixa població (un 62 % del total) [5]. Si a aquesta xifra hi afegim els matrimonis realitzats a les poblacions properes que hem comptabilitzat en els quals un dels dos cònjuges residia a Torroja, més l'estimació dels matrimonis possibles en d'altres poblacions, llavors resulta que no més del 35 % dels matrimonis (el 48 % dels cònjuges) s'han fet entre cònjuges de Torroja [6].

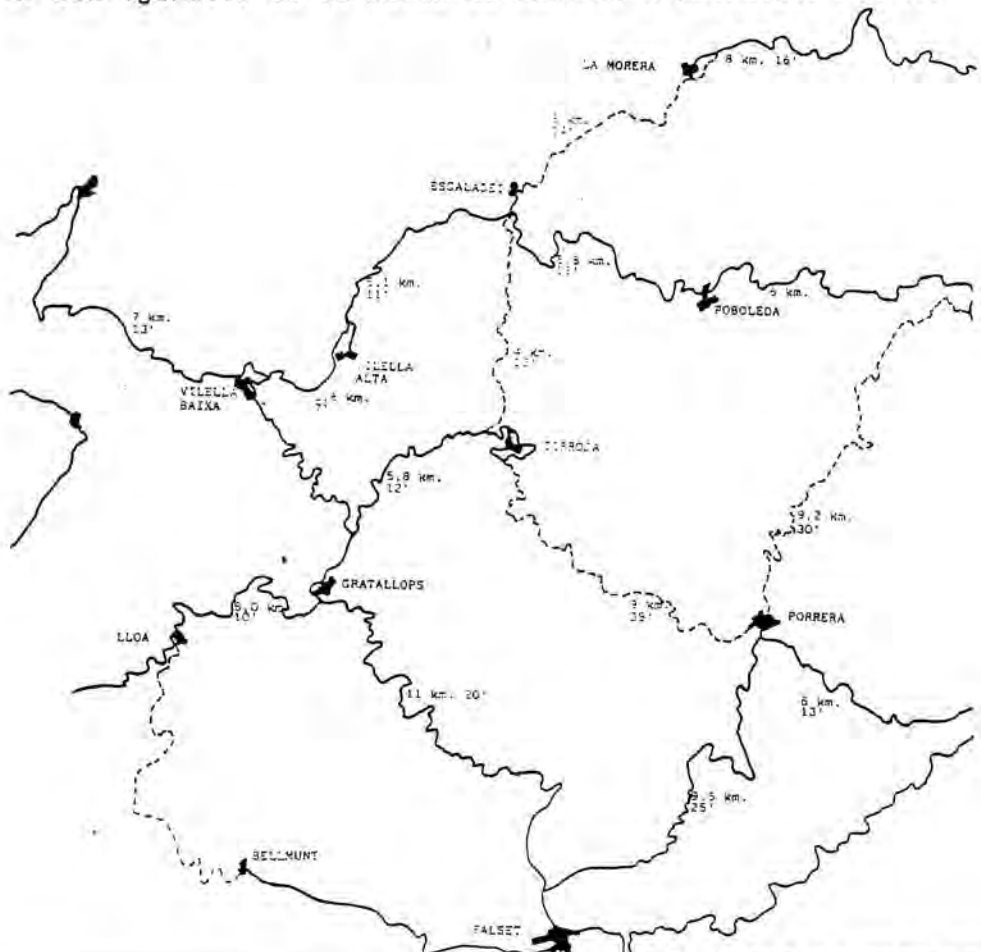
Per comprendre aquest alt grau d'intercanvi matrimonial, que després comentarem més àmpliament, ens cal intentar veure com és vist el territori i, més en concret, quina és l'estructura de les

comunicacions entre les poblacions, les seves carreteres i camins veïnals. Avui en dia ens resulta difícil imaginar com serien les comunicacions quan havien de fer-se a peu o en algun animal. Tendim a pensar que, a falta de vehicles, les relacions entre les poblacions serien molt menys habituals, amb una imatge de la comunitat tancada en ella mateixa. Res més lluny de la realitat: la proporció de matrimonis celebrats amb persones d'una altra població de la mateixa comarca avui és més baixa que al segle XIX (per contra, s'han incrementat els que es fan amb d'altres comarques).

En els mapes adjunts (fig. A i B) pot comparar-se la xarxa actual de carreteres i la dels antics camins, molts d'ells avui perduts o no utilitzats, que hem reconstruït a partir de mapes de l'Instituto Geográfico y Cadastral dels anys trenta [7]. Com s'observa les distàncies de les carreteres en quilòmetres, són molt més llargues de les dels antics camins que enfilaven i baixaven muntanyes pel dret, creuant totes les poblacions. A peu (mapa A), dotze poblacions quedaven a menys de dues hores a peu de Gratallops, i sis a menys d'una hora, distàncies que no semblen gaire considerables si tenim en compte que moltes parcel·les es troben, des de la casa del seu propietari, a distàncies similars o superiors. La xarxa radial dels camins permetia unes àmplies relacions entre poblacions veïnes car, com assenyala Segalen (1985:37), les distàncies, a peu o a cavall, no eren un obstacle per a les trobades familiars, i els contactes eren periòdics i habituals. Els desplaçaments no només es feien per a les visites familiars: l'anada al notari, el desplaçament per comprar determinats productes, les festes majors, entre d'altres, eren una ocasió extraordinària per fer noves coneixences. A més, era corrent tenir terres a un altre municipi: a finals de XIX, el 40 % de la superfície del terme de Torroja pertanyia a propietaris residents a poblacions veïnes (Gratallops, 6 %; Poboleta, 19 %; Vilella Alta, 15 %), dades que no han variat gaire en els darrers cadastres. Això obligava, com a mínim (encara que les terres es tinguin a la banda del terme propera a la població de residència

A. Configuració de la xarxa de camins, a principis del XX

B. Xarxa de carreteres (1985)

del propietari, sense haver de passar per l'altre poble per anar al tros), a desplaçar-se a l'altre poble per a les gestions administratives.

Les carreteres actuals trenquen aquesta xarxa que comunicava uns i altres pobles, fent que els desplaçaments no es produeixin tant entre pobles veïns, sinó a partir de les facilitats d'accés a les carreteres principals [8]. Des de Gratallops o Torroja s'anirà cap a Falset o Reus passant molt poques vegades per les poblacions no situades en les rutes principals. Això, lògicament, s'afageix a la debilitat demogràfica d'aquestes poblacions, implicant una reducció de les possibilitats d'intercanvis matrimonials entre elles.

La mobilitat, en definitiva, ens apareix com a un fenomen complex: nombrosos aspectes socials, professionals, espacials, matrimonials i geogràfics hi convergeixen i el defineixen. Segalen (1985 : 45) conclou, tot estudiant la mobilitat en una comunitat de Bretanya, que aquesta forneix als camperols una mentalitat de no adscripció simbòlica a un lloc particular, el que possibilita l'extensió de les geografies familiars. Malgrat les oposicions entre unes i altres poblacions, mai cap població pot funcionar amb una endogàmia absoluta. Per raons demogràfiques i d'estratègies matrimonials, els matrimonis entre persones de diferents poblacions, sobre tot entre les situades a menys de dues hores a peu (Collomp, 1983: 212), han estat habituals. La percepció del matrimoni, llavors, es fa forçosament més àmplia i deixa de limitar-se a un sol municipi, deixant desarmat a l'observador davant d'una població que es renova i circula contínuament dins d'un territori que ultrapassa els límits locals.

2. 'AREA GEOGRÀFICA DEL MATRIMONI

2.1. El lloc del matrimoni

La pràctica més habitual, pel que fa al lloc de celebració del matrimoni de cònjuges de poblacions diferents, ha consistit en fer-

lo al poble de la muller, el que no indica de cap manera que la nova parella resideixi en aquesta població. Del total de matrimonis de Torroja (quadre 1), el 73 % dels homes i el 90 % de les dones han estat veïns de la mateixa població, xifres que ens indiquen que, si bé la pràctica del matrimoni al poble de la muller ha estat molt freqüent, no és del tot unànim. Totes aquestes proporcions resulten més baixes si ens referim a la proporció de nascuts a la mateixa població (quadre 1) i no a la residència.

Quadre 1. -
Nombre de matrimonis i de contraents locals
d'entre els matrimonis celebrats a Torroja (1801-1985).

	TOTAL MATR.	segons naixement			segons residència		
		Endògams	Homes	Dones	Endògams	Homes	Dones
1801-1825	181	94 (51,9)	114 (62,9)	158 (88,2)	109 (60,2)	123 (67,9)	166 (91,7)
1826-1850	214	110 (51,4)	139 (64,9)	178 (83,2)	130 (54,6)	151 (70,5)	190 (88,8)
1851-1875	187	102 (54,5)	129 (68,9)	146 (78,1)	114 (60,9)	137 (73,2)	154 (82,3)
1876-1900	170	113 (66,4)	126 (74,1)	157 (82,3)	127 (74,7)	134 (78,8)	165 (97,0)
1901-1925	79	44 (55,7)	51 (64,5)	68 (86,1)	62 (78,5)	63 (79,9)	79 (100)
1926-1950	55	30 (54,5)	39 (70,9)	45 (81,2)	42 (76,3)	48 (87,3)	49 (89,1)
1951-1975	35	6 (17,1)	14 (40,0)	23 (65,7)	19 (54,3)	23 (65,6)	29 (82,3)
1801-1985	921	499 (54,2)	612 (66,4)	775 (84,1)	603 (65,5)	679 (73,7)	832 (90,3)

Font: Elaboració pròpia, segons Registre de Matrimonis de Torroja (A.P.T. i A.J.T.)

Tanmateix, per conèixer més exactament la proporció d'homes i de dones que es casen a la població d'origen, cal deixar de banda l'índex d'endogàmia calculat a partir de les dades d'una sol municipi. Aquest índex és útil només a efectes comparatius (car ha estat utilitzat en la majoria de les anàlisis de mobilitat), perquè, com assenyala Dupâquier (1981:180), es tracta d'una taxa artificial relacionada amb el costum de celebrar el matrimoni al poble dels pares de la núvia. Per això, hem sumat el total de matrimonis celebrats entre dos cònjuges dels nou pobles del Priorat vinícola, els quals representen prop del 60 % del total dels matrimonis exogàmics. Llavors, resulta que prop d'una quarta part dels matrimonis no s'han celebrat al poble de la núvia, i que el costum s'ha complert més al

segle XX que al XIX (a principis d'aquell segle gairebé un terç dels matrimonis no es feien al poble de la núvia). Quina ha estat la causa d'aquesta evolució?. Es tracta d'un costum recent, que ha anat estenent-se progressivament?. Sota quines circumstàncies el matrimoni no es celebra a la població de la muller?.

Quadre 2.-
Sexe del contraent local, d'entre els matrimonis
exògamics celebrats amb cònjuges de Gratallops i Torroja
als pobles del Priorat vinícola, 1801-1985. [9]

	Segons naixement			Segons residència		
	TOTAL	Homes	Dones	TOTAL	Homes	Dones
1801-1875(*)	252	76 (30,1)	176 (69,8)	215	58 (27,0)	157 (73,0)
1876-1925(**)	169	36 (21,3)	133 (78,7)	124	14 (11,3)	110 (88,7)
1926-1985(**)	111	21 (18,9)	90 (81,1)	71	14 (19,7)	57 (80,3)
TOTAL	532	133 (25,0)	399 (75,0)	410	86 (21,0)	324 (79,0)

Observacions: (*) Torroja; (**) Gratallops + Torroja. Font: Elaboració pròpia, segons Registres de Matrimonis

La pràctica de celebració del matrimoni a la residència de la núvia contrasta, evidentment, amb la residència patrilocal. De fet, es tracta d'una compensació simbòlica pel fet que la dona deixa el poble on fins llavors ha viscut, una espècie de comiat de la núvia [10]. Fins fa ben poc, en els matrimonis d'aquestes característiques, l'equilibri entre els parents d'ambdues parts contrastava amb el nombre de convidats (els del poble on es celebrava eren habitualment més) i amb el fet que els dos testimonis eren la immensa majoria de vegades del mateix poble on es celebrava la cerimònia [11].

La residència patrilocal implica un status desigual per ambdues parts i, en certa manera, la integració dins d'una altra comunitat i una situació d'indefensió del cònjuge que es desplaça, sobre tot durant els primers anys. Per això, la pràctica del matrimoni al poble de la muller, la que es desplaça amb més facilitat, vindria a reforçar un cert sentiment d'identitat, de pertinença a una família i a una comunitat que el matrimoni fa abandonar. A la vegada, ser-

veix per recordar-li al nuvi la bilateralitat de la seva relació i la pertinença de la seva muller a una comunitat diferent.

Com en totes les pràctiques, aquesta norma és flexible i condicional. La desviació del seu compliment, més freqüent en determinats períodes, és prou significativa com per tenir-la en compte i veure si el fet de no complir-la es deu al fet de no poder-la complir o bé a l'acord d'ambdues famílies per motius diversos. Tot i que descobrir això darrera de cada acta matrimonial esdevé molt difícil, aquestes ens suggereixen alguns elements significatius. En primer lloc, hi observem que en una part significativa dels matrimonis celebrats al poble del marit (el 21%), aquests s'han celebrat quan els pares de la núvia ja han mort, pel que la pràctica matrimonial perd part del seu sentit. En d'altres casos, el matrimoni celebrat al poble del marit ha estat seguit d'una residència a la població o casa de la muller, pel que el matrimoni celebrat al poble del marit tindria la mateixa significació, però invertint-ne el sentit. Més freqüent ha estat, però, que el matrimoni es faci al poble del marit quan aquest és un hereu benestant i la núvia viu a un altre poble, sobre tot si és llunyà. En aquest sentit, la posició econòmica i el desig d'indicar en el matrimoni una continuïtat familiar pesarien més que els sentiments d'identitat.

2.2. Endogàmia local i mobilitat

En el quadre 3 (apartats a i b) es reproduïxen, a efectes comparatius, les proporcions de matrimonis endògams, calculats a partir de la menció de la residència i del lloc de naixement que figura a les actes de matrimoni de Gratallops i Torroja. Com abans hem indicat, aquestes dades són problemàtiques, car només recullen els matrimonis celebrats a la pròpia població estudiada, sense tenir en compte els torrojans o gratallopecs que s'han casat a d'altres poblacions. Per conèixer amb precisió els matrimonis exogàmics, caldria conèixer tots els matrimonis celebrats per persones d'aquests

pobles en qualsevol altre municipi, però això resultaria gairebé impossible tècnicament [13]. Per això, hem recollit les dades corresponents als nou municipis del Priorat vinícola, que constitueixen un alt percentatge dels matrimonis celebrats amb un cònjuge de fora (gairebé la meitat dels matrimonis exògams dels pobles estudiats), que es recullen en el mateix quadre. Sobre tot, tindrem en compte les dades de Torroja, car són més completes.

Quadre 3. -
Matrimonis exògams de persones de Gratallops i Torroja

Origen del cònjuge	GRATALLOPS				TORROJA			
	1801-75	1876-1925	1926-85	TOTAL	1801-75	1876-1925	1926-85	TOTAL
a) SEGONS NAIXEMENT (celebrats a GRAT o TOR)								
Endògams ⁽¹⁾	-	208 (67,9)	90 (53,2)	298 (72,7)	315 (54,1)	162 (65,0)	37 (41,1)	514 (55,8)
Priorat v.inic. ⁽²⁾	-	43 (14,0)	26 (15,3)	69 (14,5)	139 (23,8)	39 (15,6)	12 (13,3)	190 (20,6)
Priorat (com.) ⁽³⁾	-	31 (10,1)	11 (6,5)	42 (8,8)	48 (8,2)	25 (10,0)	2 (2,2)	75 (8,1)
Comarques prop. ⁽⁴⁾	-	14 (10,1)	10 (5,9)	24 (5,0)	66 (11,3)	13 (5,2)	11 (12,2)	90 (9,7)
Altres	-	10 (3,3)	32 (18,9)	42 (8,8)	14 (2,4)	10 (4,0)	28 (31,1)	52 (5,6)
TOTAL		306	169	475	582	249	90	921

b) SEGONS RESIDÈNCIA (celebrats a GRAT o TOR)

Endògams ⁽¹⁾	-	228 (74,5)	112 (66,2)	340 (71,6)	337 (57,9)	189 (75,9)	58 (64,4)	584 (63,4)
Priorat v.inic. ⁽²⁾	-	39 (12,7)	19 (11,2)	58 (12,2)	120 (20,6)	29 (11,6)	8 (8,9)	157 (17,0)
Priorat (com.) ⁽³⁾	-	24 (7,8)	13 (7,7)	37 (7,8)	51 (8,7)	16 (6,4)	2 (2,2)	69 (7,5)
Comarques prop. ⁽⁴⁾	-	9 (2,9)	10 (5,9)	19 (4,0)	60 (10,3)	8 (3,2)	8 (8,9)	76 (8,2)
Altres	-	6 (1,9)	15 (8,8)	21 (4,4)	14 (2,4)	7 (2,8)	14 (15,5)	35 (3,8)
TOTAL		306	169	475	582	249	90	921

c) MATRIMONIS CELEBRATS ALS DIFERENTS POBLES DEL PRIORAT VINÍCOLA (amb persones de Gratallops i Torroja, segons residència)

Celebrats a...

GRAT o TOR	-	39	19	58	120	29	8	157
Altres pobles ⁽⁵⁾	85	28	15	43	25	18	10	53
TOTAL ⁽⁶⁾		67	34	101	155	47	18	210

(1) Matrimonis en que els dos cònjuges són del mateix poble. (2) Priorat vinícola: Inclou les dades dels matrimonis celebrats a Torroja o Gratallops amb persones dels pobles de Bellmunt, Torroja, Vilella Alta, Vilella Baixa, Lloà, Poboleda, Porrera i La Morera. (3) Priorat (comarca): Inclou les dades dels matrimonis celebrats a Gratallops i a Torroja amb persones de la resta dels pobles de la comarca administrativa del Priorat. (4) Comarques properes: Inclou les dades dels matrimonis celebrats a Gratallops i Torroja amb persones de les comarques del Baix Camp, Ribera d'Ebre i Les Garrigues. (5) Matrimonis celebrats als altres pobles del Priorat vinícola (Bellmunt, Torroja, Vilella Alta, Vilella Baixa, Lloà, Poboleda, Porrera i La Morera) en que un dels cònjuges és de Gratallops o Torroja i l'altre del propi poble de celebració. (6) Total de matrimonis de persones de Gratallops i Torroja amb cònjuges dels pobles del Priorat vinícola. Dades completes de cada municipi: veure apèndix. Font: Elaboració pròpia, segons Registres de Matrimonis dels pobles indicats.

Com s'observa, els intercanvis entre Torroja i cadascuna de les altres poblacions han estat equilibrats: del total de matrimonis de torrojans amb forasters, un 58 % s'han celebrat i un 42 % als altres pobles. Per conèixer el total dels possibles matrimonis exogàmics cal fer una extrapolació. Aplicant la mitjana dels matrimonis celebrats a cada població, i fent una aplicació d'aquestes dades al conjunt dels possibles matrimonis celebrats en d'altres poblacions (suposant que siguin equilibrats), llavors podem concloure que els matrimonis endogàmics han estat molt més limitats. Així, a Torroja la proporció de matrimonis endogàmics resultant d'aquesta extrapolació seria només del 44,50 % per a principis del XIX, del 61 % per a finals de XIX, i del 39 % per a l'actualitat. Això significa que una bona part dels joves (entre el 35 % i el 40 %, segons el període), han hagut de cercar el seu cònjuge a una altra població. La imatge, doncs, d'una població tancada que aniria obrint-se progressivament a l'exterior en els darrers anys, es trenca, doncs, davant d'aquestes dades que, per contra, ens indiquen que durant el XIX el grau de mobilitat seria més alt pel que fa camp matrimonial.

Les causes i explicacions d'aquesta exogàmia són complexes. En primer lloc, caldria assenyalar els aspectes demogràfics. És possible, en aquest sentit, establir una correlació entre el volum demogràfic de les poblacions i la taxa d'endogàmia, el que porta a Dupâquier (1981:182) a deduir que la proporció d'unions endògames es deu més al nombre d'habitants d'una comunitat que als costums i pràctiques locals, pel que les úniques dades significatives serien les dels matrimonis d'entre distàncies superiors als 10 km. Tanmateix, el mercat matrimonial és quelcom molt més complex i no pot reduir-se a simples elements demogràfics [14]. Com assenyala Henry (1981 :192-193), en la mobilitat matrimonial hi juguen també les preferències individuals i socials que condicionen una jerarquitza-ció del mercat matrimonial en funció de les classes socials, pel que aquest es divideix en sub-mercats (Henry, 1981: 193). Per això, la mobilitat matrimonial respon també a l'organització econòmica de la societat, i als desequilibris del sistema de classes.

Per a Augustins, en aquest sentit, la mobilitat matrimonial està relacionada amb el sistema de transmissió de la propietat (1981: 319-327). Per això, aquella no afectaria de la mateixa manera les diferents categories socials: per als jornalers, la mobilitat seria una conseqüència de les exigències del mode d'explotació; per als "fermiers", de les relacions entre ells i els propietaris; per als propietaris, en definitiva, l'estabilitat dependrà de les aliances matrimonials i dels mecanismes de manteniment de la propietat [15]. Al Priorat ens sembla que passa quelcom semblant. Com tractarem de demostrar, la mobilitat matrimonial constitueix un dels fonaments que ha permès la continuïtat social al Priorat, tot ampliant el mercat matrimonial i oferint a les diferents classes la possibilitat de casar-se amb persones de la mateixa posició. En aquest sentit, és possible observar molt diverses estratègies matrimonials en els matrimonis exògams. Caldria preguntar-se, en aquest sentit, si aquestes estratègies exteriors a la comunitat són específiques o, per contra, no són més que l'efecte d'un mercat matrimonial que ultrapassa àmpliament els límits municipals [16]. Per respondre a aquestes qüestions ens caldrà conèixer, abans, com es configura l'àrea del mercat matrimonial de Gratallops i Torroja.

2.3. L'àrea del mercat matrimonial.

Sobre la procedència geogràfica dels cònjuges al matrimoni, cal distingir dos tipus de moviments: els locals i els migratoris llunyans (Vassort, 1983). La consideració de que el mercat matrimonial és de fet més ampli que el d'una sola població i no pot reduir-se a aquesta (Henry, 1981), ha portat a alguns autors a considerar que només els segons són realment significatius (Dupâquier, 1981). Tanmateix, les condicions del transport a llarga distància -llargs viatges i cars- i les dificultats per establir correspondència per una bona part de la població, impossibilitarien els contactes més enllà de l'àrea a peu, el que podem definir com a moviments locals.

La introducció del concepte de mercat matrimonial implica l'extensió natural de l'àrea on es produeixen els matrimonis a d'altres poblacions, formant cercles concèntrics que -a mesura que ens allunyem del centre- disminueixen en el nombre d'intercanvis matrimonials. Al respecte, Henry (1981:192) indica que cada població estén el seu mercat matrimonial fins a les poblacions que formen la tercera o quarta corona concèntrica, la qual pot arribar a tenir relacions amb 61 poblacions, amb intensitats diferents. En el model descrit per aquest autor, les relacions serien més intenses a l'interior de la mateixa població A, menys intenses amb sis suposades poblacions limítrofes (B1, B2, B3, B4, B5, B6), i menys encara amb les poblacions C que limiten amb B (C1, C2...C12). D'una forma semblant, Augustins (1983:49) considera que existeix una continuïtat geogràfica de l'aliança matrimonial que pot descobrir-se a través de l'extensió dels patronímics. Així, a cada població hi predomina un determinat patronímic (població B, per exemple), que també pot trobar-se en petites proporcions a les poblacions de l'entorn (A, C, D, E, F, G), però no en la segona anella de poblacions [17]. Aquesta extensió ens donaria una idea de la direcció dels intercanvis entre totes les poblacions que constitueixen un mercat matrimonial.

Analitzant el mercat matrimonial a Gratallops i Torroja, descobrim que, si bé a grans trets la distància condiciona les possibilitats matrimonials entre poblacions veïnes, la distribució no és absolutament concèntrica com semblen suggerir els models d'Henry i Augustins. En els mapes adjunts (on es representen matrimonis exògams celebrats a Torroja unint mitjançant corbes les poblacions amb les que s'han celebrat matrimonis) pot comprovar-se que la majoria dels matrimonis s'han celebrat dins d'una petita àrea d'uns 10 km., amb una prolongació desigual vers l'est fins els 20 km. En canvi, amb poblacions properes -com La Vilella Baixa, La Figuera, Bellmunt o Falset- s'han celebrat un nombre limitat de matrimonis [18].

A més de la distància, d'altres factors han incidit en la determinació d'aquestes àrees geogràfiques desiguals. Els impediments

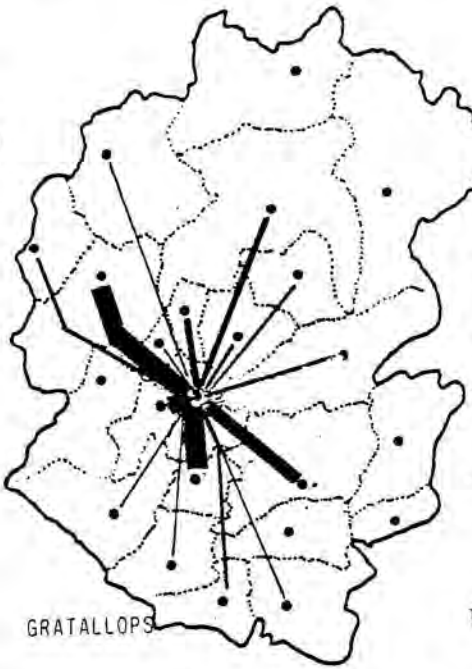
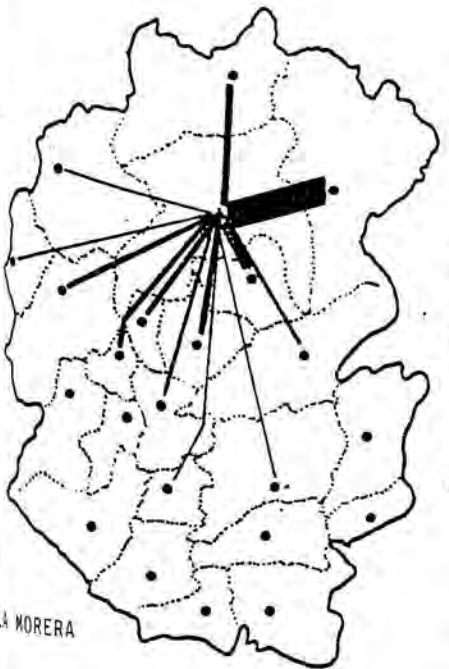
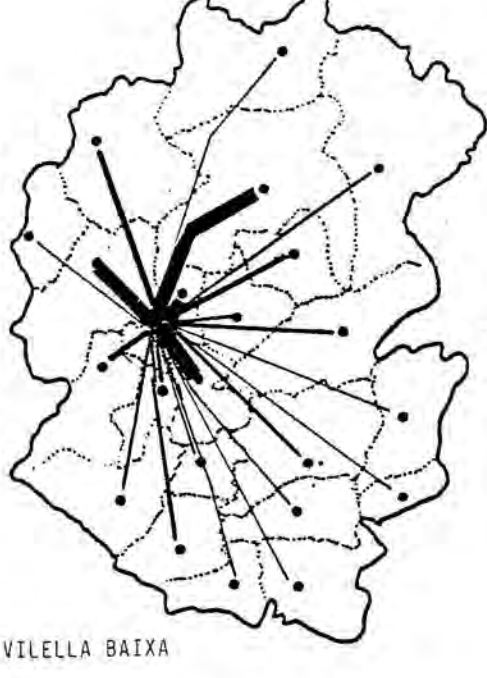
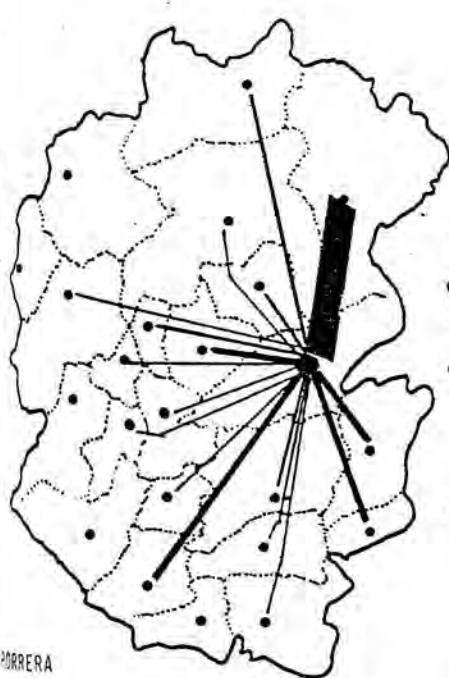
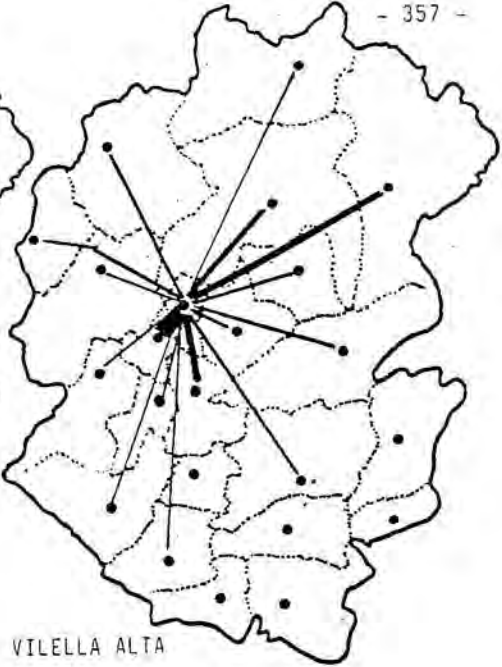
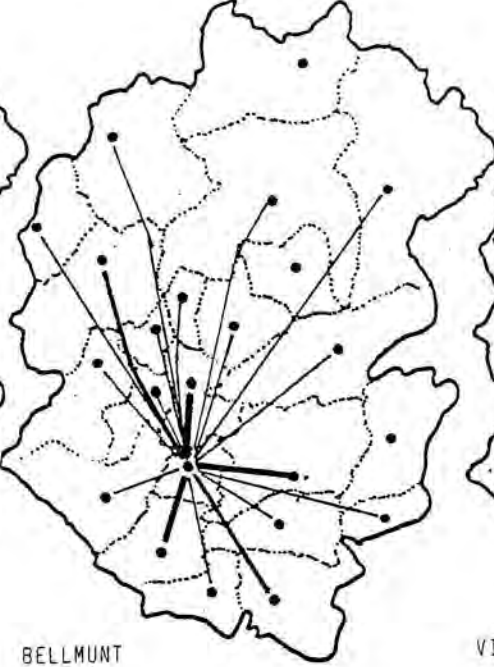
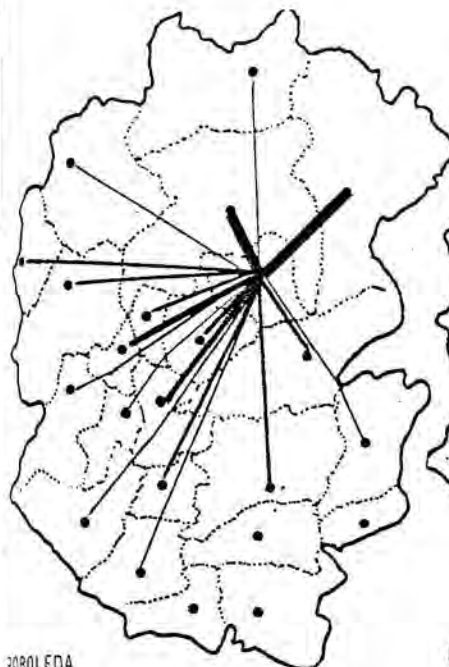

Fig. C.- Moviments Locals matrimonials

geogràfics no semblen haver condicionat més que mínimament l'orientació matrimonial, car les barreres naturals vers a les comarques orientals són molt més fortes que les occidentals (Ribera d'Ebre, sobre tot), a l'inrevés que la direcció matrimonial. El volum demogràfic de les diverses poblacions tampoc sembla haver-hi incidit molt [19]. Així, si bé l'alt nombre dels matrimonis fets amb Cornudella podria explicar-se a causa del seu major nombre d'habitants, en canvi amb Falset (una població més gran que l'anterior, més propera i amb un camí més planer) els matrimonis han estat reduïts. Sobre tot, l'orientació matrimonial vers a l'est s'explicaria pels intercanvis econòmics, per les connexions econòmiques amb Reus com a via de comercialització del vi i per la complementarietat de productes agrícoles amb les poblacions de l'est [20].

Per conèixer més exactament com funciona el mercat matrimonial i comprovar si ha existit o no una continuïtat geogràfica entre les diverses poblacions, hem elaborat uns mapes que reflexen la direcció i intensitat dels intercanvis matrimonials de cadascuna de les nou poblacions del Priorat vinícola. Com s'observa (fig. C), existeix una gran diversitat en les àrees establertes: cada població ha tingut la seva pròpia àrea matrimonial, el seu camp d'atracció humana. Les poblacions estudiades semblen limitades per fronteres invisibles, suggerint uns moviments no absolutament desordenats. En certa manera, com assenyalen Lajonchière i Posseu (1973:417), els camps migratoris matrimonials, una mica com els camps magnètics, semblen limitar-se recíprocament i no mossegar-se uns als altres. A la vegada, pot apreciar-se una certa continuïtat geogràfica a partir d'una multitud de moviments i interconnexions.

L'àrea del mercat matrimonial, però, ha anat modificant-se. Entre el 1801 i el 1875, l'àrea del mercat matrimonial de Torroja va caracteritzar-se per una alta mobilitat entre les poblacions veïnes, formant una xarxa de continuïtat entre les diverses poblacions properes: només un 16 % dels matrimonis van celebrar-se amb un cònjuge de fora dels nou pobles del Priorat vinícola. En aquest

sentit, però, les relacions matrimonials amb les altres poblacions semblen dominades per dos tipus de moviments: uns curts, intensificant-se o disminuint aquestes arran de la multiplicació d'enllaços per successives aliances; i uns altres de tipus més llarg o estructural les modificacions en les relacions entre poblacions i les xarxes bàsiques de comunicacions. Això farà que, al marge de les modificacions estructurals, durant uns pocs anys el nombre de matrimonis amb una determinada població creixi considerablement, per després reduir-se.

Durant l'últim quart del segle XIX -sobre tot- i el primer quart del XX, va reduir-se considerablement la mobilitat matrimonial i la seva extensió geogràfica. Els matrimonis van fer-se més endogàmics, contràriament a l'emigració. Les millors possibilitats de comercialització anteriors a la fil·loxera van incrementar la demanda de força de treball dins de la mateixa població. Per contra, després de la crisi va disminuir dràsticament el nombre dels matrimonis, junt amb una alta emigració de signe diferent a la mobilitat matrimonial. Els dos processos, de signe contradictori, tindrien el mateix efecte, amb un replegament matrimonial intern.

En els darrers anys (1926-1985) l'obertura matrimonial s'ha produït, per contra, vers a poblacions més allunyades. Els circuits matrimonials amb poblacions veïnes deixen de ser funcionals i es veuen substituïts per uns altres de més amplis, els quals ja no es fonamenten en una mobilitat matrimonial, sinó al marge dels procediments d'aliança i de la continuïtat entre poblacions. Avui en dia són els processos migratoris (amb la dispersió de la població i la reducció del nombre d'habitants) els que condicionen l'àrea del mercat matrimonial. L'alta emigració ha incidit en la desestructuració del sistema de relacions veïnals, implicant un altre tipus de mobilitat, de dimensions molt més àmplies i al marge del camp matrimonial i de les seves aliances.

3. L'UNIVERS ESPAIAL DE L'ALIANÇA.

Després de l'estudi del mercat matrimonial, hem de preguntar-nos fins a quin punt, com suggereix Augustins (1981:231), aquesta mobilitat es produeix entre dues unitats socials (les poblacions de residència) o és més aviat una relació entre una multitud d'unitats de residència?. Això ens porta a l'anàlisi de l'univers espacial de l'aliança. Al respecte, per analitzar l'organització del camp matrimonial i de l'aliança a les societats amb estructures complexes de parentiu, Zonabend (1981:311-312) proposa superar la restricció de l'estudi a una sola població per substituir-la per una àrea major, circumscrita amb criteris demogràfics i sociològics [21]. Només així, ens diu, podem superar les limitacions que es produeixen com a conseqüència del trencament de les genealogies dels matrimonis celebrats amb d'altres poblacions i contemplar les aliances establertes entre consanguinis i afins de diverses poblacions [22]. A partir de l'anàlisi de les genealogies dels gratallopencs i torro-jans que s'han casat amb persones d'altres pobles serà possible observar una gran diversitat de tipus d'aliances i de matrimonis repetits al llarg de diverses generacions.

Aquests intercanvis, tot i suggerir algunes direccions preferents, presenten una gran diversitat: cada aliança es crea en base a unes direccions particulars difícils de quantificar. En aquest sentit, cal distingir dos tipus fonamentals d'intercanvis matrimonials. Els primers, es refereixen a aliances entre parents (consaguïnes properes i reencadenaments), que tot i fer-se a nivell de dues poblacions no són més que una extensió de l'àrea matrimonial i una continuïtat de les estratègies abans presentades, que supera el límit comunitari i responen a la seva mateixa lògica. En segon lloc, s'observen una sèrie d'estratègies matrimonials que tenen sobre tot una dimensió geogràfica, amb l'orientació preferencial d'un grup domèstic o d'una parentela al casament successiu dels seus membres amb persones d'una altra població (siguin o no parents). Aquesta orientació preferencial redueix el camp matrimonial a un grup més

reduït de parenteles, de manera que les possibilitats de casar-se amb una persona de fora de la població augmenten si es té algun parent que s'ha casat amb un cònjuge d'aquella població. D'aquesta manera, l'àrea del mercat matrimonial no és la mateixa per tothom.

3.1. Matrimonis consaguinis exògams.

L'orientació dels matrimonis consaguinis entre cònjuges de dues poblacions diferents, observats a partir de les dispenses matrimonials concedides és similar a la dels consanguinis de la mateixa població, però amb una importància menor (quadre 4). Aproximadament, el 4 % del total de matrimonis exògams (celebrats entre un cònjuge de Gratallops o Torroja i un altres de qualsevol dels pobles del Priorat vinícola, independentment del lloc de la seva celebració) han estat consanguinis, amb increments significatius durant la segona meitat del XIX [23].

Quadre 4
Natura de les dispenses dels matrimonis de cònjuges
Gratallops i Torroja amb les poblacions properes: (1801-1950)

Població	Lloc de celebració del matrimoni	Grau de consanguinitat				TOT
		2	3	-4	4	
GRATALLOPS	Gratallops	-	-	1	2	3
	Altres	-	1	-	4	5
	TOTAL	-	1	1	6	8
TORROJA	Torroja	1	2	1	-	4
	Altres	-	-	2	1	3
	TOTAL	1	2	3	1	7
TOTAL		1	3	4	7	15

Font: Elaboració pròpia, segons Registres de matrimonis

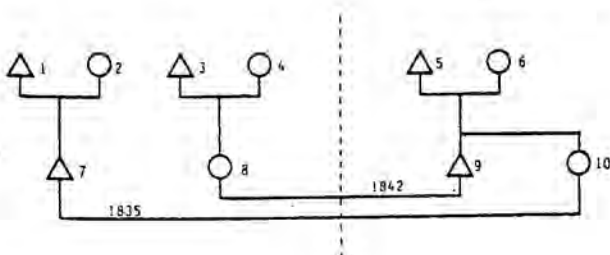
3.2. Estratègies matrimonials dins d'una mateixa generació

Les estratègies exògames més freqüents són les de germans que es casen successivament amb persones d'una altra poble, sobre tot

dobles matrimonis, intercanviant els fills de dues cases, habitualment fill per filla i filla per fill. La funcionalitat d'aquests matrimoni s'integra en la lògica de la reproducció familiar que presentarem en el darrer apartat d'aquest treball. Com que en cada generació es produeix una certa divisibilitat de les terres, cada matrimoni ha de procurar compensar, amb les aportacions de cada part, les terres que han escapat als altres germans, per intentar assolir la mateixa posició anterior al matrimoni. Així, en el cas dels matrimonis dobles exògams, ambdós grups poden dotar als fills sense haver de donar cap part de terra al que es trasllada a una altra població. D'aquesta manera, els diversos germans aconseguixen una posició similar sense que el pare es vegi obligat a repartir la terra per aconseguir-ho.

El casament de diversos germans amb persones d'una altra població no parents ha estat força freqüent, com en el cas del diagrama D. Aquests matrimonis fan possible estendre geogràficament les relacions de parentiu, creant així -com assenyala Segalen (1972: 95)-, cadenes d'aliança "amb un estranger que permeten, precisament, fer desaparèixer tot el que seria estranger". D'aquesta manera, el fill que s'ha casat amb una persona de fora i no ha pogut aconseguir més terres per part del seu cònjuge, estarà interessat en que la seva germana es casi també a fora, car així és probable que aquesta no reclami les terres que li correspondrien a canvi d'un bon dot en diners, reduint així les pèrdues patrimonials. A part d'aquesta funció política, un matrimoni així contribueix a dulcificar els problemes plantejats per al cònjuge que trasllada la seva residència a una altra població.

Diagrama D.-

1. Josep SENTÍS
2. Rosa MONTANÉ
3. Josep FRANQUET
4. Tèresa COMPTE
5. Josep NOGUÉS
6. Marina PEYRI
7. Ramon SENTÍS MONTANÉ
8. Raimunda FRANQUET COMPTE
9. Josep NOGUÉS PEYRI
10. Maria NOGUÉS PEYRI

Aquests matrimonis poden situar-se dins de sèries més complexes de cadenes d'aliança. Així, per exemple, un doble matrimoni entre germans pot estar continuat per d'altres casaments amb persones d'aquella mateixa població. El doble casament celebrat el mateix dia (1802) entre els germans Porqueres de La Morera i Compte de Torroja (diagrama E) va ser seguit, quatre anys més tard, pel casament d'una germana dels primers amb una altra persona del poble dels seus cunyats. Finalment, quaranta anys més tard, un fill d'aquest

Diagrama E.-

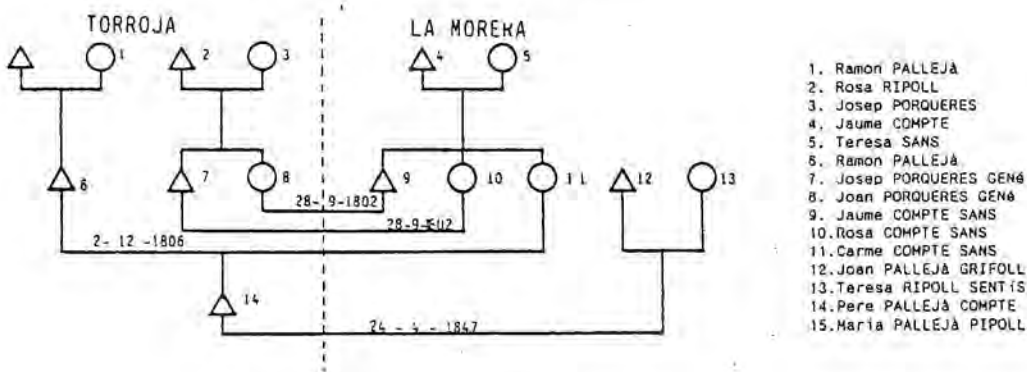
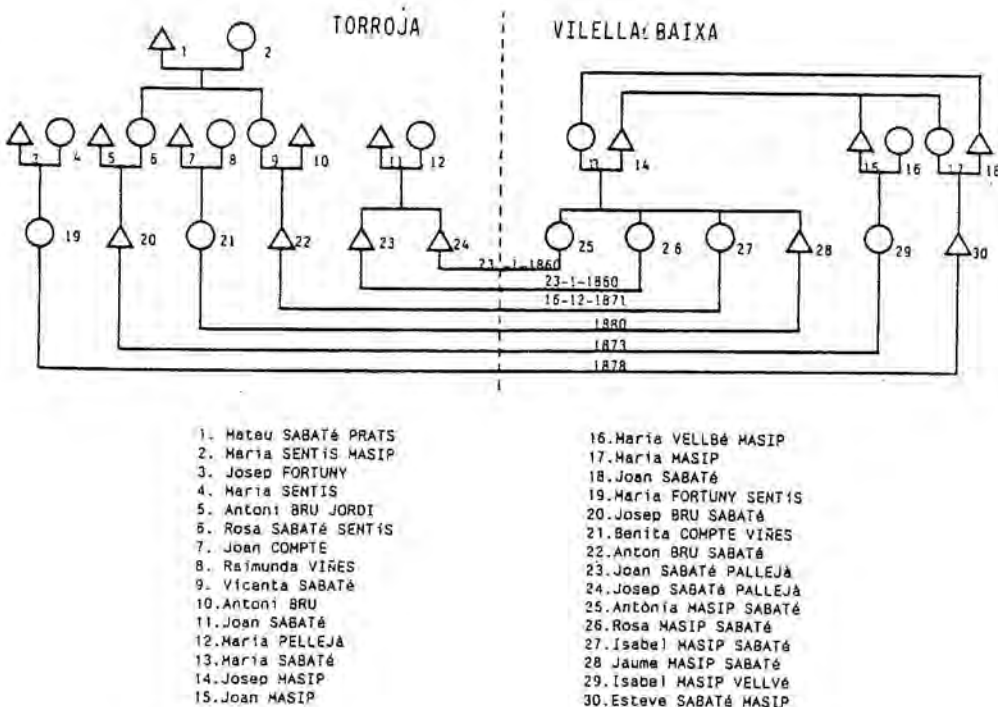

Diagrama F.-

matrimoni va tornar a casar-se amb una altra persona del poble de La Morera. En l'altre exemple (fig. F), a part dels matrimonis mixtes entre persones d'ambdues poblacions, observem una tendència d'ambdues parenteles a casar els seus fills amb un cònjuge de l'altra població: quatre germans del poble de La Vilella Baixa i dos cosins d'aquestes van casar-se amb cònjuges de Torroja, alguns d'ells també parents. En els dos casos, en definitiva, el doble matrimoni s'inscriu dins d'uns circuits matrimonials més amplis. Tots aquests matrimonis han tendit, doncs, a proporcionar mecanismes per reequilibrar l'herència. Així, darrera d'una aparent mobilitat dels grups domèstics, en la recerca del cònjuge a una altra població s'hi amaga una continuïtat en la distribució dels patrimonis.

3.3. Estratègies matrimonials repetides amb la mateixa població al llarg de diverses generacions

L'orientació al casament amb persones d'una altra població pot subsistir al llarg de diverses generacions dins d'una línia de filiació, com pot observar-se en els dos diagrames adjunts (G i H). En el primer cas, la cadena d'intercanvis va començar amb el matrimoni de dos germans de Bellmunt (el 1855 i el 1857) amb dues dones de

Diagrama G.-

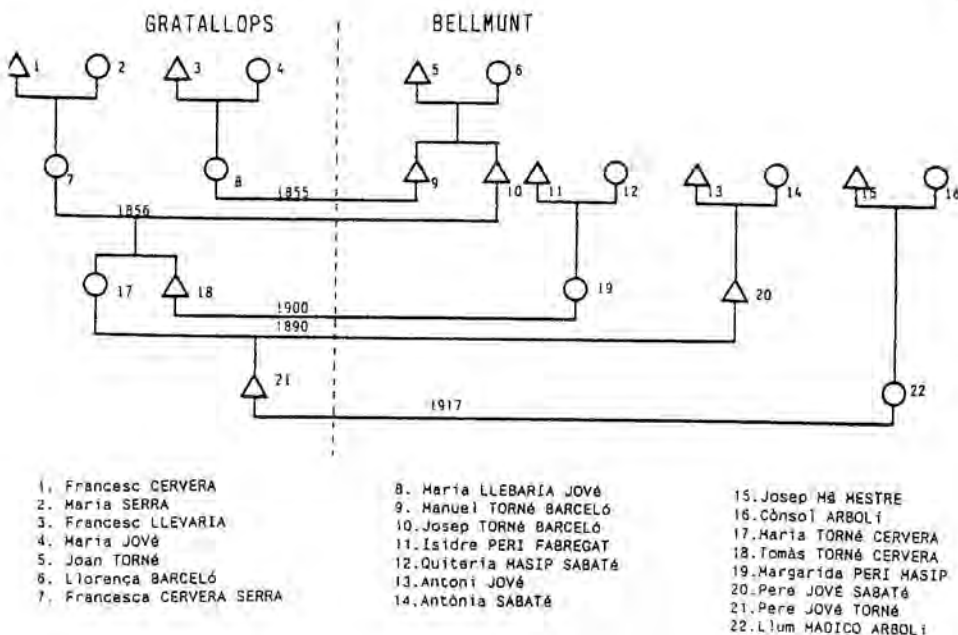
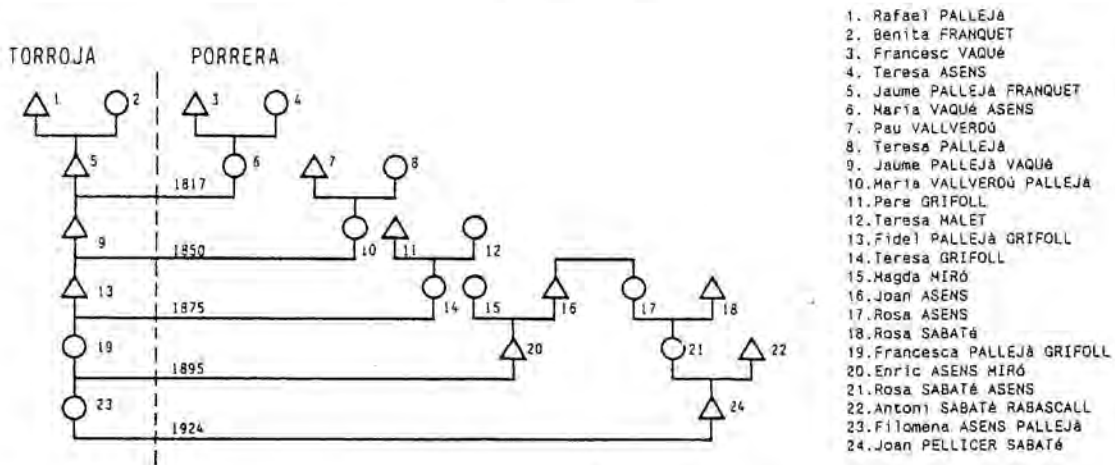

Diagrama H.-

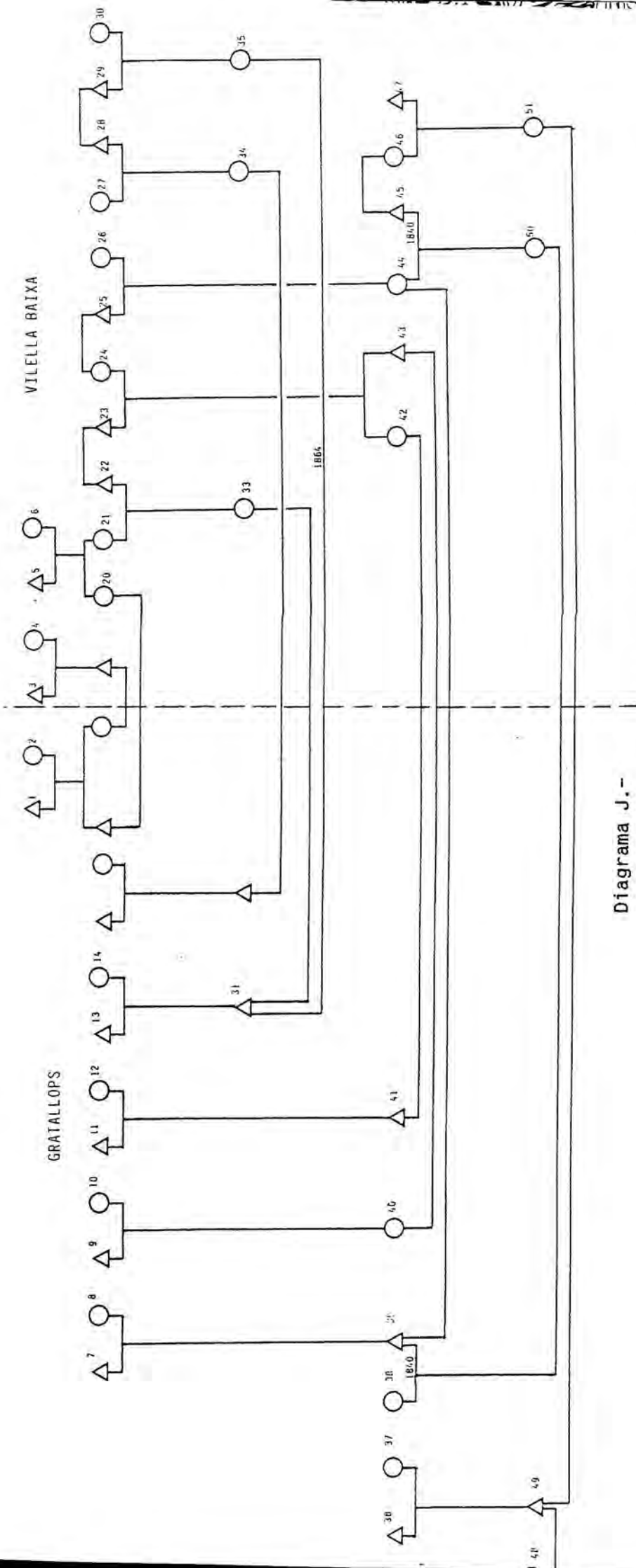

1. Rafael PALLEJÀ
2. Benita FRANQUET
3. Francesc VAQUÈ
4. Teresa ASENS
5. Jaume PALLEJÀ FRANQUET
6. Maria VAQUÈ ASENS
7. Pau VALLVERDÚ
8. Teresa PALLEJÀ
9. Jaume PALLEJÀ VAQUÈ
10. Maria VALLVERDÚ PALLEJÀ
11. Pere GRIFOLL
12. Teresa MALET
13. Fidel PALLEJÀ GRIFOLL
14. Teresa GRIFOLL
15. Magda MIRÓ
16. Joan ASENS
17. Rosa ASENS
18. Rosa SABATÀ
19. Francesca PALLEJÀ GRIFOLL
20. Enric ASENS MIRÓ
21. Rosa SABATÀ ASENS
22. Antoni SABATÀ RABASCALL
23. Filomena ASENS PALLEJÀ
24. Joan PELLICER SABATÀ

Gratallops, el que va repetir-se a la següent generació, en la qual els dos fills de la darrera parella van tornar a casar-se amb persones de Gratallops, tot i viure a Bellmunt (1890 i 1900). Encara un fill dels darrers va tornar a cercar el cònjuge a Gratallops. En el segon exemple, és possible seguir una política matrimonial de més de 100 anys, amb el matrimoni de quatre generacions dels Pallejà de Torroja amb persones de Porrera.

En alguns casos, les orientacions matrimonials exògames s'amplien a una parentela més àmplia. En el diagrama I s'observa la tendència prioritària d'una parentela de la Vilella Baixa que, en seixanta anys, va fer deu dels seus matrimonis amb cònjuges de Gratallops (dos homes i vuit dones). Dins de la genealogia s'observen també d'altres estratègies, com el casament de dos germans de Gratallops amb cònjuges de la Vilella (1811 i 1832), el casament d'un vidu amb una altra dona del mateix poble que la primera, o el matrimoni entre dos vidus i els respectius fills en la mateixa data.

En aquest cas sembla clar, en definitiva, l'estratègia de casar com a mínim un dels fills de cada generació amb l'exterior. Ara bé, no és qualsevol fill el que ha estat orientat a realitzar un d'aquests matrimonis. Per això, caldria preguntar-se per quins factors condicionen aquesta pràctica, com es creen els circuits exògams i

1. Josep ALENTORN
2. Rosa FIGUERES
3. Francesc ALENTORN
4. Maria RUE
5. Joan BARGALLÓ
6. Teresa PORQUERES
7. Pere CARDONA
8. Engràcia MASIP
9. Camil VENTURA
10. Antònia FIGUERES
11. Pau VILALTA
12. Marina
13. Miquel AYMANÍ
14. Rosa
15. Josep Teixidor
16. Maria CORCOLÍ
17. Josep ALENTORN FIGUERES
18. Maria ALENTORN FIGUERES
19. Joan ALENTORN RUÉ
20. Teresa BARGALLÓ PORQUERES
21. D. BARGALLÓ PORQUERES
22. Joan VALLÈS
23. Francesc VALLÈS
24. Maria ESCODÀ
25. Antoni ESCODÀ
26. Maria PORRERA
27. Maria SERRAT
28. Joan PERIS
29. Jaume PERIS SERRAT
30. Joaquina PERIS
31. Joan AYMANÍ
32. Josep TEIXIDÓ CARGOLÍ
33. Teresa VALLÈS BARGALLÓ
34. Maria PERIS SERRAT
35. Gertrudis PERIS
36. Llorenç SANCLEMENT PERIS
37. Maria PERI
38. Rosa ARBOLÍ
39. Pere CARDONA MASIP
40. D. VENTURA FIGUERES
41. Josep VILALTA
42. Quitèria VALLÈS ESCODÀ
43. Francesc VALLÈS ESCODÀ
44. Teresa ESCODÀ PORRERA
45. Jaume MASIP
46. Francisca MASIP
47. Jaume MASIP
48. Cànida RULL
49. Anton SANCLIMENT PERI
50. Pere CARDONA ARBOLÍ
51. Maria MASIP ESCODÀ
52. Rosa MASIP MASIP

Diagrama J.-

per la seva possible orientació diferenciada segons la posició dels fills dins del grup domèstic.

4. MOBILITAT, ALIANÇA I TRANSMISSIÓ DE LA PROPIETAT.

Com hem vist, la mobilitat matrimonial apareix com a un element constant, amb major o menor grau durant tot el segle XIX i XX, per respondre als condicionants ecodemogràfics (l'aïllament d'una població esdevé impossible) i com a un dels mecanismes per al manteniment del sistema reproductiu i productiu [24].

Com que la producció d'un monoconreu com la vinya comporta una forta dependència de les possibilitats de comercialització i de les condicions ecològiques de producció (climatologia, malalties del camp, configuració del sòl, etc.), es produeix una forta discontinuïtat social en la demanda de la força de treball i en l'organització social de la producció. Aquests factors, que impliquen una forta oscil·lació en les necessitats de força de treball (que es concentra en determinades èpoques de l'any) i en la capacitat de manteniment d'una població major o menor, fan necessari recórrer a diversos equilibris per poder adaptar-se a les exigències del sistema de producció i de reproducció (equilibri demogràfic, social, i econòmic). La mobilitat matrimonial seria un dels mecanismes que tendeixen a compensar i equilibrar les condicions ecodemogràfiques i el sistema de producció creat a partir de l'estratificació social. L'aparent mobilitat amaga una certa continuïtat social i esdevé, paradoxalment, un símbol de la mobilitat social [25].

La mobilitat matrimonial, junt amb l'emigració temporal i definitiva, ha estat era un dels mecanismes principals de regulació de l'equilibri població/producció/necessitats, redistribuint una part dels efectius humans. Gràcies a ella s'aconsegua mantenir el sistema sense amenaçar-lo, car les diferències socials es mantenien també en els matrimonis exògams amb els pobles propers. Aquesta fun-

cionalitat s'ha vist trencada quan s'ha consolidat una emigració a gran escala, molt superior a la mobilitat extramatrimonial, en mostrar-se la mobilitat matrimonial totalment insuficient per al manteniment de l'equilibri entre producció i efectius demogràfics.

Tanmateix, l'exogàmia matrimonial respon a lògiques diferents, en funció del grup social de que es tracti i de la posició respecte a l'herència. Per als jornalers sense terra, o per als petits propietaris sense terra suficient, la mobilitat matrimonial ha estat sobre tot la conseqüència de l'ajustament als processos de producció. Com destaca Augustins (1981:326), la seva mobilitat respon a les exigències del mode d'explotació i a la variació del valor del sòl. La impossibilitat de poder donar a cada fill una parcel·la de terra suficient o de dotar-los prou bé, quan el pare té ben poc a repartit, ha fet marxar ràpidament de casa als fills no successors, donant lloc a una massa de població amb poca terra, desitjosa de contractar-se com a jornalers i obligada a aconseguir-la mitjançant el matrimoni. Per això, mentre que el fill successor es casava preferentment a la mateixa població, intentant augmentar la superfície de la seva explotació (o complementant els ingressos d'aquesta treballant com a parcer), els altres fills es veien obligats a estendre al màxim la seva àrea matrimonial i de treball per poder subsistir. La mobilitat, per a ells, esdevenia un mecanisme per incrementar les possibilitats de supervivència d'un grup que vivia sovint al llindar de la misèria: estenent l'àrea de relacions sempre era més fàcil trobar una família benestant per poder enviar el fill com a mosso, per poder obtenir uns jornals de més o per casar-se amb algú que disposi d'una mica de terra. Per això, el joc de l'aliança esdevé també essencial per a les famílies de menor posició econòmica.

Per als mitjans, el fet de casar-se amb una persona de fora de la població ha tingut una altra significació. Per poder establir-se en unes condicions mínimes en casar-se, necessitaven d'un mínim de terra procedent d'una repartició per part dels pares, compensant la superfície necessària mitjançant mecanismes d'aliança. Ara bé, com

que dins d'una mateixa població, els matrimonis compensatoris no sempre eren possibles, sovint calia recórrer a matrimonis i aliances amb l'exterior, que permetien no haver de repartir tant la terra (perquè el fill o filla que es desplaçava preferia un bon dot a una parcel·la llunyana del lloc a on va a viure). Incrementant l'àrea del mercat matrimonial es reduïa així la pressió sobre la terra i esdevenia possible un reajustament social.

Com que els benestants tenien l'aventatge de disposar d'una superfície de terra més gran per a la repartició entre els fills, l'aliança de l'hereu no havia de fer-se necessàriament amb una dona o un home que aportés terra: un cònjuge amb un bon dot podia ser perfectament acceptat, perquè aquest podia reconvertir-se en la compra de terres. Els fills no hereus, en canvi, havien de cercar el seu cònjuge a la mateixa població, per compensar les terres rebudes amb les aportades per la seva parella en el moment del matrimoni i poder mantenir així la seva posició. Per poder casar-se amb algú de fora de la població havien d'intentar fer-ho amb un hereu o desenvolupar estratègies matrimonials compensatòries (per ex. dobles matrimonis). En aquest sentit, la conclusió de Lamaison per a la societat de Ribennes només sembla coincidir al Priorat amb el comportament dels benestants. Per a aquest autor (1979:721-743) els fills no hereus tenen un comportament més endògam, en termes territorials i de consaguinitat que els no hereus, per als quals l'àrea matrimonial és més àmplia.

Ens queda encara un grup social caracteritzat també per una alta mobilitat, els qui realitzen professions especialitzades, ja siguin qualificades (metges, notaris, sacerdots, etc.) o artesans locals (fusters, ferrers, boters, etc.). L'endogàmia professional d'aquest grups ha estat objecte d'atenció en d'altres estudis i discussions (per ex. Segalen, 1972:75-81; Vassort, 1983:747), constatant una endogàmia per professions que és present també en els matrimonis entre dues poblacions diferents. Com que la professió pot realitzar-se al marge de la propietat agrícola, la seva capacitat de

mobilitat ha estat sempre més gran. Molts han aprofitat el moment del matrimoni per traslladar-se a una altra població i instal·lar-s'hi, quan a la seva pròpia població aquella activitat ja és realitzada per d'altres persones. Ha estat corrent, també, el convertir-se en gendre, i viure a la casa del sogre de la mateixa professió, a una altra població, quan a la pròpia població el germà ha continuat el taller del pare.

* * *

En definitiva, l'àmbit comunitari, malgrat la seva operativitat metodològica, es mostra insuficient per explicar com es configura el mercat matrimonial, estès per necessitats demogràfiques, per relacions veïnals (festives, econòmiques, etc.), i per la pròpia estratificació social, que redueix -per raons homogàmiques- el nombre de pretendents d'una mateixa dins de la pròpia població. Per tot això, en les estratègies matrimonials entre dues poblacions, des de la perspectiva del camp matrimonial, s'hi sobreposen unes relacions de parentiu esteses a d'altres poblacions (amb aliances i estratègies que responen a la mateixa lògica que els matrimonis absolutament endògams) amb unes altres relacions entre persones de diferents poblacions. Si bé ambdues tenen especificitats, resulta impossible destriar-les i han de considerar-se com a diferents estratègies matrimonials, susceptibles de ser utilitzades en funció dels objectius específics que s'esperen aconseguir.

NOTES 11.-

UNA GEOGRAFIA MATRIMONIAL

[1] El procediment que s'utilitza més habitualment consisteix en comptabilitzar la menció del lloc d'origen i del naixement del marit i de la muller present en les actes matrimonials. Tant les actes parroquials com les del Registre Civil mencionen amb força fidelitat l'origen i residència dels cònjuges. Alguns autors, com Segalen (1885) utilitzen també les llistes nominatives per comptabilitzar les llistes dels cònjuges. Aquesta font té l'aventatge d'incloure també aquells matrimonis que han anat a casar-se a una altra població, però no és possible distingir-hi el lloc de naixement del de residència, i tampoc no inclouen aquells matrimonis que han implicat el desplaçament del cònjuge de la pròpia població a una altra.

[2] Hem buidat les dades corresponents als arxius de Bellmunt (1811-1975), Lioà (1801-1985), La Vilella Alta (1801-1985), La Vilella Baixa (1801-1985), Porrera (1871-1985), Poboleda (1801-1985), La Morera de Montsant (1871-1985), a més de les de Gratallops (1871-1985) i Torroja (1801-1985), pobles que constitueixen el Priorat vinícola. A més d'aquestes, s'han buidat les actes del registre parroquial de Falset (1801-1985). Les diferències quan els períodes indicats no es deuen més que al fet de haver-se cremat els arxius parroquials.

[3] Clàssicament, l'àrea geogràfica dels desplaçaments dels individus s'ha estudiat a partir de la menció matrimonial residencial en l'acta del matrimoni, però, aquest procediment comporta una important limitació, car habitualment el matrimoni es fa en la població de residència de la muller independentment de la seva futura residència. Mitjançant les dades de totes les poblacions limítrofes ens és possible superar aquesta limitació en la majoria dels matrimonis, però persisteix el dels celebrats amb aquells de poblacions més allunyades la consulta dels quals esdivindria impossible.

[4] Avui en dia, quan tots els nens neixen a Reus o a Barcelona, és corrent sentir que "la meua filla ha nascut a Barcelona, però batejada a Gratallops" (M.P, dona, 40 anys).

[5] Veure quadres 2, 3 i 4, on s'expressen les dades completes.

[6] Veure apartat 2.2.

[7] Dirección General del Instituto Geodésico y Catastral. Mapes núms. 444, 445, 471 i 472.

[8] L'estructura de les carreteres determina que el paper de Falset com a capital comarcal o d'atracció quedi limitat al centre-sud de la comarca (Margalef i Tàsias, 1986: 38-39). Però, a més, les condicions de les carreteres (actualment en procés de millora) determinen importants temps de desplaçaments. Així, per exemple, Gratallops i Porrera, a 110 minuts a peu per l'antic camí, queden a uns 40 minuts de cotxe.

[9] Hem sumat els matrimonis celebrats entre cònjuges de Gratallops, Torroja, Porrera, Poboleda, La Morera, La Vilella Baixa, La Vilella Alta, Lioà i Bellmunt. En el cas del intercanvi entre aqueiles poblacions de les quals només disposàvem més que de les dades d'una de les dues, les dades no han estat comptabilitzades per al període per evitar possibles desviacions.

[10] Collomp (1983:211-213) assenyala de diferència entre un matrimoni a la mateixa població i un altre entre dos cònjuges de poblacions diferents, sobretot per l'efecte en la dona que es desplaça: "una certa proporció de noies d'una parròquia és obligada, en el casament a deixar la seva població per anar a viure a la parròquia on resideix el marit. Podem suposar que Anne Marie Henry, l'endemà del seu casament deixant la casa on ella havia nascut, on havia crescut, deixant els germans i germanes, els seus pares, cosins, amics, va ser presa d'un sentiment de nostàlgia".

[11] Fins el 1920, aproximadament, els testimonis són normalment persones del mateix poble, sovint de prestigi o de la mateixa professió. A partir d'aquesta data s'observa una tendència a triar els testimonis amb un cert equilibri entre ambdues parts, el que no s'aconseguirà plenament fins els anys 60 quan s'elegeixen entre els amics del nuvi o algun parent o amic de la mulier o del pare d'aquesta. Això no suposarà però, cap mena d'equilibri entre els sexes: invariablement els testimonis són homes fet que es trenca molt poques vegades.

[12] Veure, en aquest sentit, els treballs de Collomp, 1983; Segalen, 1972; Segalen, 1978; Sutter i Tabah, 1958; Lajonchère i Poussou, 1973; Perry, 1977, Sutter, 1958. Veure també la crítica que en fa la mateixa Segalen en el seu darrer treball (Segalen, 1985, 23-36), en que proposa l'ús de les llistes nominatives i, sobre tot, la reflexió metodològica de Dupâquier (1981:181-182), qui proposa una anàlisi més detallada per a les migracions de distàncies superiors als 10 Km. i de les migracions anteriors al matrimoni: "Així serà possible distingir la micromobilitat matrimonial i els desplaçaments professionals a distàncies majors i menors. Això permetrà introduir en demografia històrica la teoria dels camps migratoris".

[13] A Torroja, en les actes buidades dels segles XIX i XX, trobem referències a 86 poblacions diferents. La revisió de les actes de tots aquest municipis per trobar-hi possibles matrimonis amb Torrojans representaria consultar milers i milers d'actes i mai seria possible arribar a conèixer tots els possibles matrimonis.

[14] Veure, en aquest sentit, el model de funcionament que en fa Henry (1981:191-192).

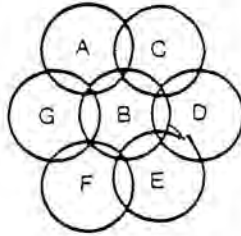
[15] "Paradoxalment, la mobilitat residencial dels grups domèstics dissimula una estabilitat real però imperceptible a través dels simples censos de població: la de les parenteles. Els "fermiers" i els "paysans-propriétaires" estan relacionats entre ells i els uns als altres per un conjunt de relacions de parentiu, sovint reforçades per matrimonis entre parents propers. Aquestes relacions teixeixen una xarxa especialment complex i durable de relacions socials (...). Així, el fet de posar en relació la mobilitat residencial l'aliança i la transmissió patrimonial permet posar al dia alguns aspectes del node de perpetuació dels grups domèstics i de les seves parenteles" (Augustins, 1981: 326).

[16] La combinació a l'atzar podria ser, en alguns casos, el causant de determinades proporcions que pretenen justificar l'existència d'unes tendències clarament manifestades. Així, per exemple, Dupâquier (1981: 182), observa com, a partir de les dades sobre endogàmia social, veient la repartició dels matrimonis entre els fills d'una professió o una altra, no hi ha grans diferències entre la repartició observada i la repartició a l'atzar.

[17] Per a Henry (1986: 192), el mercat matrimonial no es redueix mai a una sola població, sinó que en resulta d'una gran complicació. "Suposem, per simplificar -ens diu- que un poble és rodejat d'uns altres sis i que les relacions entre aquestes poblacions són assegurades per desplaçaments que no ultrapassen mai una d'aquestes poblacions veïnes; aquesta és, després del poble aïllat, la situació més simple que pugui existir. Considerem un poble particular, A; els sis pobles veïns B1, B2, B3, B4, B5 i B6 formen la primera corona d'A. El poble A i els pobles C tenen relacions amb els pobles B, el que posa també en relació els pobles A i C (...). El mercat matrimonial s'estenen nombre de 19. Si, com és probable, les relacions directes d'un poble van fins a la seva segona corona, el seu mercat matrimonial engloba també els pobles D i E de la seva tercera i quarta corona, el que porta a 61 el nombre de pobles que pertanyen al mercat matrimonial d'A (...). Tornem al cas més simple després del poble aïllat; la primera corona d'un poble B comprèn A, dues altres poblacions B i tres poblacions C; d'això cal deduir que, en les relacions assegurades per les festes dels pobles A i B, set en total, el poble A figura set vegades, els pobles B 24 vegades i els pobles C 18 vegades. Si no hi haguessin aquestes relacions, els matrimonis mixtes serien, com a mitjana, sis vegades més nombrosos que entre persones del mateix poble, perquè com a mitjana les poblacions d'un poble i la dels seus veïns són iguals. En realitat, però, els matrimonis mixtes són menys freqüents, pel fet que les relacions a l'interior del poble A són evidentment més freqüents que les relacions amb els pobles veïns; a més a més les relacions amb els pobles B són molt més nombroses que amb els pobles C, a causa dels desplaçaments individuals d'A vers B que no impliquen encontres amb els habitants de C. Caldria, doncs, per entendre millor el mercat matrimonial d'A afegir-hi a la seva extensió la freqüència dels contactes AA, AB1, ..., AB6, AC1, ..., AC12. Això no sembla possible directament; caldrà encara esperar que la

comparació dels resultats observats amb les dades que aportin ens donuin una idea d'aquestes freqüències". Henry, a més, destaca la complicació que suposa el fet de que els matrimonis es formen dins de sub-mercats condicionats per les diferències socials.

D'altra banda, Augustins (1983: 49), parteix 44 -com hem dit-, de l'anàlisi dels patronímics: "Habitualment, un es casa amb un individu del mateix poble, d'un veí o d'un poble segon veí. El diagrama simplifica una mica la situació, en suposar que els matrimonis s'efectuen o bé amb els habitants del mateix poble o d'un poble veí (...). En realitat, la distribució dels patronímics presenta una gran diversitat, però respon sempre a aquest model: a cada poble, el patronímic dominant ho és gairebé sempre amb gran diferència (...). En el poble B, trobem el patronímic dominant de B, però també, en menor grau, els patronímics dominants dels pobles veïns A, C, D, E, i F. De totes maneres, al poble H el patronímic dominant a B ha desaparegut totalment".

[18] Per al conjunt de les dades, veure els quadres corresponents. En el text, comentem el mercat matrimonial de Torroja perquè comptem amb les seves dades completes i és possible seguir millor la seva evolució.

[19] Per conèixer el volum demogràfic de cada població, veure apèndix.

[20] Sobre les relacions comercials entre poblacions, veure la història de Louis Chevenouz, comerciant itinerant del segle passat, descrit per Zonabend (1980: 267-274)

[21] "La restricció de l'estudi a una sola unitat comunitària (poble) no és, doncs, mai pertinent i, per superar aquests incònvienients, caldrà estendre-la a una àrea més vasta, que caldrà circumscriure amb l'ajuda de criteris demogràfics i sociològics precisos" (Zonabend, 1981: 312)

[22] Sobre les relacions d'aliança que s'estableixen amb els casaments entre dues poblacions, poden consultar-se entre d'altres els treballs d'Augustins (1981), Segalen (1972), Girard (1962), Lamaison (1979), i Sutter (1948).

[23] Sobre les taxes i significació dels matrimonis consanguinis, veure el capítol anterior.

[24] Com assenyala Zonabend (1981: 313), la història familiar compta com a element fonamental per a la realització de cada matrimoni: "Ens en adonem que cada matrimoni dins de cada família depèn de tots els realitzats i de tots els que es preveuen realitzar. Les aliances dins d'una mateixa línia s'inscriuen dins d'una continuïtat, una cronologia on elles es segueixen unes a les altres".

[25] Cfr. principalment Segalen (1972: 75-81); Vassort (1983: 747-750), Charboneu (1970). Veure, també, una crítica als problemes metodològics que la mesura de l'endogàmia social planteja a Dupàquier (1981: 182).

12.-

RECONÈIXER ELS PARENTS

1. LA LòGICA DEL SISTEMA DE NOMINACIÓ

Hi ha moltes formes de ser parent i d'enfocar les relacions entre els parents. Per definir-les i identificar-les, els individus d'una societat recorren a una sèrie de noms i termes que permeten classificar als parents en categories i ordenar les seves relacions. En aquest sentit, les formes de família i de filiació es combinen per constituir categories de paraules mitjançant les quals l'individu pot reconèixer "*els agrupaments significatius de l'estructura social en la que ha nascut*" (Leach, 1958:143). Per a l'Antropologia, l'estudi de les formes de nominació ha estat un dels seus temes centrals, donant lloc a apassionades i abstractes polèmiques a l'entorn de la seva significació.

A Europa, els estudis etnològics sobre les formes de nominació i denominació s'han interessat sobre tot per la forma d'utilització d'aquests noms, les situacions en que apareixen, i les funcions que adopten segons les circumstàncies en que són utilitzats [1]. Lévi Strauss (1962), al respecte, ha suggerit que les formes de nominació serveixen a la vegada per identificar, classificar i significar. D'aquesta forma, dins de cada cultura, els noms propis constitueixen un sistema que ens proporciona indicacions precises sobre l'aprehensió de les relacions de parentiu per part dels seus membres. A partir de l'anàlisi de la nomenclatura, dels termes d'apel·lació i formes d'adreçar-s'hi és possible distingir la conceptualització que se'n fa dels parents i com se'ls classifica dins d'una xarxa jeràrquica en la que, a partir de la denominació, es poden reconèixer els drets i deures assignats a cada parent, les relacions socials efectives, les interaccions mútues i els seus comportaments.

Per respondre aquestes qüestions, analitzarem detalladament les característiques del sistema de designació i nominació emprat a Gratallops i a Torroja. Per nosaltres, aquest sistema té dues funcions: com a configurador d'una identitat i com a expressió d'una

jerarquia, per assignar una posició en un sistema de diverses dimensions, ja sigui l'indicatiu d'una posició socioeconòmica o d'un determinant particular, com ha assenyalat Lévi-Strauss (1964:273-275). En aquest sentit, doncs, el sistema de nominació comprèn a la vegada els termes classificatoris distintius d'una posició i els símbols d'una identitat psicològica, apareixent com a una estructura els elements del qual són traduïts a d'altres codis de la cultura.

A Gratallops i a Torroja, tota persona és identificada de diverses formes. En primer lloc, pel nom propi, expressió de l'individualisme i d'una certa jerarquitització familiar. Després pel cognom, imatge de la comunitat en moviment i expressió legal de la legitimitat i continuïtat familiar. Reservat al domini oficial (en el llenguatge quotidià gairebé no s'utilitza mai), el seu ús permet legalitzar qualsevol decisió o acte ritual. A la vegada, ens proporciona una certa imatge difusa de les relacions de parentiu, identificant-se una llunyana ascendència comú de tots els que porten un mateix cognom. En contraposició, el nom de la casa és utilitzat només de forma oral, per situar a cada individu com a membre d'un grup domèstic, amb un comportament i una ideologia. Ens recorda -com assenyalava Iszaevich (1980), "*la consciència del lloc de la casa en l'ordre jeràrquic del poble*". La terminologia (o forma de nominació dels parents), finalment, té un doble component. D'una banda, els termes es refereixen a posicions socials en la mateixa societat, però sobre tot tenen un significat afectiu i de relacions de reciprocitat, amb un sistema d'actituds associades a cada denominació.

Als ulls de qualsevol observador apareix una diferenciació entre els codis oficials d'identificació d'una persona i la identitat proporcionada per la seva posició dins la comunitat. La distància entre els dos codis d'identificació s'incrementa perquè els documents oficials han utilitzat, durant bona part del període d'observació, la llengua castellana, traduint els noms i transcrivint els cognoms, mentre que oralment, òbviament, s'utilitza el català [2].

2. QUI ÉS PARENT?.

2.1. La classificació dels parents com a vivència de les relacions de parentiu

A partir de la reconstrucció d'una parentela, demanant a ego la indicació de tots els parents que pot reconèixer i la intensitat de les relacions, és possible veure la classificació dels parents, el sistema de designacions i tractaments, les seves relacions quotidianes i, en definitiva, les obligacions mútues que es reconeixen segons el grau de llunyania de la relació. La nostra enquesta oral ens indica que, malgrat que el reconeixement genealògic pot estendre's força, poques persones coneixen exactament qui són els seus parents més enllà dels cosins segons (i aquests amb dificultat), o sigui del tercer grau canònic. En aquest sentit, doncs, el reconeixement de la xarxa dels parents és limitada.

Ara bé, dins dels reconeguts com a parents les relacions són freqüents i no es limiten a la participació en actes cerimonials. Iszaevich assenyala que a Barberà, de les quatre característiques que Murdock (Cfr. 1949:56-57) indicava dels membres d'una parentela (el participar en les cerimònies més importants, el fet que es visitin lliurement, el no tenir transaccions econòmiques entre ells per a obtenir guanys i no casar-se entre ells; i l'ajuda mútua davant d'enemistats i crítiques per part de les persones alienes), només la primera condició (la participació en les cerimònies del cicle de vida) es compleix a Barberà de la Conca (Iszaevich, 1981). Aquest desmembrament del parentiu està condicionat, segons ell, per la importància de les relacions de tipus ecocèntric a partir de la residència. Tanmateix, potser Iszaevich atribueix una excessiva importància al factor residencial. En la nostra enquesta, i a partir de la correlació entre sistemes de denominació i obligacions reconegudes, els informants destaquen dins la parentela una sèrie d'obligacions i relacions que no es limiten únicament a la participació en els rituals familiars, sinó que inclouen formes de cooperació econòmica (ajuda

en alguns treballs agrícoles), coalicions polítiques (manifestades sobre tot durant l'època del caciquisme), ajuda mútua directa o indirecta, etc. Això sense comptar determinades noves formes de relació que la despoblació ha implicat, com per exemple, l'ajuda a uns parents o oncles vells que viuen sols, la visita obligada per part dels cosins que viuen a la ciutat cada vegada que visiten el poble, o el tenir cura de la casa d'uns parents més o menys llunyans que van a passar les vacances, quan no hi són. Potser algunes d'aquestes característiques expressen relacions molt febles (algunes purament simbòliques), però indiquen l'existència d'uns llaços de relacions més enllà de l'àmbit cerimonial, amb una codificació de certes conductes i obligacions assumides.

Aquestes relacions es van difuminant a mesura que ens allunyem dels parents més immediats, i el problema està en determinar quines són les fronteres de les diverses obligacions que es reconeixen. En aquests sentit, Jolas, Verdier i Zonabend (1970) destaquen quatre zones de parentiu consanguini en la seva recerca a Minot (Côte d'Or, a França), a part de les relacions d'afinitat: el grup de parents de le "Chez", integrat pels fills i nets d'Ego; les "propres", pels pares i avis i els seus descendents (oncles, cosins germans i els seus fills, d'una banda; germans, nebots i els seus fills, de l'altra); les parents a la mode de Bourgogne, els descendents del germà del pare del pare (grand-oncle, petit-cousin i els seus fills); i, finalment, les "cousins", ampli grup sense una distinció genealògica precisa, constituït per tots els que es situen més enllà dels grups indicats. Per a cada grup, aquests autors especifiquen un sistema d'obligacions i deures mutus, ja siguin de transmissió patrimonial, d'economia conjunta (per als de casa), d'assistència a cerimònies del cicle de vida o d'obligacions davant la mort, etc. Tots aquests elements s'expressen a partir dels sistemes de denominació [3]. A Formentera, en canvi, Joan Bestard (1985:93-95), destaca només dues zones de parentiu, els propers, que inclouen fins als cosins germans, entre els quals es prohibeix el matrimoni, i els llunyans, en que els llaços de parentiu s'estableixen a través dels col.laterals,

els quals serien "coneguts" o "una mica família", descendents de parents que ja han sortit del parentiu "real". Per a aquest autor, la terminologia de cosí ens permet veure com es construeix la gradació del parentiu, des del cosí germà perfectament identificat fins a unes relacions de parentiu difuses.

A més de per conèixer els elements classificatoris, determinar les zones de parentiu ens permet reconèixer la significació social del parentiu. A partir de la informació obtinguda, destacaríem quatre zones del parentiu a Gratallops, en base a les relacions que s'estableixen amb el conjunt de parents: els de casa, els que viuen o han viscut en comú; els parents propers; els parents llunyans (o els cosins i oncles); i els parents de la banda de la meva dona o del meu marit (o parents per afinitat).

La frontera entre aquestes zones, però, és difusa i difícil de precisar. Unes relacions més o menys intenses no només depenen del major o menor grau de distància genealògica o d'afinitat respecte a Ego, sinó també d'altres factors, com ara la superposició de relacions diàdiques o d'amistat, una major o menor llunyania en la residència, o relacions derivades de situacions conflictives. És corrent trobar parents "que no es fan", amb unes relacions tenses, sense gairebé parlar-se ni participar en les cerimònies rituals d'un i de l'altre. Per això, podem dir que la relació entre parentiu genètic o legal i parentiu emocional no sempre és coincident. Firth, a la Polinèsia (1957:57), indica com l'individu té la capacitat de reconèixer la responsabilitat derivada de la relació parental: tot individu, "en un moment determinat pot decidir si accepta o no adoptar un determinat status parental. No només decideix no comportar-se com hauria de fer-ho un cunyat; es nega a ser un cunyat". A Gratallops i a Torroja, evidentment, no és possible decidir si s'accepta o no l'estatus que implica la relació de parentiu, però aquesta relació pot reduir-se als aspectes formals. "Els parents que no es fan" són prou habituals com per considerar l'existència d'un parentiu social a partir de la relació més o menys intensa amb un

determinat parent. Més o menys, la resta de la comunitat coneix el grau de relació entre dos parents i si existeixen alguns problemes entre ells, pel que en la vida quotidiana intentaran evitar les situacions tenses.

Per això, en aquesta classificació de diferents zones en les relacions de parentiu, cal veure-hi una dualitat. D'una banda, els mecanismes de denominació i nominació actuen en termes objectius, aplicables a qualsevol relació parental. En canvi, les relacions, afectivitat i obligacions i deures mutus inherents actuen en termes subjectius, específicament en cada circumstància concreta. Fet aquest advertiment, podem intentar precisar més el sistema classificatori que acabem de definir.

2.2. Els parents de casa

Els de casa constitueixen, com dèiem, un grup determinat pel factor residència en comú, però només aplicable a aquells que estan interrelacionats per consanguinitat o per afinitat. La seva definició i delimitació és, però, problemàtica. Com hem vist, el factor de residència en comú no sempre és tan fàcilment identificable com ho relacionen els censos i padrons. En l'actualitat, per exemple, és corrent que els pares vells visquin sols en una casa diferent, però que passin moltes hores a la casa del fill/a o a l'inrevés, o que mengin conjuntament o que s'ajudin en les tasques agrícoles. En aquestes circumstàncies, ambdós G.R. poden incloure's dins d'una única zona de parentiu. Tampoc no és tan evident la definició del grup "de casa" a partir del fet de compartir l'economia domèstica, o una caixa en comú. Si bé per determinades despeses es recorre a una caixa única, alguns membres de la família poden mantenir economies separades, sobre tot si els ingressos econòmics provenen de fonts diferents. El cas es dona, per exemple, entre pares i fills adults, però també es pot donar entre marit i muller, si el marit treballa al camp i la dona té una botiga, o si la dona administra les terres

que ha rebut per herència mentre el marit treballa en una altra feina [4]. En aquests casos, encara que s'ajudin en les feines respectives, les caixes poden ser diferents.

Entre els "parents de casa", normalment, hi ha transmissió directa dels béns, del nom de la casa i alguns aspectes simbòlics, com la presidència del dol als enterraments. El grup s'identifica a ell mateix, però també és identificat des de fora mitjançant el nom de la casa que els de fora els donen. En aquest sentit, doncs, és la dependència oral la que expressa el sentit de la continuïtat, recolzat pel cerimonial i la socialització dels seus membres joves. La denominació posicional farà variar alguna de les denominacions del parentiu. Així, el pare del marit que viu a casa és anomenat per la seva jove com a *"el padrí"*, o *"la padrina"*, terme que també servirà per adreçar-s'hi, mentre que el seu marit anomenarà *"sogre"* o *"sogra"* als pares de la seva muller que no viuen a la pròpia casa. Aquest sistema implica llavors el reconeixement d'una sèrie de posicions jeràrquiques entre generacions, confirmades pel fet que el *"tu"* només era permès entre membres d'una mateixa generació, o de l'anterior a la posterior, però no a l'inrevés. Actualment, aquest sistema tendeix a modificar-se i pràcticament tots els fills anomenen de *"tu"* als seus pares, encara que s'hi adrecin amb la denominació *"Pare"* o *"Mare"* des de molt petits.

L'element posicional dins de la família no modifica, en canvi, la denominació dels néts vers els seus avis, anomenats *"padrí"* o *"padrina"*, independentment de si són els pares del pare o de la mare, o si viuen o no viuen al grup domèstic. En canvi, si es tendeix a modificar a l'inrevés: encara que la denominació de fillol és menys utilitzada, són normalment els néts de casa que reben aquesta denominació. Les formes d'adreçament i de denominació expressen doncs una combinació entre la relació entre dos individus i la posició dins de la casa, caracteritzada per la seva presència o no. Tanmateix, aquesta substitució d'alguns termes (el *"padrí"* pel *"sogre"*, per exemple) expressa, a part del reconeixement de l'esta-

tus jurídic i simbòlic que implica, una forma d'evitar determinades expressions que no acaben de ser ben considerades en el seu ús: mai una persona s'adreça al seu sogre anomenant-lo "sogre". Llavors, el llenguatge tendeix a amagar una relació que es presumeix com a difícil o conflictiva, recurrent predominantment a l'estatus de "padri" (en la pròpia casa), com a reconeixement d'una posició jeràrquica independent de la relació personal entre ambdues persones.

Més enllà de les persones que viuen estrictament a la casa, alguns aspectes simbòlics i obligacions són reconeguts de la mateixa forma amb les persones amb les quals s'ha conviscut, sobre tot entre pares i fills. Malgrat que algunes relacions són menys intenses (sobre tot les de tipus econòmic) i que amb el temps aniran readaptant-se les relacions, els fills que viuen en d'altres cases conserven la pertinença a la zona de parents "de casa". Això, tanmateix, no es produeix respecte a la jove o gendre forània, ni tampoc entre germans que viuen separadament. Així, per exemple, el fill forani haurà d'encarregar-se igualment dels tràmits d'enterrament dels seus pares i hauran de presidir el seu dol, però no se'n farà càrrec de les seves despeses si no accedeix a l'herència. En aquests sentit, doncs, els fills que no viuen a casa mantenen una posició intermèdia entre els que són considerats de casa i els parents propers.

2.3. Els propers

Els propers formen també un grup reduït de parents, constituït sobre tot pels els germans i els seus cònjuges (però no els parents d'aquests) i fills, els oncles i ties i els fills d'aquests (cosins germans). Dins d'aquests grups s'observen una sèrie d'identificacions simbòliques i també de determinades obligacions mútues. En aquests grup hi trobem les característiques que Murdock atribueix a una parentela, com hem vist (1949:56). Tots ells participen en el cerimonies del cicle de vida: en el Baptisme se'ls convidarà a tots i, d'entre ells, sorgiran preferentment els padrins, quant els avis

de casa ja ho han estat o en combinació amb aquests. Més enllà dels aspectes religiosos, el fet de ser padri es tradueix en un acte simbòlic tendent a reforçar uns lligams de consanguinitat que anirien perdent-se, equilibrant les relacions cognatíes. Els parents propers seran convidats també a la Primera Comunió i al matrimoni, i es consideren obligats a l'assistència a l'enterrament. És freqüent, en aquest sentit, que sigui un parent proper l'encarregat dels tràmits de l'enterrament, més que no pas els de la pròpia casa, abocats més a la vetlla del mort.

En segon lloc, compleixen la condició de Murdock quan indica que aquests grup de parents es visiten lliurement. Els diversos membres del grup es troben amb una freqüència, ja sigui col·lectivament (per exemple en festes de Nadal) o en visites mútues, reunint-se els germans amb el pares, o alguns germans entre ells. Entre ells, es fan intercanvis recíprocs (regals) o el fet de felicitar-se pel sant. Tot aquest conjunt d'intercanvis tendeixen a mantenir la xarxa de relacions, amb l'objectiu de reforçar la memòria genealògica. En tercer lloc, dins de tot aquest grup existeix una prohibició de casar-se entre ells i, finalment, els diversos parents tendeixen a ajudar-se mútuament en el cas d'enemistats i de crítiques per part de persones alienes.

Les denominacions utilitzades marquen, en certa manera, una jerarquització respecte a l'herència. Cadascuna expressa una posició, un ordre de prioritats que es correspon amb les possibilitats d'accedir-hi. A la vegada, les obligacions mútues són més fortes com més a prop s'està d'una mateixa herència. El sentit de determinades obligacions o compliments vers un oncle és major que vers a un cosí germà, major vers un germà que vers un nebot, etc. El mateix es refereix als afins propers consanguinis: es considera més parent, per exemple, el marit d'una tia que el marit d'una cosina germana. Aquesta consideració s'expressa a n'vell terminològic. Mentre que hi ha termes específics per al marit de la tia (que adopta el terme equivalent al del parent consanguini, *oncle*), o el marit d'una ger-

mana (*cunyat*), no n'hi ha per al cònjuge dels cosins germans o dels nebots, que passen a ser anomenats simplement com a "*marit de...*" o "*muller de...*". La relació de parentiu esdevé feble amb els cònjuges dels cosins o nebots, acostant-se als parents llunyans. Tanmateix, quelcom els diferencia: seran invitats a les cerimònies del cicle de vida i, d'altra banda, tots els nostres enquestats recordaven com a mínim el seu nom. Els afins dels consanguinis, doncs, mostren una gradació generacional expressada en el sistema terminològic. A un nivell ascendent, els afins dels col.laterals del pare o mare (oncles o ties) són assimilats terminològicament als consanguinis. A un nivell col.lateral, els cònjuges dels germans (*cunyat*, *cunyada*) mantenen una terminologia pròpia que manifesta un cert allunyament, però en canvi són considerats a nivell similar en l'escala simbòlica (per ex., hauran de presidir el dol). Finalment, els cònjuges dels cosins i dels nebots no tenen una terminologia específica i existeix vers a ells un allunyament en la relació de parentiu, considerant-los ja "*poc parents*".

2.4. Els llunyans

Els llunyans constitueixen un grup ampli i poc definit. Terminològicament, només dos termes s'hi refereixen: els *cosins* i els *oncles* o *ties*. L'aplicació diferent d'un o altre terme només es refereix a determinar una posició genealògica: els d'una generació anterior seran oncles o ties, els de la mateixa generació o inferior seran cosins, independentment de que sigui així genealògicament. De fet la denominació "*oncle*" (o també *tiet*, pels nens) o de *tia* s'aplica força genèricament, encara que moltes vegades no existeixi una relació de parentiu. És corrent, així, parlar de l'*oncle Alfonso*, o de *la tia Remei*, utilitzant tant per referir-se a ell com per cridar-lo, encara que la relació de parentiu sigui difusa. El terme "*cosí*", s'utilitza per indicar una posició poc precisa ("*Sí, som parents, cosins llunyans*"), però no per referir-s'hi ni per denominar-lo (no es dirà mai, per exemple, el "*cosí Anton*" o se'l cridarà "*Cosí*"). Si bé no es fa distinció genealògica entre els parents de línia mascu-

lina i femenina, la coincidència del cognom farà que es recordi molt més l'existència d'unes relacions amb els parents de línia masculina, encara que sigui de forma ambigua ("*Portem el mateix cognom, deurem ser parents*" o "*amb Caí... som parents llunyans*").

Les relacions i obligacions mútues són febles entre els llunyans. Segons el grau de llunyania i -sobre tot- segons les relacions que hi hagin, seran convidats a les cerimònies de Baptismes o de Primera Comunió, o als casaments, però l'assistència a l'enterrament ja no es considera obligatòria com a parents sinó, en tot cas, com a veïns [5]. Amb ells, d'altra banda, no existeix una greu prohibició de realitzar casaments entre ells. Ans al contrari, entre parents llunyans s'han realitzat forces casaments que, com hem vist, reforcen unes relacions de parentiu que es van afeblint. Aquests matrimonis eren més el resultat d'unes relacions habituals, o d'una inducció des de petits per part dels pares, que d'una imposició familiar [6]. El fet que les relacions socials (encara fins als anys cinquanta), es fonamentaven en una separació radical dels sexes, introduïa una limitació en els cercles de relacions a nivells familiars. El fet de trobar-se en les festes cerimonials familiars (en casaments i Primeres Comunions, fonamentalment), permetia dibuixar un inici de relació. L'ús correcte de les terminologies, amb el reconeixement d'una parentela vaga ("*tots som cosins*") dibuixaria una àrea difusa de relacions que pot harmonitzar-se molt bé amb d'altres exigències de les relacions socials, com la classe social, el veïnatge o la conservació i la transmissió del patrimoni.

2.5. Els parents de la dona o els parents del marit

Finalment, els parents de la dona o del marit comprèn un nombre de parents reconeguts molt menor que no els consanguinis. Fora dels pares de la muller, i dels seus germans, cònjuges i fills, i com a molt els oncles de la muller, molt pocs recorden el nom exacte dels altres parents o, com a molt, es reconeix una relació de parentiu

imprecisa. Terminològicament, només existeixen termes per expressar la relació amb els pares de la muller (*sogres*, o *padrins* si viuen a casa), dels germans de la muller i les seves cònjuges (tots ells cunyats o cunyades) i -de vegades- algun oncle o tia al qual se l'anomena pel genèric "*oncle*" o "*tia*" (o *tiet/tieta*) que ja hem vist que té una significació poc precisa. Els altres parents, en nomenar-los s'haurà d'acompanyar l'especificació "*del meu home*" (o *marit*) o "*de la meva dona*", com indicant que el parentiu es produeix amb la muller i molt poc amb un mateix (així, es parla del "*nebot de la meva dona*" de la "*cosina del meu marit*" o de l'*oncle de la meva dona*").

Les paraules "*sogre*" i "*consogre*" tenen unes certes connotacions negatives, pel que s'utilitzen poc en presència d'ells. Per a això, es faran servir tota mena de substitucions terminològiques per evitar-ne el seu ús: es parlarà del "*pare de la meva dona*" o del "*pare de la Maria*", o fins i tot de l'*oncle Francesc*". És corrent, també utilitzar terminologies posicionals per referir-se als sogres, sobre tot per dirigir-se a ells: per això, se'ls podrà anomenar sovint *padrí* o *padrina* (per al sogre que viu a casa) o *Oncle/Tia*, per al que no viu a casa. D'altra banda, la relació entre consogres esdevé formalitzada i no es reconeixen un camp d'obligacions mútues, pel que així i tot les relacions poden ser freqüents, si són del mateix poble, o pràcticament inexistent, si són d'un altre poble.

Amb els consanguinis dels aliats dels aliats no hi ha un reconeixement d'existència d'una relació de parentiu. Així, el germà del marit d'una germana de la muller (WZHB), o la pròpia germana de la muller del germà (BWZ) ja no són considerats parents. La seva denominació esdevé fins i tot difícil, i cal recórrer a llargues combinacions de definicions. En les cerimònies del cicle de vida, no es reconeix una obligació de convidar a aquests "parents" (i si ho són ho serà per una relació d'amistat). Tampoc es considera necessària la presència a un enterrament, sobre tot si viu en un altre poble. Tanmateix, les relacions d'aliança són freqüents entre ambdós grups de parents, per la coincidència en algunes cerimònies rituals,

esdevenint un dels límits preferents per preparar i situar l'intercanvi matrimonial.

3. ELS NOMS DE LES CASES

El nom de la casa (identificat al Priorat com a Cal, contracció de "casa del" es refereix sobre tot a les persones que habiten en un grup domèstic, i per extensió a la casa que ocupen, però no té unes connotacions geogràfiques, com ho té a la Catalunya Vella en referència a les Masies (on s'utilitza la forma Can contracció de Casa d'en...). Així, si un G.R. canvia de casa, mantindrà el mateix nom de la casa, mentre que la seva antiga casa n'adoptarà un altre per als seus nous ocupants.

Dos aspectes ens interessen sobre els noms de les cases: la seva funció social i, d'altra banda, els processos de formació, significació etimològica i transmissió. Els noms de les cases són un mecanisme per a distingir i identificar la pertinença dels individus a un grup domèstic, en un context en el qual hi ha una considerable duplicació dels noms formals (noms propis i cognoms), a la vegada que permeten ordenar les relacions socials classificant a cada individu en una posició socioeconòmica coneguda per tots els membres a través del reconeixement de cada casa identificada pel seu nom. Molt poques vegades el trobem "escrit, ni en documents públics ni familiars. Actualment, només són els qui van al poble els caps de setmana que han penjat a les portes de les seves cases una placa decorativa amb la inscripció de "Cal...". Excepte aquests, el nom de la casa té un contingut fonamentalment oral. Per això, molts noms són difícils d'identificar quant a la seva significació, i s'aparten del tot de les paraules conegudes o de la seva correcta fonètica o gramàtica. A més, el nom de la casa es caracteritza perquè l'han donat els altres. Així, en preguntar a una persona de quina casa és, molts ens han indicat que "a casa nostra en diuen Ca...". O fins i tot la mateixa gent del grup utilitza aquesta forma ("en diuen", de

vegades "en diem") per referir-se a aquella casa. Aquesta forma és significativa: aquella casa no és "ca1...", sinó que *en diuen ca1..*".

Quadra 1.-

Noms de les cases de Gratallops

1. Derivats de noms d'animals

Cal Conill, Cal Merla, Cal Rebany, Cal Mallenga, Ca l'Arany

2. Derivats de noms d'oficis

Cal Mestre, Cal Baster, Cal Correu, Ca l'Herrero, Cal Marxant, Cal Serraller, Ca l'Apotecari, Cal Metge, Cal Teixidor, Cal Teler, Cal Pastisser, Cal Pastelero, Cal Canyisser, Ca la Botera, .

3. Derivats de noms propis

Ca la Cinta Pietat, Ca la Cinta del Rebany, Cal Julio, Cal Francisquet, Cal Jaume de l'Eulàlia, Cal Jaumet Forner, Ca l'Anton, Cal Mateu, Cal Baptiste Porrera, Cal Martinet, Cal Ximet, Ca la Pietat, Ca l'Enriqueta, Ca l'Escolàstica, Ca la Palmira, Cal Remigio, Cal Mingo, Cal Baldomero, Cal Pere Maco, Cal Cristòfol, Cal Cecilio, Cal Gregori, Cal Jaume El Pelip, Ca la Mònica, Ca l'Oleguer, Cal Ricardo, Cal Roc, Cal Rufino, Ca l'Emilio, Ca l'Eulàlia, Cal Joan del Mas, Ca la Salut, Cal Senyor Andreu, Cal Joan del Mas.

4. Derivats de cognoms

Cal Domènec, Cal Guianet, Cal Piqué, Cal Jover, Cal Vilella, Cal Saura, Cal Molina, Cal Mestre Piqué, Cal Ros, Cal Pinyol del Lloar, Cal Pellicer, Cal Valls, Cal Grau, Cal Guiu, Cal Grauet, Cal Mestre

5. Derivats d'atributs personals

Cal Xicolí, Ca l'Alemaný, Cal Pulida, Cal Xepot, Cal Monjo, Cal Salteri, Cal Batllet, Ca l'Estel, Cal Pixeres, Cal Volant, Cal Plorades, Ca l'Homedí, Cal Sort, Cal Pelat, Cal Genot, Cal Tost, Cal Raton, Cal Gepet, Cal Pistoles, Cal Ratat, Ca la Manya, Cal Godo, Cal Salut, Ca Bistet, Cal Tort, Cal Mànic, Cal Ratat, Cal Sord, Cal Xota, Cal Xubit, Cal Bistet, Cal Xafat, Ca la Veva, Cal Mingo.

6. Derivats de punts geogràfics

Cal Portal, Cal Pouet Mateu,

FONT: Informació oral, J. Sabatà (1986) i A. González (1985).

Com indicàvem, la funció del renom és doble: evitar les confusions dels cognoms i -sobre tot- indicar la presència del grup domèstic a la casa i la seva inserció en l'espai social. Sembla satisfer una exigència de definició de grups de parents segons la seva residència (Severi, 1980:115). Iszaevich (1980:315-325) assenyala que a Barberà de la Conca el seu ús no procedeix de la falta de funcionalitat. Desconeixem el grau d'homonímia d'aquell poble, però és evident que a Gratallops el renom serveix per evitar les confusions creades per una elevada homonímia. Aquesta repetició dels cognoms,

junt amb un capital de noms molt reduït porta a la necessitat de cercar una classificació no repetitiva, permesa per l'ús dels noms de les cases. La gran difusió dels cognoms els fa ineficaços, com constata Navarro a Mecina (1977: 112), tant per distingir a les persones individualment com per agrupar un cert nombre de grups domèstics units per relacions de parentiu. A més, aquests noms tenen una funció situacional dins les relacions socials: situa a cadascú dins la jerarquia de la propietat. Per això, seran les cases millor situades les que conserven durant més temps el mateix nom, en contra de les pitjors situades, en les quals els noms varien tan ràpidament com els canvis en la composició dels G.R. A Gratallops, per exemple, el nom de *Cal Piqué*, una de les cases que ha tingut més propietats, es manté des de segles, com a mínim des del segle XVII (podem trobar documents d'aquell segle amb el mateix nom). En certa manera, la reivindicació d'una antiguitat més gran constitueix un element de prestigi, al costat dels renoms d'una menor posició, que tendeixen a variar, modificar-se i desdoblar-se més ràpidament. Com es formen aquests renoms resulta difícil d'establir. Dels 124 noms recollits sobre les cases de Gratallops, un terç (37) semblen derivar d'atributs personals, un altre terç (34) de noms propis i la resta de cognoms, de punts geogràfics, noms d'oficis i d'animals (quadre 1).

Els derivats d'atributs personals (de condicions particulars dels individus o de característiques de la casa) subsisteixen tot i que es perdi la seva significació amb el pas dels anys. Qui més qui menys, tothom de la pròpia família coneix alguna interpretació del nom de la seva casa i del seu origen, però la majoria d'aquestes explicacions són poc creïbles. Així, de *Cal Monjo* es diu que hi va néixer l'abat Domènec, però resulta difícil cercar una explicació per a *Cal Pixeres*, *Cal Pistoles* o *Cal Plorades*. D'altres semblen tenir una formació etimològica més clara (*Cal Xicolí*, *Cal Salterí*, *Cal l'Homedí*, *Cal Pulida*), mentre que d'altres són difícilment identificables (*Cal Mallenga*, *Cal Xepot*, *Cal Tost*) o conserven la forma lexical i fonològica de la paraula inicial (*Ca l'Alemaný*, *Cal Volant*, *Ca l'Estel*, *Cal Sort*, *Cal Pelat*).

D'entre els procedents de noms propis, la majoria d'ells (30) s'han format a partir de noms masculins, i només 10 de femenins. Tot i que el renom de la casa sobreviu encara que no ja no existeixi la persona que li ha donat origen, aquests renoms semblen haver tingut una vigència generalment més curta que els altres: en la majoria d'ells trobem encara viva a una persona amb aquells nom, i tots han conegut a la persona que en donà origen. Caldria destacar, també, l'existència d'alguns noms complexos, procedents de divisions d'aquella casa, quan convé precisar més en la definició (Ca la Cinta Pietat, Cal Jaumet de l'Eulàlia, Cal Jaumet Forner, Cal Baptiste Porrera). D'altra banda, alguns es presenten en forma diminutiva (Cal Jaumet, Cal Martinet, Cal Ximet) i alguns en la seva forma castellana (Cal Julio, Cal Remigio, Cal Baldomero). Com pot veure's, tots aquests són noms poc freqüents al poble, alguns només portats per membres d'aquella família. L'originalitat del nom, doncs, contribuiria a l'èxit o fixació d'un nom de la casa, establint i mantenint una referència al fundador de la línia, el nom del qual s'assumeix com a col·lectiu i es transmetrà als seus descendents.

La utilització del cognom familiar com a nom de la casa, en canvi, és menys habitual i es dona, sobre tot, en algunes de les famílies benestants. En aquests casos, la utilització del cognom suposa una valoració social de la continuïtat genealògica. Tant a Gratallops com a Torroja, semblen haver estat les cases amb més propietats les que han mantingut el cognom com a renom (Cal Piqué, Cal Domènec, Cal Guimet -a Gratallops- o Cal Compte, Cal Marimon, Cal Pallejà i Cal Sans -a Torroja-). En aquests casos, el cognom actua com a element de prestigi no només per a les persones d'aquell grup domèstic, sinó també les persones procedents d'aquell grup i que porten el mateix cognom, mantenint un parentiu llunyà reconegut. Junt amb aquests, trobem alguns grups domèstics amb cognoms d'origen castellà (Cal Molina, Cal García), en que l'adopció del cognom seria la conseqüència de la seva originalitat dins del poble -com en el cas dels noms-. Tots aquests cognoms utilitzats com a noms de les cases no desapareixeran amb la substitució del cognom

originari i, de fet, no sempre hi trobem una correspondència entre cognom i renom. En alguns casos, és la pròpia família la que reivindicava la utilització del cognom anterior com a renom, en contra de la tendència de la població a utilitzar un nou renom, justificant un nom més antic per a la casa i amb una major força de prestigi.

L'origen dels renoms formats a partir de noms d'oficis és clar, i pot coincidir amb l'activitat professional d'un dels seus membres. Tanmateix la relació no sempre és directa i, de fet subsisteixen els noms d'alguns oficis desapareguts des de fa anys al poble o d'aquella casa (Ca l'Apotecari, Cal Metge, Cal Teixidor, Cal Teler). Entre els que continuen treballant en aquella feina, és corrent que el mateix nom de la casa serveixi per a identificar la mateixa persona que exerceix l'ofici (així, per exemple, "*lo Boter*" o "*lo Cisco Boter*", "*lo Macià fuster*", "*el serraller*", "*lo Jaume pastisser*"). Significativament, el llenguatge tendeix a idear noves formes per evitar duplicacions i assignar així classificacions sense confusions. Així, per exemple, des de fa anys el flequer ha estat conegut com "*lo pastisser*", pel que, en instal·lar-s'hi una pastisseria al poble, ha estat "batejat" com a "*lo pastelero*". Tots aquests canvis tenen lloc de forma informal, adoptant en cada cas les sol·lucions lingüístiques que més convenen.

Finalment, trobem cinc noms de les cases referits al nom d'un animal o grup (Cal Conill, Cal Merla, Cal Rebany) o bé podrien ser adaptacions de noms d'animals (Cal Mallega, de mallerenga; o Ca l'Arany). En tot cas, es fa difícil precisar-ne el seu origen, però la seva utilització actual no indica, en absolut, cap forma despectiva.

Significativament, no hem trobat més que dos noms de les cases que facin referència a la procedència geogràfica o a la situació de la casa. En aquest sentit, com ja hem observat, la "casa" prioratina no té una fixació geogràfica que inclogui el seu edifici i els seus camps. Per això, podem dir que és sobre tot el grup domèstic el que conserva i transmet el seu propi nom renom i no la casa. Com assenya-

la Juliano també a Barberà de la Conca (1984:72), "*el grup domèstic dóna nom a la casa i no a l'inversa*". Si alguna família ha marxat del poble continuarà sent coneguda amb el mateix nom, i si una família no originària del poble compra una casa, aquesta no serà coneguda en principi amb el nom anterior. Els del poble, identifiquen aquella casa, llavors, com "*la casa del costat de Cal*", o fins i tot com a "*la casa on abans hi vivien els de Cal...*". Les úniques excepcions que hem trobat a aquesta negació de l'antic renom per als nous ocupants d'una casa es refereixen a estiuejants que, en conèixer el nom anterior de la casa, se l'atribueixen a ells mateixos.

Aquesta identificació amb el grup domèstic fa que, sovint, el renom no segueixi la línia patrilineal. De fet, més que una línia genealògica rígida -com el cognom-, el renom segueix la línia patrimonial. Si un patrimoni familiar es parteix, el renom es quedarà amb que quedi a viure a la mateixa casa, mentre la resta dels germans adoptaran el cognom d'on vagin, un de nou o desdoblaran l'anterior.

En definitiva, la funcionalitat del renom de la casa es refereix tant a senyalar la continuïtat de la propietat com a procurar un sistema que asseguri la identificació dels individus com a formant part d'un mateix grup domèstic. Juliano (1984:76-77), en contra de l'opinió d'Iszaevich (1981) assenyala que els renoms es limiten a marcar la pertinença de cada individu a un grup, però que són semànticament neutres i que fins i tot s'apliquen per disminuir la distància social, pel que no tenen un contingut asimètric o de diferenciació social [7]. Tanmateix, la simple evocació del renom suggereix a cadascú dels nostres informants una "fitxa" sobre aquell grup domèstic, amb un conjunt de dades entre les que s'inclou la seva propietat i posició social. Encara avui, quan les diferències socials són mínimes, aquesta dada -la riquesa d'una casa en el passat- és un dels elements que és indicat més ràpidament. Per nosaltres, doncs, tot i que les normes de gènesi dels renoms ens són difícils de precisar, l'ús dels renoms és també un codi que permet la identificació d'una determinada posició econòmica. Per això, la per-

vivència o formació dels renoms tindria a veure amb les necessitats d'identificació de la continuïtat d'un grup i de la seva posició en la jerarquia social. Els renoms, llavors, si bé no constitueixen per ells mateixos un sistema jeràrquic, sí en són la seva expressió, en permetre la identificació de les diferències socials dels diferents grups domèstics i cases.

4. EL NOM PROPI (Nom de pila)

El nom propi ("*el nom*"), com les altres denominacions, té una funció assimiladora i distintiva, funciona com un veritable "*marcador familiar*" (Zonabend, 1980:12). Donat al nen nou nascut pels seus pares, la seva elecció no es fa absolutament a l'atzar, sinó que expressa un missatge d'ordre familiar o social. Si la transmissió del cognom té una identificació legal de filiació i la del renom té relació amb la transmissió de l'herència, el nom dota d'una personalitat individual a qui el rep dins de la seva generació, i tendeix a reforçar uns lligams de tipus espiritual a través dels mecanismes d'elecció del nom i dels padrins (els pares poden reforçar així els lligams de parentiu establerts).

Al respecte, analitzarem tres qüestions. Primer, la variabilitat dels noms que es posen al llarg del període analitzat. En segon lloc, quines són les pautes que determinen l'elecció d'un nom. Finalment, l'ordre de preferència en l'elecció dels padrins.

4.1. El capital de noms propis i la seva variabilitat

Si els cognoms només varien per causes demogràfiques i de mobilitat de la població, en l'elecció dels noms es produeixen significatives variacions al llarg del període analitzat que són el resultat, sobre tot, dels processos d'elecció dels familiars. Com indica Bestard (1985:69), els noms poden variar amb el temps, passant del "*registre de parentiu al registre de moda*". Per comprovar

la variabilitat en els noms elegits, hem comptabilitzat els primers noms de les persones nascudes a Gratallops i Torroja (quadres 2 i 3), en tres períodes diferents, el segle XIX (1826-1860), el posterior a la fil·loxera fins a la Guerra Civil (1896-1940) i el que va de la Guerra fins avui en dia (1940-1985).

La principal conclusió que pot extreure's de l'evolució dels noms és la gran diferència entre l'stock dels noms utilitzats al XIX i en els darrers anys. Mentre que durant el segle passat, el nombre de noms utilitzats era molt limitat (a Gratallops, una mitjana de 21,7 persones batejades per cada nom masculí, i de 17,2 per als femenins), durant aquest segle els noms s'han diversificat extraordinàriament (també a Gratallops, 2,02 i 1,86, respectivament). Es tendeix, doncs, a una ampliació del capital dels noms i a un creixent desig d'originalitat en l'elecció.

Durant el segle XIX, a Gratallops només s'utilitzaren 36 noms masculins i 43 femenins, i a Torroja pràcticament el mateix, 37 i 42. Aquest escàs capital de noms es concreta, a més, en uns pocs noms. Als dos pobles, tres únics noms per a cada sexe (Josep, Francesc, Joan; Maria Teresa i Rosa) cobreixen més del 55 % dels Baptismes: més de la meitat de la població, doncs, utilitzava només 6 noms. La limitació de noms utilitzats es manifesta, encara més, quan s'observa que els primers 10 noms masculins constitueixen gairebé el 90 % del total dels noms. La transmissió del nom seguia, doncs, una major adequació a unes normes fixes que intentaven reforçar els lligams amb els avantpassats. Els noms, difícilment podien atorgar a cada individu una identitat dins de la comunitat, car una gran quantitat d'individus portaven el mateix nom. El nom només podia proporcionar una personalitat a l'individu dins del propi grup domèstic, i a través d'aquest en la comunitat local.

Comparant les dades d'ambdues poblacions s'observen poques diferències respecte als noms utilitzats: pràcticament els mateixos

Quadre 2.-

Relació de noms, segons els Registres de Baptismes a Gratallops

1826-1860

1. Josep	201	26,19
2. Francesc	134	17,44
3. Joan	122	15,88
4. Llorenç	67	8,72
5. Pere	42	5,46
6. Pau	37	4,81
7. Jaume	31	4,03
8. Antoni	25	3,25
9. Baptiste	18	2,34
10. Miquel	9	1,19

Altres 82 10,69
 TOTAL 768 100,00
 Total noms ... 36
 Mitjana 21,33

1. Maria	201	26,46
2. Teresa	169	22,23
3. Rosa	81	10,65
4. Magdalena	69	9,08
5. Gertrudis	28	3,69
6. Francesca	28	3,69
7. Tecla	23	3,02
8. Ursula	23	3,02
9. Esperança	12	1,57
10. Isabel	10	1,31
11. Clara	9	1,18
12. Antònia	8	1,06
13. Càndia	8	1,06

Altres 91 11,98
 TOTAL 760 100,00
 Total noms ... 43
 Mitjana 17,67

1896-1940

1. Josep	26	12,38
2. Joan	26	12,38
3. Llorenç	16	7,61
4. Francesc	14	6,66
5. Pere	13	6,29
6. Jaume	10	4,76
7. Ramon	8	3,80
8. Enric	7	3,33
9. Antoni	7	3,33
10. Miquel	6	2,85
11. Florenci	4	1,90
12. Marcel	3	1,42
13. Isidre	3	1,42
14. Sebastià	3	1,42
15. Artur	3	1,42
16. Vicenç	3	1,42
17. Xavier	3	1,42

Altres 65 30,95
 TOTAL 210 100,00
 Total noms ... 65
 Mitjana 3,23

1. Maria	40	16,52
2. Rosa	24	9,91
3. Teresa	21	8,67
4. Anna Má	8	3,30
5. Consolació	8	3,30
6. Dolors	6	2,47
7. Carme	5	2,06
8. Francesca	5	2,06
9. Isabel	4	1,65
10. Puríssima	4	1,65
11. Enriqueta	3	1,23
12. Concepció	3	1,23
13. Núria	3	1,23
14. Pilar	3	1,23
15. Montserrat	3	1,23
16. Remei	3	1,23
17. Mònica	3	1,23
18. Magdalena	3	1,23
19. Llúcia	3	1,23
20. Joana	3	1,23
21. Mercè	3	1,23
22. Empar	3	1,23
23. Antònia	3	1,23
24. Josepa	3	1,23

Altres 75 30,99
 TOTAL 242 100,00
 Total noms ... 85
 Mitjana 2,84

1941-1986

1. Joan	10	12,34
2. Jaume	9	11,11
3. Francesc	7	8,64
4. Josep M ^a	4	4,93
5. Antoni	4	4,93
6. Llorenç	4	4,93
7. Reinald	3	3,70
8. Miquel	3	3,70
9. Ramon	3	3,70
10. Raimon	2	2,46
11. Anton	2	2,46
12. Josep	2	2,46

Altres 28 34,57
 TOTAL 81 100,00

Noms 40
 Mitjana 2,02

1. Rosa	11	11,82
2. Montserrat	7	7,52
3. Teresa	6	6,45
4. Joana	5	5,37
5. Llúcia	4	4,30
6. Pilar	4	4,30
7. Carme	3	3,22
8. Maria	3	3,22
9. Núria	3	3,22
10. Lurdes	2	2,15
11. Magdalena	2	2,15

Altres 40 40,86
 TOTAL 93 100,00

Noms 50
 Mitjana 1,86

 Quadre 3.-
 Relació de noms, segons els Registres de Baptismes a Torroja

1925-1960

1. Josep	172	30,22
2. Joan	85	14,93
3. Francesc	61	10,73
4. Ramon	50	8,78
5. Miquel	43	7,55
6. Jaume	39	5,87
7. Anton	17	2,99
8. Pere	10	1,76
9. Andreu	7	1,24

Altres	85	14,93
TOTAL	569	100,00
Noms	37	
Mitjana	15,37	

1. Maria	155	26,58
2. Teresa	98	15,15
3. Rosa	79	13,60
4. Francesca	77	13,25
5. Magdalena	34	5,85
6. Antònia	29	5,00
7. Josepa	10	1,72
8. Raimunda	8	1,37
9. Mariagna	3	1,37
10. Ursula	6	1,03
11. Candia	6	1,03

Altres	81	13,95
TOTAL	581	100,00
Noms	42	
Mitjana	13,83	

1896-1940

1. Josep	37	18,04
2. Joan	30	14,63
3. Jaume	13	6,34
4. Enric	13	6,34
5. Miquel	13	6,34
6. Ramon	12	5,85
7. Josep M ^a	9	4,39
8. Lluís	9	4,39
9. Joaquim	6	2,92
10. Francesc	5	2,45
11. Carles	4	1,95
12. Pere	4	1,95
13. Antoni	3	1,46
14. Domènec	3	1,46
15. Baptiste	3	1,46
16. Daniel	3	1,46
17. Jordi	3	1,46

Altres	35	17,07
TOTAL	205	100,00
Noms ...	52	
Mitjana	3,94	

1. Maria	36	15,06
2. Rosa	22	9,20
3. Carme	19	7,49
4. Teresa	14	5,85
5. Pilar	13	5,43
6. Mercè	12	5,02
7. Francesca	11	4,60
8. Ramona	8	3,34
9. Dolors	7	2,92
10. Filomena	5	2,09
11. Josep	4	1,67
12. Antònia	4	1,67
13. Montserrat	4	1,67
14. Roser	4	1,67
15. Enriqueta	4	1,67
16. Joana	3	1,25
17. Magdalena	3	1,25
18. Agustina	3	1,25
19. Isabel	3	1,25

Altres	60	25,10
TOTAL	239	100,00
Noms	79	
Mitjana	3,02	

1941-1986

1. Joan	9	15,00
2. Josep	9	13,33
3. Ramon	4	6,66
4. Miquel	4	6,66
5. Enric	3	4,99
6. Lluís	2	3,33
7. Segundí	2	3,33

Altres	28	46,66
TOTAL	60	100,00
Noms	35	
Mitjana	1,71	

1. Rosa	10	14,29
2. Carme	9	12,85
3. Montserrat	7	9,99
4. Mercè	6	8,57
5. Maria	5	7,14
6. Dolors	3	4,28
7. Pilar	3	4,28
8. Josepa	3	4,28
9. Roser	2	2,85
10. Neus	2	2,85
11. Francesca	2	2,85
12. Margarida	2	2,85

Altres	16	22,85
TOTAL	70	100,00
Noms	28	
Mitjana	2,50	

apareixen als dos pobles. L'única diferència significativa es refereix al nom del patró local. Així, a Gratallops, pot observar-se, en quart lloc, un 8,7 % dels homes foren batejats com a Llorenç, patró local; en canvi, aquesta proporció és pràcticament igual a Torroja per Ramon, i després per Miquel, el patró local. En l'elecció del nom, doncs, hi intervenien també, a part de les raons familiars relacionades amb la transmissió del propi stock familiar, d'altres moltes raons, entre elles les pròpies devocions, ja siguin populars o potenciades per l'Església.

Per contra, aquest segle s'ha produït una gran diversificació dels noms, iniciada ja a finals del XIX, segurament com a conseqüència de la difusió del clima romànticista i de la valoració de l'individualisme. En un primer moment, van créixer el nombre dels noms disponibles, però els principals van seguir mantenint-se com als més difosos. Després, ja més recentment, els noms antics van deixar de ser els dominants, sobre tot per part dels més tradicionals, Josep i Maria, relegats a una utilització molt limitada. Cal anotar que no es produeix un mecanisme de substitució d'uns noms per uns altres, sinó un procés de diversificació. D'aquesta manera, doncs, amb l'abandó de l'homonímia entre parents espirituals i fills, els primers perden importància i deixen de jugar qualsevol rol en la circulació dels noms dins de les línies (Zonabend, 1979: 65). Es busca, doncs, una major originalitat i diversitat, però a la vegada aquest fet reflexa una pèrdua d'importància en la capacitat de control dels més vells en la successió.

4.2. Pautes en la transmissió del nom

Situada l'evolució dels noms preferits, cal ara definir quines pautes i criteris intervenen en la seva elecció. Al contrari que els renoms de les cases (nom triat per la comunitat) o els cognoms (denominació oficial), l'elecció és un monopoli familiar, atribuït a l'infant per la seva família, la qual tenia el seu propi stock. In-

tentarem veure sobre tot les pràctiques de transmissió corresponents al segle XIX, quan es mantenia un sistema de transmissió més estable en els noms (la gran diversitat de noms d'aquest segle suggereix unes pautes molt menys rígides: el que importa, sobre tot, és la recerca de l'originalitat, de la llibertat de la decisió dels pares).

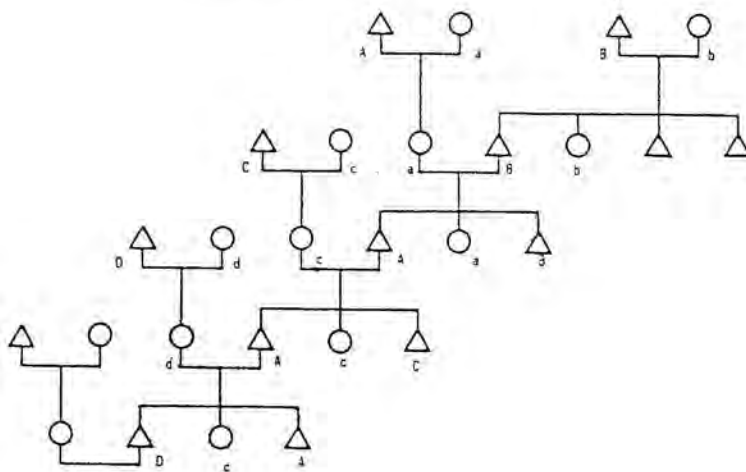
Les pràctiques de posar el nom han estat ben variades. No podem dir que hi hagi hagut una pauta àmpliament seguida. Una de les pràctiques consistia en posar al primer fill el nom del pare (i també, en conseqüència, de l'avi), i a la primera filla el nom de la mare (i de l'àvia). El nom esdevé així un indicador de la pertinença familiar, signe d'identificació a la mateixa línia dels pares. Aquest criteri, estudiant les genealogies, apareix en prop de 2/5 parts dels matrimonis. Per als altres fills, en canvi, no sembla trobar-se cap norma específica ni ordre en la designació del nom, però aquests adopten preferentment els noms que ja portaven membres de la seva generació anterior, sense definir una diferenciació entre ambdues línies de descendència. S'intenta, això sí, aconseguir un cert equilibri entre la línia patrilínea i matrilineal pel que fa la transmissió dels noms. Si es dona a un fill el nom d'un parent, això no representa únicament -com assenyala Zonabend (1980: 13)- un acte de pietat filial, sinó el predestinar el fill a perpetuar un epònim i una línia. Com a resultat, el nom actua llavors com una referència a la filiació i a la residència, perpetuant un *stock* familiar reduït i estable de noms. Els padrins, per contra, no intervien gaire en l'elecció del primer nom (decisió dels pares, en darrera instància), però sí en el segon i tercer nom.

Moltes vegades, però, aquesta continuïtat no era possible. Una raó era de caràcter demogràfic: una bona part dels fills morien durant els primers anys de vida, molt pocs després de ser batejats (que es feia sempre, si es podia, el mateix dia del naixement). Llavors, el nom d'aquests fills no era posat a cap altre, pel que es trencava la cadena de continuïtat en la nominació. En aquests casos,

aquesta adquiria només un contingut simbòlic i espiritual, però es feia present en la genealogia i transmissió hereditària.

Però hi havien d'altres formes de transmissió. En alguns casos, en lloc d'una repetició en cada generació, es produïa una alternància: els avis transmetien els seus noms als seus néts. En d'altres casos, hi havia una evolució repetitiva del nom no més enllà de dues generacions, per al fill primogènit. Això permetia reforçar els lligams de parentiu, mitjançant una major circulació i renovació dels noms i, a la vegada, marcar més la bilateralitat de la transmissió del nom. Vegem-ne un exemple (diagrama A). Al llarg de cinc generacions (s. XIX-XX) els F. van anar alternant amb una certa regularitat la transmissió dels seus noms. A la primera generació, el pare va transmetre al fill primogènit el seu propi nom, però aquest no va fer el mateix respecte al seu fill, de la tercera generació, al qual se li va donar el nom de l'avi matern. El fill d'aquest va rebre de nou el nom del seu pare, però aquest tampoc va transmetre'l al seu fill, al qual se li posà de nou el del seu avi patern. Els altres fills i filles, per contra, rebran els noms dels altres avis. En cada generació, sempre, un dels fills va rebre el nom del pare, i una de les filles el de la mare.

Diagrama A.

Tanmateix aquestes regularitats no són generalitzables. La contínua repetició dels noms mostra, sobre tot, la limitació del capital simbòlic de noms familiars. Però, si bé cadascú rebrà preferentment noms dels seus avantpassats, la bilateralitat en les transmissions dona lloc a una contínua barreja les transferències dels noms.

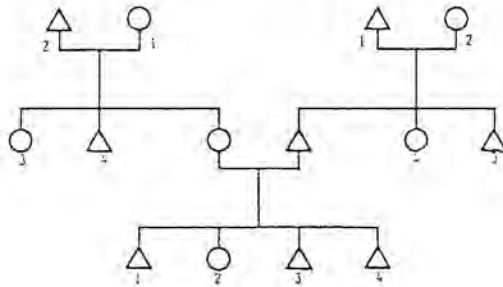
4.3. L'elecció dels padrins

La importància de la relació espiritual amb els padrins ha estat destacada en múltiples estudis antropològics. A Gratallops i Torroja, els avis -com hem vist- són nomenats "padrí" i "padrina", però no sempre aquesta denominació coincideix amb el fet de ser el padrí de Baptisme. La denominació expressa una relació entre l'avi i el seu nét més enllà dels llaços purament genealògics i tendeix a reconèixer una posició genealògica i l'obligació dels avis i dels seus descendents de fer-se'n càrrec dels fills si falten els pares. El sistema es reforça amb l'obsequi de regals als infants (Reis, Pasqua, etc), i d'altres signes que recorden el padrinatge.

L'elecció del padrí de Baptisme, si bé és important, no té més transcendència que la de fixar una renovació dels llaços de parentiu, de reconducció de les relacions de parentiu, de reforçar l'adscripció del fill al conjunt de grups de parents. Els criteris d'elecció emprats en l'actualitat no difereixen gaire dels aplicats al llarg del període del nostre treball. A grans trets, l'única norma sempre seguida consisteix en l'intent d'equilibrar ambdues línies de filiació. A partir d'aquí, les combinacions poden ser múltiples, encara que les preferències segueixen un cert ordre de prioritats (diagr.B): per al primer fill, l'avi patern i l'àvia materna; per a la primera filla, l'àvia paterna i l'avi matern; per al tercer fill, el germà del marit i el germà de la muller, del quart fill, la germana del marit i el germà de la muller; etc. Aquest ordre de preferències implica una certa jerarquització entre els parents. Per als fills, s'elegeixen habitualment els oncles paral·lels, mentre que per a les filles, sobre tot si no és la primera, es trien sobre

tot els oncles creuats. Aquesta elecció, però, pot modificar-se fàcilment en el cas d'una residència al grup de la muller: llavors el padrí serà el pare de la muller (WF), i la padrina la mare de la del marit (HM) o, en absència d'aquests, els col.laterals seguint un ordre de prioritats vers als ascendents del grup de residència.

Diagrama B.-

Tanmateix, aquest ordre de preferències no és portat a la pràctica amb excessiva rigidesa. Si la primera nascuda és una filla, poden actuar com a padrins l'avi patern i l'àvia materna. Actualment, s'observa un desplaçament en l'elecció dels padrins vers als col.laterals, en lloc dels avis. La raó que es dona és que aquests moren més aviat, pel que el fillol es quedarà més aviat sense padrí. Tanmateix, si bé la preferència ha variat, tampoc sembla que la pràctica s'hagi modificat substancialment: en el passat, com que forces avis ja havien mort en el moment del naixement dels seus néts, a la pràctica la majoria dels padrins eren elegits entre els col.laterals, malgrat la preferència per aquells. Tanmateix, a través d'aquesta elecció dels col.laterals en detriment dels ascendents, que es reflexa en les modificacions dels noms elegits, els pares expressen així el seu major protagonisme, privant al avis d'una major autoritat sobre els seus néts.

5. EL COGNOM, TRANSMISSIÓ DE LA IDENTITAT

Si arriba algun foraster al poble demanant una persona amb el seu cognom, més d'un veí ha de fer un esforç per recordar quines fa-

milies són posseïdores de tal cognom o tal altra. L'ús del cognom es limita a la identificació oficial, i els veïns l'utilitzen poc per referir-se oralment a una o altre persona. Juliano (1984:77-81) suggereix que cognom i renom de la casa pertanyerien al mateix tipus de categories identificadores, però que ambdós sistemes d'identificació han seguit processos diferents. Tanmateix, l'adopció d'aquests sistema per l'organització oficial l'ha convertit en un sistema rígid, per raons administratives, apartant-lo del sistema de transmissió de la propietat habitual, que és reflexat pels Renoms. En aquests sentit, la fixació oficial dels cognoms tendeix a establir a la comunitat un doble sistema d'identificació: l'oficial (els cognoms), que marquen sobre tot la filiació consanguínia i el local (els renoms), com a imatge de la classificació dels habitants en uns grups domèstics determinats.

El primer que sobta analitzant els cognoms és l'alt índex d'homonímia que hi trobem. Jaume Sabaté (1986:68-69), ha comptabilitzat el total dels primers cognoms trobats a Gratallops entre 1625-1688 i 1825-1936 segons els llibres de Baptismes. D'un total de 3686 naixements, hi troba 206 cognoms diferents. D'aquests, 51 cognoms (el 25 %) apleguen 3098 naixements (el 84 %), mentre que els 155 restants cognoms només apleguen 588 naixements. Durant el segle XIX, malgrat existir -com hem indicat- una elevada exogàmia i una mobilitat residencial, l'homonímia es mantindria a causa de la residència patrilocal i en el poble del pare.

Potser per això, Bestard assenyala que els cognoms donen la imatge d'una comunitat tancada a la qual s'hi pertany per naixement, per natura, com la *"imatge de la sang que circula per uns circuits invariables"* (1985:73-74). Però també, els cognoms serveixen com a punt de referència d'una relació de parentiu difusa i llunyana que sembla endevinar-se quan dues persones es troben i porten el mateix cognom. Aquest sistema, però, només serveix per als parents masculins, car els cognoms de la dona es perden a la generació següent. A més, en els documents del segle passat, la muller apareixia regis-

trada amb el cognom del seu marit com a primer cognom, mentre el seu patern era reservat per al segon.

Quadre 4.-
Principals cognoms a Gratallops (1625-1688 i 1825-1936)

1. Ripoll	218	26. Cardona	47	
2. Masip	196	27. Ros	47	
3. Llorens	158	28. Arbolí	44	Total naixements:
4. Porrera	134	29. Barberà	44	3.686
5. Vilalta	123	30. Masdeu	44	
6. Ferré	111	31. Perelló	44	Total cognoms:
7. Guíu	111	32. Aymaní	39	206
8. Sentís	107	33. Martí	39	
9. Cabré	106	34. Vellivé	36	Mitjana: 17,89
10. Piqué	81	35. Roca	33	
11. Jové	75	36. Auqué	32	<u>Primers 51</u>
12. Perí	74	37. Pallisé	30	<u>cognoms:</u>
13. Sanclement	71	38. Vernet	28	3.098 naixements
14. Fabregat	69	39. Llaberia	28	(84,04%)
15. Sabaté	68	40. Homdedeu	27	Mitjana: 60,74
16. Guiamet	67	41. Alerany	26	
17. Domènech	67	42. Juanpere	26	<u>Resta: 155</u>
18. Alentorn	63	43. Oliver	26	<u>cognoms:</u>
19. Torné	60	44. Casals	25	588 naixements
20. Ballester	57	45. Folch	24	(15,96%)
21. Franquet	56	46. Vall	24	Mitjana: 3,79
22. Abelló	54	47. Rué	22	
23. Malet	53	48. Roch	22	
24. Pellicer	50	49. Aragonès	22	
25. Juncosa	48	50. Figueres	22	
		51. Cubells	21	

Font: Sabaté, J. (1986:68-69)

L'exclusió de la dona en la transmissió del cognom per imposició oficial tendeix a mantenir, llavors, la imatge d'un parentiu lineal, en contraposició a la imatge bilateral present a la societat estudiada, manifestat tant en tot el sistema de nominació (reforç del parentiu espiritual de caràcter bilateral en els noms personals, en la denominació dels parents i fins i tot dels renoms, que adopten un criteri de successió independentment del sexe del fill que rebrà l'herència). En tot cas, la transmissió del cognom masculí i la pèrdua del femení incentiva a la preferència en la transmissió dels

fills a les filles, intentant evitar que una altra persona amb un cognom diferent ("el gendre") succeeixi. El rígid sistema oficial del cognom, a l'inrevés que les altres formes de denominació comunitàries, és un mecanisme patrilineal que es contraposa a la bilateralitat característica de la nominació de les comunitats estudiades.

6. SISTEMES TERMINOLÒGICS, FILIACIÓ I ALIANÇA

Els sistemes de denominació i classificació, les terminologies de parentiu ens permeten veure l'expressió de la comunitat local sobre el parentiu. La determinació de l'estructura de l'aliança, del cycle domèstic, de les estructures de residència són construccions realitzades pels antropòlegs i esdevenen necessàries per a un estudi científic del parentiu, però la gent del Priorat en són, ben segur, llunyans d'aquestes conceptualitzacions. El sistema terminològic, en canvi, ens permet apreciar la seva lectura del parentiu, expressant una adequació entre les formes que adopta i el sistema sociocultural i econòmic en que es desenvolupa.

La funcionalitat del sistema classificatori que hem presentat, s'inscriu en la dinàmica de les relacions de parentiu. Cada matrimoni implica una transformació de les relacions socials existents, com assenyala Radcliffe-Brown el 1950 (1982:54):

"Es creen noves relacions socials, no només entre el marit i la muller, i entre el marit i els parents de la muller, i entre la muller i els parents del marit, sinó també, a moltes societats, entre els parents del marit i de la muller, que, en ambdues parts, estan interessades en el matrimoni i en els fills que s'espera que produeixi. Els matrimonis, com els naixements, les defuncions o les iniciacions en la pubertat, són reordenacions de l'estructura que estan produint-se constantment a qualsevol societat; són moments del contínu procés social regulat pel costum; són formes institucionalitzades de plantejar aquests aconeteixements".

Davant d'aquestes contínues reordenacions, el sistema de nominació permet reconèixer la identitat personal i la relació familiar amb cadascú. Tindria, en definitiva, cinc funcions bàsiques: 1) tracta de fixar un sistema de classificacions dins i fora del grup domèstic; 2) resol la contradicció entre la continuïtat social de la

família i la discontinuïtat personal; 3) assegura i fixa per a cadascú la seva posició respecte a l'herència; 4) anticipa i simbolitza les relacions d'aliança; 5) pretén fixar unes relacions de tipus emotiu, d'oferiment d'unes relacions d'afectes necessàries no només psicològicament, sinó també per reduir la forta càrrega de conflicte que implica la transmissió de la propietat.

Tot aquest sistema de nominacions no és un sistema absolutament neutre, aliè a la diferenciació social (11). Les relacions de parentiu es difuminen dins del conjunt de les relacions socials a partir de la zona de "cosins" i "oncles/ties"; algunes persones, amb les que la relació és intensa, pot ser anomenada "Tia". D'aquesta sobreposició del sistema de parentiu amb el de les relacions socials d'amistat, caldria preguntar-se quin és el paper de les relacions socials de classe i de cooperació. Aquestes es mantenen en gran part a partir de l'organització familiar, pel que les diverses denominacions ens proporcionen una explicació de la posició social de l'individu a partir de les relacions de parentiu. El sistema de parentiu esdevé llavors, com ha assenyalat Radcliffe-Brown (1982:83) una xarxa de relacions socials que s'inscriu en la xarxa total de relacions socials que és l'estructura social. Gràcies a les denominacions i termes classificatoris ens és possible aconseguir una informació, en poques paraules, sobre la posició social de l'individu (nom de la casa), la seva posició individual respecte a l'herència, relacions d'aliança i, en definitiva, el sistema de drets i deures que s'assigna socialment a cada relació. Les terminologies expressen, doncs, a nivell simbòlic, un conjunt de normes que governen la filiació, la residència i l'aliança. Indiquem la posició individual en el sistema de producció i reproducció expressant, a partir d'una relació biològica elemental, les relacions jurídiques i morals sancionades per la societat com a instrument de la reproducció de l'ordre social. La nominació, en definitiva, no escapa a la diferenciació social ni, molt menys, l'anul·la -com afirma Zonabend(1981:304)- ni classifica als individus en categories homogènies diferents a l'estratificació social.

NOTES 12.-

RECONÈIXER ELS PARENTS

[1] Sobre els sistemes de nominació a Europa, veure sobre tot els treballs de Zonabend (1977, 1979 i 1980), de Burguière (1980), Coliomo (1980), Segalen (1980), Isaevich (1981), Dupâutier (1981), Navarro (1981), i Leon (1976).

[2] Tanmateix, és corrent al Priorat i a d'altres comarques tarragonines la denominació d'aiguns noms en la seva forma castellana, però amb fonètica catalana. Així, en lloc de Francesco es diu [fransisku], lloc de Conrad [kxun-raðu], de Florenci [floranziu], de Marcel·lí [marzelinu], etc.

[3] Per la seva banda, Segalen (1985: 161-162), destaca tres grups de parents a la Baixa Bretanya: els tud ker tost (parents propers), categoria que comprèn el pare i la mare, els germans, els cònjuges dels fills, els oncles i cosins germans; els que els reconeixen de la mateixa raça, o menes douen, considerats "una mica parents", grup constituït sobre tot pels fills dels cosins germans; i, finalment, els qui es considera que "han sortit de la família", o ed er meaz, és a dir, els que no són considerats com a parents del tot.

[4] Casos com els descrits es donen amb freqüència. En M., que treballa al seu taller, es refereix sempre a "les terres de la dona". Ell treballarà aquestes terres en moments de més feina, però habitualment l'administració d'aquestes és a càrrec de la seva dona. Aquesta és qui contractarà els jornalers necessaris, qui és sòcia de la cooperativa. La dona té, també, unes habitacions a casa, que lloga per dormir, sempre segons la seva iniciativa i sense la intervenció del marit. Les responsabilitats i parcel·les econòmiques de cadascú, doncs, queden perfectament delimitades (taller i terres).

[5] Des de fa forces anys, sobre tot en l'actualitat quan hi ha una població molt reduïda, és habitual que a les cerimònies d'enterrament hi assisteixi la major part de la població, especialment els homes, els quals estableixen torns rotatoris per "portar el mort" (Gratallops).

[6] Al respecte, hem pogut observar, entre la documentació d'aigunes cases, cartes de festeig de principis de segle, que reflexen una forta càrrega afectiva. Les cartes successives reflexen la possibilitat d'acceptar o no el matrimoni per part de la dona abans de comunicar-ho a la família. Si bé aquestes cartes són evidentment poc representatives (reflexen el procés entre persones que vivien en pobles diferents i amb una certa cultura escrita), tampoc podem dir que siguin excepcions. Algunes històries personals reflexen també que l'elecció va fer-se lliurement, havent-se retardat, això sí, per por a no ser acceptat per la família a causa de les diferències econòmiques. En J., per exemple, va casar-se amb la T. cap als anys vint malgrat l'oposició dels pares de la núvia, car el marit era mossò de la casa de la seva núvia, pertanyent a una família benestant.

[7] Per a Zonabend, el renom "anul·la les diferències socials, i al contrari que el patronímic i el nom, no defineix una posició social, sinó que marca un lloc dins de la comunitat" (Zonabend, 1981:304). Per a Segalen, les formes de denominació permeten repartir els individus en categories homogènies diferents a les creades per la riquesa o l'estatus social. La pràctica dels renoms és en aquest sentit essencial: s'atribueix democràticament a tothom, independentment de quina sigui la seva posició dins la jerarquia local, el renom situa a propietaris i jornalers en una posició d'igualtat" (1980:75). Per a Juliano, els renoms no marquen una assimetria i una estratificació social: "És l'estratificació social la que és desigualtaria; els renoms no assenyalen, ni afeguen, ni treuen res a aquesta desigualtat. Es limiten a marcar la pertinença de cada individu a un grup (...). Els renoms són un patrimoni comú. No hi ha especificitats en el seu ús, en el seu coneixement o gènesi que separin els "renoms" de les famílies riques dels de les pobres (...). En resum, i des d'un punt de vista de l'estructura social, els renoms són a Barberà, o semànticament neutres, o aplicats en forma de disminuir l'estructura social" (1984: 76-77).

V. -

LA TRANSMISSIÓ
DE LA PROPIETAT

13.-

DEL MARC JURÍDIC A LA PRÀCTICA:
CAPÍTOLS MATRIMONIALS
I TESTAMENTS

1. EL MARC INSTITUCIONAL DE LA REPRODUCCIÓ SOCIAL: ELS CAPÍTOLS MATRIMONIALS

1.1. Els Capítols Matrimonials

Amb l'objectiu de regular l'ús d'un patrimoni dins del matrimoni i establir les condicions del pacte o aliança entre dues famílies, els Capítols Matrimonials representen un veritable codi del règim econòmic del grup corresident. Marquen les condicions estructurals del grup domèstic, atribueixen la contribució del marit i la muller i defineixen la natura dels béns matrimonials. A la vegada, regulen un cicle familiar, des de la seva creació fins a la seva successió per un altre o la seva desaparició. El seu estudi [1], doncs, resulta bàsic per conèixer no només el règim econòmic matrimonial, sinó també el procés de transmissió de la propietat i les previsions sobre les característiques del grup domèstic [2].

Els Capítols Matrimonials podien ser atorgats abans o després de la celebració del matrimoni, però per regla general es feien uns dies abans. Per subscriure'l, acudien al Notari [3] els pares dels nuvis o, en la seva absència l'hereu del difunt, a més dels nuvis. Durant el segle XVIII i els primers decennis del XIX, eren una pràctica gairebé unànime en tots els matrimonis. L'Eglésia, en aquell moment encara dipositària d'aquests documents fins que van passar a les Notaries, condicionava la celebració del matrimoni a l'existència del contracte matrimonial. Així ho manava l'Arquebisbe de Tarragona en la seva visita pastoral a Torroja, el 1766:

"Ordenamos y mandamos al actual Rector y a sus sucesores que de ninguna manera asistan a Matrimonio alguno, ni den licencia para que otro asista en su nombre, sin haber precedido antes el otorgamiento de los Capítulos Matrimoniales teniendo bienes los contrayentes ó sus Padres, y que no publiquen ó amonesten a los Hijos oponiéndose sus Padres al matrimonio hasta habernos dado cuenta de todo a fin de providenciar lo que más convenga." [4]

Posteriorment, durant tot el XIX, la proporció de matrimonis amb Capítols va anar disminuint. Des de finals de segle, les actes matrimonials ja no mencionen de forma fiable si han estat realitzats

o no els Capítols, i des dels anys quaranta gairebé no se'n fan. Al XIX els Capítols van convertir-se, sobre tot, en una pràctica dels matrimonis benestants i mitjans, fent-los o no d'acord amb les estratègies econòmiques familiars, segons la seva posició social [5]. En la configuració dels Capítols, doncs, caldrà veure-hi, sobre tot, l'expressió jurídica de les aspiracions d'una classe de propietaris que tendeixen a perpetuar el seu patrimoni i les relacions d'aliança mitjançant aquest instrument legal. Les institucions jurídiques que contemplen (donacions, dot, escreix, règim econòmic matrimonial) comportaven sovint un camí d'empobriment per a les cases menys afavorides, les quals van prescindir-ne tan aviat com els fou possible. Com assenyala Segalen (1972:100), *"la desaparició del contracte [matrimonial] testimonia a la vegada la desestructuració de la societat i l'afebliment de l'endogàmia sòcio-professional, o la desaparició de les aliances consanguínies"*.

 Quadre 1.-

Nombre de Capítols Matrimonials (segons la menció a les actes). Torroja, segle XIX

Període	Nombre de matrimonis	Amb Capítols	%	Sense Capítols
1801-1810	64	63	98,4	1
1811-1820	89	87	97,7	2
1821-1830	72	50	69,4	22
1831-1840	76	50	65,8	26
1841-1850	94	41	43,6	53
1851-1860	73	37	50,7	36
1861-1870	78	40	51,2	38
1871-1880	62	25	40,3	37
1881-1890	78	20	25,6	58
1891-1900	73	17	30,3	56

El contingut de tots els Capítols és força similar. S'inicien amb la presentació jurídica dels assistents, la seva edat, estat, professió i relació de parentiu. Després segueixen les diverses clàusules que, en síntesi, acostumen a ser les següents:

- 1.- Donacions paternals vers el marit.
- 2.- Donació del dot a la muller, per part del seus pares.

- 3.- Recepció del dot per part del marit, donació de l'escreix i hipoteca d'algunes propietats del marit com a garantia dotal.
- 4.- Previsió del règim econòmic matrimonial, habitualment d'associació de comptes i millores.
- 5.- Previsió de les característiques de l'herència i de la transmissió patrimonial entre els descendents de la nova parella o en absència d'aquests.

A través de l'anàlisi d'aquests pactes i del seu contingut, intentarem emmarcar les diferents institucions jurídiques presents en els Capítols, analitzant la seva significació respecte a la transferència de béns, la reproducció domèstica i l'aliança. Un resum de les disposicions contingudes en els capítols analitzats podrà trobar-se a l'apèndix.

1.2. Donacions paternals

En el moment del matrimoni, el fill rep una donació per part dels seus pares, consistent en terres, cases, mobles o diners. En el cas de l'hereu, els pares li fan donació dels seus béns, reservant-se'n el seu usdefruit i la part corresponent als drets legítims dels seus germans. El fill, així, esdevé propietari des d'aquell moment dels béns dels pares, però aquesta propietat no és plenament efectiva fins a la mort d'aquests, pel que la donació a la pràctica equival a la proclamació pública de qui és l'hereu. Fins aquell moment -si el pare o la mare encara viuen-, cap document indica qui ha de ser-ne l'hereu i, malgrat la preferència pel primogènit sobre els altres fills i filles, el pare i la mare són absolutament lliures de nomenar un fill o un altre. Semblant al que indica Claverie (1981:332), el pare, o en el seu defecte la mare, "*maintien ouverte la compétition entre els germans tot provant la seva decisió futura i preparant la seva política d'aliances d'acord amb el seu poder de decidir l'hereu i de casar-lo*". La donació, però, no implica una "retirada" dels pares i una plena autoritat del fill casat dins del grup domèstic, car aquest es troba amb unes parcel·les que -si bé té la garantia absoluta que seran d'ell- ha de treballar sense poder

vendre-les i amb l'obligació de pagar posteriorment una part legítima als seus descendents.

Respecte al fill hereu, dos són els tipus de donacions presents en els Capítols Matrimonials prioratins. El primer, menys habitual, consisteix en la promesa d'heredar tots o una part dels béns, després de la mort dels donadors. Vegem-ne un exemple:

Juan Gené promete a su hijo José que en testamento le nombrará heredero universal de sus bienes, con las obligaciones, gravámenes y legados que quisiera imponerle, sin que entre tanto y durante su vida nada pudiera pretender sobre sus bienes." [6]

El tipus de donació més freqüent, però, consisteix en la donació inter vivos. En aquest cas, el pare i la mare nomenen hereu al seu fill en el moment del matrimoni, ja sigui de forma conjunta o separatament per cadascun d'ells:

"El expresado Juan Sans, padre del referido Juan contrayente, por el mucho amor que le tiene; de su buen grado y cierta ciencia lo hereda, y por título de heredamiento y donación universal pura, perfecta, simple e irrevocable, de las llamadas entre vivos, otorga y concede al precitado Juan su hijo, presente y azojo aceptante y a los suyos y a quien quiera y disponga perpetuamente la mitad de todos sus bienes y muebles y sitios habidos y por haber (...)" [7]

La donació es fa amb una sèrie de condicions per assegurar el manteniment dels pares i l'herència als altres germans, amb una sèrie de clàusules que limiten les possibilitats d'acció del fill. Entre d'altres, les reserves fan referència als següents aspectes:

a) Reserva d'una part dels béns. En el cas de l'hereu, el pare es reserva sovint una part de la donació més o menys gran, en diners o en terres o cases, de la qual podran disposar lliurement. Així, per exemple, en el cas anterior, el pare es guardava la meitat dels béns, mentre que els pares de Marià Bes Cots, el 1885, es reservaven "*para testar o en otro modo disponer a su voluntad la suma de mil seiscientas pesetas cada uno de ellos*" [8].

b) Reserva d'acomodar o dotar als demés fills. La majoria de les reserves són destinades als altres fills no hereus, amb una

sèrie de donacions i dots que sovint queden gravades en els Capítols de l'hereu. Així, Antoni Fabregat obligava al seu fill, en els Capítols del 1884, a abonar les legítimes dels altres fills:

"Como el padre donador tiene otros hijos á quienes señalar la porción legitimaria, á fin de que la anterior donación no resultare inoficiosa, el donatario quedará obligado, por acción personal, á entregar á su padre donador, siempre que este lo reclame y entonces por mitades ó en dos plazos anuales, la cantidad de dos mil seiscientas sesenta y seis pesetas sesenta y seis céntimos; con cuya suma y con su restante patrimonio cumplirá el donador las obligaciones que sobre el mismo pesan y señalará la porción legitimaria á sus demás hijos." [9]

c) Reserva de l'usdefruit i pacte de convivència. Habitualment, les donacions de terres estan condicionades per la reserva de l'usdefruit a favor dels pares. Els pactes estableixen també l'obligació del donador d'alimentar al donatari, muller i família, sota la condició expressa de viure junts i de treballar en benefici de la casa. D'aquesta manera, la possessió de les propietats és només nominal per al fill, subordinat a la pràctica respecte a un pare per a qual cal treballar, qui en definitiva segueix administrant legalment les terres que es transmeten. Vegem-ne un exemple del 1849:

"Se retiene y reserva el propio donador para durante su vida natural y la de su consorte, todo el pleno e integro usufructo de todos los bienes donados, de modo que naturalmente viviendo sean y el otro de ellos sea usufructuario (...); del cual usufructo estarán obligados á pagar todas las cargas que graviten sobre los relatados bienes y á mantener de todo lo necesario á la vida humana á los futuros cónyuges y familia de estos; trabajando empero todos á utilidad del donador y su consorte y haciendo con estos una misma mesa y compañía." [10]

Els Capítols recullen també amb freqüència pactes a favor d'oncles i germans solters o clergues que vivien a la mateixa casa, com en el cas dels Capítols de Tomàs Cots, en que els seus pares reservaven "*per son oncle y cuñat respectivamente lo Reverend Mossèn Miquel Cots habitació en un cuarto de la casa que habita.*" [11]

d) Pacte reversional. Totes les donacions estan condicionades per l'existència de descendència d'aquell matrimoni. Ans al contrari, la donació ha de retornar-se a la línia de descendència paterna, al mateix pare o als seus hereus:

"(...) cuyas donaciones hacen con el pacto y vínculo de que si dicho Juan donatario muriese sin hijos o hijas legítimos y naturales, o teniéndolos ninguno de ellos llegase a la edad de hacer testamento tan solo podría disponer de la cantidad de cincuenta libras; y lo restante, vuelva a los donadores si viven; y si no, a su legítimo heredero y sucesor (...)" [12]

Tots aquests pactes semblen configurar, en definitiva, una transmissió patrimonial lineal fixa, un marc jurídic del qual la pràctica hereditària, sembla allunyar-se. Com ho podrem estudiar més endavant, els camins de l'herència han estat sovint complexos, a voltes laberíntics, implicant a diversos fills i parents. En cada generació, el joc de les aliances s'encarregava llavors d'equilibrar el patrimoni transmès, mitjançant les aportacions d'ambdós cònjuges.

2.3. El dot

Jurídicament, s'entén com a dot allò que la muller, o d'altres en el seu nom, entreguen o prometen al marit per al sosteniment de les necessitats de la família (Maspons, 1956:33). La seva aportació constitueix una exigència gairebé imprescindible per a la celebració d'un matrimoni [13], però la posició econòmica de la família determinava grans diferències en la seva quantitat.

En concepte de dot poden entregar-se béns de tota classe (dinners, mobles, vestits, robes, joies, etc.). Als pobles estudiats, ha estat corrent aportar el dot de la muller mitjançant una quantitat econòmica variable segons la posició econòmica de la família, i una sèrie de béns mobles i de roba d'ús, complementades en el cas dels benestants per alguna parcel·la i cases (sovint, aquestes, malgrat ser donades a la filla en el moment del matrimoni, poden no ser considerades com a dots, sinó com a donacions). Habitualment, el dot és considerat com a una anticipació dels drets legítims.

Vegem, com a exemple, la relació dels béns econòmics i mobles

aportats en uns capitols matrimonials del 1897, en el qual la filla rebia un dot de 1.000 lliures:

"... el donan y per títol de condició pura y perfecta, stable e irrevocable dita entre vius, otorgan y conceden a la madoxa neta y filla present y als seus en pago y satisfacció per tot dret de legitima materna y paterna, simplement de ella, part de creix, datxa a ella feta per se difunta agra en son l'ltim testament: ... la cantidad de mil lliuras moneda Barba, esto es 200 lo dit Francisco avuy, y 200 lo dretit Lorenç parey, y a més: un lit parat amo metalás, dos coixins plens de llana, coiva, dos llencols, tres camiseres blanques, tres parells de indians, canisas entre ellas dos de linat, una de tela, sis camisas de cotó, sis tovallons, una tovallola, un vestit negre de escot roig de tronesa, dos capotes, una de baño, 10 canisas de bri, 6 parells de coixineres, 10 tovallons, 8 anegues, 1 mantellina de franela, una caixa amo la roba del us y part de son fadrinetge, y una calaixera. Pagador 400 lliuras roba y liti y calaixera lo dia de lo esponsorio, de dit dia a un any 200 lliuras y avuy cada any igual cantidad en dit dia hasta son pago." [14]

Els estudiosos del Dret Civil ha emfatitzat la significació del dot com a un element que assegura a la muller un patrimoni estable dins de la unitat on va a residir, aportant-li una garantia a la seva posició d'exclòsa del patrimoni de la casa on va a residir. Tanmateix, més enllà d'aquesta explicació, el dot té una importància fonamental en el sistema econòmic camperol, en la transmissió de la propietat i en la definició dels mecanismes d'aliança.

Molts antropòlegs han insinuat que el dot té sobre tot una importància de caràcter simbòlic, ja sigui com definitori del rol femení o d'un sistema d'estratificació social. Així, Handman, en el seu estudi sobre una comunitat grega (1983:100) considera que el dot no és únicament l'índex de la riquesa d'una família, sinó el "*mode d'avaluació - a contrario - del valor moral o físic de les seves filles*". En la seva opinió, l'aspecte econòmic de la transacció dotal desapareix darrera d'una sèrie de valors com el sentit del deure, l'amor patern, l'honorabilitat, etc. Per la seva banda, Assier-Andrieu, destaca també els aspectes simbòlics que configuren la natura del dot (1981:159) constatant que es tracta d'un element estrany dins de l'economia camperola (no es transformarà en capital circulant), pel que es converteix sobre tot en un element de representació, de prestigi [15].

Tanmateix, per nosaltres, i en el context de la societat analitzada, el dot no té només una significació de caràcter simbòlica, sinó que suggereix sobre tot unes limitacions materials i té una importància econòmica decisiva. En la seva funcionalitat econòmica i social hi descobrim tres funcions bàsiques. En primer lloc, el dot té un paper específic en l'economia domèstica camperola i no és un element econòmic estrany: esdevé necessari per al fons conjugal de cada matrimoni i actua, a la vegada, com a sistema creditici i d'endeutament. Des d'aquesta perspectiva, en segon lloc, el dot contribueix a definir els elements de diferenciació social: l'elecció de la muller estava estretament condicionat per la quantitat del dot que ella podia aportar. Finalment, el dot actua com a un element compensatori en la xarxa complexa d'herències i aliances. Cap matrimoni podria celebrar-se sense que els pares d'ambdós es possessin d'acord sobre la quantitat del dot. Si un matrimoni es celebrava sense el consentiment dels pares, la jove parella no podria comptar més que amb els seus propis i escassos recursos.

Com a contribució necessària per a l'economia domèstica, el dot no es convertia, després del matrimoni, en un capital immobilitzat, sinó que sovint era posat en circulació, per a la compra de noves terres, construcció d'una casa o adquisició de robes. El seu valor econòmic era sovint superior al d'una casa o una vinya, més important si tenim en compte la dèbil presència del diner metàl·lic en la societat rural del XIX, car la seva possessió constituïa un nou element de diferenciació social, tant important com la propietat de les terres. Per als benestants i mitjans ascendents, el dot els permetia, d'una banda, incrementar la seva propietat mitjançant compres i noves adquisicions de terra. També amb freqüència, els permetia comptar amb un capital en diners mitjançant el qual actuaven com a prestamistes. Com a contrapartida, el dot era, per als petits propietaris un dels principals mecanismes d'endeutament.

Per a les famílies de major o menor posició econòmica, doncs, el dot, respon a lògiques diferents. Com indica Tentori (1976:283-284), mentre que per a les classes benestants el dot representa un

mode de defensa de l'explotació agrícola i la seva propietat, impedit la seva fragmentació en explotacions menys productives i evitant així el matrimoni entre membres de classes diferents, en canvi per a les classes subordinades és un camí d'empobriment que dificulta la mobilitat social (Tentori, 1976:283-284).

Sovint, partint d'anàlisis excessivament jurídics, s'entén la successió patrimonial i la continuïtat dels grups domèstics com si es tractés d'un afer unilineal. En aquestes explicacions, el dot adquireix només una funció de suport, de complementarietat a l'economia domèstica. Tanmateix, com assenyala Goody (1983:243), el sistema do-tal està íntimament relacionat amb l'"herència bilateral": permet la transmissió de la propietat fora del grup de filiació unilineal, a la vegada que afebleix l'estructuració de grups de parentiu. De l'anàlisi dels Capítols Matrimonials pot deduir-se un cert desig de fer complementàries les aportacions d'un i altre costat. Amb les donacions que es fan al marit i el dot, s'intenta construir, en cada generació, en cada acta notarial, un capital que permeti a la jove parella poder comptar amb els béns necessaris per instal·lar-se, construir el fons conjugal del que parla Goody (1976).

Entre donacions i dots es configura, en definitiva, una herència bilateral. Des d'aquesta perspectiva, la funcionalitat d'ambdós és similar, diferenciant-se sobre tot conceptualment i jurídicament. Si bé tant els fills com les filles no hereus poden rebre una quantitat de diners, només el diner que rep la filla és constituït com a dot. Com assenyala Claverie (1981:332) a la regió francesa del Lozère, podria dir-se que el pare "*dóna la part legítima als seus fills dels dos sexes, com a signe d'exclusió del patrimoni financer, i que les filles, en el moment del contracte matrimonial al Notari, transformen aquesta legítima en dot*" [16]. El sistema dotal esdevé -en definitiva-, una peça fonamental en una transmissió patrimonial bilateral. Darrera la justificació legal d'una seguretat econòmica per a la dona, el sistema dotal es converteix així en paradoxa de la situació femenina. D'una banda, gràcies a ell, la dona accedeix a la

propietat i té un paper clau en la configuració del patrimoni, aportant una quantitat econòmica o unes terres imprescindibles per al nou matrimoni. D'altra banda, juga en un pla inferior de la transmissió patrimonial, car el dot passa a ser administrat pel marit i opera com a un mecanisme d'una major circulació patrimonial.

1.3. L'administració del dot i el seu retorn. L'escreix.

El dot pertany a la muller, però és el marit qui, durant el matrimoni, té el domini dels béns dotals i qui els administra, havent de retornar-los només en cas de dissolució del matrimoni o mort sense successió. Per garantir aquesta restitució, es procedeix a hipotecar a favor de la dona una part dels béns del marit [17], equivalents al valor del dot rebut. Vegem-ne un exemple:

"Dicho Don Lorenzo acepta la anterior constitución dotal: y en garantía de dichas dos mil seiscientas sesenta y ses pesetas sesenta y seis céntimos [import del dot] (...) espontáneamente hipoteca toda aquella pieza de tierra de la partida Cano d'en Piqué a él dada en el primero de estos Capítulos (...) cuya hipoteca consienten sus padres (...) [18]

A canvi del dot, el marit, amb el consentiment dels seus pares, fa la donació de l'escreix o esponsalici, aproximadament un 20 % del valor del dot, que s'incorpora al patrimoni de la dona però que quedarà administrat pel mateix marit, pel que molt poques vegades arribarà a ser pagat realment. Amb la funció de crear un fons de reserva per al cas de ruïna del marit i, mort ell, un recurs per a la dona i els fills, en l'origen de l'escreix hi havia probablement un pagament simbòlic per la compra de la virginitat de la núvia. El mateix Dret Civil el qualificava així (Borrell, 1923:276; i Fontanella, 1916) i en els Capítols del XVIII així s'indicava:

"Lo sobrenomenat Pau Fabregat acepta la constitució dotal feta per dita Maria Ros a son favor (...) y per lo qual, y per sa lloable virginitat li fa de creix, augment o donació per noces de la cantitat de cinquanta lliures Barna (...) [19]

Però a més d'un instrument de control de la sexualitat d'acord amb els interessos familiars, en l'escreix hi veuríem un crèdit o fons econòmic destinat a compensar el treball femení de producció i reproducció. Quant a la producció, l'escreix esdevé una remuneració per la diferència entre el treball aportat i els béns que es reben a canvi, fonamentalment l'habitatge i el menjar. Com a compensació per la reproducció, més que en relació al pagament per la virginitat, l'escreix ve a significar el pas de la núvia a un altre grup domèstic, al qual aporta uns fills que s'inscriuen sobre tot (malgrat la filiació bilateral) en la línia del marit. En definitiva, com es demana Assier-Andrieu (1981:157-158), l'escreix *"assegura la transferència al llinatge del marit d'alguns drets sobre la dona propis del seu llinatge, pel que convé llavors interrogar-se en quina mesura la dona s'integra en el llinatge del marit i en quina mesura conserva els drets en el seu llinatge natal."*

Dot i aixovar actuen, doncs, com a part d'un conjunt d'intercanvis, de donacions i contra-donacions, de dots i contra-dots. Ara bé, la dona poques vegades arribarà a poder disfrutar del dot i de l'escreix, sempre administrats pel marit i havent de passar, en el moment de la mort de la muller, als seus hereus. Per contra, la seva restitució es fa efectiva molt poques vegades: si el marit mora, el més freqüent ha estat que la vídua continuï vivint amb els seus fills o amb els seus sogres, pel que llavors la restitució ja no és obligada. Per això, a la pràctica, el dot és restituit molt poques vegades: en el cas d'un matrimoni sense fills (i encara no en tots els casos), de declaració de nul·litat del matrimoni o per absència o abandonament del marit (però no en el cas contrari). Per això, el que assegura econòmicament a la dona vídua no és tant el retorn del dot, sinó sobre tot la seva condició d'usdefructuària.

1.4. Pactes en el casament d'una hereva amb un no-hereu.

Quan l'hereu principal és una dona i no un home, els pactes matrimonials capitulars no són gaire diferents. Part de la transmissió

patrimonial de la muller, però no tota, es transforma en dot. El marit, per la seva banda, rep també les donacions paternes, encara que aquestes són molt menors a les de la muller [20]. En alguns casos, el marit transfereix tots o parts dels seus béns al grup domèstic de la muller a on residirà. Aquesta transmissió patrimonial, anomenada en alguns capítols aixovar[21], encara que en alguns aspectes és similar al dot femení, no és contemplat jurídicament i es regeix únicament pel pacte establert en els Capítols (Borrell, 1923). Habitualment, els aixovars comprenen una quantitat en metàl·lic, a més de robes i efectes personals, però sovint van acompanyats per la donació de terres, com en l'exemple següent, en que Anton Fabregat, hereu dels seus difunts pares, feia donació d'una vinya al seu germà Pau:

"com este desitja que dit son Germà logri un acomodo corresponent, y també per apartar entre ells tots litigis y discensions han convingut unanimes y conformes que lo sobredit Anton (...) de sa llibera y espontanea voluntat per ell y sos hereus y successors dona com a aixovar (...) al mateix Pau Fabregat son Germà (...) tot aquell bosí de terra de viña y Arbres plantat (...) Item la cantitat de cent cinquanta lliures ab diners; y finalment la roba de son us y post, dotse camisas entre ellas una de tela, dos llansois de tramat, dos cuixineras, sis tovallons de cotó y fil, y dos paños (...) [22]

Durant el matrimoni, l'administració de l'aixovar correspon al sogre o a la mateixa pubilla. Tanmateix, aquesta administració és transitòria i, a la mort d'aquell, passa al propi marit:

"volent que en virtud de los pactes, dita sa esdevenidora muller y sogres cobren, tingan y posehescan tot son dot lo temps que lo dit Pau Fabregat estara en sa Casa y compañía invertintlo en pagar mals y deutes de la mateixa Casa, y en millorar sos bens (...) [22]

Si bé legalment no podia exigir-se hipoteca dotal, l'aixovar és contemplat sovint com si es tractés del mateix dot:

"La espresada Maria Ros Donsella y sos avis fan y firman Carta Dotal, y de aixovar, tot lo que li asseguran sobre tots sos bens y li prometen restituir y tornar senore y quan se cevari de sa casa y compañía, o sempre que aja restitució de dot y aixovar (...) [23]

En canvi, la institució equivalent a l'escreix, la soldada (suplement a l'aixovar fet per la núvia [24]) no apareix en els Capítols prioratins analitzats.

1.5. El règim econòmic matrimonial. L'associació a compres i millores

El Dret Civil català especifica que el règim econòmic del matrimoni serà el determinat pels Capítols. Al Priorat, el règim més freqüent ha estat el d'associació a compres i millores [25], especificant que "*els futurs cònjuges s'associen a totes les compres, millores i augments, sent liquidador i adjudicador dels béns aquell que sobrevisqui*". Si els pares del marit o muller amb els que es conviurà encara són vius, llavors l'associació s'amplia a ells:

"Los cònjuges y fill y futur muller de son grat y certa ciencia se acullen y asocjen a totes compres y milloras, guañs y adquisicions de bens que constan lo orenen matrimoni entre ells se faran; vivint los quatre al quart y los tres al ters y los dos per mitad." [26]

També pot ampliar-se als avis de la casa, si sobreviuen, o fins i tot, en el cas del vidu amb fills que es torna a casar, a la segona muller, sempre i es delimitin separatament els guanys dels fills del primer i del segon matrimoni. El fons a repartir està format per les compres i les millores. Les compres es refereixen a tot allò que s'adquireix a títol onerós mentre sobreviu l'associació, amb els diners guanyats o estalviats pels seus membres, però no inclou tot allò que s'ha comprat amb diners particulars (procedents, per exemple, d'herències o donacions). Les millores, d'altra banda, es refereixen a tots els augments de valor dels béns sobre els quals es constitueix l'associació, els censos i censals redimits, els deutes, dots i legítimes pagades sense desmembrar el patrimoni. Cal tenir en compte, en aquest sentit, que el pare i la mare doten als fills cadascú per separat i amb els béns propis (si s'utilitzen els béns de l'associació, hauran de retornar-se posteriorment al fons comú).

La dissolució de l'associació és prevista en els Capítols. Si és composta pels consorts i els pares del marit, la dissolució es

produceix en cas de la mort de la dona, o del marit sense descendència, i també en cas de dissolució legal del matrimoni. Per contra, en el cas de la mort dels pares o del marit amb descendència, la societat no es dissol (Brocà, 1918:839), car la vídua podrà continuar vivint amb els seus sogres o hereus, als quals correspon la part proporcional per l'herència del pare dins l'associació. En cas de liquidació, els associats sobrevivents, o els seus hereus, tenen dret a rebre la part proporcional que els correspon, una vegada deduïts els deutes contrets durant el matrimoni.

1.6. Transmissió del patrimoni i previsions de successió

En les seves darreres clàusules, els Capítols suggereixen l'ordre de preferències respecte a la successió. Aquestes previsions són, més aviat, l'expressió de les preferències teòriques (car sovint es portaran a la pràctica de forma molt diferent al previst, en funció de les estratègies hereditàries concretes i del desenvolupament del curs familiar), el desig de protegir els drets de successió i d'assegurar a la vegada el manteniment del vidu o vídua dins de la llar.

El primer problema que es planteja respecte a la successió consisteix en equilibrar les necessitats del cònjuge sobrevivent i els drets dels fills. La vídua o el vidu han de tenir dret a ser alimentats i ocupar vivenda, però davant del risc de que, a causa d'un segon matrimoni, l'herència pugui desplaçar-se vers una altra direcció, es prescriu que l'herència serà per als fills d'aquell matrimoni, deixant al cònjuge sobrevivent com a usdefructuari:

"Dichos consortes han convenido que el sobreviviente de los mismos, por mientras permanezca viúdo, sea usufructuario de todos los bienes y derechos dejados por el prenuerto, tanto libres como sugetos a reversión en estos capítulos; y siendo ella la que sobreviva, también quedará facultada aun cuando dejen hijos, para hacer propios los frutos sobrantes y aumentos que del usufructo resulten" [27]

Junt amb l'usdefruit, els Capítols preveuen com serà practicada la successió si abans no es fa testament, capacitant al cònjuge so-

brevivent per elegir l'hereu d'entre els fills, donant els drets legítims als altres fills, o bé per a repartir l'herència:

"los repetidos consortes, deseando prevenir el caso de fallecer intestado cualquiera de ellos, desde ahora nombran respectivamente heredero de sus respectivos bienes y derechos al que designe el sobreviviente de ellos dos de entre sus comunes hijos; y dan a cada uno de los demás hijos cuanto respectivamente señale el mismo que sobreviva de los dos, en lo que irá incluida la legítima y demás derechos. La designación de la persona del heredero podrá el sobreviviente verificarlos cuando quiera, a la vez o por partes, en uno o varios actos entre vivos o en última voluntad." [28]

La llibertat del cònjuge sobrevivent per elegir hereu, tanmateix, queda força limitada a la pràctica. En primer lloc, encara que només en alguns pocs casos, la llibertat d'elecció de l'hereu queda condicionada, a la creació d'un consell de família, integrat per un parent de cada línia de successió [29]. En segon lloc, tot i deixant una certa llibertat per al cònjuge sobrevivent, molts dels Capítols expressen un ordre de preferència que privilegia el principi de masculinitat i els fills del primer matrimoni:

Item, convenen los contraents que en cas de existencia de fills y fillas de aquest matrimoni heretarán com heretan á un de aquells y aquellas preferint los homens á las donas, volent que aquest heretament sia prelatiu en lo que los fills y fillas de aquest matrimoni sían primers hereus que los de altre posterior, fills per fills y fillas per fillas." [30]

En tercer lloc, i sobre tot, cal tenir en compte que el cònjuge sobrevivent arriba a exercir molt poques vegades aquesta capacitat d'elecció, perquè el marit acostumava a especificar en el Testament el destí de les seves propietats. El pare preferia, en tot cas, deixar un fill hereu i una mare usdefructuària a una muller vídua propietària que havia d'elegir l'hereu.

En definitiva, els Capítols semblen configurar un procés de transmissió o devolució dels béns de caire cíclic, repetitiu: el pare nomena el seu fill hereu, quedant com a usdefructuari; el fill que es casa preveu ja el sentit de transmissió d'aquesta propietat que acaba de rebre i les garanties per al cònjuge sobrevivent. La incompatibilitat assenyalada per Davis entre els principis d'igual-

tat i d'independència pot aclarir-nos millor la significació dels Capítols dins del curs domèstic. Per a aquest autor (1983:181), la incompatibilitat neix d'una doble consideració: a) que les persones es dispersen amb el matrimoni; b) que, per contra, la propietat es dispersa amb la mort. Com a conseqüència d'aquest doble procés, poden passar molts anys (la majoria dels de més possibilitats productives), en els quals el fill viu subjecte als pares, sense propietat. En conseqüència, la decisió sobre la transferència dels béns és lògic que es traslladi al moment del matrimoni, el punt més crític de la transmissió familiar, quan es proveeix als fills amb els recursos suficients per iniciar un nou cicle familiar (Thompson, 1979:171).

Tanmateix, aquest marc jurídic troba el seu contrapunt en les estratègies concretes de successió. El desenvolupament del cicle familiar, la conjuntura econòmica i les estratègies hereditàries, i fins i tot les tensions i relacions familiars són els factors que determinaran, en darrera instància, la forma concreta de la successió. Llavors, les eleccions fonamentals respecte a la transferència de l'herència no sempre podran fer-se d'acord amb les preferències previstes. L'examen dels testaments ens permetrà comprovar-ho.

2. ELS TESTAMENTS: LA MORT COM A ACTE SOCIAL

"Com ningú en carn posat lo pas y perill de la mort puga y no hi ha cosa més serta que lo morir, ni més insert que hora que apela, per tant jo Franco Compte, estant detingut en lo llit de malaltia corporal de la qual temo morir, estant empero ab bon enteniment, sana memòria y ferma paraula, volent disposar de mos bens temporals per millor alcansar los espirituals, fas y ordeno lo present testament, última y darrera voluntat mia (...)"[31]. Enfrontat davant la mort, el signant d'aquest testament del 1803 es disposava a fer el seu darrer missatge sobre la seva pròpia mort i el destí dels seus béns. Com a acte jurídic i religiós, el testament és el darrer discurs del moribund sobre la mort i sobre les seves relacions socials.

A Torroja, on no hi hagut mai notari, es conserva una llarga sèrie de testaments parroquials [32] que van del segle XVI fins avui, dels quals n'hem buidat 440 corresponents al període 1800-1936 [33]. L'estudi d'aquests documents ens permetrà reflectir dos aspectes: d'una banda les actituds religioses i ideològiques sobre la mort, el que en direm la mort com a acte social; de l'altre, els testaments com a reflex del marc jurídic de successió.

Quadre 1.-
Nombre de testaments parroquials de Torroja

1801-1810	72	1841-1850	40	1871-1880	24	1901-1910	24
1811-1820	39	1851-1860	25	1881-1890	24	1911-1920	28
1821-1830	54	1861-1870	12	1891-1900	25	1921-1930	13
1831-1840	62					1931-1936	19
TOT 1801-1840	227	TOT 1841-1870	77	TOT 1871-1900	73	TOT 1901-1936	86
Mitj/any	5,6	Mitj/any	2,6	Mitj/any	2,4	Mitj/any	2,4

FONT: Elaboració pròpia, segons testaments parroquials de Torroja (A.P.T.)

Durant tot aquest període, ni el nombre ni el tipus de testaments ha estat el mateix, amb un decreixement progressiu a partir del 1850, com a conseqüència del fet que cada vegada més s'han fet a cal notari. Pel que fa al redactat, podem distingir dos grans períodes. En el primer (aproximadament fins el 1870, encara que el canvi es va fent progressivament), els testaments es feien en català i en primera persona, amb un fort contingut de clàusules religioses relatives als funerals i misses per l'ànima. Després, adopten un contingut més "civil", convertint-se sobre tot en un discurs sobre la transmissió dels béns, amb un redactat molt més jurídic, en castellà i en tercera persona (actuant el sacerdot com a narrador).

No pot oblidar-se, en aquest sentit, que tant l'Església com l'Estat intervenen en la difusió de determinades fórmules i pràctiques que fan que, els testaments siguin en gran part un reflex de les disposicions i polítiques d'aquests organismes. Amb tot, més.

enllà dels redactats a voltes rígids i estandaritzats, és possible descobrir-hi, tot destriant aquests elements, una certa sinceritat, unes conviccions personals i unes emocions, a part d'unes determinades actituds respecte a les formes de transmissió de la propietat. En aquest sentit, els vincles familiars es manifesten especialment en el context de la mort, de la successió. A través dels testaments hi trobem no només la transmissió a l'hereu, sinó també una dimensió més àmplia de les relacions familiars, a través d'aquells en qui es confia per ocupar-se del cos i de l'ànima d'un mateix (marmessors) i d'aquells que rebran una part o petites parts (sovint simbòliques) de l'herència i que configuren, en definitiva, la xarxa de relacions de parentiu més propera, expressada en el record del moribund.

Els canvis en els tipus de clàusules, a partir de l'últim terç del XIX, són sobre tot l'expressió d'una major intervenció de l'Estat respecte a les últimes voluntats. Llavors els sacerdots van seguir els formularis notariaus, havent de protocolitzar el testament perquè fos vàlid. Amb tot, l'anàlisi detinguda dels testaments buidats ens suggereix que aquests canvis no són només l'expressió de disposicions jurídiques diferents. Ens mostren, en primer lloc, una diferent concepció respecte a la valoració de la mort. Sens dubte, els canvis ideològics, la reducció de la mortalitat i l'allargament de la vida havien de deixar-se sentir respecte al discurs i significació social de la mort. Aquest diferent discurs ens interessa -per als objectius del nostre treball-, com a expressió del context ideològic en el qual es produeix la successió domèstica i la transmissió de la propietat. En segon lloc, poden observar-se unes variacions significatives en la valoració de la transmissió (una major afectivitat) i en les estratègies hereditàries (menor rigidesa quant a la pràctica de nomenament d'hereu).

En les pàgines següents, intentarem copsar aquests canvis en les disposicions testamentàries, a través del sedàs dels formulismes jurídics. A l'apèndix podrà trobar-se un quadre que compara, de

forma esquemàtica, les disposicions testamentàries d'ambdós períodes, i ens servirà de guia per a la seva valoració.

2.1. Disposicions per a una bona mort. Els rituals i el discurs sobre la mort a través dels testaments

Fins al XVIII, l'Església va fer-ne del testament un acte sacramental obligatori. N'imposà el seu l'ús i el feu obligatori sota pena d'excomunió: qui moria intestat no podia ser enterrat, en principi, a l'Església o al cementiri. Com escriu Ariès (1977:188), l'Església controlava així la reconciliació del pecador i la seva herència [34]. Per això, el testament comprenia dues parts: les clàusules pies i la repartició de l'herència. Testar era un acte de consciència, un deure personal, una obligació religiosa, redactada sovint pel sacerdot al peu del llit del moribund. "*El testament* -escriu La Soudière, 1975:59)- *esdevé el mitjà pràctic per tenir una bona mort*".

Sorprèn que al segle XIX, en plena època contemporània, els testaments incloguin encara disposicions religioses similars a les assenyalades per La Soudière (1975) per a l'època medieval i per Ariès (1977) a l'Antic Règim. El cert és que fins el 1870, aproximadament, aquests aspectes eren encara descrits acuradament en els testaments parroquials. La idea de la debilitat quotidiana i de por davant la mort hi és ben present (Ferrer i Muiños, 1985:115): por a morir jove, a la malaltia, a que el fill mori abans de tenir descendents, por -en definitiva- a morir sense haver fet testament. En els testaments del XIX la mort és temuda, però més propera ("*de malaltia de la qual temo morir*"); en els més recents, la mort és obviada, amagada ("*a la qual hallé grave en la cama*").

Els testaments començaven amb indicacions sobre l'estat en que es trobava el moribund. Fins a la Restauració, era el propi testador qui feia aquesta valoració ("*trobantme detinguda en lo llit de ma-*

laltia corporal, habent rebut ya los Sacraments de penitencia y Viatich, clara empero de enteniment y ferma paraula, fas y ordeno est mon ultim testament" [35]). Si bé aquestes frases reflexen més la ideologia del sacerdot que en fa el redactat, no deixen de ser significatives les expressions contingudes. La mort era vista com a un pas inevitable, una transició cap a un estat desconegut que obliga a l'individu a fer una reflexió del passat, en funció del qual serà el futur (Ariès, 1977:182-200), cercant a través del testament la seguretat de la salvació de l'ànima. Per això, el moribund expressa la seva confiança en Déu respecte al destí de la seva ànima ("*Encomano la mia anima a Deu y per la bondat infinita la vulga incorporar a la Seua Santa Gloria*" [36]), el que li serveix com a declaració de fe. A la vegada, demana el perdó de les injúries i el pagament dels deutes ("*que Nostre Senyor perdoni tots los agravis com perdono yo a tots los que me han agraviat y que mos deutes siguin pagats y las injurias restituidas*" [37])

Després, en canvi, el discurs sobre la mort sembla ser-ne un altre ben diferent. Ja no és el moribund qui valora la seva situació, sinó el sacerdot ("*a quien hallé enfermo a causa de una enfermedad que padece, pero aparentando y asegurando tener la aptitud legal necesaria para otorgar testamento*" [38]). Junt als canvis dels formularis, hi incidirà la reducció de la mortalitat [39]: no sembla que importi tant la transcendència, el destí en el més enllà. Si abans era el propi difunt el qui fixava les fórmules religioses, després aquesta qüestió és deixada als marmessors o als hereus. Una actitud de més confiança, de major afectivitat respecte als parents propers, sembla entreveure's dels textos testamentaris.

2.2. Enterrament, funerals i invocació de l'ànima

També respecte a l'enterrament i els tipus de funerals es manifesta una evolució en les actituds i comportaments. Durant la major

part del XIX, els testaments reflexen una major preocupació pel destí de l'ànima que pel del cos. A partir del 1870, en canvi, les preocupacions essencials per l'ànima deixen pas a un major interès per la preocupació de la propietat i pel propi cos.

En els testaments del XIX, el testador, preocupat pel seu futur material i espiritual, demana sobre tot que s'ocupin d'ell: que la seva ànima sigui acollida per Déu i el seu cos enterrat. Es fa testament, es deixen els béns, però sobre tot s'intenta garantir el propi destí. Tanmateix, les disposicions sobre l'enterrament, sobre el destí del cos, són breus. El més freqüent consisteix en demanar l'enterrament al cementiri de la pròpia parròquia ("*Vull que mon cos sia enterrat en lo sementiri comú de esta Iglesia.*" [40]), o de vegades en el de la parròquia on es mori. Les demandes d'enterrament no manifesten grans diferències socials. No apareixen clars desigs d'ostentació del túmul mortuori ni, al contrari, d'enterraments fets amb pobresa. Davant l'enterrament, la comunitat sembla mantenir una aparent igualtat [41].

Les diferències, en canvi, es manifesten respecte als funerals i pregàries per l'ànima: els diners a invertir en els funerals i les misses per l'ànima són especificats amb precisió, reflexant la diferenciació social. Mentre que els testaments dels petits propietaris demanen l'assistència de dos o tres sacerdots, d'altres amb unes majors possibilitats en demanen sis o fins i tot deu, distingint-se a més amb el pagament d'almoïnes molt més elevades [42]. Sovint, aquests pagaments s'asseguren imposant-los com a obligació perquè els hereus puguin rebre les transmissions hereditàries.

El testament era també l'oportunitat per demanar pregàries i misses per l'ànima, estipulant el nombre de pregàries desitjades i els diners necessaris per fer-ho possible, com si la salvació de l'ànima depengués d'aquestes. Una certa desconfiança en el possible oblit per part dels descendents, porta al moribund a assegurar-se personalment que les misses siguin efectivament dites. Per això, els

testaments contenen una enumeració gairebé comptable de les misses i pregàries que deixen encarregades.

Tres són els tipus de cerimònies demanades al respecte. Les primeres consisteixen en misses als diversos altars de la parròquia, habitualment, entre tres i dotze, desitjant que es facin com més aviat millor (*"de seguida ma mort"*), el que mostra l'existència d'una certa por a que els marmessors s'oblidïn de fer-les celebrar. Una altra demanda freqüent és la de celebració de trentanaris, sèries de trenta misses consecutives [43]. Finalment, es demanen misses d'aniversari, si bé són pocs els que esperen que se'n recordin d'ell durant molts anys [44]. Totes aquestes demandes, tanmateix, només es fan en la meitat dels testaments. Cada missa costa diners i cal disposar d'una petita fortuna per poder sufragar-les, pel que sovint es deixa una quantitat a l'efecte, com si fos una altra herència més [45]. De vegades, per contra, és l'hereu l'obligat al pagament de les misses i dels funerals: *"Mon hereu haurà de celebrar tres misas de aniversario, condició ab la que li deixo les vinyes"*. Es continua manifestant, doncs, una actitud de recel: el testador té por que la seva ànima no rebi els sufragis necessaris, que els seus hereus dediquin els *diners de l'ànima* a finalitats materials.

A partir del 1870, les clàusules religioses adquireixen un matís diferent. En primer lloc, sembla disminuir l'interès per la forma dels funerals, els quals reben indicacions poc precises: només una menció a la professió de la religió catòlica, demanant realitzar l'enterrament segons els seus rituals. Per contra, la preocupació pel cos (que significativament serà anomenat en endavant *cadàver*) serà major:

"Quiere que seguida su muerte sea enterrado en el nicho de su propiedad que posee en el cementerio católico de esta villa (...) Es su voluntad que en el nicho que posee en el cementerio de esta villa no se permita la inhumación de ningún difunto extraño a los de la casa y directamente no desciendan de la familia del heredero que se nombrará." [46]

El nínxol, en aquest sentit, es converteix en una prolongació del propi espai domèstic i adquireix una personalitat específica,

inexistent en els enterraments a sota terra. El desordre aparent dels anteriors cementiris es converteix en una ordenada continuïtat de l'espai comunitari i familiar.

El moribund sembla desentendre's de les qüestions espirituals i les deixa en mans dels seus marmessors, dels seus hereus o del cònjuge sobrevivent. Aquests, que abans només havien d'executar les ordres rebudes pel difunt, es troben ara amb la capacitat de decidir la forma dels funerals, les despeses a emprar, les misses a dir. Sembla que de la desconfiança anterior per l'oblit es passi a una major confiança en els successors, en els membres de la pròpia casa perquè intercedeixen i es recordin de la seva ànima. En el context de les relacions familiars això significa, doncs, un canvi molt significatiu.

2.3. La mort, ocasió per a la caritat i per fer legats a l'Església

El testament, com hem vist, arribaria a ser un "*passaport cap al cel*" (Le Goff, 1964:240), l'instrument jurídic mitjançant el qual l'individu es garantitza el cel amb l'ajut dels seus béns terrenals. Era, en definitiva, el mitjà per guanyar l'eternitat sense perdre a la vegada els béns terrenals [47]. Per garantir el cel, tanmateix, una part dels béns es transferien a l'Església, convertint-se en un dels seus principals mitjans de subsistència. Al respecte Goody (1986) considera que aquesta institució va regular el matrimoni de forma que pogués canalitzar la riquesa cap a ella mateixa en detriment de la família, tot emfatitzant la voluntat de l'individu i de la parella conjugal [48].

Els donatius per a la realització de misses i funerals eren part d'aquestes transferències, però el mitjà fonamental n'eren els legats de béns a la parròquia, els quals no semblen haver estat gaire freqüents en els testaments analitzats. En trobem de dos tipus. En el primer, que el trobem només en vuit testaments, l'ànima

del propi testador és nomenada hereuera de tots els béns, òbviament administrats per la parròquia. Així, el testament de Pere Joan Garcia, del 1804, després d'instituir hereu universal a la seva ànima i usdefruetària a la muller, manava fer una subhasta pública de les seves cases, terres i béns mobles, fent fundacions per l'ànima a partir del producte obtingut [49].

El més corrent, amb tot, consistia en fer legats o caritats a l'Església, la majoria petites donacions per als pobres (*"la roba del meu cos se distribuirá per lo Sr. Rector entre los pobrets, menos si pot ser util a la familia de casa"* [50]), per a la realització d'obres parroquials o per a la cura d'un altar. Alguns eren legats més importants, com el cas d'una vídua que, entre misses i legats (420 lliures per fer un altar o una capella [51], l'obligació del seu hereu de pagar cada any 30 lliures per la celebració de la festa del Corpus [52], el manament de fer cent cinquanta misses cada any per la seva ànima i la creació d'una fundació pia) deixava a la parròquia prop de 1.000 lliures en cinc anys, quantitat considerable a l'època (era, per exemple, el dot habitual d'una filla d'una casa benestant).

Durant tot el segle XIX, doncs, els donatius a la parròquia encara subsistien. Tots els donadors compartien algunes característiques en comú: pràcticament tots no tenien descendents lineal) i pertanyien a cases benestants, i la majoria eren dones. En canvi, quan es tenien fills, els legats a l'Església eren molt reduïts. Al contrari que en segles anteriors, ja al XIX els pares difícilment perjudicarien als fills privant-los d'una part important de la seva herència, per dedicar-la a fundacions religioses. Sobre tot, la parròquia encarrilava i rebia les fortunes procedents d'aquells que, a falta d'hereus directes, preferien invertir una petita o gran part de les seves propietats en la seva ànima. La transmissió als fills, però, era sempre prioritària i no trobem cap cas en que s'hagin sacrificat els interessos dels hereus directes pels espirituals. Si segons la tesi de Goody (1986), l'Església primitiva i medieval va

regular l'organització familiar i matrimonial perquè els béns passessin a ella en detriment dels successors, la del XIX sembla atreure sobre tot un part dels legats d'aquelles transmissions hereditàries sense descendents directes.

3. L'ELECCIÓ DELS MARMESSORS: UNA RELACIÓ DE PARENTIU ESPIRITUAL?

L'elecció dels dos marmessors és present en gairebé tots els testaments analitzats. Els marmessors eren les darreres persones en les quals el difunt confiava, amb una doble dimensió, una d'espiritual i una altra d'executor testamentari. El difunt, recelós -com hem vist- davant de la possibilitat de que els seus successors no fessin dir les misses i pregàries encarregades, les confiava en els marmessors. Per això, aquests eren sovint persones que no rebien la part essencial de l'herència, o bé se n'elegien dues que s'equilibraven mútuament en la seva posició respecte a aquesta, tractant d'impedir l'apropiació indeguda dels béns destinats a l'ànima del testador. La figura del marmessor tenia, doncs, una certa dimensió espiritual per al testador, suggerint-nos determinades línies en que les relacions de parentiu es reforcen més o menys, en funció del tipus de parents elegits. Com a encarregat també de vetllar perquè la repartició dels béns es fes d'acord amb la voluntat del difunt, en la seva elecció hi comptaven també consideracions sobre les capacitats i rol social atribuïts per assegurar aquesta bona herència.

Al quadre 2 es resumeixen quines han estat les persones elegides com a marmessores en els testaments analitzats. Al respecte, el comportament d'homes i dones ha estat força diferent. Els homes semblen haver confiat, sobre tot, en els fills (S) i en els germans (B), amb un equilibri entre la línia de descendència d'origen i la de procreació: en efecte, la proporció de marmessors fills i la de col.laterals és pràcticament la mateixa. Sovint, també es recorre a un col.lateral per afinitat, sempre de sexe masculí, com el marit de

la germana (ZH) o el germà de la muller (WB). En canvi, els parents de sexe femení, com les filles (D) i germanes (Z) són elegits molt

Quadre 2.-
Persones elegides com a marmessors en els testaments de Torroja (1800-1936)
(nombre de testaments en que és elegit cada tipus de parent)

	1801	1841	1871	1901	TOT	Dones	1801	1841	1871	1901	TOT
	1840	1870	1900	1936			1840	1870	1900	1936	
Homes											
W	15	1	5	10	31	H	40	12	16	12	80
S	53	6	14	16	89	S	26	8	7	16	57
D	3	-	-	-	3	D	3	1	-	-	4
DH	8	-	1	-	9	DH	5	2	-	1	8
WB	4	4	4	3	15	HB	3	-	-	2	5
B	41	15	11	4	71	B	13	10	3	3	29
Z	1	-	-	-	1	Z	-	-	-	-	1
ZH	16	1	-	-	17	ZH	4	2	-	1	7
F	3	1	-	-	4	F	1	6	8	-	15
M	1	2	-	-	3	M	1	-	-	-	1
BS	3	1	-	-	4	BS	-	1	1	-	5
ZS	3	-	-	1	4	ZS	2	1	-	-	3
FBS	1	-	-	-	-	FBS	-	-	-	-	-
MBS	6	-	2	1	9	MBS	2	-	-	-	2
WBS	1	-	-	-	1	WBS	-	-	-	-	-
Altres	57	12	10	5	84	Altres	24	7	8	10	49
Rector	9	3	-	-	12	Rector	8	-	-	-	8
No previst.	4	12	4	3	23	No previst	-	6	7	8	21

Resum: nombre de testaments en que és elegit cada tipus de parent. Total 1801- 1936

		Homes	Dones
Cònjuge	W o H	31 (11,5)	80 (43,5)
Fills i cònjuges	S, D, DH	89 (32,9)	64 (34,8)
Col.laterals i conj.	B, Z, ZH	84 (31,1)	37 (20,1)
Pares	F, M	7 (2,5)	16 (8,7)
Nebots	BS, BZ	9 (3,3)	3 (1,6)
Cosins	MBS, MZS	11 (4,0)	3 (1,6)
Altres	Altres	84 (31,1)	49 (26,6)

Habitualment es trien dos marmessors. Per a les dades completes, veure apèndix. Font: Testaments parroquials. A.P.T.

poques vegades: fins i tot es prefereixen els seus marits (parents per aliança) a aquestes. Pel que fa a la pròpia esposa, aquesta és elegida poques vegades, molt menys que els col.laterals. Aquesta tendència no es modifica fins als testaments del segle XX: si durant tot el XIX menys d'1 sobre 10 testaments elegeixen a la muller com a marmessora, al XX la proporció és de 3 sobre 10.

En canvi, el marmessor més elegit per les dones és el propi marit (H), per sobre de qualsevol altre (durant el XIX, en prop del 50 % dels testaments, proporció molt elevada tenint en compte que un terç dels testaments corresponen a vídues). Sempre que es pot, el marit és l'executor testamentari de la seva dona. Li segueixen el fill i, en proporcions molt menors, els col.laterals i els pares.

Aquesta diferent elecció segons el sexe, podria expressar unes relacions de parentiu distintives per a homes i dones?. La causa principal d'aquesta diferència és sobre tot la diferent posició social de la dona, considerant-se que la transmissió hereditària és sobre tot un afer masculí o controlat pels homes. De l'aplicació d'això en deriven diferents orientacions en les relacions de parentiu. Així, l'home sembla mantenir més lligams amb la família d'origen (germans) que la dona, més abocada al control del marit pel predomini de la patrilocalitat. Per això, la fratria del marit continua tenint un cert control sobre l'herència, el que s'expressa a través de l'elecció dels germans marmessors), mentre que el de la fratria de la muller és molt menor, fins i tot per als seus propis béns. Els canvis experimentats en les darreres dècades analitzades quant als marmessors elegits suggereixen, sobre tot, una reducció progressiva de la tendència anterior, incrementant-se les proporcions d'homes que trien a la seva muller, en detriment dels col.laterals. Llavors, les relacions de parentiu (i sobre tot la transmissió hereditària) semblen assolir una major centralitat, amb una tendència (tant pels homes com dones) a elegir els marmessors d'entre els membres del propi grup domèstic: es confia més en els de casa i una mica menys en els de fora.

4. L'HERÈNCIA EN ELS TESTAMENTS

Si fins ara hem vist les disposicions testamentaris de tipus més espiritual, ara ens cal aprofundir en l'estudi de la regulació de l'herència reflexada en els testaments. A part de veure, en primer lloc, el marc jurídic que la condiona, intentarem copsar -més enllà del propi redactat- com un mateix corpus jurídic pot servir per a orientar pràctiques diferents. Com assenyalen Assier-Andrieu i Gassaniga (1982: 6), cal considerar que la redacció judicial fixa i limita les pràctiques del Dret, però cal admetre *"que per al conjunt del dret, la redacció fa aparèixer les dificultats del costum: la seva diversitat, les seves contradiccions"*.

Per això, analitzarem l'herència en els testaments des de dues perspectives. Primer, intentarem veure la formulació en aquests documents de les clàusules relatives al nomenament de l'hereu, l'usdefructuari i les altres donacions. Més enllà d'aquesta anàlisi formal, tractarem de veure les estratègies hereditàries que, tot i adaptar-se al marc jurídic, apareixen en els testaments tot intentant adaptar aquest a cada circumstància específica. Comprovarem, en definitiva, com uns codis formals -derivats del marc jurídic que els imposa- poden amagar unes estratègies força diverses a les que una simple lectura jurídica ens fa deduir.

4.1. El nomenament de l'hereu en els testaments: del "dret natural" a l'afecte

Una característica bàsica dels testaments acollits al Dret de Catalunya [53] consisteix en que, perquè siguin vàlids, han de fer constar la institució de l'hereu. Si bé cap llei fa privilegiar a un dels fills sobre els altres, i que legalment la institució de l'hereu pot afectar a una diverses persones (siguin o no fills del testador), el costum d'instituir el fill primogènit masculí ha estat considerat sovint com a gairebé normatiu [54]. El marit o la mu-

ller, en el testament, poden delegar l'elecció de l'hereu a en el cònjuge sobrevivent. Una altra institució possible, molt present en els testaments de finals del XIX, és la de l'hereu de confiança, deixant encarregada a una persona perquè compleixi en relació als béns hereditaris les disposicions del testador [55].

Acollits a aquestes normes, el 85 % dels testaments analitzats recullen el nomenament d'un hereu, si bé amb diferències segons el període (primera meitat del XIX, en el 91 % dels casos; 1901-1936, en el 63 %). Durant bona part del XIX, l'elecció es fa sempre sense especificar el motiu (donant a entendre que és per una espècie de *dret natural* en relació a un ordre de preferència respecte al sexe i la primogenitura). La por (en bona part conseqüència d'una elevada mortalitat) a que l'herència pugui *marxar* de la línia de descendència filopaterna, fa especificar amb forces detalls (veure apèndix) tota una sèrie de condicionants per a l'hereu, com l'obligació de tenir descendents o d'altres encara més grans. Així, Francesc Compte deixava hereu al seu fill amb la condició de que havia de casar-se amb el consentiment de la seva muller [56].

A partir de finals del XIX, la filosofia que sembla motivar l'elecció de l'hereu es mostra diferent. En primer lloc, forces testaments no tenen cap clàusula de nomenament, i moltes més filles es converteixen en hereves en lloc del primogènit. En segon lloc, en forces testaments disminueixen els condicionants respecte a la necessitat de tenir descendents per poder accedir a l'herència, a la vegada que en molts hi apareixen referències a l'afecte com a determinant de l'elecció d'una o altra persona com a hereva o receptora d'una donació. Les mencions a l'afecte proliferen. Així, Josep Sentís deixava a la seva muller la capacitat de nomenar hereu a un dels seus fills, elegint a aquell "*que por comportamiento y auxilios prestados lo merezca mejor*" [57]. En el cas de Rosa Buseu, aquesta elegia com a herevera a la seva neboda "*en agradecimiento a los servicios de compañía y asistencia por ella prestados*" [58]. En un

altre cas, finalment, l'herència era transmessa a la filla i no al fill a causa de l'abandonament d'aquest:

"Quiere el testador que se cumpla esta disposición por haber dejado a su padre, el referido hijo Cristóbal, en la edad que más necesitaba de los auxilios de su hijo por vivir enfermo e imposibilitado para trabajar, habiendo cargado con estas obligaciones la referida hija, de la cual espera hasta la muerte los auxilios y cuidados necesarios, así como el acompañamiento a la última morada y el pago de los gastos provenientes" [59].

Encara que sovint només fos un recurs formal, la menció de l'afecte pot interpretar-se com a un desplaçament ideològic de la forma d'entendre l'herència. De la justificació en base al *dret natural* es passa a considerar que aquesta cal guanyar-la amb el treball de la casa o amb les atencions personals vers al testador.

4.2. Evolució en el nomenament de l'hereu i en el repartiment de les propietats

En els testaments hi trobem quatre fórmules principals respecte a la transmissió de la propietat:

- 1) Transmissió del patrimoni a un hereu únic, ja sigui:
 - 1a) Nomenament d'un hereu únic, sense donacions a d'altres persones
 - 1b) Nomenament d'un hereu principal, atorgant a d'altres persones donacions en diners
- 2) Nomenament d'un hereu principal, amb donacions de terres a d'altres persones
- 3) Repartiment de l'herència, en parts no igualitàries (beneficiant-ne més a uns hereus que a d'altres).
- 4) Repartiment igualitari de l'herència.
- 5) Altres (indeterminat, sense especificar la transmissió de l'herència en el testament, herència per a l'ànima).

Al quadre 3 pot observar-se amb quina freqüència s'ha produït cada tipus d'herència. Durant tota la primera meitat del XIX, i pràcticament fins al 1870, les tendències mostren una forta rigidesa respecte a les normes jurídiques: com hem dit, en un 86 % dels tes--

Quadre 3.-

Previsions de nomenament d'hereu en els testaments de Torroja (1800-1936): tipus de nomenament i relació de parentiu del testador amb la persona nomenada.

	1800-1840	1841-1870	1871-1900	1901-1936	TOTAL
<u>1A) Hereu únic</u>					
S	6	1	2	9	
D		1	1	1	
H	1	4	4	13	
M	3	3	4	10	
M o F	1			1	
TOTAL	7 (3,01)	8 (10,38)	9 (12,31)	11 (12,8)	35 (7,6)
<u>1b) Hereu principal</u> (d'altres dotats amb diners)					
S	118	32	19	16	59
D (amb B)		2	2	5	4
D (sense D)	4	1	2	9	16
SS, DS, SD, DD.	4	1			5
S/D a elecció cònjuge sobrevivent	5	3	7	2	17
BS, BD, ZS, ZD.	4	2	2	3	11
M o F	3	2	1		6
B, Z.			2	1	3
Altres	2		2	1	5
TOTAL	140 (61,7)	43 (53,8)	37 (50,7)	37 (43,0)	257 (55,8)
<u>2) Hereu principal</u> (d'altres amb terres/cases)					
S + S	26	2			9
S + (S) + D	13	6	3	2	24
D + (D) + S	4	2			6
D + D	1		1		2
S o D + altres	4				4
BS, BD, ZS o ZD	3	4	3	4	14
M o F	2		2		4
Altres			2		2
TOTAL	53 (23,3)	14 (18,18)	11 (15,1)	6 (7,0)	84 (18,2)

3) Repartiment no igualitari

S/S	1	2	2	5
S/(S)/D/(D)	1	1	4	6
D/D			1	1
S o D/altres	3	1	4	8
B, Z			1	1
SS, DS, SD o DD				
BS, BD, ZS o ZD	4	2	6	12
Altres		1		1
TOTAL	4 (1,7)	5 (6,5)	7 (9,6)	18 (20,9)

4) Repartiment igualitari

S/S			2	2
S/(S)/D(S)	1	2	6	7
D/D				
BZ		3	2	5
SS, DS, SD o DD	1			1
BS, BD, ZS o ZD	1		4	4
Altres				
TOTAL	2 (0,9)	1 (1,29)	5 (6,8)	22 (4,8)

5) Altres

Indeterminat	1	2		3
S/especificar	15			18
ànima o fundacions	6	2	1	9
TOTAL	21 (9,2)	6 (7,8)	3 (4,1)	28 (6,1)

RESUM

1+2 Hereu principal	200 (88,1)	65 (84,4)	57 (71,8)	54 (62,8)	376 (81,7)
3+4 Repartiment	6 (6,2)	6 (7,8)	12 (16,4)	32 (37,2)	56 (12,2)
Altres	21 (9,2)	6 (7,8)	3 (4,1)	0	28 (6,1)
2+3+4+ Transmissions de terra a d'altres no hereus	65 (28,6)	22 (28,6)	24 (32,9)	38 (44,2)	140 (30,4)
TOTAL	227	77	73	82	460

font: Elaboració pròpia, segons testaments parroquials de Torroja. A.P.T.

taments va nomenar-se un hereu principal, dels quals el 73 % era un fill (mentre que la filla només un 6 %). Des del darrer terç del XIX, aquestes tendències es modifiquen lleugerament, amb un increment de les fórmules que impliquen un cert repartiment de les propietats. En el període 1901-36, les reparticions arriben a ser el 37 % del total, i es produeix una major diferenciació en la persona nomenada com a hereva: la proporció de filles hereves (28 %) s'aproxima al de fills (37 %), a la vegada que s'incrementa considerablement el d'altres parents nomenats com a tals.

Totes aquestes variacions no són tan la conseqüència de modificacions en les normes de transmissió, sinó d'estratègies adaptatives a les noves condicions demogràfiques, socials i econòmiques. Les explicacions -al nostre entendre- han de cercar-se en raons de tipus demogràfic, ideològic i en relació a les variacions en l'estructura de la propietat, aspectes que analitzarem més en el capítol següent.

Si bé la transmissió hereditària segueix una forta centralitat, així i tot un nombre significatiu d'herències no s'han donat als fills i no han seguit una transmissió lineal. Com s'observa en el quadre 4, els fills són els successors dels béns en el 86 % dels testaments del període 1800-1840, i en el 65 % en els altres períodes. Aquests altres parents hereus són, sobre tot, els nebots, seguits pel cònjuge, el pare o mare, els germans, els néts i les fundacions religioses. Tanmateix, la majoria d'aquests es converteixen en hereus principals quan els fills no existeixen o no poden arribar a heretar. Aquest ordre de preferències es manifesta també en el fet que gairebé mai es produeix un repartiment entre fills i d'altres parents, ni tan sols nomenant hereu a un fill es donen terres a d'altres parents (això només s'ha donat en quatre casos).

Quadre 4.-

Tipus d'hereus, segons relacions de parentiu, als testaments de Torroja (1801-1936)

	1800-1840	1841-1870	1871-1900	1901-1936	TOTAL
Fills	185 (87,2)	50 (68,5)	47 (66,2)	58 (67,4)	340 (76,9)
Nebots	9	4	6	15	34 (7,7)
Cònjuge	1	7	7	4	19 (4,3)
Pares	5	3	2	0	10 (2,3)
Germans	0	0	5	4	9 (2,0)
Nets	5	4	0	0	9 (2,0)
Fundac. relig. 6		2	1	0	9 (2,0)
Altres	2	3	2	5	12 (2,7)
TOTAL	212	73	71	86	442
Desc/no consta	15	4	2	0	21

Font: Elaboració pròpia segons testaments parroquials de Torroja. A.P.T.

5.3. Les transmissions econòmiques més enllà de l'hereu principal

A part de l'hereu, segons el règim jurídic català, d'altres persones tenen dret a una part de l'herència. Mitjançant la *legítima*, els fills del difunt o, en la seva absència, els pares i ascendants legítims, han de repartir-se el 25 % del valor total dels béns. Tot i que aquesta només és obligatòria després de la mort, és corrent concedir una part dels drets legítims com a dot en el moment del matrimoni, consignant-se -com hem vist- en els capítols matrimonials. Malgrat això, en molts testaments s'otorgava una quantitat suplementària, ja sigui per arribar a computar el valor de la legítima o com a suplement o gratificació [60]. Malgrat que legalment també té dret a una part de l'herència (*la quarta marital*) la dona no dotada o dotada pobrament [61], això no apareix en cap dels testaments analitzats: és molt difícil que l'herència vagi a una línia d'aliança, diferent de la lineal.

Quadre 5.-
Transmissions hereditàries de béns a d'altres persones no hereves,
segons els testaments de Torroja (1801-1936)

Testaments amb ...	1800-1840	1841-1870	1871-1900	1901-1936	TOTAL
a) Transmissions de béns [*] a d'altres persones no hereves	140 (66,0)	43 (58,9)	38 (53,5)	37 (43,0)	258 (58,4)
b) Transmissió de terres/cases [**] a d'altres persones no hereves ...	65 (30,6)	22 (30,1)	24 (33,8)	38 (44,2)	149 (33,7)
a + b)	205 (96,6)	65 (89,0)	62 (87,3)	75 (87,2)	407 (92,0)
Sense transmissió a d'altres pers.	7 (3,3)	8 (10,9)	9 (12,7)	11 (11,8)	35 (7,9)
TOTAL	212	73	71	86	442
Desc/no consta	15	4	2	0	21

[*] Béns econòmics: robes, diners, joies, eines, mobles, etc. [**] Transmissió de parcel·les de terra i/o cases.
Font: Elaboració pròpia, segons testaments parroquials de Torroja. A.P.T.

Les donacions a d'altres persones diferents a l'hereu, amb tot, no es limiten als drets legítims. De fet (quadre 5) són pocs els testaments en els quals la transmissió va a parar exclusivament a una sola persona. I si bé la majoria de les transmissions a d'altres persones diferents a l'hereu es fa en diners i robes, en una bona part dels testaments (sobre el 34 %, amb un increment posterior als anys de la fil·loxera) s'han realitzat transmissions de terres i cases d'altres persones. En una part significativa dels testaments, doncs, una part de l'herència escapa a la línia troncal, amb una contínua circulació de terra d'uns grups residencials als altres. Tot plegat suggereix la complexitat de la reproducció domèstica i la transmissió de la propietat al Priorat.

Com pot veure's (quadre 6), els fills -independentment del sexe-, en són els principals beneficiaris, seguits del cònjuge, dels germans i dels nebots d'aquestes transmissions. Els altres tipus de parents només les reben de forma excepcional. Amb aquestes donacions, l'hereu veu restat una part del seu patrimoni i es veu obligat al

pagament d'una sèrie considerable de diners als seus germans i a d'altres parents, a més a més de les quantitats pendents de les do-

Quadre 8.-
Tipus de transmissions econòmiques i de parents
que reben béns a part dels hereus [*] en els testaments de Torroja, 1801-1936.

Hereu	R	D	J	M	C	I	TOTAL [**]	Dona	R	D	J	M	C	I	TOTAL [**]
S	43	264	-	-	27	80	314	S	43	85	-	3	1	6	120
D	62	288	2	3	8	18	332	D	74	118	19	-	5	10	204
SS	-	2	-	-	-	1	2	SS	-	-	-	-	-	1	1
SD	-	-	-	-	-	-	-	SD	-	5	-	-	-	-	5
DS	-	1	-	-	-	-	1	DS	-	2	-	-	-	-	2
DD	-	-	-	-	-	-	-	DD	1	-	1	-	-	1	3
SW	6	-	-	-	-	-	6	SW	6	3	1	-	1	-	11
DH	-	1	-	-	2	2	5	DH	3	3	-	2	2	4	12
W	6	9	1	-	2	-	14	H	3	9	1	2	1	3	17
B	6	14	-	-	-	1	16	B	6	6	-	-	-	6	10
Z	7	5	-	-	1	-	11	Z	4	3	-	1	-	7	13
BS	4	6	-	1	3	2	13	BS	-	-	-	-	-	1	1
BD	-	-	-	-	-	-	-	BD	-	1	-	-	-	-	1
ZS	-	-	-	-	-	-	-	ZS	3	9	1	1	2	2	15
ZD	-	-	-	-	-	1	1	ZD	3	11	1	2	1	1	17
ZH	1	1	-	-	-	-	2	ZH	-	-	-	-	-	-	-
WB	-	1	-	-	-	-	1	HB	-	-	-	-	-	-	-
WBW	-	-	-	-	-	-	-	HBW	6	2	-	-	-	-	8
WBS	-	-	-	-	-	-	-	HBS	2	-	-	-	-	-	2
WBD	-	-	-	-	-	-	-	HBD	1	1	-	-	1	-	2
WZ	-	-	-	-	-	-	-	HZ	-	2	-	-	-	-	2
WZH	-	-	-	-	-	-	-	HZH	1	3	-	-	-	-	3
F	-	-	-	-	-	1	1	F	-	-	-	-	-	1	1
M	-	1	-	-	1	2	3	M	-	-	-	-	-	-	-
FBS	-	-	-	-	1	-	1	FBS	-	-	-	-	-	-	-
FBSW	-	-	-	-	1	-	1	FBSW	-	-	-	-	-	-	-
Filla1	-	1	-	-	-	-	1	Filla1	-	-	-	-	-	2	2
Filla2	-	-	-	-	1	-	1	Filla2	3	-	-	-	1	1	3
Altres	3	10	-	1	2	4	15	Altres	1	3	-	1	1	1	6
TOTAL	138	604	3	5	49	112	741	TOTAL	160	266	24	11	16	47	458

[*] Es comptabilitzen totes les transmissions de béns que mencionen els testaments, excluent a l'hereu, tenint en compte que en un mateix testament hi ha normalment diverses transmissions a persones diferents.

[**] R, robes; D, diners; J, joies; M, mobles i eines; C, cases; I, parcel·les de vinya o horta. A l'hora d'establir el total, cal tenir en compte que una persona pot rebre una donació amb béns dels diversos tipus a l'hora (ex. terres i diners). Per això, en les columnes referides als tipus de béns es comptabilitzen totes les transmissions d'aquell tipus que apareixen, mentre que en el total només indiquem el nombre de persones d'aquella relació de parentiu que reben béns.

FONT: Elaboració pròpia, segons testaments parroquials de Torroja. A.P.T. Per a les dades per períodes, veure apèndix.

nacions i dels dots promesos en els capítols matrimonials, sovint no satisfets a la mort dels donadors.

Però les donacions comporten també unes relacions d'afectivitat, privilegiant-ne algunes, com s'observa en el quadre 6. Així, les mares acostumen a fer més transferències a les filles que als pares, potser intentant compensar la seva posició desigual respecte a l'herència paterna. Això es fa especialment notable a principis del XIX quan, com hem vist, el nomenament de l'hereu masculí funcionava amb una major rigidesa. De la mateixa forma, els nebots beneficiats per donacions no són els mateixos: els homes privilegien sobre tot al fill del seu germà (BS), mentre que la dona fa més donacions als fills de la seva germana (ZS i ZD). També es veuen afavorits per aquestes donacions, que es justifiquen com a formes de generositat i afecte en els testaments, la jove i el gendre (DH i SW), els cunyats, i fins i tot els fillols.

El principal tipus de béns transmesos (quadre 6) han estat els diners: més del 80 % dels receptors masculins, i prop del 60 % en el cas de les dones, han rebut donacions en metàl·lic més o menys importants [62] en funció de la distància genealògica. La donació de diners ha anat acompanyada, sovint, per la de la roba, però poques vegades es donen diners si a més es rep una parcel·la o una casa. Quan el testador disposava de diners en metàl·lic, llavors ordenava el pagament del seu propi capital, descomptant-lo de l'herència. En cas contrari, la donació es gravava sobre les terres o cases transmeses a l'hereu, el qual quedava obligat (sovint en diversos plaços) al pagament de la quantitat fixada. A molts hereus, això els feia entrar en uns mecanismes d'endeutament familiar que limitaven la seva capacitat (podia fins i tot veure's obligat a la venda d'una parcel·la o casa per poder obtenir els diners promesos), car les disponibilitats de diners eren sovint limitades.

Les robes han estat la segona donació més freqüent. Si bé les dones són les que han fet més donacions d'aquest tipus, i les filles les principals receptores, també la seva circulació i donació apareix amb freqüència entre els homes. Les robes transmeses eren molt variades [63], assolint un valor econòmic no despreciable, en una societat de precarietat quant als béns materials. La transmissió de robes estava present, com a part fonamental dels testaments, fins al 1870, aproximadament: després, i sobre tot al XX, adquireixen una importància menor.

La transmissió de joies i de mobles, en canvi, ha estat sempre poc important. Les primeres, transmeses habitualment entre dones, apareixen molt poques vegades en els testaments analitzats i no semblen haver tingut una gran presència en la societat rural del XIX, excepte entre alguns benestants. Tampoc es transmeten gaire els mobles, separant-los de l'habitatge a on pertanyen. Els únics casos que trobem (només dotze) són caixes, calaixeres, llits, un banc de fuster i un rellotge de paret. Els mobles, doncs, han tingut una relació amb un lloc fix, amb l'edifici per al qual foren concebuts i destinats a ser transmesos juntament amb ells.

Les cases i parcel·les, finalment, s'han transmès sobre tot als fills i en menor proporció a les filles (quadre 6). En el cas dels testaments fets per dones, semblen haver-hi més transmissions vers als seus germans que entre els homes: a falta de fills, la terra retorna a la seva línia de filiació. El fet que una part de les terres escapi al patrimoni de l'hereu obre la porta a una àmplia gamma d'estratègies que depenen de la situació demogràfica, econòmica i personal de cada grup domèstic, estratègies ocultes a una primera lectura dels documents feta només en termes jurídics. Per descobrir-les, ens cal recórrer a l'anàlisi de diversos exemples, que ens mostraran una gran varietat de sol·lucions, el que estudiarem a continuació.

6. LES ESTRATÈGIES HEREDITÀRIES A PARTIR DELS TESTAMENTS

Darrera una determinada formulació jurídica que el dret imposa (com per exemple, el nomenament d'un hereu), poden haver-hi d'altres estratègies hereditàries no del tot equivalents a la forma jurídica que el testament suggereix. Els testaments no són el resultat de l'última voluntat, sinó (la majoria de vegades) d'una successió hereditària que es va configurant al llarg de tot el cicle familiar i que s'inicia en el mateix moment del matrimoni. En aquest sentit, podríem preguntar-nos, com Salitot-Dion (1977: 31), si la transmissió patrimonial és una estratègia hereditària o és només l'efecte institucional de l'aplicació d'una llei de successió. Nosaltres pensem que, més que les regles, el que és determinant en darrera instància és el procés de reproducció econòmica, les circumstàncies específiques de cada transmissió. La nostra hipòtesi és que les normes jurídiques i socials poden adaptar-se (sense necessitat d'alterar-se) a les necessitats de cada transmissió. A la vegada, les condicions socials i les disponibilitats econòmiques de cada grup domèstic fan que les estratègies reproductives que es generen al seu interior siguin diferents, el que ens pot permetre descobrir formes ben diferents de reproducció domèstica. Més que pràctiques repetitives, obligatòries, el que trobem són múltiples estratègies variables en cada circumstància.

Les estratègies d'herència observades al Priorat no sempre han tingut la finalitat de preservar intacte el patrimoni durant generacions, afavorint la continuïtat de la família troncal. Moltes vegades, hom pretén sobre tot assegurar una bona posició per als diversos membres del grup domèstic, intentant que la seva posició econòmica no es vegi desfavorida com a conseqüència dels processos de reproducció domèstica. Per això, de vegades, les estratègies tenen a veure amb la dispersió d'un patrimoni. Així, un patrimoni pot dispersar-se amb la mort, per després tornar-se a unificar (mitjançant el

joc del matrimoni, les aliances matrimonials o la reunificació d'un grup domèstic) o complementar-se amb les aportacions provinents d'altres línies patrimonials.

A través dels exemples següents, extrets dels testaments analitzats, podrem descobrir, darrera les normes jurídiques, algunes d'aquestes estratègies, que poden unificar o separar un patrimoni, segons convingui. Cal advertir que totes elles es refereixen a un moment concret del procés de reproducció domèstica i, en conseqüència, mostren una petita part del procés de transferència dels béns que es dona al llarg de tot el curs domèstic. Són una fotografia instantània d'una seqüència més llarga: la que es complementa amb el capítols matrimonials i el conjunt de les herències de tots els membres del grup domèstic.

6.1. Estratègies de perpetuació unitària del patrimoni domèstic

L'exemple del testament de Francesc Compte (1803) és prou il·lustratiu de la transmissió d'un patrimoni unitari: un fill va ser nomenat hereu de tots els béns, mentre que els altres rebien exclusivament transferències de diners (diagrama A). Com que els fills eren encara infants en el moment del testament, l'exemple ens permet veure les previsions de dots, l'ordre de preferències i el futur que un pare dissenya per als seus fills. En aquest sentit, reproduïx una pràctica molt estesa a la Catalunya Vella, però poc freqüent al Priorat (a excepció d'algunes cases benestants, fins a la primera meitat del XIX, com la d'aquest cas): la de preveure una escala de preferències vers al fill: el primer, hereu, un altre fill, capellà; les filles dotades.

Seguint aquest ideal, el primer fill, Francesc, era nomenat hereu universal, amb la condició de que, si es casava havia de fer-ho amb el consentiment de la seva mare. Per al segon fill, en Jaume, el desig del seu pare era, com hem dit, de que es fes capellà. Per

això, l'hereu quedava obligat al pagament dels seus estudis. Si, per contra, no prenia els hàbits, rebria 2.000 lliures si es casava, i 1.000 lliures si es quedava solter. El tercer fill, en Josep, rebia les mateixes quantitats, amb la possibilitat de que, si l'altre germà no es feia capellà i ell volia fer-se'n, l'hereu li pagués també els estudis. Les altres germanes, Teresa i Francesca, rebien 2.000 lliures de dot cadascuna, a més de roba, amb la condició de casar-se. A part dels fills, el testament otorgava algunes lliures en concepte de dol als germans del difunt, Josep (20 lliures), Rosa i Teresa (12 lliures a cadascuna). Finalment la muller, Maria Alemany, era nomenada usdefructuària.

Diagrama A.-

Testament de Francesc Compte (Torroja, 4-11-1803)

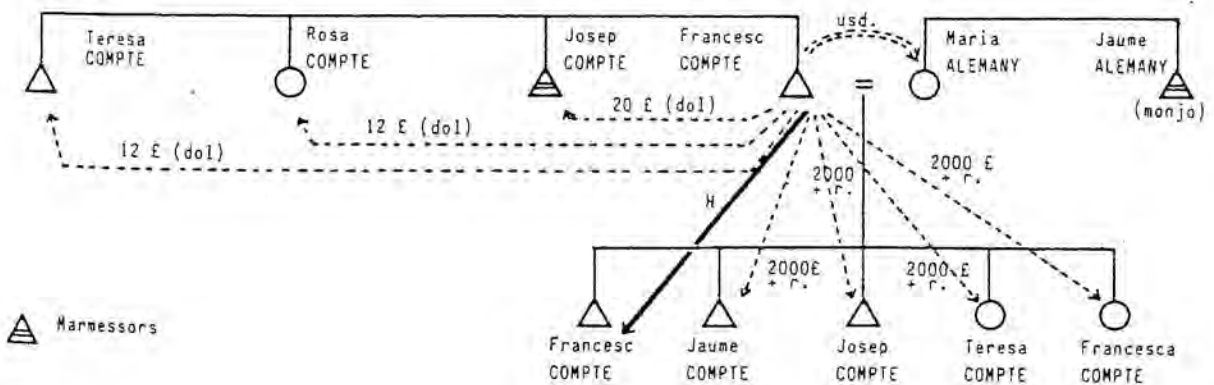
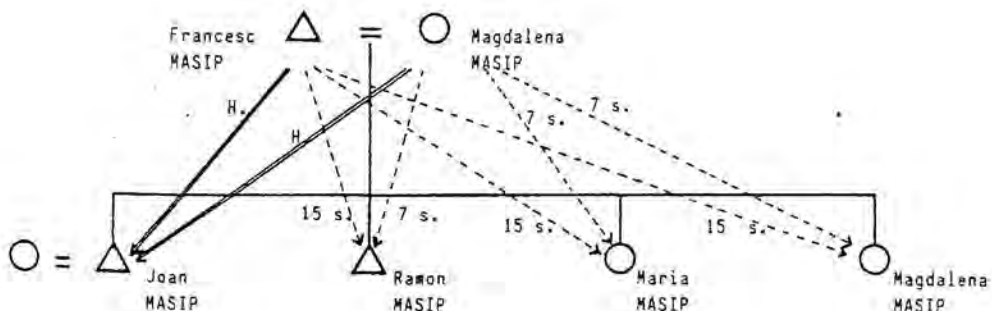

Diagrama B.-

Testaments de Francesc i Magdalena Masip (Torroja, 17-9-1805)

Resulta significativa la diferència establerta entre els fills i les filles: mentre que els primers rebien una donació tant si es casaven com no, les filles només podien aspirar a ella passant per l'altar. Per aconseguir mantenir intacte un patrimoni era necessari que, els béns units en un matrimoni, no es dividissin amb la bilateralitat de la transmissió hereditària, car home i dona feien les seves pròpies transferències. Per això, calia que marit i muller nomenessin hereu al mateix fill, com van fer-ho el matrimoni Francesc i Magdalena Masip, el 1805 (diagrama B), transmetent les seves respectives herències al primogènit i, cadascú dels seus propis béns, petites quantitats de diners als altres fills.

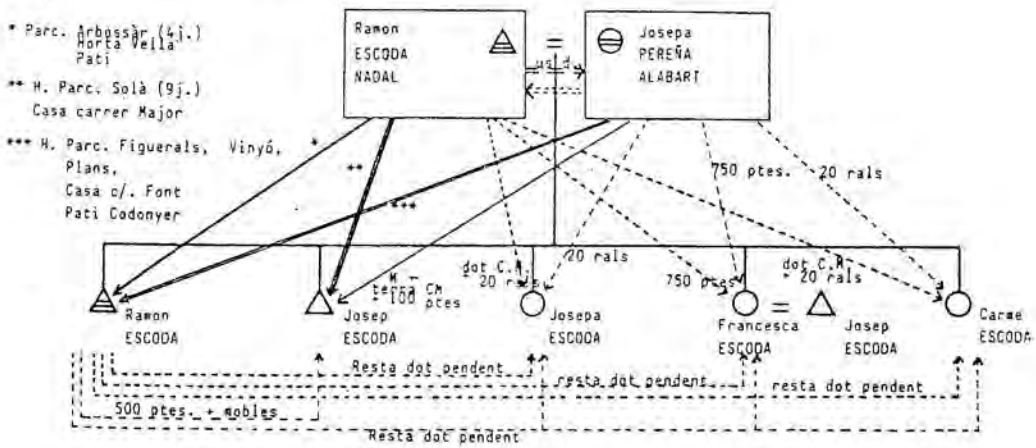
6.2. Estratègies hereditàries que dispersen el patrimoni

Tanmateix, la bilateralitat de l'herència ha fet possible una de les estratègies més habituals per a la dispersió d'una herència. Formalment, la transmissió segueix el principi de l'elecció de l'hereu, però a la pràctica els béns que integren el patrimoni familiar són repartits, car el pare i la mare no nomenen el mateix hereu. Aquest va ser el cas de Ramon Escoda i Josepa Pereña, els quals comptaven en el moment del seu testament (1912 i 1914) amb cinc fills, tots ells casats, amb una propietat de tipus mitjà. Les propietats van ser repartides eren repartides entre els dos fills, deixant per a les tres filles transferències econòmiques.

La repartició es materialitzava (diagrama C) de la següent forma. El primer fill, Ramon, era nomenat hereu per la seva mare (transmetent-li una parcel·la de 9 jornals i una casa, on residia), a la vegada que rebia diverses propietats per part del seu pare (una parcel·la de vinya de 4 jornals, una horta de regadiu i un pati o solar al poble), amb la condició de pagar als seus germans diverses quantitats de diners. L'altre fill, en Josep, era nomenat hereu pel seu pare (rebut tres parcel·les de vinya, una casa i un pati) i

rebia una part dels béns de la seva mare (mobles, dues parcel·les, i diners). Observi's com formalment cada fill era nomenat hereu, però a la pràctica hi havia una divisió de l'herència que tendeix a equilibrar força els patrimonis. Les herències es complementaven amb una complexa relació de transmissions de diners, habitual en aquest tipus de transmissions.

Diagrama C.- Testaments de Ramon Escoda i de Josepa Pereña (Torroja, 22-5-1912 i 28-1-1914)

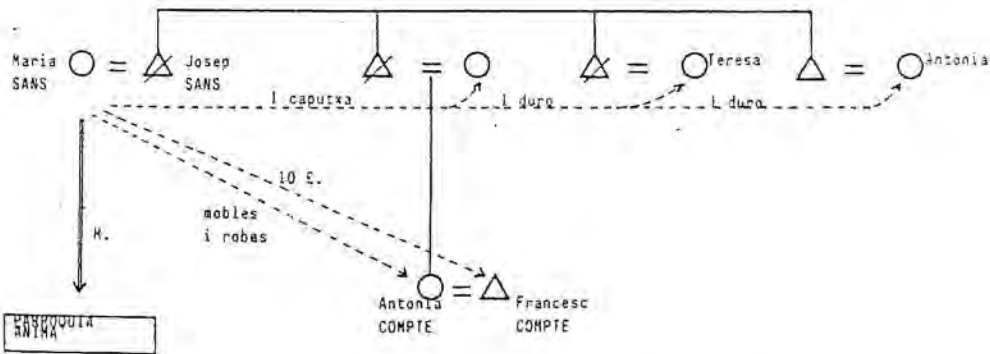
6.3. Estratègies hereditàries a falta de fills

Si el cas anterior posa ja en circulació una sèrie de parcel·les fora del propi grup domèstic, l'herència es dispersa molt més en aquells casos en que no existeixen fills. En la nostra anàlisi, hem pogut trobar forces exemples d'increments patrimonials fets gràcies a la confluència en una mateixa persona de l'herència dels seus pares i la d'un altre parent solter o sense fills.

A falta de successors, els destins de l'herència poden ser diversos. Durant la primera meitat del XIX, alguns d'aquests patrimonis passaren a la parròquia, que es convertí en la principal receptora de béns, mentre els parents (neboda i cunyades) no rebien

més que petites compensacions gairebé simbòliques en diners i robes. Aquest és el cas de Maria Sans (diagrama D), que el 1805 nomenava com a hereva universal a la seva ànima, deixant dues parcel·les i una casa a la parròquia perquè aquesta les vengués en pública subhasta i destinés el valor de la venda a fundacions religioses i a obres de devoció i caritat. La parròquia, doncs, no acumulava la propietat de les terres, sinó el seu valor, posant-les a la venda i permetent així un altre mecanisme que contribuïa a la circulació de les terres i cases i a l'acumulació per part dels benestants.

Diagrama D.- Testament de Maria Sans (Torroja, 26-12-1805)

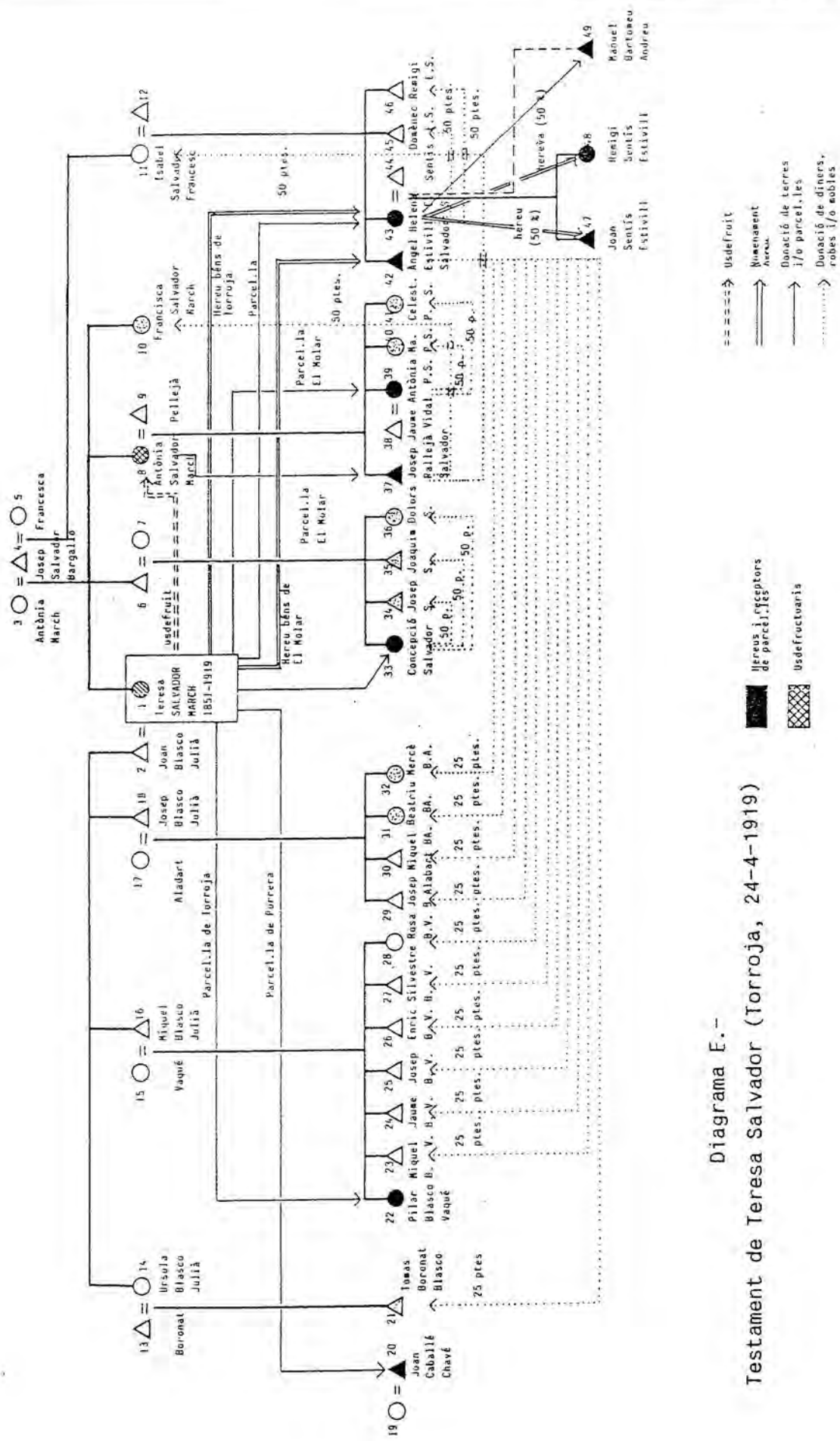
En cas de no existir fills, l'herència pot posar en circulació una sèrie de terres i béns econòmics considerable. El testament de Teresa Salvador, del 1919, n'és un exemple d'una transmissió hereditària que pot arribar a beneficiar un nombre important de parents: en total, trenta-dues persones van rebre petites parts (vint-i-sis nebots, dues germanes i tres fills d'una neboda) . Vídua i sense fills, era hereva d'un nombre significatiu de terres de Torroja, el poble on residia, i del Molar, el del seus pares i on havia nascut. El diagrama E reflexa totes aquestes transmissions. Si bé tots els nebots rebien quelcom, establia una diferenciació entre els nebots: *els consanguinis* (els fills i filles dels seus germans i germanes) rebien quantitats superiors als "*nebots per aliança*" (els fills i filles dels germans i germanes del seu marit).

Observem amb detall totes les transmissions hereditàries previstes. En primer lloc, nomenava a dos hereus, fills d'una germanastra, Isabel (núm. 11): en 'Angel E. (núm. 42, ZS) i Helena E. (núm. 43, ZD). Al primer el feia hereu de la casa i terres restants del poble del Molar, amb la condició d'abonar un total de 275 ptes. a tots els nebots del seu marit (25 ptes. a cadascun). La segona, en canvi, era nomenada hereva de les propietats restants del poble de Torroja (tres cases i quatre parcel·les), amb diverses obligacions econòmiques i condicionants hereditaris:

- a) pagament de 50 ptes a dos germans seus (Domènec i Remigi, núms. 45 i 46).
- b) pagament de les despeses d'enterrament, funerals i misses d'aniversari.
- c) transmissió de les propietats heretades, una vegada morta, als seus fills Joan i Remigi (núm. 47 i 48, ZDS i ZDD de la testadora).
- d) mantenir un fill adoptat orfe, Manuel B. (núm. 49). A aquest, en el moment de casar-se, havia de donar-li una casa i una vinya (si es casava fora de Torroja, 300 ptes.).
- e) permetre residir a una de les cases legades, durant deu anys, als actuals moradors, sense pagar cap lloguer.

A part dels hereus, d'altres nebots rebien també transmissions de terra. Totes elles suposaven per al receptor l'obligació de pagar determinades quantitats econòmiques a d'altres nebots. Així, rebien terres (veure diagrama F) Concepció S. (núm. 33, BD), Josep P. (núm. 37, ZS) Antònia P. (núm. 39, ZD), i Pilar B (núm. 22, HBD). També un antic mosso, Joan Caballé (núm. 20) rebia una parcel·la de Porrera, "*como recuerdo del tiempo pasado en casa*". Finalment, una germana (Antònia, núm. 8) era nomenada usdefructuària d'una parcel·la [64].

Com veiem, la transmissió expressava una gradació en les relacions de parentiu: a) Les germanes sobrevivents rebien o bé l'usdefruit d'una terra o una quantitat econòmica; b) alguns nebots es convertien en hereus o en receptors de terra, quedant obligats a la transferència de diners a d'altres; c) els nebots consanguinis no hereus de terres, rebien 50 ptes. cadascun; d) els nebots del marit en rebien 25 ptes. cadascun. L'herència, en definitiva, dividia la propietat aconseguida i posava en marxa un important procés de transferència de diners entre els diversos nebots.

6.4. Del marc jurídic a la pràctica

Totes aquestes transmissions de béns ens confirma la importància de les relacions de parentiu, més enllà del grup domèstic. Aquestes relacions, en cas de trencament de la descendència habitual, actuen com a un mecanisme compensatori i d'interacció patrimonial, permetent sovint una àmplia compensació dels béns. Des d'aquesta perspectiva, la circulació dels béns actua en una doble dimensió: vertical, el procés habitual i preferit; i horitzontal, com a mecanisme substitutori en el pla dels descendents col·laterals. Des d'aquesta perspectiva, l'anàlisi de les estratègies hereditàries ens mostra, en conclusió, la complexitat del sistema de transmissió dels béns prioratí. Ara bé, aquesta situació és complexa des del punt de vista dels investigadors que tracten de trobar normes precises i rígides que afectin a totes les transmissions i constitueixin una norma ideal de funcionament. Però, en canvi, aquestes transmissions són extraordinàriament simples per a unes persones, que si bé tenen el marc jurídic com a referència i orientador d'un sistema ideal, entenen cada transmissió com a la plasmació de la millor solució possible al problema de la transmissió de la propietat.

En aquest sentit es fa necessari distingir, com suggereix Dolores Comas (1984: 65) referint-se al model de família troncal, entre la norma, l'ideal cultural del funcionament familiar, i la plasmació pràctica d'aquest model. *"No volem dir amb això -prosegueix Comas-, que el particularisme subjacent a les pràctiques diferencials s'hagi de sobreposar i enfosquir els principis o regles pels quals es regeixen aquestes pràctiques, sinó que és necessari distingir de forma precisa tals principis de llur aplicació i no identificar una cosa amb l'altra".* A través de la pròpia sobrelectura dels documents hem pogut definir ja alguns aspectes sobre la confrontació del model amb la pràctica. Ara, en el capítol següent, ens caldrà donar un pas més i, deixant de banda, el juridicisme fins ara subjacent, tractarem d'aprofundir en el sistema d'herència a partir d'altres fonts.

[5] Els notaris que conserven els llibres d'Aspiracions i Prestitos a moderns o marxats destruïda el Priorat de Torroja tenen de recórrer a la documentació conservada en cases particulars i alguns documents que es troben a l'Arxiu de Falset i Torroja, respectivament. En bona part, a l'Arxiu de Falset.

[6] Tres tipus de successions diferents són les que podem trobar respecte als llibres d'Aspiracions i Prestitos: 1. un hereu es casa amb una filla i hereta a la residència i establiment de forma matrimonial; 2. un fill no hereu es casa amb una filla i hereta a la residència i establiment a la casa del pare de la filla matrimonial; 3. un no hereu es casa amb una no hereva, establint una nova residència; 4. un hereu es casa amb una filla.

[7] Els notaris als quals s'acudeix eren els de Gratallops (tant habitants de Torroja i Falset), en menor mesura, als de Falset (habitants de Gratallops, i Cornudella veïns de Torroja).

[8] "Santa Visita pastoral de D. Juan Lario y Lario, por la Gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica Arzobispo de Tarragona Primada Sede de España". Torroja 17 de juliol de 1766. Arxiu Parroquial de Torroja.

[9] "Sense un Patrimoni estable és difícil de tenir els elements necessaris per a fer Capítols. Les famílies obreres, les de funcionaris, les que tenen com a única font d'ingressos una professió liberal, els obrers que sostenen la família amb les setmanegues, els pescadors que ho fan amb guanys eventuals i, en general, els qui no posseeixen terra, sigui com a propietaris, sigui com a conreadors, són duts naturalment a prescindir-ne" (Maspons i Anglasesell, 1935). Citat a Breton i Barruti, 1978:48.

[10] C.M. de Josep Gené Peri, de Torroja, i Elvira Ferré Pallejá, Cornudella, 20 de juliol de 1912. Doc. part.

[11] C.M. de Joan Sants i Maria Ferré, de Torroja. Gratallops, 16 de maig de 1849. Doc. particular.

[12] S'especificava clarament el destí de la reserva, cas de morir sense haver-ho especificat: "en cuanto respectivamente no dispongan de tal reserva, cederá la misma o el remanente de ella a beneficio de su donatario universal quien, en este caso, deberá costear el entierro funeral de los donadores gastando para cada uno a lo menos doscientas sesenta y siete pesetas; y deberá también dar a su hermana Rosa doscientas sesenta y siete pesetas por la reserva del padre y otra igual suma por la reserva de la madre (...)". C.M. de Marià Bes Cots, i Teresa Carerras Rull, Falset, 6 de novembre de 1885. A.M.F.C.

[13] C.M. de Llorenç Fabregat Ros i Narcisa Auqué Pallicé, de Gratallops. Falset, 14 de marzo de 1884. Particular.

[14] Document citat nota 6.

[15] Document citat nota 7.

[16] Document citat nota 6.

[17] Segons el Dret Civil, el pare tindria l'obligació de dotar a la filla en el seu matrimoni, encara que aquesta sigui rica per ella mateixa o que el matrimoni no sigui del gust dels pares. També és obligatori el dotar a la filla en cas de segones núpcies, però no en les terceres i successives. No és obligatori, en canvi, quan el pare sigui qualificat com a pobre o quan la filla es casí amb una persona indigna (Maspons, 1956:35). Al Priorat, com hem indicat, pare i mare aportaven un dot diferent. En absència del pare, seran els avis paterns o la mateixa mare -en nom del pare- o el germà hereu qui li atorgaran la part corresponent del dot masculí.

[18] C.M. entre Anton Fabregat i Maria Ros. Gratallops, 29 de setembre de 1897. Document particular.

[15] "El dot transferit és l'expressió metafòrica de l'individu establert, i en la seva acceptació cíclica (i no més seqüencial) marca el reconeixement d'un lligam de reciprocitat canalitzat per la doble exigència de la prohibició de l'incest intra-domèstic i un coeficient elevat d'endogàmia local. D'altra banda, assegura la funció de signe de cercles d'intercanvis matrimonials segons la jerarquia social." (Assier-Andrieu, 1981:159).

[16] Per a alguns autors, les diferències entre donacions i dots són més àmplies, car ambdós impliquen una forma d'administració diferent, el fet de ser donat al marit per a la seva administració. Mitjançant aquest gest, la filla privilegiaria les relacions d'aliança sobre les de filiació. Per a aquesta autora, aquest punt és fonamental, car marca una diferenciació en el sentit dels dos tipus de transmissions: "Així, des d'un punt de vista antropològic, però no jurídic, la legítima es percep com a lligat a la filiació i el dot a l'aliança."

[17] Si el marit no disposa de béns susceptibles d'ésser hipotecats, ha de prometre hipotecar els primers que aquireixi.

[18] Document citat nota 9.

[19] C.M. entre Pau Fabregat, i Maria Ros Donsella. Gratallops, 26 de gener de 1798. Document particular.

[20] Com assenyala Augustins (1981:75), un pare que casava la seva filla no tindria interès, si volia seguir sent el cap a casa seva, en fer venir un gendre d'una casa més rica i de major prestigi que la d'ell. Per això, en el cas d'aquest tipus de matrimonis, els pares de la pubilla tractaran, sobre tot, d'aconseguir un marit que assegurari la continuïtat del grup domèstic i aportí la força de treball necessària.

[21] La paraula aixovar s'utilitza freqüentment al Priorat també com a equivalent a les robes aportades per la núvia al matrimoni, fins al punt que en alguns Capítols apareix aquest terme amb aquesta acceptació equivocada.

[22] Document citat nota 19.

[23] Document citat nota 19.

[24] La soldada, salari o despesa consistia en una retribució vers al marit pel seu treball a casa de la pubilla. Consistia en una pensió anual fixada segons la quantia de l'aixovar, i que era donada, aproximadament, durant els deu primers anys del matrimoni en considerar que el treball a casa de la pubilla valia més dels aliments que es rebien. Durant aquest temps, l'import rebut forma un peculí que no s'assegura amb hipoteca, i el marit no en pot disposar fins que enviuda o surt de la casa (Borrell, 1923:321-322).

[25] L'associació a compres i millores ha estat la forma econòmica habitual en els pactes matrimonials de les comarques tarragonines (Tarragonès, Baix Camp, Baix Penedès, el Priorat, gran part de la Terra Alta i de la Conca de Barberà), en una àmplia zona des del Penedès fins a l'Ebre. En alguns aspectes, els pactes són similars al règim econòmic dels ganacials, fins al punt que ambdós règims han estat confosos en alguns Capítols Matrimonials (Borrell, 1923:332-333). Segons Borrell (1923:332), recollint una interpretació molt estesa entre els estudiosos del dret català, l'associació a compres i millores "té per objecte primordial el fer participar la muller dels avenços de la casa, i també l'estimular i premiar l'economia i els esforços dels associats per tal de millorar la posició de la família; i es combina amb els heretaments per tal de conservar la unitat del patrimoni."

[26] C.M. de Tomàs Cots i Tomasa Borja. Falset, 21 de desembre de 1839, A.M.F.C.

[27] Document citat nota 8

[28] Document citat nota 8

[29] "És convingut entre las parts que en cas de morir los contrahents sens haber otorgat testament ni altra disposició ara per després volen que lo sobrevivent juntament ab un paren lo mes prop de cada part anomenent hereu ó hereva a un dels fills." Document citat nota 27.

[30] Document citat nota 26.

[31] Testament de Franco Comote. Torroja, 4-11-1803. A.P.T.

[32] El testament parroquial pot atorgar-se, encara avui, davant del rector de la parròquia, en tots aquells pobles en els quals no hi hagi notari. Perquè siguin vàlids, han de ser atorgats davant del rector de la demarcació parroquial on es trobi el testador, tot observant totes les formalitats ordenades per als testaments oberts davant notari. El rector guarda el testament a l'arxiu parroquial, protocol·litzant-lo posteriorment en la forma ordenada per la legislació notarial. Aquests testaments corresponen a persones de totes les posicions socials, amb moltes que tenen molt poca cosa a transmetre.

[33] A Gratallops, per contra, hi havia notari durant el segle XIX, havent-se destruït els arxius notarial, pel que només n'hem pogut consultar uns pocs procedents de les cases particulars.

[34] "Així, al final de la seva vida, el fidel confessa la seva fe, reconeix els seus pecats i ho regula mitjançant un acte públic, escrit ad pias causas. Recíprocament, l'Església, mitjançant l'obligació del testament, controla la reconciliació del pecador, i pren sobre la seva herència un deïme de la mort, que alimenta a la vegaada la seva riquesa material i el seu tresor espiritual." (Ariès, 1977: 188)

[35] Testament de Francesca Franquet. Torroja, 5 de gener de 1850. A.P.T.

[36] Testament de Francisco Alabart. Torroja, 4 d'agost de 1880. A.P.T.

[37] Testament de Francesca Franquet. Torroja, 5 de gener de 1850. A.P.T.

[38] Testament de Francisco Masip Managuera. Torroja, 28 de desembre de 1891.

[39] A més d'un canvi en els formularis -com abans hem explicat- aquesta diferent concepció sembla reflexar una variació ideològica paral·lela a la reducció creixent de la mortalitat i de l'allargament de la vida. Les dades demogràfiques ens indicaven com progressivament va reduint-se la mortalitat, sobre des de finals del XIX.

[40] Testament de Francesca Franquet. Torroja, 5 de gener de 1850. A.P.T.

[41] Les excepcions a aquesta norma són poques. Només en un cas trobem la demanda de ser enterrat a l'interior de la pròpia església parroquial, com el cas següent, de Maria Sans Aymerich: a"Elegesch la sepultura al mon cos fahedera en la Iglesia de dita parroquial en lo vas del Sant Christo (ahont ab llicencia expresa del Sr. Vicari General de Tarragona per mon marit y per a mi esta enterrat mon marit). Torroja, 26 de desembre de 1805.

[42] La litúrgia acostumada consistia en una sèrie de misses i de celebracions, sobre tot novenes. Aquestes eren sufragis i ofrenes fets pels difunts, un tipus de celebracions van estendre's considerablement per tota l'Església catòlica durant el segle XIX. Aquests rituals anaven acompanyats, en alguns casos, per la petició de dir-ne tres misses en honor de Santa Trinitat, o de la litúrgia de les hores.

[43] En Joan Sans, per exemple, demanava que se li fessin "cinc trentanaris de misas ressadas, un a la parroquial de Torroja; altra a Escornalbou; altra al altar privilegiat de Scala Dei; i altra al convent de Sant Antoni de Riudoms" Testament de Joan Sans Marimon. Torroja, 10 de novembre de 1804.

[44] Entre el 1800 i el 1870, només en 22 dels 304 testaments analitzats hi ha alguna demanda de fer-li alguna missa d'aniversari, ja sigui al cap d'un any ("vull que al cap del any de dia de ma mort se cante un aniversari") o, com a màxim, durant tres anys consecutius. Si la majoria és moderada en la demanda de misses per la seva ànima, en tres casos, corresponents a herències amb fortunes i propietats importants, la demanda de misses és notablement exagerada. A títol de curiositat, n'indicarem l'exemple de Rosa Ivorra, la qual a mitjans del XIX demanava, a més a més de forces funerals i trentanaris, la celebració de cent cinquanta misses per any, com una condició perquè el seu nebot pogués heretar les seves terres: "degui entregar als marmessors nombrats la suma de trenta set duros y deu rals, per a que cada any deu celebrar o fer celebrar cent cinquanta misas, limosna de cinch rals, en sufragi de la mia anima y del meu marit". Testament de Rosa Ivorra, 17 de gener de 1858. A.P.T.

[45] Per això, calia indicar-li a l'hereu quan havia de pagar i d'on n'havia de treure'n els diners. En un cas, el 1804, un testador deixava dotze càrregues de vi per a ser venuts i així poder pagar els funerals, les misses i trentanaris (Test. de Fco. Pagès, 29 de juny de 1804).

[46] Testament de Ramon Escoda Sentís. Torroja, 17 de desembre de 1916. A.P.T.

[47] "El testament era, doncs, el mitjà religiós i quasi sacramental de guanyar els aeterna sense perdre a la vegada els temporalia, d'associar les riqueses a l'obra de la salvació. Això és, en certa manera, un contracte d'assegurança entre l'individu mortal i Déu, mitjançant l'intermediari de l'Església (...) Garantitzava els béns eterns, però els primers eren pagats en moneda temporal, gràcies als legats pietosos. El testament és també un "laissez-passer sur la terre". Legitimava i autoritzava disfrutar dels béns adquirits durant la vida, els temporalia. Les primes d'aquesta segona garantia eren llavors pagats en moneda espiritual, contrapartida espiritual dels legats pietosos, misses, fundacions caritatives. Així, en un sentit, el testament permetia una opció sobre els aeterna; en l'altre, rehabilitava els temporalia". (Ariès, 1977: 190)

[48] Al respecte, Goody (1986) considera que a partir del segle IV, va sorgir un sistema de parentiu peculiar, el desenvolupament del qual va adquirir a l'Església adquirir una sèrie de propietats que anteriorment estaven en mans de grups familiars i privades.

[49] "De tots los altres empero bens meus mobles e immobles haguts y per haver (...) ifas e insituesch hereu meu universal a la mia Anima y per asso vull y mano que seguida la mort de ma carissima muller Antonia Garcia y Tusquellas [usdefructuària] se venguin ad publich encant tots dits nos bens tant mobles com immobles y que es donin a aquells que mes ne donaran. Que tots los diners que se trauran de ditas terras y casas y demes bens meus se hagian de deixar a censal (...) y de dits censals vull que sen fassian fundacions per la mia Anima, del modo que ells les aparega millor a Mos Marmessors". Testament de Pere Joan Garcia. Torroja, 13 de novembre de 1804. A.P.T.

[50] Testament de Joan Compte Alerany. Torroja, 9 de juny de 1856. A.P.T.

[51] Es deixaven 420 lliures a la parròquia amb la finalitat de fer un altar o capella, "voient que per dita suma se venga vi vell que tinc existent al cellé: cual suma deurá mon hereu entregar als marmessos, perquè cuydín de gastarla en fer una mesa al altar de St. Cristo de Cartuxa que esta en la Iglesia de esta. també unas grades ab candeleros, una escaparata a la Verge dels Dolors que está ara al peu de la creu, tot plateat o daurat com millor se puga: pero si ve lo cas que lo Sr. Rector realise lo projecte de fer la Capella del Santissim, vull que ditas 420 lliuras se invertescan per la fabricació de dita capella". Test. de Rosa Ivorra. Torroja, 17 de gener de 1858

[52] A més, l'hereu estava obligat també a pagar cada any la celebració de la festa del Corpus: "vull que mo hereu facia celebrar tots los años la festa de Corpus ab sermó, completas, missa major, vespres, donant al parroco los drets que li corresponen, com també la limosna al Predicador contant la manutenció y gastos del viatge, y tot lo que sobrará fins a trenta lliuras (que es lo que vull que degui mon hereu gastar per dita festa) se compra cera per la il. luminació". Test. de Rosa Ivorra. Torroja, 17 de gener de 1858. A.P.T.

[53] En el Dret Civil Català, pot fer testament tota persona de més de 12 (dones) o 14 anys (homes), tinguin o no béns a repartir. Entren en vigència en el mateix moment de la mort del testador.

[54] La necessitat legal d'eleger hereu és estesa a tota Catalunya, excepte a les persones subjectes al Dret especial de Tortosa. Seguint el Dret Romà, en el català qui és elegit hereu ho és per sempre, no podent nomenar-lo durant un cert temps o amb una limitació temporal. Ara bé, és possible que una persona sigui nomenada hereva sota una condició suspensiva (per exemple, és freqüent la necessitat de comptar amb descendents per poder accedir plenament a l'herència).

[55] L'hereu de confiança podrà o no revelar la confiança del testador, però una vegada feta pública no podrà ésser modificada o renovada. L'hereu de confiança no és mai, doncs, l'hereu personal del testador i no és vàlida la seva institució si aquest es mora sense haver-la revelat o complerta, o si la revela o compleix a favor seu.

[56] Testament de Francisco Compte. Torroja, 4 de novembre de 1803. A.P.T.

[57] Testament de Josep Sentís Escoda. Torroja, 13 de novembre de 1911. A.P.T.

[58] Testament de Rosa Buseu Escoda. Torroja, 25 de juny de 1808. A.P.T.

[59] Testament de Francesc Espada Gili. Torroja, 15 de gener de 1911. A.P.T.

[60] Si els pares no havien atorgat la legitima en vida, llavors era l'hereu el que havia de fer-la efectiva.

[61] Si es tracta d'un llegat en raó de dot, aquest no haurà d'entregar-se fins al matrimoni del qui en té dret, encara que la filla pot reclamar-lo quan vulgui, sempre i quan no excedeixi la quantitat dels drets legítims.

[62] Les quantitats a transmetre podien ser petites (si ja existia una donació anterior, en els capitols matrimonials) o més importants (si encara no s'havien casat els fills o, òbviament, en les famílies benestants). Si la quantitat era important, s'acostumava a fixar per al receptor unes condicions similars a les imposades per a l'hereu, com l'exigència de tenir descendents.

[63] El seu tipus era molt variat, com s'aprecia en l'exemple següent, del 1803, en el qual Teresa Vinyes repartia l'herència entre els seus tres fills Ramon (hereu i receptor de terres i diners en els seus capitols matrimonials), Francesc i Joan (aquests solters i només receptors de robes). Per a en Ramon: "4 faldillas (unas negras, otras de mallorca, otras de indianas), un gipó blanc i una mantellina". Per a en Francesc: "un anell de or y sivillas de plata, unas faldillas bones, otras de buxatas negras, otras de fayó y otras de cotó y fil, un gipó de mitg blanc y blau; 24 camisas (de les quals 17 de bri, 1 de tela); sinch llenols (quatre de bri y altre de llinet); sinch canes de tovallons de cotó y fil; una marteiga de danets; vuit paños, sis de bri y dos de tela; dos cuixeras de indianas ab dos coixins plens de llana, otras dos de tela y otras dos de cotó; 6 ayxugamans; tres parells de mitjas, unas de seda y dos de cotó; unes clasilles". Per a en Joan: "unas arracadas mias; unas faldillas de drecá y seda blaves; otras de mitja setina grogues, otras de escot negre; otras de indianas fosques; un gipó de griseta fosch, sens maniques, altre fosch, altre de paño negre, y lo demás de la roba de lli negre ab botons de plata als brazos." Testament de Teresa Vinyes. Torroja, 6 d'octubre de 1810.

[64] Concepció S. (núm. 33, 80), rebia tres parcel·les de terra de El Molar. Dos fills més d'una altra germana rebien una parcel·la cadascú al Molar, Josep P. (núm. 37, 25) i Antònia P. (núm. 39, 20). El primer, heretava la parcel·la amb el condicionament de l'usdefruit per la seva mare, germana de la testadora, Antònia Salvador (núm. 8, 2) i del pagament de 50 ptes. a dues germanes més de la mare, Francesca (núm. 10, 2) i Isabel (núm. 11, 2). De la mateixa forma, Antònia P. rebia la seva parcel·la amb la condició de pagar 50 ptes. a les seves dues germanes, Maria i Celestina P. (núm. 40 i 41, 20 i 20). Per la banda dels nebots del marit, també una rebia transmissions de terra, Pilar B. (núm. 22, 880), amb una parcel·la de Torroja (Maradetes). Finalment, un antic mossò, Joan Cabellé (núm. 20) rebia una parcel·la de Porrera, "como recuerdo del tiempo pasado en casa".